

Institutul Național de Cercetări Economice

Conferința Internațională Științifico-Practică

**CREȘTEREA ECONOMICĂ
ÎN CONDIȚIILE GLOBALIZĂRII:**
competitivitate, inovativitate, sustenabilitate

Ediția a XIII-a

**SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ
„TRANSFORMĂRI DEMOGRAFICE
ȘI PRIORITĂȚI DE POLITICI”**

11-12 octombrie

Chișinău, 2018

314:316.42(082)=135.1=161.1

C 84.

Comitetul organizatoric:

Alexandru Stratan, membru corespondent, doctor habilitat în economie, director INCE, *președintele comitetului organizatoric*

Olga Gagauz, doctor habilitat în sociologie, *vicepreședintele comitetului organizatoric*

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Tudor Bajura, doctor habilitat în economie, profesor cercetător

Inga Chistruga-Sînchevici, doctor în sociologie

Galina Savelieva, doctor în economie, conferențiar cercetător

Recenzent:

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Constantin Matei, doctor habilitat în geografie, profesor universitar, ASEM

Prezenta lucrare cuprinde materialele Sesiunii științifice „Dinamica populației și calitatea potențialului uman” din cadrul Conferinței Internaționale Științifico-Practice „Creșterea economică în condițiile globalizării”.

Culegerea de lucrări a fost aprobată la Consiliul Științific al Institutului Național de Cercetări Economice, proces-verbal nr. 5 din 26 septembrie 2018.

Autorii poartă răspundere pentru conținutul și corectitudinea textelor.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

“Creșterea economică în condițiile globalizării: competitivitate, inovativitate, sustenabilitate”, conferință internațională științifico-practică (13 ; 2018 ; Chișinău). Conferința Internațională Științifico-Practică "Creșterea economică în condițiile globalizării: competitivitate, inovativitate, sustenabilitate". Sesiunea științifică "Transformări demografice și priorități de politici", Ediția a 13-a, 11-12 octombrie / com. org.: Alexandru Stratan [et al.]. – Chișinău : INCE, 2018. – 244 p. : fig., tab.

Antetit.: Inst. Naț. de Cercet. Econ, Centrul de Cercet. Demografice. – Texte : lb. rom., rusă. – Rez.: lb. rom., engl., rusă. – Bibliogr. la sfârșitul art. – Referințe bibliogr. în subsol. – 100 ex.

ISBN 978-9975-3272-2-0.

314:316.42(082)=135.1=161.1

C 84.

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	6
-----------------------------	----------

Olga GAGAUZ, SITUAȚIA DEMOGRAFICĂ A REPUBLICII MOLDOVA: STAREA ACTUALĂ, FACTORI DETERMINANȚI ȘI PERSPECTIVE PENTRU DECENIILE URMĂTOARE	7
---	----------

Анастасия БОБРОВА, СТИМУЛИРОВАНИЕ РОЖДАИМОСТИ КАК БЕЗУСЛОВНЫЙ ПРИОРИТЕТ В БЕЛАРУСИ.....	17
--	-----------

Людмила СЛЮСАР, ВНЕБРАЧНАЯ РОЖДАЕМОСТЬ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПРИОРИТЕТЫ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ	23
--	-----------

Светлана АКСЕНОВА, РЕПРОДУКТИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	29
---	-----------

Ecaterina GRIGORAȘ, IMPACTUL NIVELULUI DE EDUCAȚIE AL FEMEILOR ASUPRA FERTILITĂȚII	35
---	-----------

Irina PAHOMII, DINAMICA MORTALITĂȚII PREMATURE IN ULTIMELE DOUA DECENII: STUDIU COMPARATIV REPUBLICA MOLDOVA-ESTONIA	45
---	-----------

Галина САВЕЛЬЕВА, РЫНОК ТРУДА И СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ ЭКОНОМИКИ	57
--	-----------

Светлана ЗАХАРОВ, ДОЛГОСРОЧНЫЙ ПРОГНОЗ ПРЕДЛОЖЕНИЯ РАБОЧЕЙ СИЛЫ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛDOVA	82
---	-----------

Ирина КУРИЛО, Ольга ГАЛИЦА, РОЖДАЕМОСТЬ ПО ОЧЕРЕДНОСТЯМ РОЖДЕНИЯ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ДИНАМИКИ И ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ РАЗЛИЧИЙ.....	98
--	-----------

Roxana Georgiana HOLCĂ-NISTOR, POLITICA UNIUNII EUROPENE PRIVIND SCHIMBĂRILE DEMOGRAFICE DIN STATELE MEMBRE	106
--	------------

Юлия ПЕТРАКОВА,
**СТИМУЛИРОВАНИЕ РОЖДАЕМОСТИ ПОСРЕДСТВОМ ЖИЛИЩНОЙ
 ПОДДЕРЖКИ СЕМЕЙ С ДЕТЬМИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ** 115

Ирина МАЙДАНИК,
**СТРАТЕГИИ ТРУДОВОЙ РЕИНТЕГРАЦИИ ВОЗВРАТНЫХ ТРУДОВЫХ
 МИГРАНТОВ В УКРАИНЕ** 125

Corina - Georgeta DICULESCU,
ELEMENTE ALE DEMOGRAFIEI SPAȚIULUI RURAL DIN ROMÂNIA..... 133

Наталья Михайловна ЩЕРБИНА,
**РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ УСЛУГ ПО УХОДУ ЗА ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО
 ВОЗРАСТА КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ СЕМЕЙНОЙ ПОЛИТИКИ**..... 145

Марина БАЛБУЦКАЯ,
**ТРАНСФОРМАЦИЯ ТРАДИЦИЙ В СЕЛЬСКОЙ СЕМЬЕ В БЕЛАРУСИ:
 СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ** 152

Mariana PRODAN,
**COMPATIBILITATEA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR DIN REPUBLICA MOLDOVA
 CU SPAȚIUL EDUCAȚIONAL TERȚIAR EUROPEAN**..... 162

Mariana CRÎȘMARU,
**ABORDAREA INTERDISCIPLINARĂ A COMPORTAMENTULUI DE SĂNĂTATE AL
 TINERILOR** 171

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, Natalia BARGAN,
**REINTEGRAREA ÎN CÂMPUL MUNCII A MAMELOR CU COPII DE VÂRSTĂ
 PREȘCOLARĂ** 180

Elena HRUȘCIOV, Elena BOLDIȘOR (CARCEA)
**DINAMICA STRUCTURII POPULAȚIEI A REPUBLICII MOLDOVA ÎN PROFIL
 TERITORIAL ÎN PERIOADA INTERCENSITARĂ** 189

Valentina COTELNIC,
**INTEGRAREA PE PIAȚA MUNCII A UNOR CATEGORII DE PERSOANE ÎN SITUAȚII
 DE RISC**..... 196

Ana TOMCEAC,
UNELE PROBLEME ALE PROTECȚIEI SOCIALE A POPULAȚIEI LA BĂTRÂNEȚE. 204

Liliana CUȘNIR,
EVALUAREA EFICIENȚEI UNOR FORME DE PROTECȚIE SOCIALĂ A COPIILOR 212

Vitalie ȘTÎRBA,
**DIASPORA CA EXPONENT VITAL ÎN CONDIȚIILE DEZVOLTĂRII DURABILE A
REPUBLICII MOLDOVA..... 224**

Olesea CAZACU,
**FAMILIILE ETNIC-MIXTE ÎN CONTEXTUL TRANSFORMĂRII RELAȚIILOR
INTERETNICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA..... 231**

CUVÂNT ÎNAINTE

Mai multe cercetări din ultimii ani realizate în cadrul Centrului de Cercetări Demografice demonstrează aprofundarea problemelor demografice în Republica Moldova, scăderea numărului populației și îmbătrânirea demografică ce se produc cu un ritm înalt, iar factorul principal care determină această evoluție a devenit emigrația masivă. Mortalitatea și ea se menține la un nivel înalt, provocând pierderi importante ale potențialului uman, fără a fi înregistrate unele schimbări stabile de îmbunătățire a situației. Declinul populației și fertilitatea la nivel sub cel necesar pentru reproducerea populației determină scăderea continuă a numărului de nașteri pentru anii calendaristici. Și după cum ne arată prognozele demografice, în deceniile următoare scăderea populației va continua.

În pofida tendințelor demografice negative menționate, în prezent, Republica Moldova încă mai dispune de un avantaj important - mai mult de jumătate din populația țării este în vârstă aptă de muncă, inclusiv tinerii, care pot contribui la dezvoltarea economică a țării. Această situație, numită dividendul demografic, prezintă o oportunitate temporară, de aceea este necesar să fie valorificat acum. Pe măsura îmbătrânirii demografice, creșterii ratei de dependență economică și, respectiv, a cheltuielilor sociale va fi mai dificil de a asigura un echilibru financiar între veniturile și cheltuielile statului.

Republica Moldova nu prezintă un caz izolat în spațiul european. Cu probleme similare se confruntă o bună parte a fostelor țări ex-socialiste. Astfel, în cadrul sesiunii științifice "Transformări demografice și priorități de politici" a Conferinței științifico-practice "Creșterea economică în condițiile globalizării: competitivitate, inovativitate, sustenabilitate" cercetători din mai multe țări și-au împărtășit experiența cu privire la studierea principalelor procese demografice, evidențierea tendințelor demografice generale și specifice, implementarea recomandărilor științifice în documente de politici etc. O atenție deosebită a fost acordată parametrilor calitativi ai populației, în special nivelului de educație, stării de sănătate prin prisma conceptelor de îmbătrânire activă și învățare pe parcursul vieții.

Sperăm, concluziile cercetărilor prezentate în această culegere de articole științifice (rapoarte prezentate la conferință) va atrage atenția specialiștilor din diferite domenii, contribuind la percepția profundă a fenomenelor demografice, promovarea unor politici consecutive de conservare a potențialului uman și creșterea calității acestuia.

Director Institutului Național de Cercetări Economice,
membru corespondent al AȘM, profesor

Alexandru STRATAN

SITUAȚIA DEMOGRAFICĂ A REPUBLICII MOLDOVA: STAREA ACTUALĂ, FACTORI DETERMINANȚI ȘI PERSPECTIVE PENTRU DECENIILE URMĂTOARE

Olga GAGAUZ, doctor habilitat în sociologie

Centrul de Cercetări Demografice al INCE

gagauzo@inbox.ru

În acest articol este prezentată analiza situației demografice în Republica Moldova și a tendințelor pentru următoarele decenii. În baza datelor statisticii curente și recensămintelor populației se examinează schimbările principale în dinamica fertilității, mortalității și migrației, precum și impactul acestora asupra reproducerii populației.

Se constată că în pofida unei tendințe ferme de reducere a fertilității, descendența finală a femeilor constituie în jur de doi copii. Se înregistrează diferențieri semnificative în profil teritorial, cel mai scăzut nivel al fertilității fiind înregistrat în mun. Chișinău.

În domeniul mortalității se menține o situație nefavorabilă. Dacă la femei speranța de viață a depășit cea mai înaltă valoare a acestui indicator înregistrat în anul 1989 (72,3 ani), ajungând la 73,7 ani în anul 2014, la bărbați maximumul din anul 1989 (65,6 ani) încă nu a fost depășit (64,9 ani).

Migrația internațională continuă să afecteze dinamica populației și structura pe vârste a acesteia. Conform prognozelor demografice, se estimează pierderi enorme ale efectivului populației Republicii Moldova în deceniile viitoare.

În condițiile actuale urmează de a revizui abordarea cu privire la situația demografică prin accentuarea necesității de a ameliora indicatorii calitativi ai populației, mai ales, starea de sănătate și nivelul de educație.

Cuvinte-cheie: *situația demografică, fertilitatea, mortalitatea, migrația, Republica Moldova.*

The article presents the analysis of the demographic situation in the Republic of Moldova and of the trends for the next decades. Based on current statistics and population censuses, the main changes in the dynamics of fertility, mortality and migration, as well as their impact on reproduction of the population, are examined.

Despite a strong tendency of decrease of fertility, the complete fertility rate is around two children. There are significant differences in the territory profile, the lowest level of fertility being recorded in Chisinau.

In the field of mortality, the situation is maintained unfavourable. If for women in the last decade the life expectancy exceeded the highest value of this indicator registered in 1989 (72.3 years) reaching 73.7 years in 2014, for men the maximum in 1989 (65.6 years) in 2014 has not yet been exceeded (64.9 years).

International migration continues to affect population dynamics and age structure. According to demographic forecasts, enormous losses of the population of the Republic of Moldova are estimated in the coming decades.

Under the current circumstances, the main purpose of policies is to improve the quality indicators of the population, especially, the health status and the level of education.

Keywords: *demographic situation, fertility, mortality, migration, Republic of Moldova.*

Deteriorarea situației demografice a Republicii Moldova are o cauzalitate extrem de complexă, fiind o reflectare a contextului politic, economic și social. Totodată, alți factori, de natură ne-económica, au o acțiune independentă care se suprapune cu noile realități economice și sociale ale societății. În plus, dinamica populației, într-o anumită măsură, este determinată și de structura populației, ce s-a format în deceniile precedente sub influența diferitelor cataclisme sociale și politicilor socioeconomice.

Declinul demografic în care se află Republica Moldova aproape două decenii a dus la scăderea enormă a numărului populației ca rezultat al reducerii natalității, creșterii mortalității și a emigrației în masă. Rezultatele Recensământului populației și al locuințelor din 2014 arată că după Recensământul populației din 2004 efectivul populației s-a redus cu cca 385 mii de locuitori, populația rezidentă constituind doar 2789,2 mii de locuitori. Astfel, întreaga evoluție demografică a țării trebuie apreciată dintr-o nouă perspectivă.

Teoretic, o diminuare ori stoparea declinului demografic ar trebui să fie rezultatul combinat al creșterii natalității, scăderii mortalității și reducerii migrației externe. Însă aceste trei fenomene demografice au determinări diferite, precum și în mod diferit reacționează la măsuri de politici.

În ultimii ani, tot mai des în mass-media și la nivelul factorilor de decizie se vorbește despre fertilitatea extrem de scăzută și necesitatea de a întreprinde unele măsuri de stimulare a acesteia, temeiul fiind datele oficiale ale BNS cu privire la rata totală de fertilitate (în jur de 1,3 copii per femeie de vârstă fertilă), care este calculată pentru populația stabilă care include și migranți lipsiți din țară 12 luni și mai mult. Astfel, populația supraestimată duce la subestimarea indicatorului fertilității.

O populație mai mică la RPL 2014 majorează automat acest indicator. Estimările precedente ale numărului și structurii populației rezidente (cu reședința obișnuită) și ale RTF realizate de Centrul de Cercetări Demografice [1] arată că în ultimii ani rata totală de fertilitate se menține la un nivel de 1,65-1,61 copii per femeie de vârstă fertilă.

Este cunoscut faptul că recensămintele populației oferă informații unice cu privire la repartizarea femeilor după numărul de copii născuți-vii pe parcursul vieții, astfel, apare o posibilitate de a preciza descendența finală a diferitelor cohorte și de a crea o imagine complexă cu privire la nivelul de fertilitate. Analiza comparativă a datelor RP 2004 și RPL 2014 demonstrează scăderea numărului mediu de copii care revine unei femei în vârstă de 15 ani și peste - de la 1,9 în 2004 până la 1,63 în 2014, ca rezultat al scăderii RTF în perioada intercensitară. Este remarcabil faptul că acest indicator a scăzut mai mult în mediul rural - de la 2,2 până la 1,8 (-0,4), pe când în mediul urban - de la 1,4 la 1,3 (-0,1). Diminuarea mai semnificativă a numărului de copii per femeie poate fi observată și în grupurile de vârstă care sunt la etapa de încheiere a perioadei de reproducere (45-49 de ani). Astfel, în mediul rural, numărul mediu de copii per femeie în acest grup de vârstă a scăzut de la 2,7 până la 2,22 (-0,48), iar în mediul urban de la 1,9 până la 1,64 (-0,26). Descendența finală a femeilor la vârsta de 45-49 de ani a constituit 2,03 copii per femeie comparativ cu 2,3 în anul 2004 (Tabelul 1, Tabelul 2).

Tabelul 1. Repartizarea femeilor după numărul de copii născuți, anul 2004

Vârsta	Numărul mediu de copii per femeie			Au dat naștere la 3 copii și mai mult (%)			Fără copii (%)		
	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural
Total	1,9	1,4	2,2	26	12	34	22	25	20
15-19	0,0	0	0,1	0	0	0	96	98	94
20-24	0,4	0,3	0,6	1	0	1	65	77	54
25-29	1,1	0,8	1,4	6	2	9	27	36	20
30-34	1,7	1,3	1,9	15	5	21	12	18	8
35-39	2,0	1,6	2,3	24	10	33	7	9	5
40-44	2,2	1,8	2,5	30	14	42	6	7	4
45-49	2,3	1,9	2,7	34	17	47	6	7	5
50-54	2,4	1,9	2,7	35	18	48	6	7	6
55-59	2,4	1,8	2,8	34	16	47	8	8	7
60-64	2,5	1,9	2,9	39	19	50	9	9	9
65-69	2,6	1,9	3,1	41	20	52	10	10	11
70+	2,8	2,2	3,3	46	28	53	12	11	12

Sursa: Calculat de autor în baza datelor RP 2004.

De asemenea se atestă scăderea proporției femeilor care au dat naștere la trei și mai mulți copii - de la 26% la 21%, în special la generațiile mai tinere. Femeile în vârstă de 50-54 de ani în proporție de 30% mei au declarat că au născut trei și mai mulți copii, cu 5% mai puțin decât acest grup de vârstă a înregistrat la recensământul din anul 2004.

Tabelul 2. Repartizarea femeilor după numărul de copii născuți, anul 2014

Vârsta	Numărul mediu de copii per femeie			Au dat naștere la 3 copii și mai mult (%)			Fără copii (%)		
	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural
Total	1.63	1.3	1.8	21	10	26	24	28	22
15-19	0.05	0.03	0.07	0	0	0	95	97	94
20-24	0.43	0.30	0.50	1	1	2	67	76	62
25-29	1.04	0.85	1.15	5	3	7	34	39	29
30-34	1.51	1.29	1.65	12	7	16	19	22	16
35-39	1.80	1.52	1.96	19	11	24	12	16	10
40-44	1.93	1.58	2.12	22	11	29	9	13	7
45-49	2.02	1.64	2.22	26	12	33	9	12	5
50-54	2.10	1.72	2.31	30	14	38	7	10	5
55-59	2.14	1.74	2.37	32	16	41	8	10	6
60-64	2.14	1.72	2.39	32	17	42	9	12	7
65-69	2.11	1.65	2.39	31	15	41	11	14	9
70+	2.34	1.71	2.61	36	18	44	14	17	13

Sursa: Calculat de autor în baza datelor RPL 2014.

Unul din cei mai elocvenți indicatori ai nivelului de fertilitate prezintă descendența finală a cohortelor feminine reale (fertilitatea femeilor după anul nașterii a acestora). În cercetările recente s-a demonstrat că fenomenul fertilității se schimbă lent și nu este supus unor fluctuații mari de la o generație la altă, în pofida influenței factorilor economici, sociali, precum și diferitelor măsuri ale politicilor familiale.

Datele de la RPL 2014 demonstrează că descendența finală a cohortelor feminine care și-au încheiat perioada de reproducere sau se află în vârstă de finalizare a acestora – femei născute în anii 1965-1970, constituie 2,04-1,94 copii per femeie. Generațiile născute în anii 1971-1973 au dat naștere în medie la 1,93-1,91 copii, presupunem că descendența finală a acestora poate să crească nesemnificativ, având în vedere că la momentul RPL 2014 aceste generații au atins vârsta de 44-40 de ani (Fig.1).

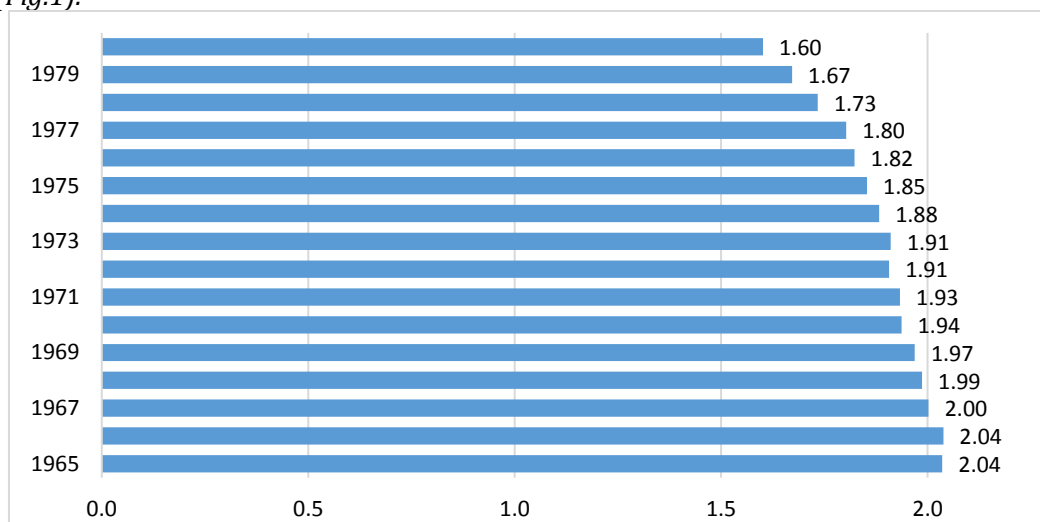

Fig.1. Descendența finală a cohortelor feminine cu anul nașterii 1965-1980 (copii per femeie)

Sursa: RPL 2014.

În pofida faptului că Republica Moldova ocupă un teritoriu relativ mic se constată diferențieri semnificative în profil teritorial. Evident că cele mai importante diferențe se înregistrează între populația urbană și cea rurală.

Analiza comparativă a fertilității pe raioane pentru anul 2014 (Fig.2) demonstrează nivelul înalt al fertilității pentru unele raioane de la nordul țării: Fălești (2,09), Șoldănești (2,11) și în raioanele de la centru: Orhei (2,04), Nisporeni (2,14), unde valorile RTF înregistrează mai mult de 2 copii per femeie de vârstă fertilă.

RTF relativ înalte, cuprinse între 1,81-2,0 copii per femeie de vârstă fertilă, înregistrează raioanele din partea de nord a țării: Râșcani-1,83, Soroca-1,84, Dondușeni-1,87, Florești-1,91, Glodeni-1,93, Sângerei-2,00. Nivelul similar al fertilității se constată în raioanele de la centru Călărași-1,81, Ungheni- 1,90, Telenești-1,96, Rezina-2,0, și cele din sudul republicii Leova-1,84, Cantemir-1,84, UTA Găgăuzia-1,85, Ștefan Vodă-1,89.

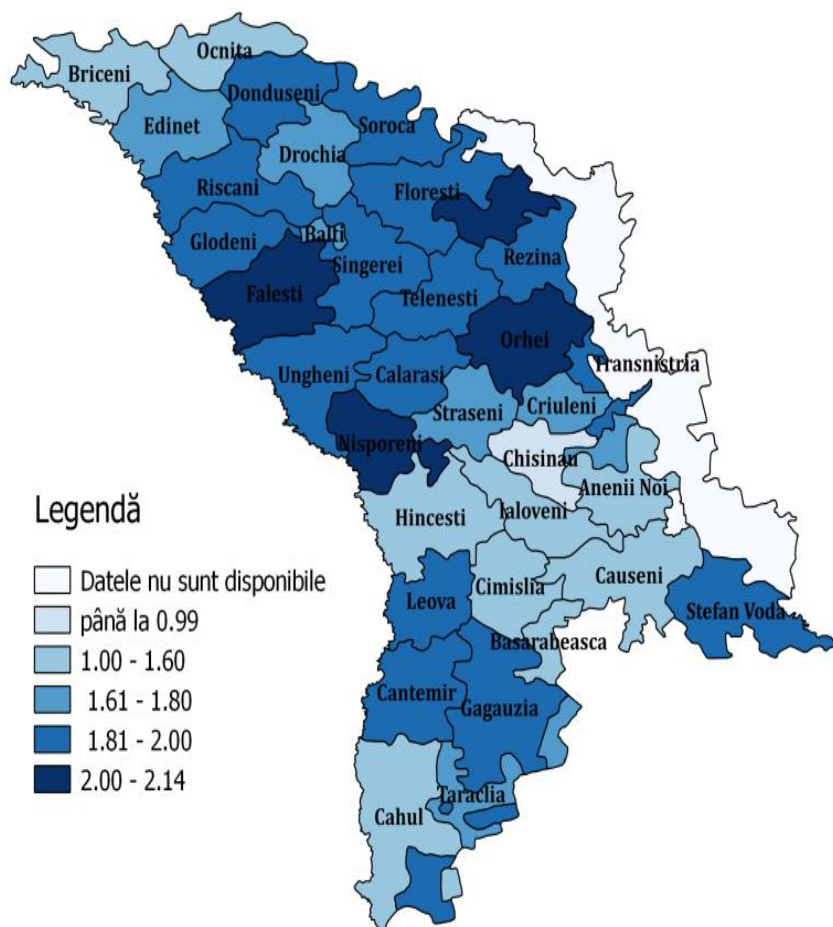

Fig. 2. Rata totală de fertilitate în profil teritorial, anul 2014

Sursa: Calculat de autor în baza datelor RPL 2014 și statisticii vitale pentru anii 2013-2014.

Cele mai scăzute valori ale RTF (sub 1,5 copii per femeie de vârstă fertilă) sunt înregistrate în raioanele Briceni, Ocnita. În raioanele din centru: Hîncești, Ialoveni, Anenii Noi RTF este de sub 1,6 copii per femeie de vârstă fertilă. Asemenea valori sunt atribuite și raioanelor sudice: Căușeni, Cimișlia, Cahul și Basarabeasca.

Rate medii cuprinse între valorile 1,66-1,79 copii per femeie de vârstă fertilă înregistrează raioanele nordice, cum ar fi Edineț, Drochia și Bălți, raioanele de centru: Strășeni, Criuleni, iar la sud - raionul Taraclia cu 1,61 copii per femeie de vârstă fertilă.

Municipiul Chișinău înregistrează cea mai mică RTF, aceasta fiind de 0,9 copii per femeie de vârstă fertilă, ceea ce este specific pentru orașele-capitale. Cercetările autohtone reliefează că nivelul scăzut al fertilității în capitală este determinat de o combinație de mai mulți factori: cauzele socioeconomice pentru amânarea nașterii unui copil, acordând prioritate educației și obținerii experienței pe piața muncii. În plus, subdezvoltarea serviciilor de educație extrafamilială și de îngrijire a copilului, existența stereotipurilor tradiționale privind rolurile de gen, nivelul înalt al educației și angajarea în câmpul muncii a femeilor contribuie la menținerea fertilității scăzute [10].

Fertilitatea scăzută în Republica Moldova puțin diferă de cea observată în țări europene și state economic dezvoltate, în ciuda faptului că este percepută drept o provocare și o cauză principală a declinului demografic. Numeroasele încercări întreprinse de guvernele mai multor țări de a răspunde acestei provocări nu au dat rezultate semnificative, în unele țări rata totală de fertilitate este puțin mai mare decât în Republica Moldova, în altele este puțin mai mică, dar oricum este mai scăzută decât nivelul necesar pentru înlocuirea generațiilor. Acest fapt indică că, comportamentul reproductiv al populației este determinat de o multitudine de factori, anturajul economic și social, orientări valorice care nu stimulează familiile să aibă mai mulți copii în condițiile actuale.

În ceea ce privește mortalitatea, situația este cu totul alta. Sunt cunoscute atât mijloacele, cât și strategiile ce pot fi adoptate pentru scăderea mortalității, care nu diferă fundamental de cele care au dus la creșterea semnificativă a speranței de viață la naștere în țările dezvoltate în cea de-a doua jumătate a secolului trecut. Atunci când nivelul de trai, calitatea asistenței medicale și accesul la serviciile de sănătate se vor îmbunătăți substanțial, reducerea mortalității pe vârste și creșterea duratei medii a vieții vor cunoaște și ele, aproape automat, evoluțiile dorite.

În prezent, constatăm că mortalitatea se menține la un nivel ridicat în Republica Moldova, fluctuațiile speranței de viață la naștere observate pe parcursul a mai multor decenii demonstrează că în acest domeniu nu a fost obținut un progres durabil. Dacă la femei în ultimii ani se înregistrează o tendință de ameliorare a situației, doar în ultimul deceniu speranța de viață a depășit cea mai înaltă valoare a acestui indicator specific pentru anul 1989 (72,3 ani), ajungând la 73,7 ani (*Fig. 3*). La bărbați observăm o scădere mai semnificativă a speranței de viață la naștere, maximumul din anul 1989 (65,6 ani) fiind încă nedepășit în anul 2014 (64,9 ani).

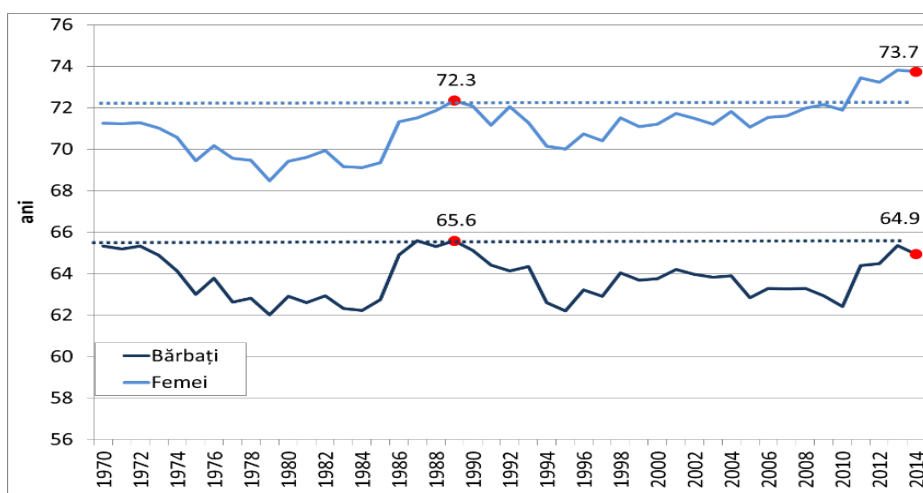

Fig.3. Dinamica speranței de viață la naștere, 1970-2014

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor calculate pentru populația rezidentă [8].

Una din cauzele principale ale speranței de viață scăzute constituie mortalitatea înaltă a populației la vârstele adulte. Analiza speranței de viață a populației la vârsta de 20 de ani (*Fig. 4*) arată o scădere semnificativă a acesteia în comparație cu începutul anilor '70 ai secolului trecut. Deși în ultimii ani observăm o

tendință pozitivă în acest aspect, această urmează după o scădere de lungă durată și, în principal, are un caracter de restabilire. Și dacă la femei decalajul dintre speranța de viață la vârsta de 20 de ani în anul 2014 și 1972 are o valoare minimă, pentru bărbați diferența constituie 3,4 ani.

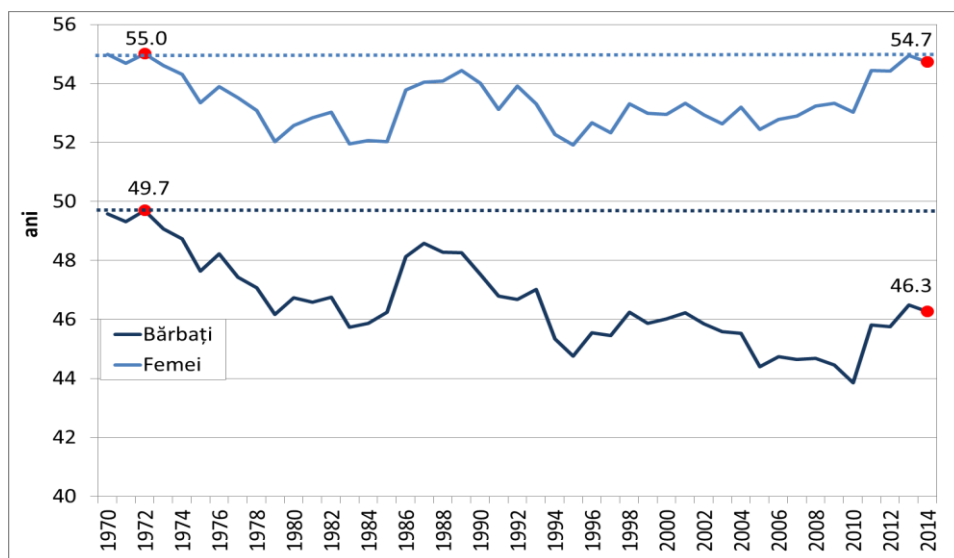

Fig.4. Dinamica speranței de viață la vârsta de 20 de ani, 1970-2014

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor calculate pentru populația rezidentă [8].

Ratele specifice de mortalitate demonstrează o reducere a mortalității în grupele de vârstă tânără, în special la femei (Fig. 5 și 6), pe când în grupele de vârstă mai mari și la vârstnici, în pofida unei tendințe descendente, mortalitatea se menține la un nivel mai înalt decât în anul 1965.

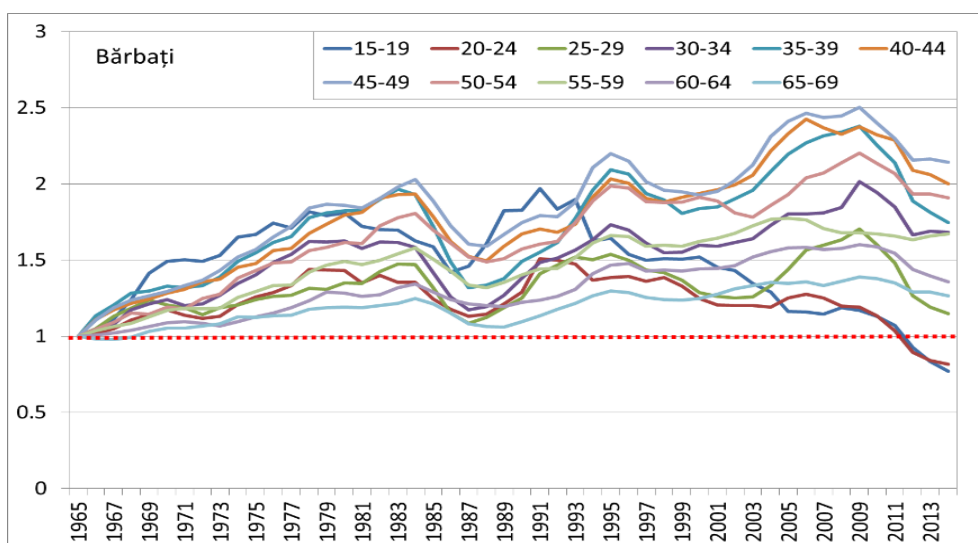

Fig. 5. Schimbările ratelor specifice de mortalitate, bărbați, anul 1965=1

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor calculate pentru populația rezidentă [8].

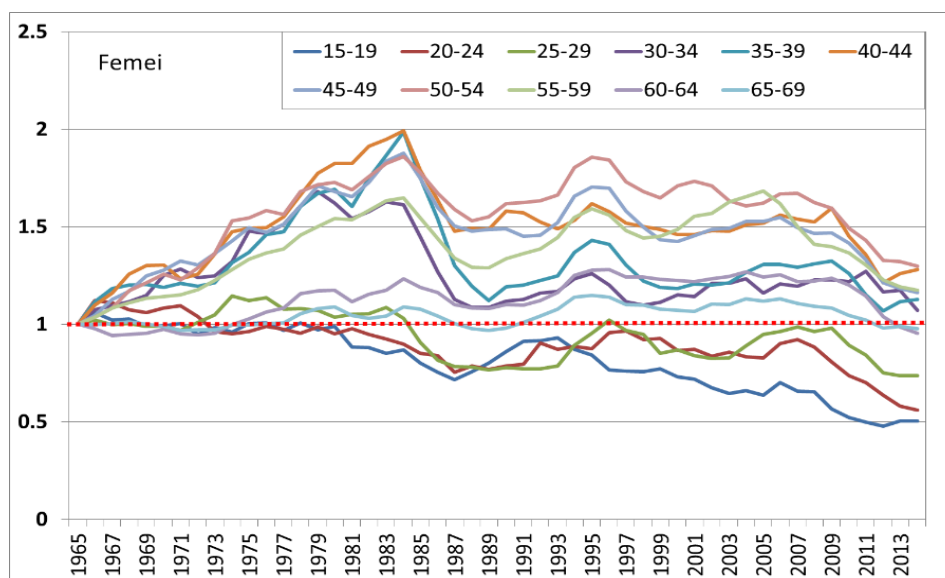

Fig. 6. Schimbările ratelor specifice de mortalitate, femei, anul 1965=1

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor calculate pentru populația rezidentă [8].

Din cele menționate mai sus, concluzionăm, că starea de sănătate actuală a populației tinere și de vârstă mijlocie influențează în mod hotărâtor felul în care va evolua speranța de viață în deceniile viitoare.

Totuși, factorul principal al declinului demografic este emigrația în masă a populației. Studiile în domeniu semnalează asupra intensificării migrației populației cu schimbarea domiciliului în străinătate, în perioada 2007-2015 fluxurile migraționale au oscilat între 45-55 mii persoane anual [1]. Cauza principală a migrației populației este situația economică nefavorabilă din țară, locuri de muncă neatractive, remunerare scăzută, costuri înalte la bunuri și servicii, nivel scăzut de trai etc. Statistica curentă a țărilor gazdă indică la creșteri continue ale stocurilor de migranți moldoveni începând cu anul 2000. Se estimează că în anii 2010-2015 stocul total al cetățenilor moldoveni înregistrați în șapte țări de destinație (Italia, Spania, Portugalia, Grecia, Germania, Cehia și SUA) a constituit cca 230 mii de oameni. Recensămintele de runda 2011 din peste 20 de țări străine (majoritatea țărilor UE, Rusia, Turcia, Canada) au înregistrat un număr total de 585 mii persoane născute în Republica Moldova [11].

Studiile în domeniu demonstrează că migrația internațională continuă să afecteze, în grade diferite, dinamica populației și structura de vârstă a țărilor europene. Balanța negativă a migrației prezintă un semn distinctiv al majorității țărilor din partea de est a regiunii, în timp ce în țările occidentale s-a înregistrat un flux net de migranți [2].

Un decalaj economic important dintre țara noastră și țările dezvoltate alimentează continuu propensiunea spre emigrare, în special a tinerilor. Evident că dimensiunea emigrației din Republica Moldova în mare măsură va depinde de politicile de imigrare ale țărilor dezvoltate, precum și cererea pentru forța de muncă.

Care sunt perspectivele demografice ale Republicii Moldova? Până în prezent au fost realizate mai multe studii la nivel național care au tras un semn de alarmă referitor la profunzimea declinului demografic și dinamica nefavorabilă a indicatorilor demografici principali [1, 9, 4, 7, 6]. Prognoza demografică elaborată de Centrul de Cercetări Demografice demonstrează că în următoarele decenii declinul populației va

continua cu ritmuri rapide, scăderea anuală a numărului populației va oscila în jur de 1,1-2%. Conform scenariului mediu, către anul 2035 populația țării poate să se micșoreze până la 2 355,7 mii persoane sau cu 19,1% comparativ cu anul 2014 [1].

Proгноzele centrelor europene de asemenea estimează pierderi enorme ale efectivului populației Republicii Moldova în deceniile viitoare. Urmează să menționăm că declinul demografic a afectat majoritatea statelor din Europa de Est, care către anul 2060 pot pierde aproximativ 18% din mărimea populației din anul 2015. Scăderea numărului populației Republicii Moldova se estimează între 17% și 22% în funcție de scenariu [2, p.59]. Este o scădere a numărului populației fără precedent pentru perioada de pace, iar forța motrice a acestei tendințe constituie migrația.

În ciuda faptului că guvernul a adoptat Programul național strategic în domeniul securității demografice a Republicii Moldova (2011-2025) pentru perioada anterioară nu a fost posibilă realizarea dinamicii pozitive în dezvoltarea demografică.

În condițiile actuale urmează de a revizui abordarea cu privire la ameliorarea situației demografice, de a schimba accentele de la indicatori cantitativi la calitativi, în special, sănătatea populației și nivelul de educație. Investiții în capitalul uman al tuturor generațiilor, prin extinderea accesului la educație de calitate, muncă decentă, asistență medicală și bunăstare socială, promovarea unui stil de viață sănătos și sprijinirea participării acestora la procesul decizional prezintă priorități de bază ale guvernului și societății, contribuind la atenuarea efectelor negative ale declinului populației și îmbătrânirii demografice.

Referințe bibliografice

1. Analiza situației populației din Republica Moldova / Gagauz Olga (coord.); UNFPA, Centrul de Cercetări Demografice. Chisinau, 2016. - 176 p.
2. Demographic and human capital scenarios for the 21st century 2018 assessment for 201 countries. W. Lutz, A. Goujon, S. KC, M. Stonawski, N. Stilianakis (Eds.) Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018.
3. Gagauz O. Impactul restructurării ciclului reproductiv asupra indicatorilor fertilității. În: Creșterea Economică în Condițiile Globalizării: ediția a IX-a a Conferinței Internaționale științifico-practice, 16-17 octombrie 2014. Sesiunea științifică "Structura demografică și calitatea potențialului uman". Chișinău: INCE, 2014, p. 9-20.
4. Gagauz O. Provocări demografice și politici necesare. În: Tendințe în economia Moldovei. Nr.12 (trim.IV), Chișinău, 2013, p.106-114.
5. Gagauz O. Tendințele principale în evoluția populației Republicii Moldova: un semnal de alarmă pentru autoritățile publice. În: Creșterea economică în condițiile globalizării. Ed.a. X-a. Sesiunea științifică "Structura demografică și calitatea potențialului uman". Conf.șt.intern. 15-16 oct.2015.Chișinău, 2015, p.5.
6. Gagauz O., Pahomii I. Indicele Integral Teritorial de Securitate Demografică. Policy paper. CCD, UNFPA, 2016, nr.1.
7. Gagauz O., Penina O., Tabac T. Impactul crizelor economice asupra proceselor demografice. Barometrul Demografic, CCD, UNFPA, 2016, nr.1.
8. Penina O., Jdanov D. A., Grigoriev P. Producing reliable mortality estimates in the context of distorted population statistics: the case of Moldova. MPIDR Working Paper WP-2015-011, 35 pages (November 2015). Rostock, Max Planck Institute for Demographic Research.

Sesiunea științifică „Transformări demografice și priorități de politici”

9. Profilul socio-demografic al Republicii Moldova la la 20 de ani după adoptarea Programului de Acțiune de la Cairo. /UNFPA, Centrul de Cercetări Demografice. Chișinău, 2014. 144 p.
10. Бучучану-Врабие М. Детерминанты низкой рождаемости в столичном городе (на примере г. Кишинева). În: Демографія та соціальна економіка, nr. 1 (13), Київ, 2010, p. 124.
11. Табак Т. Эмиграция из Республики Молдова в постсоветский период. În : Демографическое развитие постсоветского пространства: сб. статей и аналитических материалов / под. ред. М. Б. Денисенко, Р. В. Дмитриева, В. В. Елизарова. М: Экономический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 2018. - 368 с. ("Демографические исследования", вып. 27). ISBN 978-5-906783-85-1. <https://www.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=44887&p=attachment>.

СТИМУЛИРОВАНИЕ РОЖДАИМОСТИ КАК БЕЗУСЛОВНЫЙ ПРИОРИТЕТ В БЕЛАРУСИ

Анастасия Григорьевна БОБРОВА,
кандидат экономических наук,
ГНУ «Институт экономики НАН Беларуси», г. Минск

Современная семейная политика в Беларуси базируется на заложенном в советское время фундаменте. Существующая система мер поддержки семей с детьми достаточно эффективна. Вместе с тем, осознание возможности столкнуться с падением рождаемости из-за структурных трансформаций населения ставит новые задачи по поиску дополнительных стимулов. В статье приведены предложения по дополнительным стимулам, которые позволят повысить рождаемость, в частности среди женщин активно участвующих в экономической жизни страны.

Ключевые слова: *рождаемость, семейная политика*

В Беларуси в 2017 г наблюдались негативные тенденции всех основных демографических процессов.

На начало 2018 г. численность населения сократилась до 9491,9 тысяч человек, что на 12,8 тысяч человек меньше по сравнению с началом 2017 г. Низкий объем положительного миграционного сальдо не смог перекрыть естественную убыль населения и обеспечить рост численности населения.

Каждый четвертый житель страны находится в пенсионном возрасте. При этом в сельской местности каждый третий житель (32,5 %), а в городской 23,2 % населения старше трудоспособного возраста. Рост численности пенсионеров ведет к увеличению государственных трансфертов на обеспечение социальных гарантий для пожилого населения. В экономике увеличивается налоговое бремя на работающее население, изменяется рынок труда, на котором растет спрос на социальных и медицинских работников.

Остро стал вопрос о разработке комплекса мер, направленных на повышение рождаемости.

В настоящее время продолжением Национальных программ стала Государственная программа «Здоровье народа и демографическая безопасность на 2016 – 2020 годы» [1], которая ставит перед собой цель стабилизировать численность населения, в том числе за счет формирования предпосылок к повышению рождаемости путем совершенствования системы охраны здоровья матери и ребенка и развития системы поддержки семей с детьми и улучшения условий их жизни.

Реализация демографической политики в стране показала, что существующая в настоящее время система поддержки семей с детьми достаточно эффективна.

Однако изменения в структуре населения уже препятствуют и будут препятствовать в ближайшее десятилетие реализации задачи по повышению числа родившихся. Недопущение сокращения уровня суммарного коэффициента ниже 1,6 ребенка на 1 женщину на протяжении 2012-2016 гг. уже

является признанием эффективности программ социально-экономического и демографического развития.

Результаты оценки влияния структурных и социально-экономических факторов на динамику родившихся в Беларуси показали, что если бы не было положительного эффекта от реализации мер социально-экономической и семейной политики в 2017 г. по сравнению с 2010 г. число родившихся значительно сократилось бы по объективным причинам ухудшения структуры женского населения (рис.1) [2].

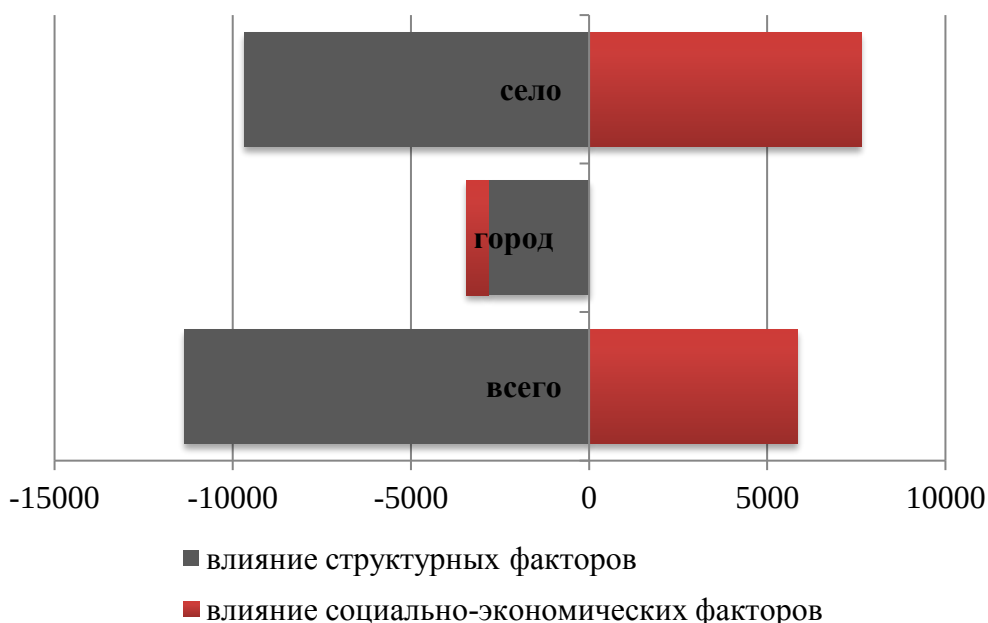

Рис. 1. Влияние структурных и социально-экономических факторов на динамику родившихся в Беларуси в 2017 г. по сравнению с 2010 г.

Продолжает увеличиваться возраст матери при рождении детей всех очередностей. В 2017 г. средний возраст матери при рождении составил 29,2 лет, рождения первенца – 26,5 года. При этом численность женщин в возрасте 20-29 лет в 2017 г. по сравнению с 2010 г. сократилась более, чем на 130 тысяч человек, что обусловило сокращение числа рождения первенцев.

В последние 2 года ситуация еще более осложнилась. Действие социально-экономических факторов сократилось, структурных усилилось. В результате в 2016 – 2017 гг. наблюдалось сокращение числа родившихся. Число рожденных первых детей сократилось и в абсолютном, и в относительном исчислении – с 50,9 тысяч (42,8% от всех родившихся) в 2015 г. до 41.2 тысяч в 2017 г. (40,2% от всех родившихся).

Ситуацию смягчило то, что в активном детородном возрасте продолжает оставаться многочисленная когорта «беби-бумеров» середины 1980-х годов. Несмотря на то, что общая численность женщин 15-49 лет с 2004 г. неуклонно сокращается, численность женщин 30-34 лет пока увеличивается (рис.2).

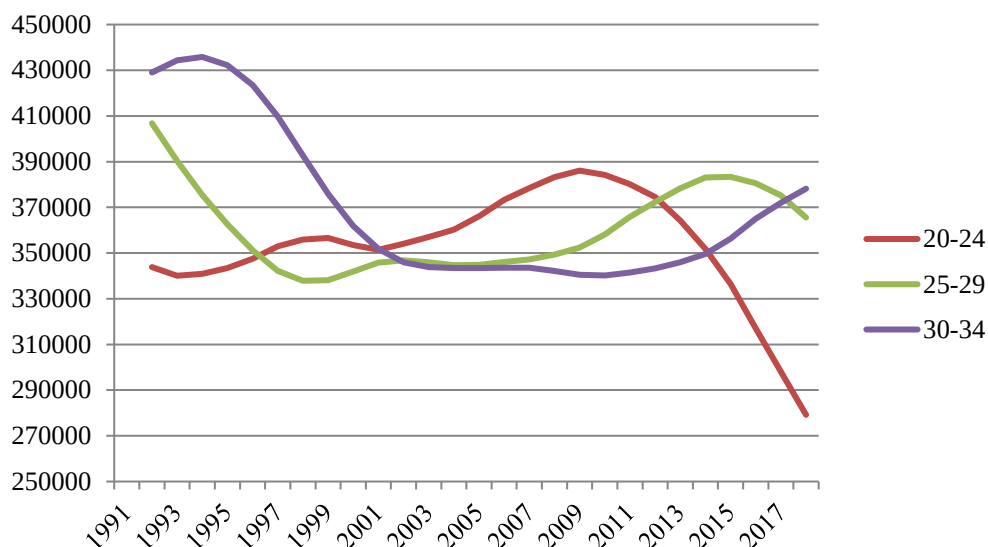

Рис. 2. Динамика среднегодовой численности женщин 20-34 года в Беларуси в 1991-2017 гг.

Своевременная реализация мер демографической политики позволила стимулировать рождение у данной когорты женщин 3-6 детей по очередности. Общее число родившихся у женщин 30-34 лет незначительно сократилось по сравнению с 2015 г. и составило в 2017 г. 29,2 тысяч родившихся.

Для стимулирования рождаемости сегодня в Беларуси осуществляется широкий спектр мер пронаталистской политики:

- меры, способствующие совмещению трудовых и семейных обязанностей родителей (трудовые гарантии работникам с детьми, стимулирование вовлечения отцов в процесс ухода за детьми, стимулирование расширения спектра услуг по уходу за детьми младшего возраста);
- финансовые трансферты (семейные пособия, субсидирование социальных и общественных услуг, связанных с воспитанием детей, налоговые льготы для семей, воспитывающих детей);
- меры жилищной поддержки.

Важно отметить, что монетарные меры поддержки семей с детьми находят больший эффект среди женщин, проживающих в сельской местности, а также имеющих низкий уровень оплаты труда. Для работающих женщин необходим комплекс дополнительных стимулов, которые позволят поддержать рождаемость на текущем уровне. Среди таковых выделены следующие.

Расширение возможностей эффективной занятости родителей, воспитывающих детей, и ее совмещения с воспитанием детей.

Создание условий для совмещения профессиональных и семейных обязанностей является ключевым аспектом семейной политики во многих европейских странах. При этом предпочтение отдается мерам, позволяющим совмещение работы и ухода за детьми. Таким образом, гибкий график работы и доступность услуг по уходу за ребенком играют более важную роль для

стимулирования рождения второго ребенка, чем денежные пособия и продолжительность декретного отпуска.

В Беларуси уже созданы организационно-правовые условия применения отдельных гибких форм занятости (гибкие режимы рабочего времени, надомный труд), разработаны рекомендации для нанимателей по их применению.

Для повышения рождаемости женщин, активно принимающих участие в экономической жизни страны, невозможно обойтись без расширения предложения услуг для детей дошкольного возраста и **развития всех видов услуг по уходу и воспитанию детей в зависимости от их возраста** (частные детские сады, домашние ясельные группы, няни и т.д.).

Реализация мер, направленных на повышение репродуктивного здоровья населения, позволит включить в процесс воспроизводства населения семьи, которые в связи с проблемами со здоровьем не могут родить детей. По оценкам ВОЗ распространение бесплодия среди семейных пар в Беларуси достигает 16 %. Компетенции врачей, уровень технологий и оборудования позволяют белорусским семейным парам восстанавливать репродуктивное здоровье.

Своевременным становится использование дополнительных инструментов финансовой поддержки лечения семей от бесплодия. С июля 2012 г. вступил в силу Закон «О вспомогательных репродуктивных технологиях» от 7 января 2012 г., который в целях комплексного решения вопросов применения вспомогательных репродуктивных технологий, основанных на современных тенденциях, предусматривает принципиально новые подходы правового регулирования доступа к репродуктивным технологиям. Согласно закону к видам вспомогательных репродуктивных технологий относятся:

- экстракорпоральное оплодотворение (ЭКО);
- суррогатное материнство;
- искусственная инсеминация.

Для материальной поддержки семей, вынужденных прибегать к методам вспомогательных репродуктивных технологий государством предусмотрено предоставление матери льготного кредита для проведения ЭКО (Указ Президента Республики Беларусь № 574 от 27.12.2013 г. «О предоставлении гражданам Республики Беларусь кредитов на льготных условиях для оплаты экстракорпорального оплодотворения»). С помощью кредита оплачивается только сама процедура, в то время как все сопутствующие процедуре медицинские манипуляции (медицинские препараты, анализы, консультации специалистов, УЗИ), стоимость которых может превышать стоимость процедуры ЭКО, не подпадают под льготное кредитование. Такой механизм кредитования отдельной процедуры ограничивает доступность вспомогательных репродуктивных технологий для отдельных семей, в особенности, если речь идет о рождении второго ребенка.

Также не предусмотрена оплата услуг суррогатной матери или доноров половых клеток. *Следует рассмотреть возможность включения в перечень кредитруемых вспомогательных репродуктивных технологий суррогатное материнство и искусственную инсеминацию.*

Учитывая демографические вызовы целесообразно рассмотреть вопрос о *возмещении расходов для белорусских граждан на использование вспомогательных репродуктивных технологий из средств местных бюджетов*. Применение вспомогательных репродуктивных технологий не прихоть, а вынужденная мера для лечения проблем с зачатием.

Одной из основных проблем современной репродуктологии **является невынашивание беременности**. Частота невынашивания на сегодняшний день составляет 10-15%. Привычным невынашиванием беременности является самопроизвольное прерывание беременности два раза подряд и более. До 85% выкидышей приходится на долю I триместра беременности (до 13 недель), остальные 15% - прерывание во втором и третьем триместре. Прерывания беременности до 22 недель относятся к самопроизвольным выкидышам, после 22 недель – является преждевременными родами, так как возможно рождение незрелого, но жизнеспособного ребенка.

Современные технологии позволяют выявлять наличие в анамнезе наследственных заболеваний, бесплодия и/или невынашивания беременности неясного генеза у членов семьи, рождения детей с задержкой умственного развития. Институт цитологии и генетики НАН Беларуси предоставляет возможность всем желающим пройти на платной основе ДНК-тестирование генетической предрасположенности к многофакторным заболеваниям и невынашиванию беременности, выявление групп риска среди населения для профилактики или ранней диагностики патологии. Однако такая диагностика на сегодняшний день является дорогостоящей процедурой. Видится целесообразным рассмотреть вопрос о *полном или частичном возмещении затрат на проведение диагностики генетических причин невынашивания беременности за счет средств местных бюджетов*.

Решение задачи повышения рождаемости следует тесно увязывать с возможностями для обеспечения высокого качества жизни матери и ребенка. На сегодняшний день молодым родителям обеспечены действенные экономические стимулы рождения и воспитания детей, что обеспечивает большую нагрузку на Фонд социальной защиты населения (ФСЗН). Считаем своевременным пересмотреть расходы на социальную защиту в сторону их увеличения для того, чтобы быть готовыми к росту числа родившихся.

Для увеличения числа родившихся 3 и более детей с 1 января 2015 г. ввели дополнительный экономический стимул – семейный капитал. На 1 января 2018 г. в ОАО «АСБ Беларусбанк» открыто 47 405 депозитных счетов «семейный капитал» на сумму 474,05 млн долларов США. Данная мера в краткосрочном периоде оправдала надежды на рост числа многодетных семей. Но возможности использования семейного капитала, в том числе и досрочного, уже не рассматриваются семьями как материальный стимул к рождению ребенка, что требует дополнительной разработки условий использования семейного капитала на улучшение социального и материального благополучия семей, в частности расширение возможности пользоваться деньгами на текущие нужды ребенка и семьи сегодня.

В заключение отметим, что в Беларуси применяется широкий ряд мер прямой материальной поддержки семей с детьми в виде семейных пособий и стимулирующих выплат. Однако опыт европейских стран показал, что гибкий

график работы и доступность услуг по уходу за ребенком играют более важную роль для стимулирования рождения второго ребенка, чем денежные пособия и продолжительность декретного отпуска.

Важнейшим аспектом будущей демографической политики следует рассматривать вариативность в выборе способов ухода за ребенком в зависимости от жизненных стратегий семей.

Целесообразно разработать механизмы, позволяющие совмещать трудовую, рекреационную и репродуктивную деятельность семьи (поддержка частных детских садов, садов на дому, внедрение практики государственных аккредитованных нянь, компенсации расходов на их услуги; распространение гибких форм занятости, расширение рекреационных услуг, ориентированных на параллельное обслуживание всех членов семьи).

Список использованных источников:

1. Об утверждении Государственной программы "Здоровье народа и демографическая безопасность Республики Беларусь" на 2016 – 2020 годы Постановление Совета Министров от 14.03.2016 № 200 // Эталон [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.
2. Shakhotska Liudmila, Bobrova Anastacia Impact of structural and socio-economic factors on the number of births and deaths in the Republic of Belarus ISSN 2072-9480. «Демографія та соціальна економіка», 2014, № 2 (22). – p.101-111. Kiev.

ВНЕБРАЧНАЯ РОЖДАЕМОСТЬ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПРИОРИТЕТЫ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ

Людмила СЛЮСАР, кандидат экономических наук
ведущий научный сотрудник ИДСД им. М.В. Птухи НАН Украины

One of the essential characteristics of modern demographic development is the spread of non-marital births, meaning that a significant proportion of children are born to mothers who are not in a registered marriage. The increase in the share of non-marital births in European countries is a natural consequence of profound changes in the matrimonial and reproductive behavior of the population in the postindustrial era. Social and demographic government policies will be effective if they correspond to new demographic realities, are scientifically substantiated, and implemented with the principles of targeting, flexibility, individual approach. The states that have created favorable conditions for the realization of the childbearing plans of all women, regardless of the form of marital relations they are in, by providing economic security and institutional support, achieve great success in the demographic policy in the field of fertility. The age profile of extramarital births is gradually changing (the "contribution" of women under the age of 20 to non-marital births rate is decreasing), but in many countries the problem of early (teenage) births has not been solved. The adoption of programs aimed at preventing early births remains relevant.

Key words: *demographic policy, fertility, non-marital births, family, cohabitation.*

JEL Classification: J112.

Сложность и противоречивость современных демографических процессов требует гибких и эффективных мер демографической политики, основанных на научных знаниях о происходящих изменениях, понимания их причин и следствий, природы возникающих рисков и путей их минимизации. Для большинства стран западной цивилизации демографическим вызовом является депопуляция, обусловленная в первую очередь низкой рождаемостью, не обеспечивающей простое воспроизводство поколений. Низкая рождаемость имманентна современному (постиндустриальному) этапу развития, соответствует как нынешнему типу демографического равновесия, так и современным требованиям к качеству человеческого капитала; высокая рождаемость и массовая многодетность остались в прошлом. Однако каждое государство, каждое конкретное общество заинтересовано в «максимальном приближении» показателей рождаемости к уровню, обеспечивающему воспроизводство поколений ($СКР = 2,1-2,2$), в минимизации размеров депопуляции с ее сложными социально-экономическими последствиями и рисками для культурной идентичности коренного населения при массовой иммиграции.

Социально-демографическая политика, в том числе в отношении рождаемости, эффективна, если она нацелена не только на улучшение количественных показателей, но и учитывает качественно-структурные характеристики процесса, их современные трансформации. Современная модель рождаемости характеризуется как снижением ее уровня, так и

изменением структуры – по возрасту, порядку рождения, брачному состоянию матери. О глубинных изменениях в детородном поведении современного населения свидетельствует не только массовая малодетность семей и «постарение» материнства, но и распространение внебрачной рождаемости, т.е. значительная часть детей рождается у женщин, не состоящих в зарегистрированном браке.

Быстрый рост удельного веса детей, рожденных незамужними женщинами, в странах Европы наблюдался в последние два-три десятилетия прошлого века. Если в начале 1970-х годов в большинстве стран менее 10% детей рождалось вне официального брака, а в странах юга (Греция, Италия, Испания), а также в Ирландии, Бельгии, Нидерландах – менее 3%, то уже к 2000г. в большинстве стран показатель внебрачной рождаемости был около 30% или выше. В 2016 г. уровень внебрачной рождаемости в многих странах приближался к 50%, а в Болгарии, Дании, Эстонии, Ирландии, Нидерландах, Норвегии, Португалии, Словении, Франции, Швеции перешел этот рубеж. Рост доли внебрачных рождений – общеевропейская тенденция, хотя имеют место довольно существенные особенности в странах, которые отличаются своей культурой, традициями, религией, экономической ситуацией. Так, если в 2016 г. в Греции внебрачная рождаемость составляла 9%, то в Литве – 22,2%, Франции – 59,7%, а Исландии – 69,6%.

Современной особенностью демографического развития является изменение факторов, которые приводят к рождению ребенка вне брака. Если в традиционном обществе в большинстве случаев это было следствием неблагоприятных обстоятельств (ошибка в отношениях, насилие, смерть партнера-отца ребенка и т.п.) и одинокой матери приходилось самой содержать и воспитывать ребенка, то в современном мире основным фактором в большинстве стран Европы является распространение незарегистрированного брачного партнерства (cohabitation). По данным исследования "Fertility and family surveys in countries of the ECE region", проведенного в конце XX века, подавляющее большинство детей рождается у женщин, состоящих в той или иной форме брачного партнерства, но не всегда это зарегистрированный брак [1, р. 75-85]. Соответственно, господствующий долгие годы стереотип, что внебрачная рождаемость обязательно продуцирует однородительские семьи, в которых одинокой матери требуется поддержка государства, не соответствует сегодняшним реалиям.

Вместе с тем внебрачное сожитие и рождение в таком союзе ребенка исследователи оценивают по-разному. Сторонники теории второго демографического перехода (SDT) считают первопричиной формирования современного «модернизированного» стиля матримониального и репродуктивного поведения населения, в том числе проживание в незарегистрированном брачном союзе и рождение детей вне брака, расширение индивидуальной свободы и возможностей выбора в условиях высокого уровня благосостояния населения, развитие которого не ограничено материальными проблемами [2, р. 11-13]. Другие исследователи считают, что не регистрируют брак и рожают детей вне брака более бедные, экономически слабые группы населения [3]. Очевидно, в любом обществе внебрачные рождения «продуцируются» различными слоями населения, в том числе и социально и экономически неблагополучными, и их доля зависит от ситуации в данной

конкретной стране. Так, быстрый рост показателей внебрачной рождаемости в 1990-тые годы в ряде стран Восточной Европы, где вследствие сложностей переходного периода экономические условия жизни населения ухудшились (Болгария, Румыния), ряд демографов связывает не с расширением возможностей, а с реакцией наиболее бедных слоев населения на новые, неблагоприятные для них условия жизни [2, р. 17-18]. Именно на внебрачную рождаемость среди социально неблагополучных слоев населения обращают часто свое внимание исследователи, которые считают ее «проявлением кризиса семьи» [4, с. 89-94].

Мы поддерживаем точку зрения, что внебрачная рождаемость является одной из характеристик современной модели рождаемости, поэтому не может оцениваться как проявление социального неблагополучия. Это концептуальное положение должно учитываться при разработке механизмов социально-демографической политики, мер по поддержке семей с детьми. Оказание помощи семьям по статусному, формальному признаку (рождение ребенка вне брака) не соответствует сегодняшним реалиям, только адресный подход с учетом материального положения и ситуации в семье, в том числе в одноподдерживаемой семье, является эффективным и позволяет концентрировать ресурсы для поддержки семей, действительно находящихся в кризисной ситуации.

В современном постиндустриальном обществе государства, обеспечивающие свободу выбора, свободу реализации индивидуальной семейной стратегии при экономической защищенности как мужчин, так и женщин (т.е. создан экономический базис для самореализации личности), достигают лучших результатов в реализации своих демографических приоритетов, в том числе в сфере рождаемости. Общество (и государство как институт, «представляющий» интересы общества) заинтересовано в максимальной реализации репродуктивных желаний женщин вне зависимости от их брачного статуса. Государства Европы, сумевшие создать максимально комфортные условия для всех групп женщин, в том числе для одиноких и не регистрирующих по каким-то причинам свой брачный союз, обеспечить экономическую безопасность и институциональную поддержку, имеют больше шансов на повышение показателей рождаемости. Поэтому, при всей сложности и многогранности факторов, влияющих на репродуктивное поведение населения, большинство стран, имеющие наиболее высокий (по европейским меркам) уровень рождаемости, характеризуются и высоким процентом внебрачных рождений (табл. 1).

Таблица 1. Суммарный коэффициент рождаемости и удельный вес внебрачных рождений в странах Европы в 2016 г.

Страна	Суммарный коэффициент рождаемости	Доля внебрачных рождений, %	Страна	Суммарный коэффициент рождаемости	Доля внебрачных рождений, %
France	1,92	59,7	Finland	1,57	44,9
Sweden	1,85	54,9	Bulgaria	1,54	58,6
Ireland	1,81	36,6	Switzerland	1,54	24,2
Denmark	1,79	54,0	Hungary	1,53	46,7
United Kingdom	1,79	47,7	Austria	1,53	42,2

Страна	Суммарный коэффициент рождаемости	Доля внебрачных рождений, %	Страна	Суммарный коэффициент рождаемости	Доля внебрачных рождений, %
Russia	1,76	21,6*	Slovakia	1,48	40,2
Latvia	1,74	40,9	Serbia	1,46	25,9
Iceland	1,74	69,6	Croatia	1,42	18,9
Belarus	1,73	13,3	Luxembourg	1,41	40,7
Norway	1,71	56,2	Poland	1,39	25,0
Lithuania	1,69	27,4	Greece	1,38	9,4
Belgium	1,68	49,6	Cyprus	1,37	19,1
Netherlands	1,66	50,4	Malta	1,37	31,8
Romania	1,64	31,3	Portugal	1,36	52,8
Czech Republic	1,63	48,6	Ukraine	1,35	20,1
Germany	1,60	35,5	Spain	1,34	45,9
Estonia	1,60	56,1	Italy	1,34	28,0
Slovenia	1,58	58,6	Moldova	1,3	21,5

Источник: Eurostat. Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Примечание: Ранжировано по показателю СКР. * 2015 г.

Возрастной профиль внебрачных рождений постепенно меняется: во всех странах Европы уменьшается «вклад» во внебрачную рождаемость молодых женщин в возрасте до 20 лет. Эти изменения отражают общую тенденцию «постарения материнства» и косвенно свидетельствует о росте «желаемого», «осознанного» внебрачного материнства. Различия между странами в распределении внебрачных рождений по возрасту матери довольно существенны; процент молодых (до 20 лет) среди незамужних матерей колеблется от менее 2% в Словении, Швеции, Нидерландах, Дании, Норвегии до более 15% в Румынии, Македонии, Греции, Молдове (табл. 2).

Таблица 2. Доля внебрачных рождений у матерей в возрасте до 20 лет среди всех внебрачных рождений в странах Европы в 2010 и 2016 годах, %

Страна	2010 г.	2016 г.	Страна	2010 г.	2016 г.
Slovenia	1,5	1,3	Germany	7,1	5,4
Sweden	2,4	1,4	Latvia	11,0	5,9
Netherlands	2,7	1,5	United Kingdom	11,6	6,9***
Denmark	2,7	1,6	Lithuania	12,9	9,3
Norway	3,7	1,8	Croatia	13,2	9,8
Switzerland	3,7	2,1	Malta	21,4	9,8
Iceland	4,7	2,5	Russia	12,1	9,9**
Luxembourg	4,5	2,6	Poland	15,5	10,1
Finland	4,7	3,0	Serbia	16,9	11,5
Belgium	4,3	3,2**	Hungary	12,5	12,2
Estonia	6,2	3,4	Ukraine	14,1	12,3
France	4,4	3,4	Slovakia	16,3	13,2
Italy	4,5*	3,8	Bulgaria	19,0	14,0
Spain	5,8	3,9	Moldova	20,6	17,4
Ireland	7,3	4,1	Greece	20,3	18,3
Czech Republic	6,6	4,6	Macedonia	23,7	19,8
Portugal	8,8	4,6	Romania	29,5	27,3

Источник: рассчитано по данным Eurostat. Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

*2013 г. **2014 г. ***2015 г.

Примечание: Ранжировано по данным 2016 г.

В Украине, как и в других странах Европы, идет процесс «постарения» внебрачного материнства: уменьшается удельный вес рождений у женщин моложе 20 лет, и растет – после 30 лет (рис. 1).

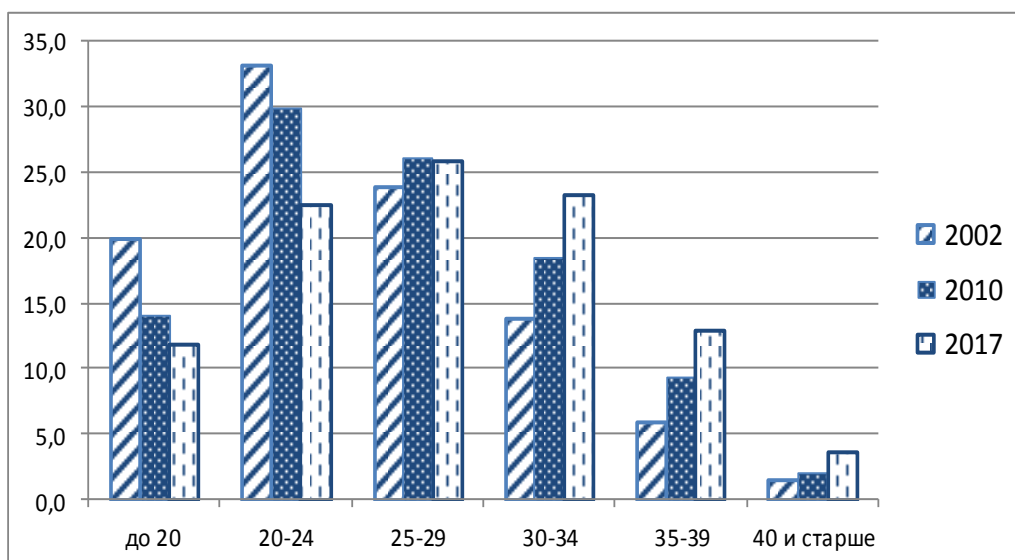

Рис. 1. Доля матерей разного возраста среди всех женщин, родивших ребенка вне брака, в Украине в 2002, 2010 и 2017 годах, %

В фокусе демографической политики в сфере рождаемости должна находиться проблема ранней рождаемости, т.е. рождаемости несовершеннолетними (до 18 лет), которая в большинстве случаев является внебрачной и несет значительные социальные, медицинские, экономические риски как для молодой матери, так и для ребенка; свидетельствует об отсутствии культуры сексуальных отношений, отсутствии знаний по контрацепции у девушек-подростков [5, с. 112-131]. Эта проблема в той или иной мере остается актуальной для большинства стран. Актуальна эта проблема и для Украины, хотя количество таких юных матерей уменьшается. За 2010-2017 гг. число рождений у женщин в возрасте до 18 лет уменьшилось с 9006 до 4471, в том числе внебрачных - с 5337 до 3501, что составило 4,7% всех внебрачных рождений.

Регистрируются и случаи рождения детей подростками до 15 лет, как единичные – почти во всех странах Европы. В 2016 г. больше всего таких случаев было зарегистрировано в Румынии (700), Болгарии (259), Франции (204 + 3 в браке). В Украине в 2016 г. их было 177 (из них 3 в браке), в 2017 г. – 157 (из них 1 в браке). Рождение в таком возрасте является социально неблагоприятным явлением вне зависимости от брачного статуса женщины.

Выводы. Современный уровень внебрачной рождаемости является закономерным следствием глубинных изменений в матримониальном и репродуктивном поведении населения, качественной перестройки институтов семьи и брака. Государственная социально-демографическая политика должна соответствовать новым демографическим реалиям, соблюдая принципы

адресности, гибкости, индивидуального подхода при оказании помощи семьям с детьми. Приоритетом государства должно стать создание благоприятных условий для реализации детородных планов женщин, в какой бы форме брачных отношений они не состояли, обеспечение экономической безопасности и институциональной поддержки. В тоже время принятие программ, нацеленных на предотвращение ранней (подростковой) рождаемости, остается актуальным.

Литература

1. Dynamics of fertility and partnership in Europe. Insights and lessons from comparative research, V. 1. – UN, New York and Geneva, 2002. - 160 P.
2. The New Demographic Regime. Population Challenges and Policy Responses. Edited by M. Macura, A.L. MacDonald, W. Haug. – UN, New York and Geneva, 2005. – 301 p.
3. Gretchen Livingston The Changing Profile of Unmarried Parents. A growing share are living with a partner – Pew research center Social & Demographic Trends, 2018. – Режим доступа: <http://www.pewsocialtrends.org/2018/04/25/>
4. Аллан Карлсон Общество – Семья – Личность: Социальный кризис Америки. Альтернативный социологический подход // Перевод с англ. под ред. проф. А.И. Антонова. – М.: 2003. – 288 с.
5. Аксьонова С.Ю. Підліткове материнство: демографічні аспекти проблеми. – Київ: ІДСД НАНУ, 2016. – 184 с.

РЕПРОДУКТИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Светлана АКСЕНОВА, канд. экон. наук,
вед. науч. сотруд. Институт демографии и социальных
исследований им. М.В. Птухи НАН Украины
svitlana_aksyonova@yahoo.com

В статье были рассмотрены проявления глобализации репродуктивного поведения. Снижение рождаемости стало универсальным глобальным процессом во второй половине XX века. Изменение репродуктивных предпочтений, что отражается в уменьшении идеального / желаемого числа детей в семье и увеличении удельного веса женщин, которые уже имеют двух или трёх детей и не хотят иметь ещё одного ребенка, распространение малодетности охватывает все больше стран Азии, Северной Африки, Латинской Америки. Откладывание рождения ребенка на старший репродуктивный возраст и повышение среднего возраста материнства также приобретает глобальный характер. За 20 лет средний возраст матери при рождении первенца вырос на 1,4–5 лет. Подростковая рождаемость, которая имеет много неблагоприятных последствий для молодых матерей и их детей, и проблемы её снижения находятся в центре внимания большинства государств. Этому также в немалой мере способствовали глобализационные процессы.

Ключевые слова: репродуктивное поведение, глобализация, репродуктивные ориентации, средний возраст матери при рождении ребёнка, подростковая рождаемость

The article examines the manifestations of the globalization of reproductive behaviour. The decline of fertility has become universal global process in the second half of the 20th century. The changes in reproductive preferences are reflected in the decrease in the ideal / desired number of children in the family, in the increase in the proportion of women who already have two or three children and do not want to have another child. These changes and the spread of family type with one or two children covers more and more countries in Asia, North Africa, and Latin America. The childbearing postponing and gradual growth of the mean maternity age also becomes global. For 20 years, the the mean age at birth of first child grew by 1.4-5 years. The adolescent fertility, which has many adverse consequences for young mothers and their children, and issues of decline in adolescent pregnancy rate are the focus of the majority of states. To a large extent it was facilitated by globalization processes.

Key words: reproductive behavior, globalization, reproductive orientations, the mean age at childbirth, adolescent fertility

Среди демографов уже давно признается как бесспорный факт то, что социально-экономические условия влияют на демографические процессы не напрямую, а через изменения демографического поведения, изменения в структуре потребностей, ценностей, норм, приоритетов. Демографическое поведение охватывает систему действий и отношений, направленных на трансформацию или сохранение определенного демографического состояния. Являясь частью демографического поведения, репродуктивное поведение имеет свои особенности, которые формируются под влиянием и, одновременно,

регулируются исторически сложившейся и постоянно трансформирующейся системой знаний, ценностей и материальных средств, что позволяет вести более широкий дискурс о культуре репродуктивного поведения [1].

Все более очевидным становится, что социальные последствия экономической и культурной глобализации неизбежно отражаются на частной жизни женщин и мужчин, на семейных отношениях в целом [2], и на репродуктивном поведении в частности. Рассматривая глобализацию как процесс обмена и сближения экономических, социальных и культурных норм, ценностей, знаний, принципов, которые раньше имели четко выраженный национальный характер, необходимо выяснить какие нормы, ценности и знания определяют вектор изменений поведения в сфере деторождения и степень сближения разнообразных межстрановых его характеристик (или степень «стирания» национальной обусловленности матримониального и репродуктивного поведения).

Проявление общего, системного, глобализационного процесса в демографической сфере Галецкий В.Ф. описывает как демографическую глобализацию, одним из проявлений которой является глобализация особенностей образа и стиля жизни тех или иных групп населения [3]. Как правило, восприятие человеком реальности происходит с позиции, присущей для той группы, к которой он принадлежит. Поведение индивида определяется непосредственно его физиологическими и психологическими характеристиками, а также условиями жизнедеятельности, образом жизни, ценностями и нормами, принятыми в его окружении. Часто принимаются образцы (стереотипы, представления) тех групп, членом которых индивид не является, но к которым стремится принадлежать. В таких случаях, для тех, кто ищет возможность повысить свой социальный статус, приоритетными являются взгляды-идеи группы, находящейся на более высокой ступеньке социальной лестницы, а сама группа воспринимается как эталонная. Особенно чувствительной к восприятию модели поведения эталонных групп является молодежь. Исследование экономического поведения городской и сельской молодежи обнаружило, что успешные предприниматели превращаются в образцы для подражания для значительной части молодых людей [4]. Изучив репродуктивное поведение представителей более успешных, эталонных групп, можно обнаружить направления изменений детородных намерений тех, кто стремится им подражать. Галецкий В.Ф. предложил стратифицировать население на группы, образующие пирамиду демографической глобализации, в вершине которой расположена глобалистская элита человечества. После неё, более широкий слой пирамиды образует глобалистская предэлита. На эти группы следует обратить особое внимание в связи с тем, что их составляют «высокомобильные работники, чья деятельность никак не ограничена национальными рамками», а «установки, образ мышления и стиль жизни позволяют им легко адаптироваться к условиям любой страны» [3]. Заметим также, что успешные люди с высоким уровнем доходов являются наименее чувствительной группой к мерам демографической политики, сосредоточенной на материальном/финансовом стимулировании молодых семей к рождению ещё одного ребенка. Многочисленные исследования, проведенные в конце прошлого столетия и современные, подтверждают, что группы населения с

высоким уровнем образования и материального достатка характеризуются малодетностью. Причем заявляемое ими число желаемых в своей семье детей, как правило, превышает реальное. Надо признать, что даже несмотря на относительно широкую вариацию среднего желаемого или идеального числа детей (от 2,8 детей в представлении женщин в возрасте 15–64 года в Ирландии до 1,9 детей у женщин Австрии) предпочтения европейцев не выходят за границы малодетности (рис. 1).

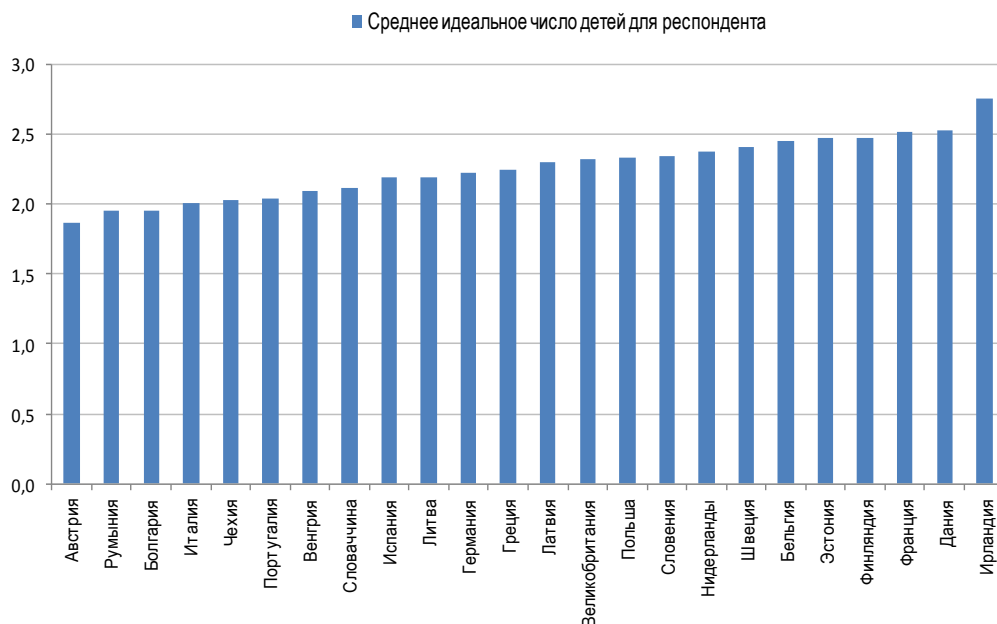

Рис. 1. Среднее идеальное число детей для женщин в возрасте 15–64 года, детей

Источник: OECD Family Database <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>

Отказ от многодетности наблюдается во многих странах мира. Например, в США в 1976 г. 36% женщин в возрасте до 40 лет родили четырех и более детей, и 22% – двух детей, а вот в 2014 г. уже 35% женщин до 40 лет имели двух детей, и лишь 12% – четырёх и более [5]. В большинстве стран Латинской Америки и Карибского бассейна, восточной и южной Африки наблюдается постепенное снижение среднего желаемого числа детей; эта же тенденция имеет место в Индии, Иордании, Марокко и Непале [6]. Наряду с идеальным/желаемым числом детей к основным показателям репродуктивных предпочтений относится доля женщин, которые не хотят иметь ещё одного ребенка. В большинстве стран Азии и Северной Африки наблюдается четкая тенденция роста удельного веса этих женщин. Например, в Индии среди женщин с двумя детьми доля тех, кто не хочет иметь ещё одного ребенка, увеличилась с 60% в 1992/93 г. до 83% к 2005/06 г. В Индонезии этот показатель увеличился с 43 до 58% [6]. Резкое увеличение доли таких женщин демонстрируют Камбоджа, Марокко и Непал. Повсеместная практика ограничения числа детей в семье и распространение малодетности во

многих странах мира являются результатом-проявлением глобализации репродуктивного поведения.

Глобальный характер приобретает тенденция откладывать рождение ребенка на старший репродуктивный возраст, подтверждением чего является повышение среднего возраста матери при рождении ребенка. Исследования, наряду с обеспокоенностью медицинскими проблемами позднего материнства, указывают и его преимущества. Среди них, лучшая психологическая готовность женщин зрелого возраста к материнству, желанная беременность, ответственность за себя и ребенка, лучшее материальное положение семьи, осведомленность о разных методах воспитания детей и другие. Рис. 2 четко демонстрирует, что во всех европейских странах, а также в США, Канаде, Японии, Корее и Израиле средний возраст матери при рождении первенца в 2016 г. существенно превышал показатель 1995 г. Расхождения варьировали от 1,4–1,5 в Нидерландах и Бельгии до почти 5 лет в Чешской Республике и Корее. В Украине показатель вырос на три года – с 22,2 лет в 1995 г. до 25,2 лет в 2016 г.

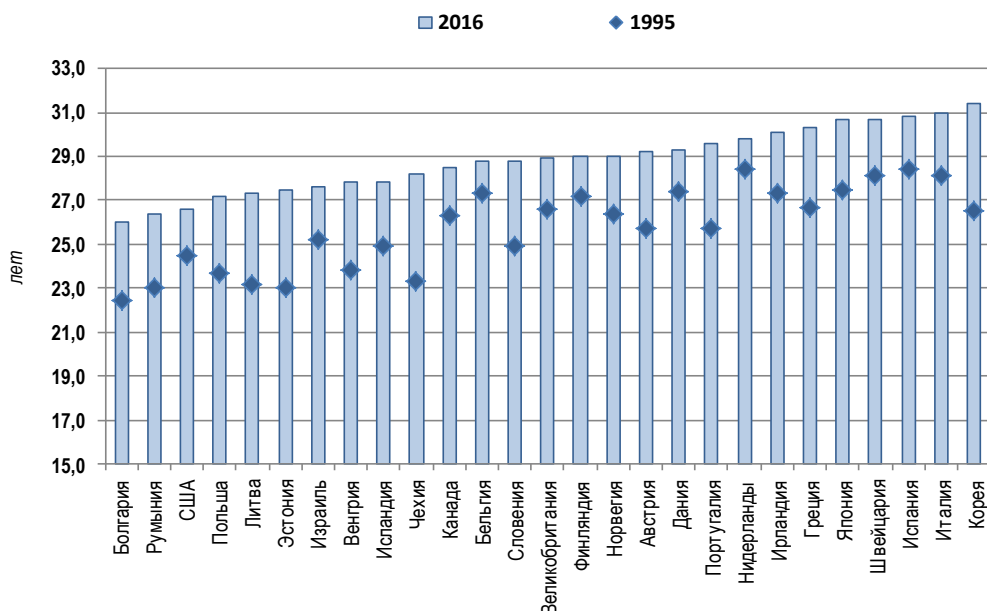

Рис. 2. Средний возраст матери при рождении первого ребенка в 1995 и 2016 гг., лет

Источник: OECD Family Database <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>

Сокращение подростковой рождаемости, которая имеет неблагоприятные медицинские и социальные последствия, как для молодых матерей, так и для их детей, также относится к глобальным проблемам, решение которой требует изменения репродуктивного поведения самой молодой детородной группы женщин. Снижение уровня рождаемости среди девочек-подростков посредством развития услуг в области сексуального и репродуктивного здоровья, расширение доступа к этим услугам, развитие культуры сексуального и репродуктивного поведения входит в круг проблем, решением которых озабочены не только правительства стран с высоким уровнем рождаемости, но

и все мировое сообщество. В 2013 г. 9 из 10 правительств во всем мире проводили политику по сокращению подростковой рождаемости (в 1996 г. – 6 из 10) [7]. Меры по сокращению рождаемости среди подростков принимают правительства как в развитых, так и в развивающихся регионах. Однако удельный вес рожденных женщинами в возрасте до 20 лет в развитых странах составляет 5% всех новорожденных, а в некоторых африканских странах показатель достигает 20–22% (Малави, Мозамбик, Ангола, Чад) [8]. Высокими показателями рождаемости среди подростков выделяются Латинская Америка и Карибский бассейн. Тем не менее, прослеживается общая тенденция к уменьшению подростковой рождаемости, и именно глобализационные процессы способствовали тому, что доля правительств, которые не видят в ранней рождаемости проблем, сократилась с 23% (1996 г.) до 8% (2013г.) [7].

Репродуктивное поведение изменяется под воздействием тенденции универсализации, проявляющейся в распространении достижений медицинских технологий, связанных с репродукцией человека. Данная «тенденция есть отражение глобализации и стирания национальных различий в содержании структурных подсистем репродуктивной культуры» [9]. Вспомогательные репродуктивные технологии (BPT) продолжают распространяться по миру и охватывать новые страны. Европейское общество репродукции человека и эмбриологии (ESHRE) с целью оказания помощи врачам в их лечебной практике предоставлять пациентам лучшую диагностику и эффективное лечение бесплодия, ежегодно проводит научные форумы, где собираются высококвалифицированные врачи из многих стран мира и делятся своим опытом. По данным консорциума по IVF-мониторингу число стран в Европе предоставляющих отчеты по вспомогательным репродуктивным технологиям возросло с 18 в 1997 г. до 34 в 2009 г. [10].

Таким образом, изменения репродуктивного поведения имеют глобальный характер, что проявляется, прежде всего, в распространяющейся практике ограничения числа детей в семье, предпочтении малодетности как в развитых регионах, так и в развивающихся странах. Тенденция откладывать рождение ребенка также становится повсеместной и во многих странах наблюдается рост среднего возраста материнства. Сокращение подростковой рождаемости вошло в круг задач первостепенной важности для многих правительств. Отмечается общая тенденция к снижению уровня рождаемости в самой младшей фертильной группе женщин. Обмен опытом в сфере вспомогательных репродуктивных технологий для решения проблем бесплодия способствует глобализации их применения.

Литература

1. Беляева М.А. Состояние культуры репродуктивного поведения в российском обществе // Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. 2011. №3 (27). – Электронный доступ: <https://cyberleninka.ru/article/n/sostoyanie-kultury-reproduktivnogo-povedeniya-v-rossiyskom-obschestve>
2. Гурко Т.А. Институт социологии РАН. Глобализация и семья. Presentations of International Forum “Expanding the role of women in cross-cultural dialogue” June 10 – 11, 2008, Baku, Azerbaijan

Сesiunea științifică „Transformări demografice și priorități de politici”

3. Галецкий В.Ф. Демографическая глобализация: проблемы // Дружба Народов, 2004, № 11. – Электронный доступ: <http://magazines.russ.ru/druzhba/2004/11/ga8.html>

4. Борисова Л.Г., Солодова Г.С. и др. Неформальный сектор: экономическое поведение детей и взрослых. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. гос. ун-та, 2001. – с. 54

5. Childlessness Falls, Family Size Grows Among Highly Educated Women // Pew Research Center Social & Demographic Trends. – Электронный доступ: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/05/08/ideal-size-of-the-american-family>

6. Westoff C.F. Desired Number of Children: 2000-2008. DHS Comparative Reports №. 25. – Calverton, Maryland, USA: ICF Macro. – 2010.– Электронный доступ: <https://www.dhsprogram.com/pubs/pdf/CR25/CR25.pdf>

7. World Population Policies 2013 // Department of Economic and Social Affairs Population Division; United Nations Publication. – New York, 2014. – Электронный доступ: <http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/WP2013>

8. World Population Prospects: The 2017 Revision // United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division. – Электронный доступ: https://esa.un.org/unpd/wpp/.../wpp2017_keyfindings.pdf

9. Беляева М. А. Тенденции развития культуры репродуктивного поведения в современном обществе // Дискуссия. 2012. №3. – Электронный доступ: <https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-razvitiya-kultury-reproduktivnogo-povedeniya-v-sovremennom-obschestve>

10. Assisted reproductive technology in Europe, 2010: results generated from European registers by ESHRE. The European IVF-monitoring (EIM), Consortium, for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE) // Human Reproduction, Vol.29, No.10 pp. 2099–2113, 2014. – Электронный доступ: <https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-razvitiya-kultury-reproduktivnogo-povedeniya-v-sovremennom-obschestve>

IMPACTUL NIVELULUI DE EDUCAȚIE AL FEMEILOR ASUPRA FERTILITĂȚII

**Ecaterina GRIGORAȘ, cercetător științific,
drd., INCE¹**

Modificarea comportamentului reproductiv al femeilor din Republica Moldova și creșterea perioadei de formare implică necesitatea studierii diferențierilor fertilității după nivelul de studii. În prezenta lucrare în baza datelor de la Recensământul populației și al locuințelor din 2014 (RPL 2014) și statisticii curente sunt analizate caracteristicile principale ale populației feminine după numărul de copii născuți, în funcție de nivelul de studii al femeilor. Scopul acestei lucrări este de a identifica relația dintre comportamentului reproductiv al femeilor din Republica Moldova și nivelul de studii. În urma analizei efectuate constatăm că nivelul de educație al femeilor influențează mult profilul fertilității, femeile cu studii superioare dețin cea mai înaltă proporție printre femeile care nu au născut nici un copil pe parcursul vieții reproductive, precum și se caracterizează prin maternitate mai târzie și de ranguri mai mici. Către vârstele mai mature fertilitatea finală este la nivelul apropiat de cel necesar pentru reproducerea generațiilor. Astfel, femeile educate recuperează nașterile amânate la vârste mai mature în comparație cu femeile mai puțin educate care nasc la vârste timpurii iar rata totală a fertilității între cele două categorii nu diferă foarte mult.

Cuvinte cheie: Fertilitate; factorul educațional; Republica Moldova; comportament reproductiv.

Changing the reproductive behavior of women in the Republic of Moldova and increasing the education period implies the necessity to study fertility differentiation by the level of education. In this paper, based on the 2014 Population and Housing Census (RPL 2014) data and current statistics, the main characteristics of the female population by the number of children born, depending on the level of education of women, are analyzed. The purpose of this paper is to identify the dependence of the reproductive behavior of women in the Republic of Moldova on the level of education. As a result of the analysis we find that the level of education of women greatly influences the fertility profile, the women with higher education have the highest proportion among the women who did not give any birth to a child during their reproductive life and are characterized by later maternity and smaller birth order. Towards older ages, final fertility is at a level close to that of replacement of generations. Thus, educated women recuperate postponed births at older ages compared to less educated women who gives births in early ages and the overall fertility rate between the two categories does not differ greatly.

Key words: Fertility; the educational factor; Republic of Moldova; reproductive behavior.

Introducere. Interacțiunea dintre educație și fertilitate a fost și este în continuare un subiect important de discuție în literatura științifică. Într-un context mai larg, educația populației este un factor fundamental în modernizarea societății, ceea ce duce la o schimbare în întreaga gamă de norme sociale de comportament, inclusiv comportamentul reproductiv.

¹ ©Grigoraș Ecaterina, egrigoras88@gmail.com

În opinia cercetătorilor, boom-ul din învățământul superior a fost un factor major în spatele amânării nașterilor, formarea uniunilor non-maritale, căsătoriile fiind amânate, nașterea copiilor în timpul studiilor a devenit mai rară și mulți tineri amână din ce în ce mai mult formarea familiei, chiar și după finalizarea studiilor, preferând dezvoltarea carierei profesionale [28, p. 97].

Teoriile clasice privind relația educație-fertilitate se bazează în mare parte pe economia modernă, dezvoltată de G. Becker [1]. Teoria economică a fertilității oferă un cadru teoretic extins pentru a explica influența educației asupra comportamentului reproductiv al femeilor în economia de piață. Astfel că, femeile cu niveluri mai înalte de educație vor avea mai puțini copii decât femeile mai puțin educate, deoarece acestea au un capital uman mai mare și un potențial mai mare de câștiguri. Inițial, accentul modelelor fertilității economice au fost pe dimensiunea familială completă și nu ofereau un răspuns clar referitor la calendarul nașterilor, dar mai târziu cercetarea a abordat, de asemenea, calendarul și distanțele dintre acestea [2].

Relația dintre educație și comportamentul reproductiv a fost studiată și în teoria ciclurilor de viață, care face apel la evenimentele de concurență și favorizează amânarea în perioada fertilă pe durata formării inițiale și construirii unei cariere. Teoria egalității de gen presupune o scădere a fertilității legată de discrepanța între nivelul ridicat al egalității de gen la nivel instituțional și inegalitatea de gen în cadrul familiei. În condițiile reducerii inegalității de gen la nivelul gospodăriei, factorul nivelul de educație al unei femei va înceta să aibă un efect negativ asupra comportamentului său reproductiv [12, 13].

Literatura privind educația și fertilitatea indică mai multe mecanisme sau căi prin care educația femeilor poate afecta fertilitatea. Astfel, studiile empirice despre relația dintre educația feminină și fertilitate determină pe de o parte, că femeile educate au costuri mai mari de oportunitate pentru un copil, deci ar trebui să amâne căsătoria și nașterea din motive economice. Pe de altă parte, femeile cu studii superioare au șanse mari să întâlnească un bărbat cu un nivel înalt de educație [16], ceea ce sporește probabilitatea de a avea un copil imediat după absolvirea studiilor, deoarece, în primul rând, educația partenerului oferă un venit ridicat, în al doilea rând, femeile cu studii superioare au autoritate în familie și pot să distribuie mai uniform treburile casnice. În literatura empirică, multe lucrări arată că educația unei femei duce la amânarea nașterilor. Cu toate acestea, unele studii [18, 17] demonstrează că femeile educate "recuperează" nașterile amânate la vârste mai mature în comparație cu femeile mai puțin educate care nasc la vârste timpurii iar rata totală a fertilității între cele două categorii nu diferă.

Adoptând o perspectivă a cursului de viață, cercetătorii Blossfeld și Huinink [3] indică rolul învățământului educațional în sine, ca determinant al amânării fertilității. Înscrierea nu este doar o posibilitate de a obține capital uman, ci are și un efect direct asupra cursului de viață, deoarece femeile care își fac studiile tind să amâne formarea familiilor până la sfârșitul acestora.

Cercetările comparative, demonstrează că influența nivelului educațional asupra amânării maternității și a numărului final de copii variază în funcție de țară.

Astfel încât, pentru majoritatea țărilor din Europa de Est, femeile cu studii superioare au un număr mai mic de copii (de exemplu, Ucraina, Rusia, Albania, Bulgaria), [23, 24, 25]. Influența negativă a nivelului educației asupra comportamentului reproductiv al populației fiind mai pronunțată, iar costurile de naștere și de creștere a copiilor pentru femei sunt mai mari. Efectele negative asupra fertilității descendente (finale) par a fi mai puternice în societățile cu un grad înalt de stratificare socială, inegalitate de gen și

incompatibilitate a ocupării forței de muncă și a formării familiei decât în societățile care urmăresc reducerea inegalităților sociale, de gen și sprijină combinarea încadrării în câmpul muncii și îngrijirea copiilor. Principalele efecte asupra fertilității în aceste țări sunt: vulnerabilitatea bunăstării familiilor, modificările în creșterea componenței familiilor și creșterea dificultății în a concilia munca și familia. Acest lucru poate fi atribuit diferențelor dintre politicile de bunăstare legate de familie și egalitatea de gen.

În pofida faptului că femeile cu studii superioare au un curs de viață care concurează cu nașterea și educarea copiilor, acestea nu intenționează neapărat să aibă un număr mai mic de copii decât femeile cu un nivel mai mic de educație. De exemplu, în țările din Europa de Nord și Vest (Austria, Franța, Germania, Marea Britanie, Norvegia, Suedia, Irlanda, Islanda), rata nașterilor de rangul 2 și 3 crește, de obicei odată cu nivelul de educație [4, 5, 21, 22, 27]. Studiile comparative recente ale țărilor nordice, confirmă că politicile care facilitează combinarea vieții de familie cu angajarea în câmpul muncii, joacă un rol esențial în menținerea nivelului fertilității care asigură înlocuirea simplă a generațiilor. Fertilitatea relativ înaltă și stabilă a țărilor nordice dar și a celor din vest, depind în mare măsură de o piață a muncii segregată pe criterii de gen, care este prietenoasă familiei, angajarea pe jumătate de normă, angajamentele autorităților în oferirea posibilităților de îngrijire a copilului, concediul parental (bazat pe principiul de înlocuire a veniturilor individuale în legătură cu concediul de maternitate), care sunt considerate a facilita reconcilierea vieții profesionale cu viața de familie. Astfel, sistemul îi face mult mai disponibili de a procrea, odată ce dețin o poziție stabilă pe piața muncii.

Totodată, studiile anterioare privind efectele educației asupra fertilității și fertilității finale în aceste țări, arată că nu există întotdeauna o relație inversă simplă între nivelul de educație și fertilitate [6, 7]. În plus, mărimea și direcția efectelor sunt puternic dependente de modul și de momentul în care se măsoară educația și fertilitatea.

Cei mai mulți dintre cercetătorii care au investigat influența educației femeilor asupra fertilității, s-au axat pe două dimensiuni ale educației: și anume, efectul înscrierii în învățământ și impactul nivelului educațional. În studiile recente, totuși, cercetătorii au recunoscut din ce în ce mai mult posibilitatea că există și o a treia dimensiune - și anume domeniul educațional - care ar putea influența un comportament fertil al femeii independent de celelalte două dimensiuni [14, 15].

Materiale și metode.

În prezenta lucrare au fost efectuate calcule în baza datelor de la Recensământul populației și al locuințelor din 2014 (RPL 2014) și statisticii curente. Studiul este realizat prin utilizarea metodelor clasice de analiză demografică a fertilității. În baza conectării datelor RPL 2014 cu statistica vitală referitoare la natalitate pentru 2014 au fost calculați RTF în funcție de nivelul de studii al femeilor și repartizarea acestora după numărul de copii născuți.

Rezultatele obținute

O asociere între educația femeilor și fertilitatea scăzută a fost observată în majoritatea țărilor Europei Centrale și de Est. În general, femeile cu un nivel mai înalt de educație, nasc mai puțini copii și încep procrearea la vârste mai mari decât femeile cu un nivel mai scăzut de educație. Această asociere nu a fost observată numai în timpul tranziției demografice de la fertilitate ridicată la cea scăzută, dar și în perioada de post-tranziție.

În țările din Europa Centrală și de Est, nivelul de studii exercită o presiune descendentă asupra fertilității în virtutea mai multor factori printre care insuficiența serviciilor de educație extrafamilială, prevalarea stereotipurilor de gen și implicarea

modestă a taților în repartizarea obligațiunilor familiale. Mai mult, femeile cu un nivel de studii mai înalt doresc să aibă copii cu un nivel ridicat al capitalului uman și care vor fi bine integrați în societate, fiind mai susceptibile de a investi mult mai mult în educația copiilor lor, de a avea ambiții mai mari pentru copiii lor decât mamele cu un nivel de educație mai scăzut, deaceia nu este surprinzător faptul că ele vor dedica timp, energie și bani la un număr mai mic de copii [10].

Nivelul de educație este unul dintre cei mai importanți factori sociali care diferențiază fertilitatea. La nivel macro, scăderea fertilității în țările din Europa de Vest și fosta URSS, care a avut loc în ultimele decenii, este adesea asociată cu creșterea nivelului de educație al femeilor.

În Republica Moldova, proporția fetelor în rândul elevilor din instituțiile de învățământ superior este mai mare - ultimii ani, aceasta ajunge la 57% - 63%, ceea ce presupune un nivel ridicat de educație al femeilor [20].

Astfel, creșterea cererii de servicii educaționale și extinderea perioadei de formare prezintă o necesitate a studierii influenței factorului educațional asupra comportamentului reproductiv al femeilor cu un nivel înalt al educației.

În acest context, rezultatele Recensământului Populației și al Locuințelor 2014 oferă informații valoroase referitoare la repartizarea femeilor după numărul de copii născuți în funcție de nivelul de studii, care nu pot fi obținute din alte surse.

Potrivit datelor analizate, pentru femeile cu nivelul de educație mediu incomplet/gimnazial și mediu de cultură general/liceal distingem proporția semnificativ mică a acestora care, către vârsta de 45-49 ani nu au născut nici un copil, aceasta fiind de 6,3% (Fig. 1). O proporție semnificativă - de până la 40,5% - se constată pentru femeile care au născut doi copii. Trei copii au născut 22,6% dintre femei, iar 7,5% revin femeilor care au născut patru copii.

Observăm că la vârsta de 25-29 ani cele mai multe dintre femei - 34,2% au născut un copil, ceea ce presupune o fertilitate relativ tânără la femeile cu studii medii incomplete/gimnaziale și medii de cultură generale/liceale. Numărul mediu de nașteri vii în vârstă de 15-49 ani este de 1,42, iar pentru grupul de vârstă de 45-49 ani - 2,29%. Ponderea femeilor care au avut un copil până la vârsta de 20 ani este de 5,1%.

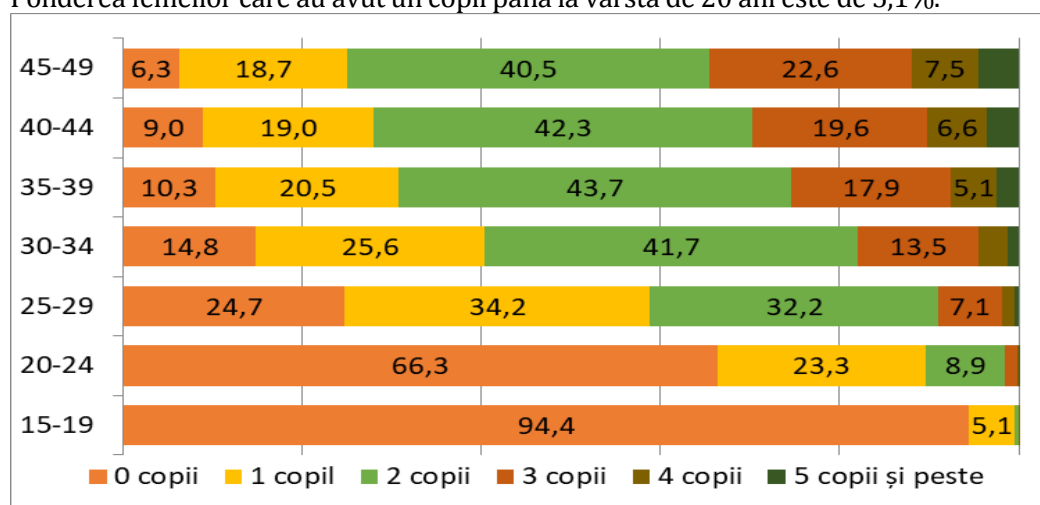

Fig. 1. Repartizarea femeilor cu nivelul de studii mediu incomplet/gimnazial și mediu de cultură general/liceal după numărul de copii născuți

Sursa: Calculat de autor în baza datelor RPL 2014

Femeile cu nivelul de educație secundar profesional și mediu de specialitate (Fig. 2), de asemenea se caracterizează prin pondere scăzută a celor care nu au născut nici un copil până la vârstele cuprinse între 45 și 49 de ani (6,1%). Proporția femeilor care au dat naștere la un singur copil înregistrând 21,0%, celor care au născut doi copii - 49,4%, la trei copii au dat nașterea 18,0%. În grupul de vârstă 25-29 ani 39,6% din femei au dat naștere la un copil, iar 26,2% la doi copii, ceea ce determină profilul tânăr al fertilității femeilor și la această categorie de femei. O particularitate specifică, prezintă ponderea mai înaltă a femeilor cu nivelul de educație secundar profesional și mediu de specialitate care au dat naștere la un copil la vârstă de adolescență (9,8%). Numărul mediu de nașteri vii în vârstă de 15-49 de ani este de 1,27, iar pentru grupul de vârstă de 45-49 ani înregistrează 2,01 copii.

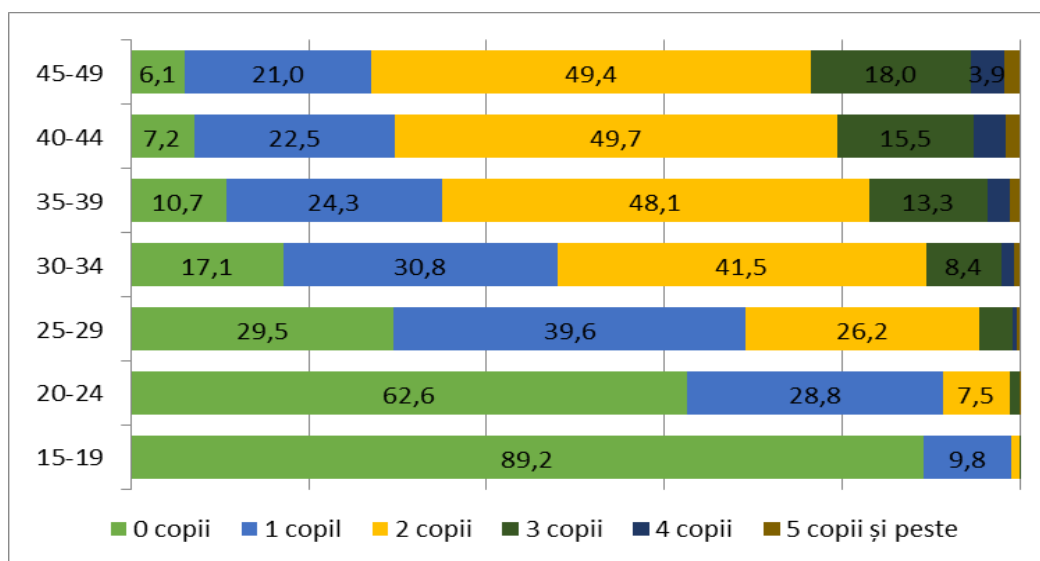

Fig. 2. Repartizarea femeilor cu nivelul de educație secundar profesional și mediu de specialitate după numărul de copii născuți

Sursa: Calculat de autor în baza datelor RPL 2014

În rândurile femeilor cu studii superioare (inclusiv ciclul I, masterat, inclusiv ciclul II și studii superioare, doctorat, postdoctorat), se înregistrează o pondere mai înaltă a femeilor care nu au născut nici un copil către vârstă de 45-49 ani (8,9%). În această categorie de femei este mult mai evidentă corelația dintre nivelul fertilității scăzut și nivelul de educație. Astfel, în această grupă de vârstă, observăm o proporție mai mare a femeilor care au dat naștere la un singur copil (28,8%), cca jumătate au născut doi copii și 10,1% au născut trei copii (Fig. 3).

Numărul mediu de nașteri vii în vârstă de 20-49 ani este mai mic (1,18 copii). Pentru grupul de vârstă de 45-49 ani se înregistrează numărul mediu de 2,01 copii.

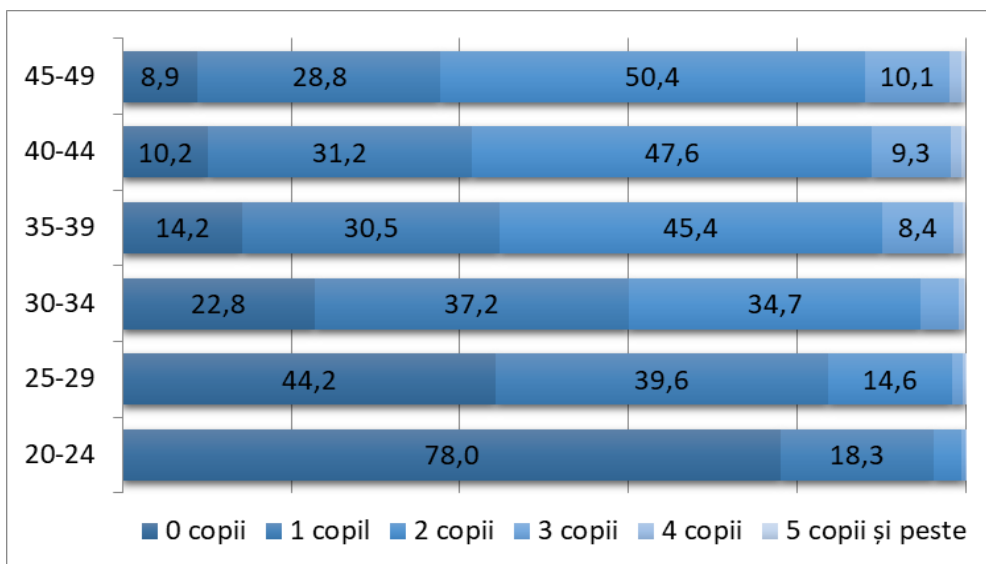

Fig. 3. Repartizarea femeilor cu studii superioare după numărul de copii născuți

Sursa: Calculat de autor în baza datelor RPL 2014

În pofida unor diferențieri în repartizarea femeilor după numărul de copii născuți în funcție de nivelul de studii, femeile cu nivelul de educație secundar profesional/mediu de specialitate și femeile cu studii superioare se caracterizează prin valoarea descendenței finale similară în grupul de vârstă 45-49 de ani (2,01 copii per femeie). Ceea ce deosebește comportamentul reproductiv al femeilor cu studii superioare este maternitatea mai târzie, fapt ce implică proporția mai înaltă a femeilor care nu și-au început procrearea la vârstele tinere.

Femeile cu studii medii incomplete/gimnaziale și medii de cultură generală/liceale se caracterizează prin maternitate timpurie și descendența finală mai înaltă la vârstele între 45 și 49 de ani (2,29 copii per femeie).

Astfel, menționăm că diferențierea dintre nivelul educației și fertilitatea scăzută este mai evidentă la femeile cu studii superioare, înregistrând o presiune descendentă asupra fertilității. Femeile cu studii superioare înregistrează cea mai mică pondere în grupa de vârstă tânără (20-24 ani), de 18,3%, dar cea mai mare pondere în grupa de vârstă mai matură (45-49 ani), de 28,51% a femeilor care au născut primul copil. Proporția femeilor care nu au născut nici un copil, în grupa de vârstă 20-24 ani este la fel cea mai înaltă 78,0%, în comparație cu celelalte grupuri de femei cu studii inferioare celui superior. Tot femeilor cu nivelul de studii superior le este caracteristic nivelul mai scăzut de nașteri a copiilor de rangul 3 și mai mult.

După cum a fost menționat, cercetările arată că femeile educate "recuperează" nașterile amânate la vârste mai mature în comparație cu femeile mai puțin educate care nasc la vârste timpurii, iar recuperarea de obicei se realizează după vârsta de 30 de ani.

Tabelul 1. Numărul mediu de copii născuți către vârsta de 30 și 40 ani, după nivelul de studii a mamei²

Nivelul de studii	Numărul mediu de copii născuți către vârsta de 30 ani	Numărul mediu de copii născuți către vârsta de 40 ani
Nivel scăzut de instruire	1,50	2,10
Nivel mediu de instruire	1,46	1,91
Nivel superior de instruire	1,09	1,61

Sursa: Calculat de autor în baza datelor RPL 2014

Astfel, femeile cu un nivel scăzut de instruire înregistrează, către vârsta de 30 ani, în medie câte 1,50 copii născuți (*Tabelul 1*), iar la cele cu nivelul mediu de instruire, numărul mediu de copii născuți per femeie scade (cu aproximativ 0,04 copii), acesta fiind de 1,46 copii. După cum și este de așteptat, femeile cu studii superioare înregistrează cel mai mic număr mediu de copii către vârsta de 30 ani, acesta fiind de doar 1,09, mai puțin cu 0,41 copii decât femeile cu un nivel scăzut de instruire.

Către vârsta de 40 de ani, când are loc recuperarea nașterilor amânate, femeile cu un nivel scăzut de instruire, înregistrează un număr mediu de copii ce asigură reproducerea populației (2,10), cele cu nivelul mediu - 1,91 iar cu nivelul superior de studii 1,61 copii născuți.

Efectele anilor de studii rămân a fi semnificativi în determinarea nivelului fertilității, după controlul asupra multor alți factori ca socio-economici dar și comportamentali. Astfel că, numărul de copii născuți de femeile cu nivelul scăzut de instruire în intervalul de 15-49 ani este de 1,42 copii, pentru femeile cu nivelul mediu - 1,27 și pentru femeile cu nivelul superior de educație de doar 1,18 copii.

Constatăm că, o dată cu creșterea nivelului educației, fertilitatea scade semnificativ. Așa încât femeile cu studii superioare manifestă un comportament reproductiv diferit de comportamentul celor cu un nivel scăzut de instruire.

Concluzii. În pofida unor caracteristici specifice ale fertilității femeilor din Republica Moldova, în acest articol au fost identificate unele dovezi ale legăturii dintre tipul de educație a femeilor și deciziile ulterioare privind fertilitatea.

Deși, educația este de obicei conceptualizată ca un determinant al diferențierilor în comportamentul reproductiv, studiile demonstrează că acestea prezintă rezultatul interacțiunii dintre factorii de nivel individual și condițiile existente în societate (politici prietenoase familiei, angajarea part time, accesibilitatea creșelor etc.).

În acest context, constatăm înregistrarea modificărilor în calendarul nașterilor femeilor cu studii superioare, care survin o dată cu consolidarea practicii de planificare a familiei în general și a apariției primului copil în special. Totodată, tendința femeilor cu studii superioare este de a naște mai târziu copii și de ranguri mai mici, decât femeile cu educație mai mică. Maternitatea timpurie și fertilitatea finală mai înaltă este

² În accepțiunea Biroului Național de Statistică, **nivelul scăzut** de instruire implică cel mult studii gimnaziale; **nivelul mediu de instruire** - cel puțin studii medii/liceale și cel mult studii de colegiu, iar **nivelul superior de instruire** - cel puțin studii superioare (ciclul I).
<http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=5935&idc=168>

specifică femeilor care au doar studii medii incomplete/gimnaziale și medii de cultură general/liceale.

Această relație negativă dintre nivelul de educație și fertilitatea femeilor din Republica Moldova, poate fi explicată prin două aspecte ale teoriei economice a lui Becker. Prima ipoteza explică că femeile cu mai multă educație au posibilități financiare mai mari de a crește un copil, deoarece educația lor le aduce salarii mai mari, astfel, acestea doresc să aibă copii care au un nivel ridicat de capital uman și care sunt bine integrați în viitorul unei societăți moderne, astfel, aceste mame sunt susceptibile de a investi mult mai mult în educația copiilor lor decât mamele cu niveluri mai scăzute de educație. Iar altă ipoteză presupune existența alternativelor mai atrăgătoare care sunt oferite de acest statut ceea ce duce la dorința de a petrece mai puțin timp și energie în creșterea copiilor. În același timp se susține că femeile cu un nivel scăzut de instruire pot avea mai puține dintre aceste alternative convingătoare. Deaceea, aceste femei acordă cel mai mult timp nașterii și creșterii copiilor.

Din cele observate, nivelul de educație al femeilor influențează mai mult profilul fertilității. Femeile cu studii superioare se caracterizează printr-o maternitate mai târzie, pe când fertilitatea în grupurile de vârstă mai mature este la nivelul apropiat de cel necesar pentru reproducerea generațiilor și nu se deosebește cu mult de cea a femeilor cu studii secundar profesionale și medii de specialitate. Aceasta se datorează faptului că în ansamblul populației predomină populația rurală, care manifestă un comportament și un stil de viață mai tradițional. Astfel, femeile educate recuperează nașterile amânate la vârste mai mature în comparație cu femeile mai puțin educate care nasc la vârste timpurii, iar rata totală a fertilității între cele două categorii nu înregistrează diferențe foarte mari.

În general, în țările în curs de dezvoltare, educația influențează fertilitatea prin creșterea autonomiei și eficacității femeilor. Astfel, putem afirma că, în Republica Moldova, impactul nivelului de educație al femeilor asupra fertilității este unul semnificativ, deaceea considerăm necesară intervenția autorităților în stimularea fertilității în rândul femeilor cu studii superioare. În timp ce aceste politici ar îmbunătăți bunăstarea părinților și a copiilor, ar putea crește și valoarea capitalului uman al următoarelor generații. Totodată, politicile ar trebui să fie echilibrate prin consolidarea educației pentru persoanele cu nivelul de studii inferior, care ar putea îmbunătăți perspectivele pe termen lung ale copiilor lor în ceea ce privește educația, ocuparea forței de muncă dar și recompensele salariale.

Bibliografie

1. Becker, G. A Treatise on the Family. Cambridge: Harvard University Press, 1991.
2. Gustafsson, S. Optimal age at motherhood. Theoretical and empirical considerations on postponement of maternity in Europe. Journal of Population Economics 14(2), 2001, p.225–247.
3. Blossfeld, H.-P. and Huinink, J. Human capital investments or norms of role transition? How women's schooling and career affect the process of family formation. American Journal of Sociology 97(1), 1991, p. 143–168.
4. Blossfeld, H.-P. Changes in the process of family formation and women's growing economic independence: A comparison of nine countries. În: Blossfeld, H.-P. (ed.). The

New Role of Women: Family Formation in Modern Societies. Oxford, 1995, Westview Press, p. 3–32.

5. Neyer, G. and Hoem, J. Education and permanent childlessness: Austria vs. Sweden. A research note. În: Surkyn, J., Deboosere, P., and Van Bavel, J. (eds.). Demographic Challenges for the 21st Century. A State of the Art in Demography. Brussels: VUB Press, 2008, p. 91–112.

6. Lappegård, T. and Rønsen, M. The multifaceted impact of education on entry into motherhood. European Journal of Population 21(1), 2005, p. 31–49.

7. Hoem, J. M. și Kreyenfeld, M. Anticipatory analysis and its alternatives in life-course research: Part 2: Two interacting processes. Demographic Research 15(17), (2006b), p. 485–498.

8. Jejeebhoy S. J. Women's Education, Autonomy and Reproductive Behavior: Experiences from Developing Countries. United Kingdom: Clarendon Press, 1995.

9. Rønsen, M., Skrede, K. Can public policies sustain fertility in the Nordic countries? Lessons from the past and questions for the future. În: Demographic research, 2010.

V. 22, p. 321-346. Disponibil la: <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol22/13/>

10. Mureșan, C., Hoem, J.M. The negative educational gradients in Romanian fertility. În: Demographic research, 2010. V. 22, p. 95-114.

11. Тындик, А. О., Образовательный фактор репродуктивного поведения населения России. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук, Москва, 2012, 27 p.

12. McDonald, P. Gender equity in theories of fertility transition. În: Population and Development Review, vol. 26, 2000.

13. Mason K., Oppenheimer V.K. Gender and demographic change: What do we know? În: G.W.Jones et al. (eds.), The Continuing Demographic Transition. Oxford: Clarendon Press, 1997, p. 158-182.

14. Lappegård, T. și M. Rønsen. The multifaceted impact of education on entry into motherhood. European Journal of Population 21, 2005, p. 31-49.

15. Martín-García, T. și P. Baizán. The impact of the type of education and of educational enrollment on first births. European Sociological Review 22 (3), 2006, p. 259-275.

16. Behrman, J.R., Rosenzweig, M.R. Does Increasing Women's Schooling Raise the Schooling of the Next Generation? American Economic Review, 92, (1), 2002, p. 323–334.

17. Kravdal, Ø., Rindfuss R.R. Changing Relationships between Education and Fertility: A Study of Women and Men Born 1940 to 1964. American Sociological Review, 73, 2008, p. 854–873.

18. Sobotka, T. Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe. Amsterdam: Dutch University Press, 2004.

19. McCrary, J., Royer H. The Effect of Female Education on Fertility and Infant Health: Evidence from School Entry Policies Using Exact Date of Birth. American Economic Review, 101, 1, 2011, p. 158–195.

20. Biroul Național de Statistică. Portret statistic al femeilor și bărbaților în Republica Moldova. Disponibil la:

<http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=5935&idc=168>.

21. Kravdal, Ø. The high fertility of college educated women in Norway: An artefact of separate modelling of each parity transition. *Demographic Research* 5(6), 2001, p. 185-215. doi:10.4054/DemRes.2001.5.6.
22. Köppen, K. Second births in Western Germany and France. *Demographic Research*, 2006. 14(14), p. 295-330. doi:10.4054/DemRes.2006.14.14.
23. Perelli-Harris, B. Ukraine: On the border between old and new in uncertain times. *Demographic Research*, 2008, 19(29), p. 1145-1178, doi:10.4054/DemRes.2008.19.29.
24. Gjonca, A., Aassve, A., and Mencarini, L. Albania: Trends and patterns, proximate determinants and policies of fertility change. *Demographic Research*, 2008, 19(11), p. 261-292. doi:10.4054/DemRes.2008.19.11.
25. Журавлева, Т.Л., Гаврилова, Я.А. Анализ факторов рождаемости в России: что говорят данные РМЭЗ НИУ ВШЭ? *Экономический журнал ВШЭ*, 2017, vol. 21, nr. 1, pp. 145–187.
26. Koytcheva, E. Social-demographic differences of fertility and union formation in Bulgaria before and after the start of the societal transition. [PhD dissertation] University of Rostock, Available from the Max Planck Institute for Demographic Research, 2006.
27. Rønsen, M., Skrede, K. Can public policies sustain fertility in the Nordic countries? Lessons from the past and questions for the future. În: *Demographic research*, 2010, V. 22, p. 321-346. Disponibil: <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol22/13/>.
28. Grigoraș E. Abordări privind diferențierile sociodemografice ale fertilității. În: *Analele Institutului Național de Cercetări Economice*, nr. 2, 2015, p. 95-99. / ISSN 1857-3630 /ISSNe 1857-3630.

DINAMICA MORTALITĂȚII PREMATURE ÎN ULTIMELE DOUA DECENII: STUDIU COMPARATIV REPUBLICA MOLDOVA-ESTONIA

**Irina PAHOMII, cercetător științific,
CCD, INCE**

Mortalitatea prematură are repercusiuni esențiale atât la nivel individual, cât și cu un impact sumăr destul de important la nivel social, generând pierderi socioeconomice majore. Pentru analiza mortalității premature a fost utilizată rata standardizată a mortalității premature (RMPS) pentru grupul de vârstă 1-64 ani și indicatorul Ani Potențiali de Viață Pierduți (APVP) și Ani Potențiali de Viață Pierduți Standardizat (APVPS) pe cauze majore de deces. Analiza a fost realizată atât pe sexe cât și în profil comparativ – Republica Moldova-Estonia. Rezultatele cercetării demonstrează că RMPS pentru bărbați excede pe cea observată pentru femei de 2-3 ori, decalajul păstrându-se constant pe tot parcursul perioadei analizate, 2000-2016. În anul 2000, ponderea deceselor premature pentru femei a constituit aproximativ 30% pentru Republica Moldova și sub 20% pentru Estonia. Pentru bărbați, acestea au fost de 46.5% și 46.6% respectiv. În cazul bărbaților din Estonia, ponderea deceselor premature s-a redus de la aproximativ 50% la o treime din totalul deceselor. Pentru Republicii Moldova se înregistrează o stagnare și creștere lentă a ponderii deceselor premature în numărul total de decese. APVPS pentru bărbații din Estonia este caracterizat de un trend comun și ferm de reducere pentru toate cauzele de deces, pe când pentru Republica Moldova sunt urmărite fluctuații ale acestui indicator. La femei se conturează un trend de reducere a APVPS pentru toate cauzele de deces, însă aceasta este mult mai slabă comparativ cu situația observată în Estonia. Cele mai mari pierderi sunt provocate de APVPS prin tumori, bolile sistemului cardiovascular și bolile sistemului digestiv.

Cuvinte-cheie: mortalitate prematură, cauze de deces, ani potențiali de viață pierduți.

Premature mortality has key repercussions at both an individual level and a significant social impact, generating major socio-economic losses. For the premature mortality analysis were used, the standardized premature mortality rate (SPMR) for the age group 1-64 years and the YPLL and Standardized YPLL for major causes of death. The analysis was performed by gender and comparative profile - Republic of Moldova-Estonia. Research results demonstrate that SPMR for males exceeds that observed for women by 2-3 times and the gap remaining constantly throughout the analysed period, 2000-2016. In 2000, the proportion of premature deaths for women constituted about 30% for the Republic of Moldova and less than 20% for Estonia. For men, they were 46.5% and 46.6% respectively. For men in Estonia, share of premature mortality decreased from about 50% to one-third of total deaths. For the Republic of Moldova is registered a stagnation and a slow increase in the share of premature deaths from total number of deaths. SPYLL for men in Estonia is characterized by a common and firm trend of reduction for all causes of death; while the Republic of Moldova is characterized by fluctuations of that indicator. For women, there is a trend to reduce SPYLL for all causes of death, but the reduction is much lower compared to the situation observed for Estonia. The greatest losses are caused by SPYLL through neoplasms, cardiovascular system diseases and digestive system diseases.

Keywords: *premature mortality, causes of death, potential years of life lost, discrepancies.*

Introducere. De la începutul anilor 2000, în majoritatea țărilor europene s-a conturat o tendință sigură de reducere a mortalității, care a determinat ulterior creșterea speranței de viață la naștere la nivel mondial cu aproximativ 5 ani [1]. În țările membre ale UE, speranța de viață la naștere în ultimii 15 ani a crescut cu 2.9 ani, creșterea fiind mai semnificativă în cazul bărbaților (3.4 ani) comparativ cu cea observată pentru femei (2.9 ani) [2]. În Republica Moldova, creșterile sunt mult mai modeste [3], conform datelor alternative, în perioada 2000-2014, speranța de viață la naștere a crescut pentru femei cu 2.5 ani, iar pentru bărbați cu 1.2 ani [4]. Totuși, indicatorul speranța de viață la naștere este un indicator sumar, ce caracterizează doar cantitativ modificările survenite în nivelul mortalității. Astfel, în condițiile în care un accent tot mai mare se pune pe sănătatea populației este necesară o analiză mai profundă a mortalității. Or, nivelul general al mortalității este influențat de nivelul mortalității vârstnicilor, acest grup de vârstă având un impact major în formarea mortalității generale sau a indicatorilor sumari ai mortalității. În acest sens, mortalitatea prematură este un subiect de importanță majoră.

Decesul unei persoane în perioada pre-adultă sau adultă este un eveniment prematur cu repercusiuni tragice la nivel individual asupra celor apropiați, cât și cu un impact sumar destul de important la nivel social, generând pierderi socioeconomice majore [5]. Din această cauză, intervenția în acest domeniu este prioritară. Trebuie să menționăm că în cadrul *Strategiei naționale de sănătate publică pentru anii 2014-2020 a Republicii Moldova* noțiunea de mortalitate prematură nu este utilizată, este doar menționată problema mortalității populației în vârstă aptă de muncă [6]. Astfel, actualitatea temei este determinată pe de o parte de mortalitatea înaltă a populației în vârstă aptă de muncă [3, 7, 8, 9], ce determină creșterea mortalității premature, iar pe de altă parte de lipsa cercetărilor recente axate în exclusivitate pe această problemă.

Conform definițiilor din domeniu, mortalitatea prematură reprezintă totalitatea deceselor înregistrate pentru grupul de vârstă 0-75 sau 0-65 de ani [5, 10, 11], alegerea vârstei limite fiind influențată de interesul științific al cercetătorului și de nivelul mortalității în populația analizată [12, 13, 14]. Conceptul mortalității premature este un concept de bază. Deși pare unul simplist el devine foarte eficient atunci când este analizată sănătatea populației, mai ales în profil teritorial [10]. În cadrul acestuia sunt evidențiate atât decesele premature inevitabile, cât și cele evitabile sau tratabile (*avoidable mortality*) [15].

Una din cele mai recente și complexe cercetări în care a fost analizată mortalitatea prematură este lucrarea autorilor C. Newey, E. Nolte et. al. [15], care analizează mortalitatea prematură în aspect regional, țările din zona UE lărgită. Autorii au acordat o atenție sporită cauzelor de deces evitabile și tratabile. Astfel, autorii au evidențiat că discrepanțele în speranța de viață la naștere în proporție de 25-30% pe vectorul Est-Vest sunt determinate de cauzele de deces tratabile, adică de mortalitatea prematură. Același aspect al mortalității premature evitabile este analizat și în alte două lucrări prezentate de cercetătorii P. Yoon, R. Anderson et. al. [16] și É. Rásky, E. Stolz et. al. [17]. În prima lucrare este analizată mortalitatea prematură prin principalele cinci cauze evitabile de deces în profil teritorial-administrativ pentru SUA. În cadrul acestei cercetări a fost demonstrat că, dacă toate statele federale ar putea

atinge cele mai scăzute rate de deces pentru principalele cauze de deces, atunci anual în SUA ar putea fi prevenite 91.757 decese premature din cauza bolilor cardiace, 84.443 decese provocate de cancer, 28.831 decese prin bolile cronice ale sistemului respirator inferior, 16.973 decese prin accidente vasculare cerebrale și 36.836 decese prin accidente neintenționate. În a doua lucrare la fel este analizată mortalitatea prematură prin cauze de deces evitabile în profil administrativ-teritorial pentru Austria. În cadrul acestei cercetări, pe lângă faptul că a fost evidențiat nivelul mortalității premature pentru fiecare stat federal, au fost evidențiate și discrepanțele dintre sexe. Autorii au concluzionat că reducerea mortalității premature este posibilă prin promovarea intervențiilor centrate pe modificarea stilului de viață și prin îmbunătățirea serviciilor de îngrijire a sănătății. De asemenea, autorii au accentuat că o eficiență mai mare a politicilor ar putea fi atinsă prin focusarea pe specificul socioeconomic și discrepanțele de gen caracteristice pentru fiecare stat federal. Cercetătorii V. Shkolnikov și M. McKee [18] au analizat paternul discrepanțelor Est-Vest prin mortalitate prematură pentru bărbați. La final, autorii au evidențiat că paternul urmărit pentru bărbații din Europa de Est nu este unic, ci poate fi urmărit și în unele comunități dezavantajate din Europe de Vest. Principalele cauze de deces ce determină creșterea mortalității premature în Est sunt reprezentate de: accidente, violență și bolile sistemului cardiovascular. Principalii factori ce determină un nivel mai înalt al mortalității premature în Est sunt determinați de politicile din anii '90, ai secolului trecut, nivelul înalt al consumului de alcool, în special consumul excesiv în perioade scurte de timp, fumatul, dar și dieta proastă. De asemenea, autorii au accentuat că bărbații care au trecut printr-o perioadă rapidă de tranziție economică, care au un nivel de educație mai redus și un suport social scăzut sunt afectați într-o măsură mai mare comparativ cu ceilalți. Mortalitatea prematură este des analizată ca indicator de cuantificare a efectelor campaniilor sau politicilor orientate spre creșterea nivelului de sănătate a populației și reducerea nivelului mortalității. Astfel, în lucrarea cercetătorilor T. Sabgaida, A. Ivanova și E. Zemlyanova [19] a fost evaluat nu doar progresul în atingerea obiectivelor-țintă propuse în strategia „Здоровье-2020”, ci și analizat impactul factorilor comportamentali de risc.

Mortalitatea prematură în Republica Moldova a fost analizată de cercetătorii C. Ețco, V. Pantea, D. Cernelea [20]. Autorii s-au axat pe analiza indicatorului Ani Potențiali de Viață Pierduți (APVP) în profil regional și pierderile economice provocate de acesta.

Noutatea științifică a prezentei cercetări rezidă în analiza mortalității premature pentru populația în vârstă aptă de muncă prin utilizarea indicatorilor specifici.

Scopul cercetării a constituit analiza principalelor tendințe ale mortalității premature a populației în vârstă aptă de muncă. În vederea realizării acestui scop, au fost trasate și realizate următoarele obiective:

- Evidențierea evoluției mortalității premature totale;
- Reliefarea principalelor cinci cauze de deces observate pentru populația în vârstă aptă de muncă.

Date și metode. Studiul actual are la bază datele pentru mortalitatea totală, cât și pentru anumite cauze de deces. A fost utilizată baza de date WHO Mortality Database. Baza de date cu privire la mortalitate prezentată de OMS are la bază datele oficiale cu privire la numărul de decese și numărul populației oferite de organele statistice naționale abilitate. De asemenea, datele cu privire la mortalitate sunt codificate în baza standardelor internaționale ICD 10 pentru perioada 2007-2016 și ICD 9 pentru perioada 2000-2006. Pentru excluderea neconcordanțelor, dar și pentru evitarea problemei utilizării surselor

de date multiple datele cu privire la numărul populației la fel au fost preluate de pe WHO Mortality Database.

Pentru estimarea nivelului mortalității premature a fost calculată rata mortalității premature, ce are la bază metoda standardizării directe și indicatorul APVP – *Ani Potențiali de Viață Pierduți*. În această lucrare, indicatorul APVP este definit ca numărul de ani de viață pierduți de persoanele care au decedat până la împlinirea vârstei de 65 de ani. Metoda de calcul a APVP general sau pentru o anumită cauză de deces adoptată în cadrul acestei cercetări constă din sumarea deceselor ce s-au produs în fiecare grupă cincinală de vârstă și înmulțite cu diferența dintre vârsta limită – 65 – și mijlocul intervalului [21]. Este important să menționăm că limita superioară în cadrul calculelor a fost considerată vârsta de 65 de ani [22], aceasta fiind mai apropiată de speranța de viață la naștere pentru bărbații din Republica Moldova [3]. De asemenea, calculul APVP a fost realizat prin excluderea vârstei 0 ani, deci pe intervalul 1-65 ani [13, 14]. Alegerea acestei metode de calcul a fost determinată de specificul cauzalității mortalității infantile, scopul cercetării fiind analiza situației mortalității premature în populația adultă. Pentru excluderea influenței factorilor structurali în procesul de comparare a APVP a fost calculat și indicatorul APVP Standardizat (APVPS) [23].

Studiul are la bază principiul comparabilității. Astfel, pentru conturarea situației mortalității premature a fost realizată analiza comparativă a acesteia, atât în plan intra-grupal – pe sexe, cât și intergrupul – Republica Moldova comparativ cu Estonia.

Estonia a fost considerată drept etalon de comparabilitate datorită situației similare la etapa inițială – în anul 2000 ponderea mortalității premature din numărul total de decese pentru bărbați a fost identică în ambele țări. De asemenea, atât pentru Republica Moldova cât și pentru Estonia a fost urmărit un nivel apropiat al speranței de viață la naștere la mijlocul anilor '60 [3, 7]. În cadrul acestei cercetări a fost analizată perioada 2000-2016.

Rezultate. Problema mortalității premature este mult mai accentuată în cazul bărbaților comparativ cu situația urmărită pentru femei. Acest fapt este valabil atât pentru Republica Moldova, cât și pentru Estonia. Rata mortalității premature standardizate pentru bărbați o excede pe cea observată pentru femei de 2-3 ori pe parcursul perioadei analizate, acest decalaj păstrându-se constant (Fig. 1). În cazul bărbaților, situația cu privire la mortalitatea prematură era foarte asemănătoare la începutul perioadei de observație. Or, ambele țări au pornit la începutul anilor 2000 de la nivele asemănătoare ale mortalității premature a bărbaților. În cazul femeilor, Rata Mortalității Premature Standardizate (RMPS) descrește pe parcursul întregii perioade analizate, însă decalajul dintre țări rămâne constant. Astfel, ratele au avut o evoluție paralelă. În cazul femeilor, este necesar să accentuăm că majoritatea deceselor s-au concentrat spre vârsta de 70-75 de ani. Trebuie să menționăm că speranța de viață la naștere pentru femei în Estonia în 2017 constituia 82.3 ani [24], iar în Republica Moldova, conform estimărilor alternative care nu supraestimează numărul populației [4], în 2014, aceasta se situa la nivelul de 73.7 ani, practic cu 2 ani mai jos decât valorile oficiale. Discrepanțele dintre sexe constituie 8-9 ani pentru ambele țări, în favoarea femeilor, fapt ce explică deplasarea majorității deceselor femeilor spre vârsta de 70-74 ani.

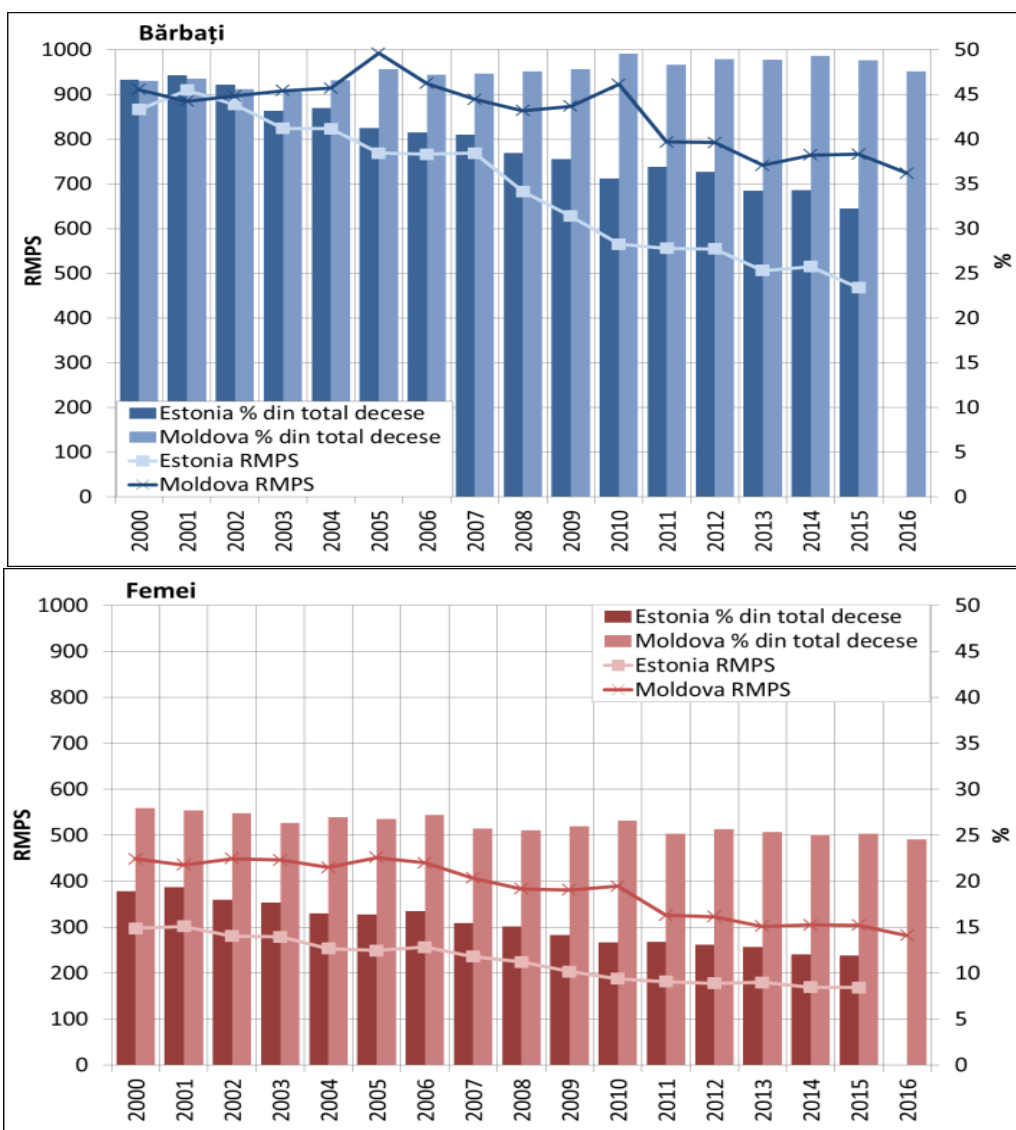

Fig. 1. RMPS și ponderea deceselor premature din totalul deceselor pe sexe, 2000-2016, Estonia*, Republica Moldova

*- perioada analizată pentru Estonia – 2000-2015

Sursa: calculele autorului în baza datelor WHO Mortality Database.

Ponderea deceselor premature din total decese ne permite să observăm amploarea fenomenului dat. În anul 2000, ponderea deceselor premature pentru femei a constituit aproximativ 30% pentru Republica Moldova și mai puțin de 20% pentru Estonia. Ponderea deceselor premature din totalul deceselor pentru populația feminină din Estonia a înregistrat o scădere continuă în perioada analizată, ajungând la aproximativ 12% în 2015. Reducerea ponderii deceselor premature din total decese în cazul femeilor din Republica Moldova nu este atât de esențială, acestea constituind o pătrime din totalul deceselor înregistrate. Ponderea deceselor premature din totalul deceselor înregistrate pentru bărbați o excede pe cea înregistrată pentru femei practic de 2 ori. Astfel, în anul 2000, ponderea deceselor premature din total decese

înregistrate pentru bărbații din Estonia constituia 46.6%, iar pentru cei din Republica Moldova 46.5%. Pentru bărbații din Estonia este observată o reducere a ponderii deceselor premature în totalul deceselor. Dacă la începutul anilor 2000 decesele premature reprezentau jumătate din decesele înregistrate pentru bărbați, la sfârșitul perioadei analizate acestea s-au redus până la o treime din totalul deceselor. În cazul Republicii Moldova, asistăm la o stagnare și creștere lentă a ponderii deceselor premature din total decese. Or, la etapa actuală decesele premature reprezintă aproximativ jumătate din totalul deceselor înregistrate.

Decesele premature reprezintă o problemă majoră datorită faptului că afectează segmentul populației cu cea mai înaltă contribuție socială. Pentru analiza pierderilor provocate de mortalitatea prematură a fost utilizat indicatorul APVP (Anii Potențiali de Viață Pierduți). APVP reprezintă un indicator sumar al mortalității premature, ce permite ponderarea deceselor ce au loc la vârste mai tinere decât vârsta limită setată, acestea fiind considerate apriori prevenibile [25].

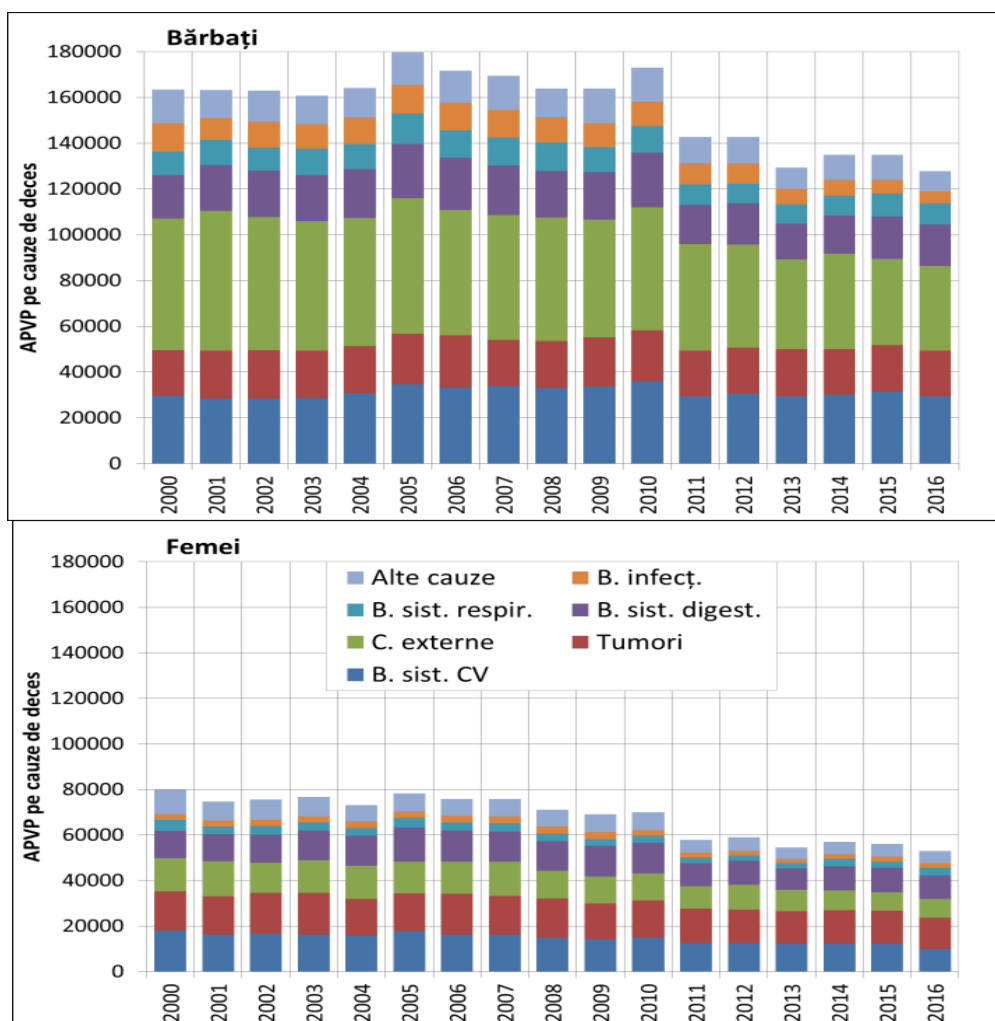

Fig. 2. APVP în dinamică 2000-2016, pe sexe, Republica Moldova

Sursa: calculele autorului în baza datelor WHO Mortality Database.

Analiza APVP a demonstrat menținerea discrepanței duble dintre bărbați și femei pe tot parcursul perioadei analizate în Republica Moldova (Fig. 2). De asemenea, schimbările survenite în dinamica APVP au avut un caracter similar pentru bărbați și femei. Astfel, perioada 2000-2004 este caracterizată de stagnarea APVP, urmată de fluctuații compensatorii în perioada 2005-2010, în cazul bărbaților. Pentru femei stagnarea indicatorului este observată în perioada 2000-2007, după care se conturează inițierea perioadei de reducere a APVP, ce durează până în 2010. Reducerea accentuată a APVP debutează în 2010 pentru ambele sexe, însă are o putere diferită, mai evidențiată în cazul bărbaților, din cauza ratelor inițiale mai înalte. Ultima perioadă, din 2013, atât bărbații, cât și femeile au intrat într-o perioadă de stagnare a APVP.

În perioada 2000-2016, APVP s-a redus cu 21.7% pentru bărbați și cu 33.8% pentru femei. Cel mai substanțial aport în reducerea APVP total în cazul bărbaților a fost determinat de reducerea mortalității prin cauze externe, boli infecțioase și alte cauze de deces. În cazul femeilor a fost observată reducerea mortalității prin bolile sistemului cardiovascular, bolilor infecțioase și a cauzelor externe.

Tabelul 1. Transformările APVP total și pe cauze de deces, pe perioade determinate, Republica Moldova %

	Perioada	Total	B. sist. CV	Tumori	Cauze externe	B. sist. Digestiv	B. sist. respirator	B. infect.	Alte cauze
Bărbați	2010/2000	-6.0	-21.6	-11.2	6.4	-25.2	-11.8	12.2	-1.5
	2016/2010	26.1	18.1	10.9	31.1	24.7	18.5	52.9	39.2
	2016/2000	21.7	0.3	0.9	35.5	5.7	8.9	58.6	38.2
Femei	2010/2000	12.4	15.5	7.6	17.2	-11.3	33.4	9.7	26.4
	2016/2010	24.4	33.6	15.2	31.9	22.3	-2.8	9.9	33.5
	2016/2000	33.8	43.9	21.7	43.6	13.5	31.5	18.6	51.0

Sursa: calculele autorului în baza datelor WHO Mortality Database.

Indicele APVP total a avut o evoluție asincronică în perioada 2000-2010, în cazul bărbaților acesta a crescut cu 6%, iar în cazul femeilor a fost înregistrată o reducere nesemnificativă. Perioada 2010-2016 este caracterizată de o evoluție sincronică a APVP total pentru ambele sexe. Analiza structurală însă a reliefat discrepanțe în cauzalitatea mortalității. Astfel, în toate perioadele analizate, pentru bărbați a fost caracteristică o reducere a APVP prin boli infecțioase, cauze externe și alte cauze de deces. APVP prin boli infecțioase s-a redus cu aproximativ 60% la sfârșitul perioadei analizate comparativ cu anul 2000, prin cauze externe cu 35.5%, iar prin alte cauze de deces cu aproximativ 40%. Cea mai nesemnificativă reducere a fost înregistrată pentru bolile sistemului cardiovascular și tumori – până la 1%. Ponderea cumulativă a APVP prin bolile cardiovasculare și tumori reprezenta practic 40% din APVP total în 2016, fiind cu 10% mai mare decât cea înregistrată în 2000. În cazul femeilor, indicele APVP prin bolile sistemului respirator s-a redus cu o treime în perioada 2000-2010, aproximativ cu o treime s-a redus și APVP prin alte cauze de deces. În perioada 2010-2016 este înregistrată o reducerea cu aproximativ 30% a APVP prin bolile sistemului cardiovascular, a cauzelor externe și a altor cauze de deces. Analiza modificărilor APVP pentru întreaga perioadă 2000-2016 a dezvăluit o situație

favorabilă și în context structural. Or, APVP prin bolile sistemului cardiovascular s-a redus cu puțin peste 40%, situație valabilă și pentru APVP prin cauze externe, iar APVP prin alte cauze de deces s-a redus cu puțin peste 50%. Reducerea APVP prin bolile sistemului cardiovascular a fost posibilă datorită amânării acestora spre vârstele mai înaintate, în cazul mortalității prin cauze externe și alte cauze de deces este necesară o analiză mai detaliată a acestora.

Indicatorul APVP este influențat de doi factori. Acesta este direct proporțional cu numărul de decese înregistrate, creșterea numărului de decese înregistrate determinând și creșterea indicatorului. Totodată, acesta este invers proporțional cu vârsta la care este produs decesul. Astfel, creșterea vârstei de deces determină reducerea APVP. Pentru reducerea influenței induse de factorii structurali (vârsta și numărul de decese) și pentru crearea unei imagini complexe a fost creat indicele APVP standardizat (APVPS).

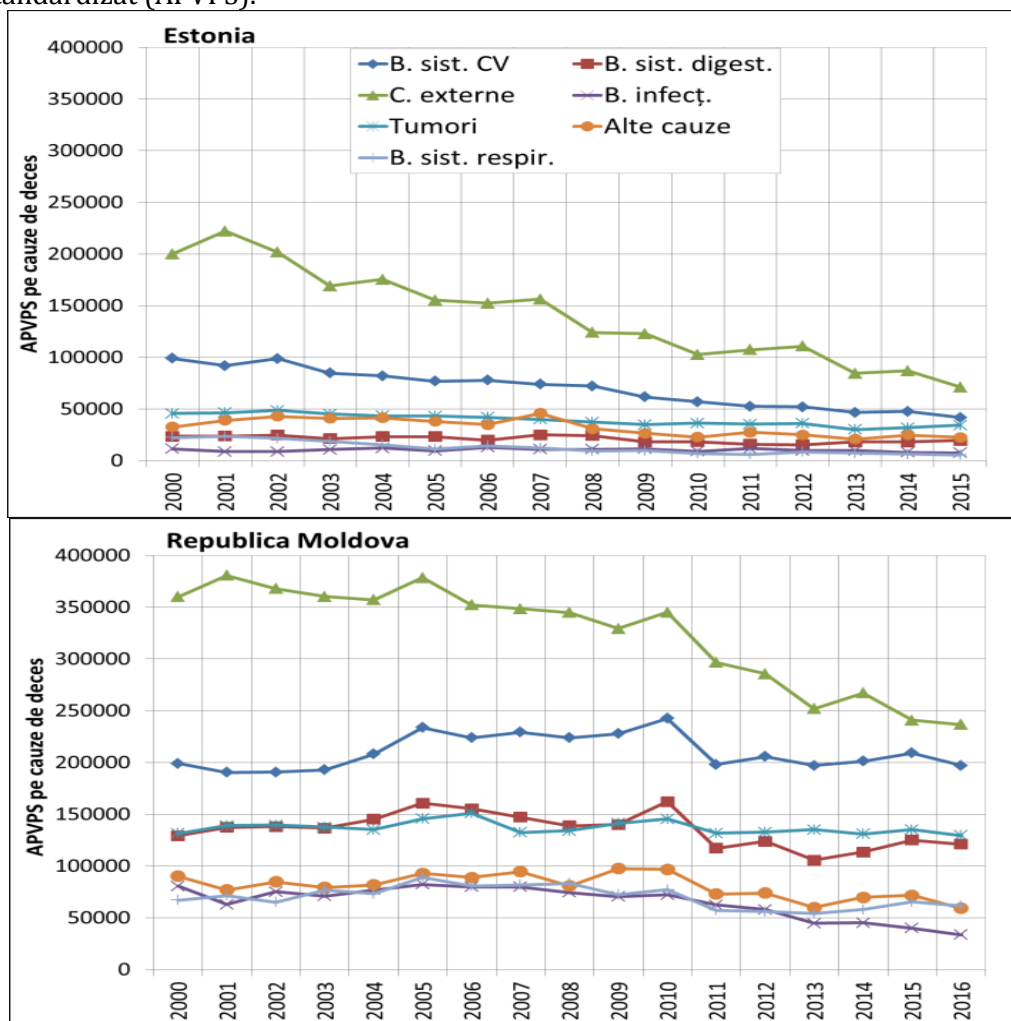

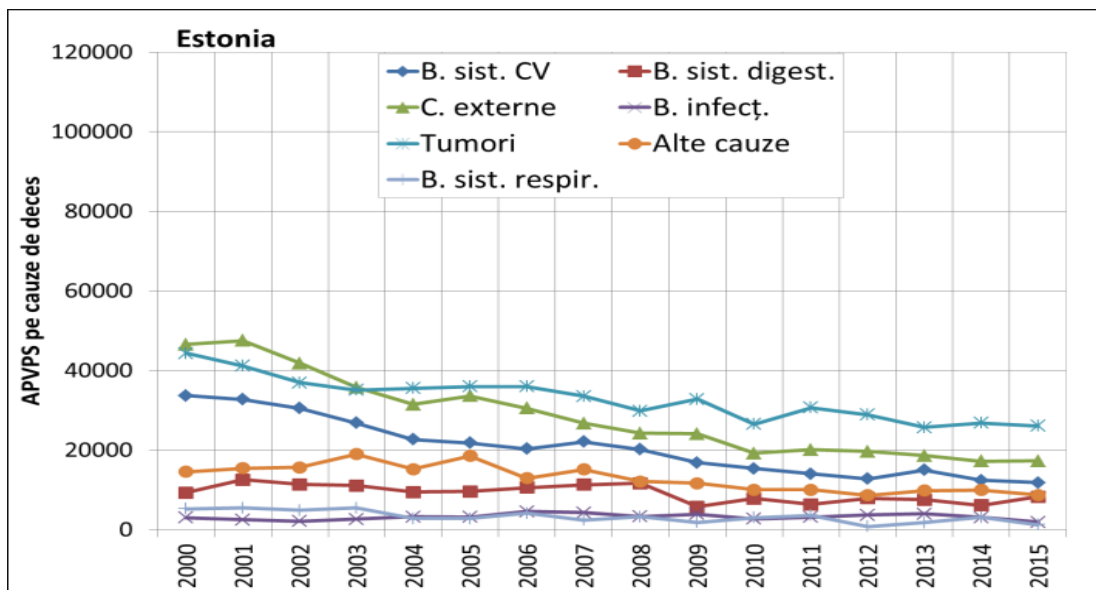
Fig. 3. APVP standardizat pe cauze de deces Estonia*-Republica Moldova, bărbați, 2000-2016

*- perioada analizată pentru Estonia – 2000-2015

Sursa: calculele autorului în baza datelor WHO Mortality Database.

APVPS pe cauze de deces în cazul bărbaților din Estonia pentru toate cauzele de deces în perioada 2000-2015 a urmat o descreștere esențială. Cea mai accentuată reducere a fost înregistrată de APVPS pe cauze externe de deces, bolile sistemului cardiovascular și bolile sistemului respirator, primele două cauze având un impact major în formarea APVP total. APVPS prin cauze externe de deces s-a redus de aproximativ 3 ori, prin tumori de aproximativ 2.5 ori, iar prin bolile sistemului respirator de aproximativ 4 ori. La începutul perioadei analizate, APVPS pe cauze de deces pentru toate cauzele de deces observat în Republica Moldova a fost de 2 ori mai mare decât cel observat în Estonia. Aceste discrepanțe nu doar s-au menținut în timp, ci au crescut pentru anumite cauze de deces. Intensificarea discrepanțelor între Republica Moldova și Estonia a fost determinată fie de creșterea APVPS pe cauze de deces în Republica Moldova pentru anumite cauze, fie prin stagnarea acestuia pentru altele. Astfel, în perioada 2000-2016 APVPS prin cauze externe de deces s-a redus doar cu o treime. Această reducere însă este nesemnificativă din cauza impactului general major pe care îl are această cauză de deces în formarea APVP total. Cea mai mare reducere a fost înregistrată pentru bolile infecțioase, însă din cauza efectului minimal pe care îl are această cauză de deces, impactul acesteia nu poate fi considerat în schimbarea situației în ansamblu. Problema majoră în cazul bărbaților din Republica Moldova este determinată de creșterea APVPS prin bolile sistemului cardiovascular. APVPS prin bolile sistemului cardiovascular s-a majorat cu 5% în perioada 2000-2016. Această creștere aparent minimă are un impact major datorită puterii pe care o are aceasta în formarea APVP total. În cazul celorlalte cauze de deces a fost observată o stagnare a APVPS.

Astfel, dacă în cazul Estoniei este urmărit un trend comun și ferm de reducere a APVPS pentru toate cauzele de deces, în cazul Republicii Moldova evoluția APVPS pentru cauzele de deces este caracterizată de fluctuații, urmate de perioade de stagnare. Acest fapt demonstrează succesul Estoniei în reducerea mortalității premature în cazul bărbaților și menținerea acesteia la nivele destul de înalte pentru Republica Moldova.

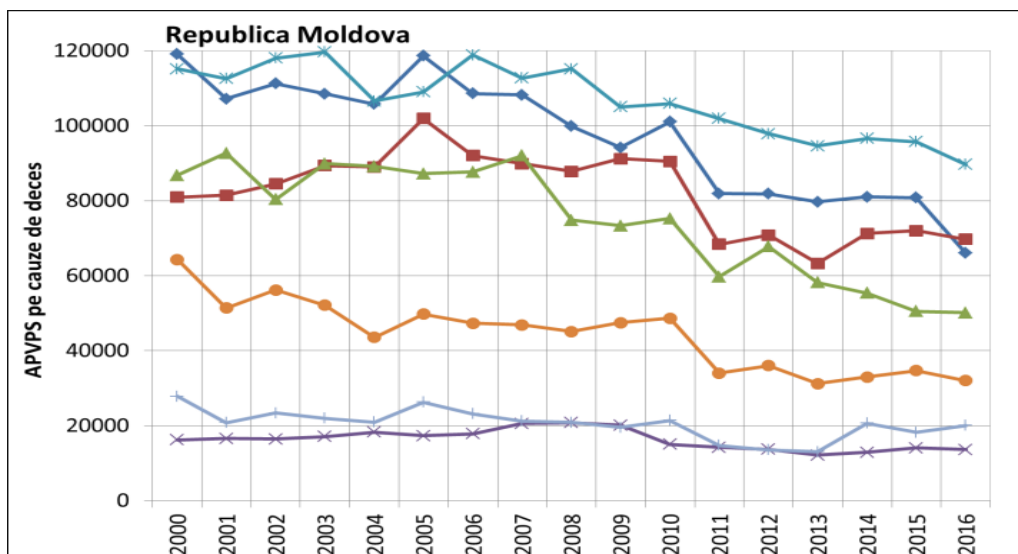

Fig. 4. APVP standardizat pe cauze de deces Estonia*-Republica Moldova, femei, 2000-2016

*- perioada analizată pentru Estonia – 2000-2015

Sursa: calculele autorului în baza datelor WHO Mortality Database.

Analiza comparativă a APVPS pe cauze de deces pentru femeile din Estonia și Republica Moldova evidențiază o situație foarte diferită în aceste două țări (Fig. 4). APVPS pentru fiecare cauză de deces pentru femeile din Republica Moldova excede APVPS pe cauze de deces înregistrat în Estonia de 3-4 ori. Această diferență s-a păstrat pe întreaga perioadă analizată. În Estonia este observată o tendință sigură de reducere a APVPS pentru toate cauzele de deces. De asemenea, este observată o uniformitate puternică în evoluția APVPS pentru fiecare cauză de deces analizată. În cazul femeilor, principalele trei cauze de deces care determină cele mai mari pierderi în termeni de APVP sunt tumorile, cauzele externe de deces și bolile sistemului cardiovascular. În Republica Moldova, în perioada 2000-2016 se conturează un trend de reducere a APVPS pentru toate cauzele de deces, însă reducerea este mult mai slabă comparativ cu situația observată pentru Estonia. Reducerile modeste ale APVPS pe cauze de deces și dispersia pronunțată observată comparativ cu Estonia este determinată de fluctuațiile majore remarcate în evoluția fiecărei cauze de deces. Cele mai mari pierderi sunt provocate de APVPS prin tumori, bolile sistemului cardiovascular și bolile sistemului digestiv.

Mortalitatea prematură afectează segmentul de populație care prezintă cea mai înaltă productivitate, fie la moment, fie în perspectivă. Reducerea mortalității premature prin boli non-comunicabile este o prioritate la nivel global. Or, mortalitatea prematură deplasează accentul de pe mortalitate spre sănătatea populației.

În urma cercetării s-a constatat că Republica Moldova și Estonia aveau un nivel similar al mortalității premature la începutul anilor 2000. Ulterior a fost urmărită o dinamică diferită a evoluției indicatorului pentru ambele țări. Astfel, la finalul perioadei analizate, situația Estoniei este mult mai avantajoasă decât cea a Republicii Moldova.

De asemenea, au fost observate discrepanțe gender, indicatorii mortalității premature a bărbaților fiind mult mai ridicate decât la femei. Mortalitatea prematură

pentru bărbații din Republica Moldova este caracterizată prin rate mai înalte, dar și prin stagnarea indicatorului în timp, pe când în cazul femeilor a fost observată o reducere continuă a acesteia.

Principalele cauze de deces pentru bărbații din Republica Moldova sunt reprezentate de: cauzele externe de deces, bolile sistemului cardiovascular, tumori, bolile sistemului digestiv și bolile sistemului respirator. În cazul femeilor, au fost evidențiate – tumorile, bolile sistemului cardiovascular, bolile sistemului digestiv, cauzele externe și categoria alte cauze de deces.

Cu toate că Estonia, ca și Republica Moldova, se referă la țări cu cele mai mici cheltuieli din PIB pentru sectorul de sănătate [26, 27], succesul în ceea ce privește îmbunătățirea sănătății populației și reducerea mortalității în mare parte este determinat de eficiența reformelor promovate în sectorul de sănătate, precum și de gradul înalt de asigurare cu cadre medicale [26].

Referințe bibliografice

1. World Bank, Life expectancy at birth, total, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?end=2016&start=2016&view=bar>
2. Eurostat, Mortality and life expectancy statistics, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Mortality_and_life_expectancy_statistics
3. Gagauz O., Avram C., Pahomii I. Life expectancy dynamics in post-soviet countries from the European region: convergences and divergences. In: Economy and Sociology 2017, no. 3, 94-103.
4. Penina O., Jdanov D., Grigoriev P. Producing reliable mortality estimates in the context of distorted population statistics: the case of Moldova, https://www.demogr.mpg.de/en/projects_publications/publications_1904/mpidr_working_papers/producing_reliable_mortality_estimates_in_the_context_of_distorted_population_statistics_the_case_5498.htm
5. Joel G. Ray Reducing premature mortality among young and middle-aged adults. În: Health promotion and chronic disease prevention in Canada. Research, Policy and practice, Vol. 37, No. 3, March 2017.
6. Strategia națională de sănătate publică pentru anii 2014-2020, aprobată prin hotărârea Guvernului nr. 1032 din 20 decembrie 2013, http://www.old2.ms.gov.md/sites/default/files/strategia_nationala_de_sanatate_publica_2014-2020_rom_ru_eng.pdf
7. Gagauz O., Pahomii I. Dynamics of mortality in the Republic of Moldova and some European countries in the years 1999-2014. In: The Review of Philosophy, Sociology and Political Sciences 2017, no. 3, 8-106.
8. Пенина, О. Смертность взрослого населения в Республике Молдова. În: Creșterea economică în condițiile globalizării, ediția a VIII-a conf. int. șt.-practică, 15-16 octombrie, Chișinău, 2013.
9. Пенина, О., Месле, Ф., Валлин, Ж. Причины смерти и продолжительность жизни в Молдове. <http://demoscope.ru/weekly/2011/0455/demoscope0455.pdf>.
10. Pensilvania health statistics, Statistical resources: Premature mortality, https://www.statistics.health.pa.gov/StatisticalResources/UnderstandingHealthStats/ToolsoftheTrade/Documents/Premature_Mortality_Rate.pdf

11. The Conference Board of Canada, Premature mortality, <https://www.conferenceboard.ca/hcp/provincial/health/premature.aspx>
12. Goodman R. A., Wise R. P., Livengood J. R. et. al., Methodological alternatives for measuring premature mortality, American Journal of Preventive Medicine, vol. 4, September–October 1988, p. 268-273. Disponibil online 21 martie 2018: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0749379718311607#>
13. Mingot M., Rue M., Borrell C. The years of potential life lost: comparison of three methods of calculation. În: Gaceta sanitaria, februarie 1991, nr.22, vol. 5
14. Marcu A., Florescu I. Ani potențiali de viață pierduți. Disponibil online: <https://ru.scribd.com/presentation/374607734/Anii-Potențial-de-Viața-Pierduți>
15. Newey C., Nolte E., et. al. Avoidable mortality in the enlarged European Union, https://www.researchgate.net/publication/228988065_Avoidable_Mortality_in_the_Enlarged_European_Union
16. Yoon P., Anderson R., et. al. Potentially preventable deaths from the five leading causes of death – United States, 2008-2010, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4584887/>
17. Rásky É., Stolz E. et. al. Potentially preventable premature deaths in women and men from the two leading causes of death in Austria, mortality statistics of the nine federal states 2010-2012, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4660607/>
18. Shkolnikov V., McKee M. Understanding the toll of premature death among men in eastern Europe, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1121549/>
19. Сабгайда Т., Иванова А., Землянова Е. Преждевременная смертность и факторы риска как индикаторы программ снижения смертности в России, <http://vestnik.mednet.ru/content/view/831/30/lang.ru/>
20. Ețco C., Pantea V., Cernelea D. Povara medico-socială și economică a anilor potențiali de viață pierduți din cauza deceselor la vârsta aptă de muncă. În: Economie și management în sănătate, iulie 2011, http://public-health.md/uploads/docs/reviste/CM5_40_2011.pdf
21. Arca M., Forastiere F., Tacso C., Rerucci P. Years of potential life lost (YPLL) before age 65 in Italy. American Journal of Public Health, 1988, vol. 78. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1349394/>
22. Years of potential life lost, <https://www26.state.nj.us/doh-shad/sharedstatic/YearsOfPotentialLifeLost.pdf>
23. Dranger E., Remington P., U YPLL: a summary measure of premature mortality used in measuring the health of communities. Wisconsin Public Health and Health Policy Institute, Issue Brief, vol. 5, nr. 7, october 2004, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.169.3486&rep=rep1&type=pdf>
24. Statistics Estonia, Life expectancy at birth, <https://www.stat.ee/34279>
25. OECD, Glossary of statistical terms, Potential Years of Life Lost, <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2095>
26. Health policy in Estonia, OECD health policy overview, March 2017, www.oecd.org/health
27. Bugetul pentru cetățeni, 2018, Ministerul Finanțelor, <http://mf.gov.md/sites/default/files/Buget%20Cetateni%202018.pdf>

РЫНОК ТРУДА И СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ ЭКОНОМИКИ

Галина САВЕЛЬЕВА, доктор экон. наук,
конференциар исследователь, Центр
демографических
исследований Национального института
экономических
исследований

The transition to a market economy, the impact of external and internal factors on the country's economy, the restructuring, made reforms and, as a consequence, changes in socio-economic infrastructure, all had an impact on the labour market, which, being derived, reflects fully the successes or failures of the country's socio-economic development. The article presents the results of a study on the dependency between the changes in the economy, the employment of a potentially productive labour force and the level of the labour income of the population. Based on the quantitative and qualitative analysis of economic growth, the main issues in the employment area, the sources of income formation, including those with different types of economic activity and the working regime, are identified. As a result, it was found that the difficult situation on the labour market is due to the discrepancy between the labour relations and the market mechanism of the economy, the low salary level, which led to the decrease of the salary share in the total income, to the loss of the motivational and stimulating functions of salaries, to an imperfect legislative and normative framework that does not correspond to the realities of the socio-economic development, under the conditions of the market mechanisms. In addition to the above-mentioned causes, one of the most important factors that obstructs the stable socio-economic development of the country and the development of a competitive labour market is the existing inertial economic development model, oriented towards consumption. The study was conducted based on statistical data and secondary indicators calculated by the author. Based on the obtained results, have been developed the approaches for changing the stable and sustainable socio-economic development model, improving the employment legislative base in line with the European standards, performing payroll policies and indexing labour income, increasing the employment rate of the working population, and the need to deepen studies in this area to justify the promotion of state policies.

Keywords: *income, employment, salaries, investments, macroeconomic indicators, working conditions, labour market, economic development.*

JEL Classification: E24, E61

Процессы либерализации трудовых отношений, характерные для современного общества Республики Молдовы, являются следствием трансформационных процессов при осуществлении модернизации системы экономических, социальных, политических и других видов отношений при переходе к рыночной экономике. Конечная цель любой модернизации – развитие человека, увеличение инвестиций в человеческий капитал для повышения его качества и улучшения условий, связанных с его жизнедеятельностью. Республика Молдова не является единственной страной,

столкнувшейся с проблемами реформирования секторов, связанных с развитием человеческого капитала, преодолением последствий внешнего и внутренних финансово-экономического кризисов, процесса глобализации, торговых ограничений со стороны России на экспорт продукции, внутренних политических противоречий, ухудшением демографической ситуации т.д. В результате страна имеет незавершенную систему модернизации социально-экономического развития, в том числе инерционную модель нестабильного развития экономики, основанную на потреблении, социальную модель, в основе которой заложен принцип фрагментарного решения проблем защиты социально-уязвимых категорий населения от социальных рисков, в том числе и занятых на рынке труда. Социальные политики не выполняют своей основной цели – повышение уровня и качества жизни населения, включая обеспечение его социального развития посредством перераспределения функций триады: общество, семья и рынки [1], то есть в этом смысле имеется в виду передача/перераспределение ряда функций между семьей, рынками и различными институтами. При этом необходимо отметить, что рынок труда в этом случае предъявляет более высокие требования к качеству трудоспособного человеческого капитала, то есть к его конкурентоспособности с учетом профессиональной подготовки и уровня экономической активности.

Текущие доходы, их динамика, уровень и структура являются одним из главных показателей благосостояния населения, так как именно они оперативно реагируют на любые изменения, происходящие как в экономике, так и в социальной политике. В период осуществления реформ, кризисов, стагнации, экономического роста, как правило, имеет место снижение реальных доходов, как следствие ситуации на рынке труда, изменения иждивенческой нагрузки в семье и других факторов.

Стимулирование экономического роста и поддержание на стабильном и оптимальном уровне, необходимом для социально-экономического развития страны, является одной из первоочередных задач в любом государстве. Экономический рост подразумевает как количественные, так и качественные изменения, связанные с производством, а также с факторами, которые этому способствовали (рабочая сила, производительность труда, инвестиции др.), в количественном выражении он представлен показателями валовой внутренней продукт (ВВП, однако данный показатель не всегда отражает реальный уровень роста экономики в связи применяемыми разными методами его расчета, влияния цен/тарифов, налогов, демографических факторов), валовая добавленная стоимость (ВДС), валовой национальный доход (ВНД), другие показатели, характеризующие отраслевую структуру, производство основных видов продукции на душу населения, уровни оплаты труда и образования, качество медицинского обслуживания, рост продолжительности жизни населения и другие показатели как экономического роста, так и роста благосостояния населения [2]. В статье представлены результаты исследования взаимозависимости между основными макроэкономическими показателями, в том числе формирования структуры ВВП, инвестиций, занятости, уровня доходов трудоспособного населения и источников их формирования или, иными словами, анализ и оценка влияния экономической конъюнктуры на рынок труда.

Трудовые ресурсы являются важной составляющей экономического роста, а уровень их использования или занятость трудоспособного населения считается важным макроэкономическим показателем наряду с ВВП, ВДС, индексом цен, уровнем реальных денежных доходов, поскольку рост занятости способствует увеличению ВВП/ВДС и созданию предпосылок для расширенного воспроизводства и, как следствие, улучшения благосостояния населения.

Переход Республики Молдовы к рыночной экономике не только заострил проблемы занятости, но и добавил к ним новые, связанные со структурной перестройкой экономики и возникновением новых трудовых отношений, обусловленных появлением и развитием разных форм собственности, что не могло не отразиться на функционировании рынка труда, в том числе усилении мобильности рабочей силы (высвобождение работников, трудовая миграция), увеличении безработных. Предоставленная возможность свободы в реализации права на труд по сути является формальной из-за несостоятельности трудоспособного населения соответствовать требованиям инновационного информационного общества, инерции и социального страха к проявлению инициативы и творчества, что в свою очередь, становится определенным тормозом и оказывает влияние на формирование рыночной экономики и развитие рынка труда. Как показывает мировая практика, процесс трансформации и адаптации к новым условиям хозяйствования является длительным, изменения как в экономике, так на ее производном сегменте – рынке труда, носят долговременный характер, имеют специфические черты и сложности в процессе осуществления перемен и Республика Молдова в этом плане не является исключением. В результате, несмотря на то, что период рыночных преобразований практически начался более двух десятилетий назад, но и в настоящее время остается достаточно нерешённых проблем и, особенно, на локальных рынках труда (профессиональная подготовка рабочей силы, утрата связи между производством и профессиональным образованием, миграция трудоспособного населения, система оплаты труда не соответствующая новым условиям социально-экономического развития и другие).

Ситуация на рынке труда в Республике Молдове формировалась не просто, рост ВВП имел место условиях сокращения численности занятого населения, причем изменение макроэкономических показателей имело синусоидальную форму под влиянием как внешних, так и внутренних факторов. Так, в 2009 году под влиянием глобального финансового кризиса и рецессии крупнейших экономик ряда зарубежных стран в Республике Молдове на 6,5% (в сопоставимых ценах) сократился объем ВВП по сравнению с 2008 годом, что связано с сокращением внешнего спроса на промышленные товары, производимые в стране, уменьшением объема денежных переводов трудовых мигрантов из-за рубежа. Последствия глобального экономического кризиса отразились и на структуре ВВП по категориям ресурсов: в результате сокращения спроса, уменьшилась доля чистых налогов на продукцию и импорт, а снижение объемов производства промышленной и сельскохозяйственной продукции, инвестиций, внешней торговли, обусловило сокращение источников бюджетных доходов. В 2012 году экономика страны также оказалась под влиянием как внешних факторов – рецессия (экономический

спад) в странах ЕС, так и внутренних – засуха, политическая нестабильность др. а в 2015 году на экономическое развитие отрицательно повлияли рецессия и торговые ограничения на экспорт сельскохозяйственной продукции со стороны России, кризис в Украине, рост потребности на отечественную продукцию в странах ЕС, засуха, проблемы в банковской системе и др.). В 2016 году, несмотря на некоторые признаки оживления, национальная экономика оставалась уязвимой под влиянием как внутренних, так и внешних факторов (взаимные санкции между Российской Федерацией и ЕС, рецессия в России и ее ограничения на импорт сельскохозяйственной продукции из Молдовы, кризис в Украине, проблемы в банковском секторе, уменьшение объема денежных переводов физических лиц из-за рубежа и т. д., что привело к сокращению промышленной и инвестиционной деятельности. Вместе с тем благоприятные климатические условия способствовали увеличению объема производства в сельскохозяйственном секторе, а также можно отметить и некоторое оживление деятельности в сфере торговли. В 2017 году остается актуальной проблемой зависимость и уязвимость экономики страны от влияния внешних факторов. Однако в экономике страны имели место все признаки оживления, в том числе зарегистрирован рост объемов производства в промышленности и сельскохозяйственном секторе, инвестиций в основной капитал, внешней торговли, транспортных перевозок, а рост реальной заработной платы и денежных переводов трудовых мигрантов из-за рубежа привели к увеличению доходов населения и, как следствие, росту потребления. Рост на 4,5% Валового внутреннего продукта (ВВП) в 2017 году обеспечен за счет увеличения Внутренней добавленной стоимости (ВДС) или 3,3% и налогов на продукты – 1,1% (предварительные данные НБС «Produsul Intern Brut în anul 2017 și trimestrul IV 2017», www.statistica.gov.md). Тенденции изменения основных макроэкономических показателей за последние 9 лет представлены в *Таблице 1*.

Таблица 1. Динамика основных макроэкономических показателей

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
ВВП, в % к пред.году	94,0	107,1	106,8	99,3	109,4	104,8	99,6	104,5	104,5
ВДС, в % к пред.году	93,6	106,2	106,3	99,0	110,2	105,2	99,6	105,2	103,8
Индекс объема промышл.пр оизв., в % к пред.году	78,9	109,3	109,5	98,1	108,6	107,3	100,6	100,9	103,4
Индекс объема сельскохоз. прод. в % к пред.году	90,4	107,9	105,0	77,7	139,1	108,6	86,6	118,6	108,6
Индекс инвест. в долгосрочн ые мат. активы за счет всех источников финанс., в % к пред.году	66,5	122,6	112,5	98,9	104,2	103,8	90,6	87,2	103,5

Creșterea economică în condițiile globalizării: competitivitate, inovativitate, sustenabilitate

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
Ввод в действие жилых домов (общая площадь) за счет всех источников финанс., в % к пред. году	73,8	108,8	107,9	85,3	102,5	96,6	122,6	84,5	110,9
Экспорт, тыс.долларо в США	1283,0	1541,5	2216,8	2161,8	2428,3	2339,5	1966,8	2044,6	2425,1
- в % к предыдущему году	80,6	120,1	143,8	95,5	112,3	96,3	84,1	104,0	118,6
Импорт, тыс.долларо в США	3278,3	3855,3	5191,3	5213,1	5492,2	5317,0	3986,8	4020,3	4831,4
- в % к предыдущему году	66,9	117,6	134,7	100,4	105,4	96,8	75,0	100,8	120,2
Дефицит торгового баланса, тыс.долларо в США	1995,3	2313,8	2974,5	3051,3	3064,1	2977,5	2020,0	1975,7	2406,3
- в % к предыдущему году	60,3	116,0	128,6	102,6	100,4	97,2	67,8	97,8	121,8
Произв. обществ. труда, в % к предыдущему году (рассчитана на базе ВДС)**	108,0	115,2	103,6	101,0	107,8	104,1	98,0	103,8	104,8
ВВП на душу насел. по парит. покуп. способности, в долларах США	2856	3101	4179	4225	4699	5014	5036	5340	6583
- в % к предыдущему году	94,1	108,4	109,1	101,0	111,2	106,7	100,4	106,0	123,3
Индекс потреб. цен (IPC), %	100,0	107,4	107,6	104,6	104,6	105,1	109,7	106,4	106,6
Уровень безраб. (согласно МБТ), %	6,4	7,4	5,1	5,6	5,1	3,9	4,9	4,2	4,1
*данные предварительные и могут быть уточнены НБС									
**расчеты автора									

Источник: согласно данным НБС и МЭИ, www.statistica.gov.md; www.mec.gov.md

Анализируя экономические показатели, которые прямо или косвенно связаны с ситуацией на рынке труда, особенно, уровнем занятости и созданием

Șesiunea științifică „Transformări demografice și priorități de politici”

новых рабочих мест, нельзя не затронуть такой важный показатель как инвестиции в долгосрочные материальные активы (за счет всех источников финансирования), изменение которого, как видно из анализа данных Таблицы 1, сложно отразить в виде определенно выраженной тенденции. Тот факт, что в его основе скрыты различные составляющие, которые имеют и экономическое, и социальное значение, влияющие на развитие экономики и социальной структуры, вызывает необходимость его более детального анализа, в том числе по источникам формирования, формам собственности, по технологической структуре, направлениям использования т.д.

Таблица 2. Структура инвестиций в долгосрочные материальные активы

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
Инвест. в долгоср. матер. активы, всего, млн.лей, в текущих ценах	11123,6	13804,8	16449,5	17153,9	19132,3	21158,5	21123,3	19664,1	23498,3
-в том числе финансируемые за счет (в % к общему объему)**:									
- гос. бюджета	6,6	5,1	4,7	7,0	7,3	10,8	8,1	4,7	6,2
-местных бюджетов	3,2	3,8	4,4	3,2	4,1	5,1	4,5	4,6	5,5
-собственных средств предпр.	51,1	53,1	58,8	58,6	57,1	55,2	59,5	65,3	65,4
- средств населения	3,3	2,1	2,9	2,4	2,4	1,8	2,4	1,7	1,3
-иностран. средств	21,7	18,2	7,9	7,9	7,5	6,0	7,1	7,2	6,3
- прочих средств	14,1	17,7	21,3	20,9	21,6	21,1	18,4	16,5	16,6
Техн. структ. инвестиций в долгосрочные мат. активы, % от общ. объема в том числе:									
-строительно-монтажные работы	54,3	51,3	48,3	51,2	51,6	52,5	47,9	50,8	52,6
-машины, обор., передаточные устройства и трансп. средства	39,1	41,3	45,2	43,4	42,3	42,8	47,6	44,2	42,1
- другие работы и затраты	6,6	7,4	6,5	5,4	6,1	4,7	4,5	5,0	5,3
Структ.инвест. в долгоср. матер. активы по видам основных средств, в % к общему объему									
Жилые здания	16,8	16,4	13,4	13,3	14,0	13,1	14,4	14,2	14,5
в том числе по формам собственности**, %									
- публичной	3,7	8,2	8,0	0,9	0,7	0,6	0,2	0,7	...
- частной	67,0	68,1	72,4	89,9	93,8	94,3	95,4	92,5	89,5

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
Здания (кроме жилых) и инж. сооруж.	28,0	24,1	21,1	20,0	21,5	21,1	17,6	19,5	18,8
Машины, оборуд., передаточные устройства и трансп. средства	39,0	41,3	45,2	43,4	42,3	42,8	47,6	44,2	42,1
Прочие	16,2	18,1	20,3	23,3	22,2	23,0	20,4	22,1	24,6
Доля инвест, направленная на развитие соц.-культ. сферы, в % от общего объема	17,0	16,4	13,4	13,3	14,0	13,1	14,4	14,2	
*данные предварительные и могут быть уточнены НБС									
** расчеты автора									

Источник: согласно данным НБС, www.statistica.gov.md

Цель государственной социально-экономической политики состоит в увеличении инвестиций в экономику, в развитие реального сектора и особенно, трудоемких секторов (промышленности), в том числе поощряя развитие малых и средних предприятий, как один из создания новых рабочих мест и повышения занятости населения и как вариант вовлечения потенциала малоимущих слоев населения и их интеграции в процесс экономического развития страны, то есть обеспечение рабочей силой инвестируемого капитала. В случае Республики Молдова инвестиции, в основном, имеют источник финансирования «собственные средства» (это средства экономических агентов и населения), доля которого имела тенденцию к увеличению и возросла в 2017 году (около 67%) на 12,6 п.п. по сравнению с 2009 годом, в то же время бюджетное финансирование в 2017 году составляло только 11,7% в общем их объеме, в том числе за счет средств госбюджета 6,2% от общего их объема. Такая ситуация дает основание сделать вывод, что в этой сфере государство не играет ключевую роль и результат освоения инвестиций зависит от их «вкладчика», то есть от бизнес-планов их собственников. Далее, из анализа технологической структуры инвестиций можно отметить (на 3,0 п.п. в 2017 году по сравнению с 2009 годом) рост активной ее части, а именно вложений в машины, оборудование, передаточные устройства, транспортные средства (увеличение на 8,8% по сравнению с предыдущим годом), а также в 2017 году по сравнению с 2016 годом уменьшился на 11,8% объем инвестиций на строительство жилья [3]. Доля субъектов публичной собственности по вводу жилья составляет 1,5% и менее (доля частной собственности составляет более 90%) [4]. В то же время уменьшилась на 2,3 п.п. доля инвестиций в жилищное строительство (14,5% в 2017 году против 16,8% в 2009 году), доля инвестиций, направляемых на развитие социально-культурной сферы, в принципе, имела тенденцию к уменьшению, тем не менее в 2015-2016 годы сохранялась на уровне 14% (зачастую устаревшие фонды и оборудование объектов социально-культурной сферы и непривлекательные уровень заработной платы являются причиной

отсутствия молодых специалистов и нежелания молодежи работать в данной области).

Освоение инвестиций в долгосрочные материальные активы по источникам финансирования (доля бюджетных средств в последние три года не превышает уровень 13%), то есть по формам собственности субъектов (доля частной собственности в последние три года составила 48-50%, а публичной – 28-32%), не дает основания утверждать, что инвестиции будут направлены на решение государственных нужд, включая политики по занятости населения, создание рабочих мест для социально-уязвимых категорий населения, людей с ограниченными возможностями, молодежи, так как, как правило, инвестиции предназначены для решения собственной потребности (11-13% в сфере обрабатывающей промышленности, 9-10% в сельскохозяйственной деятельности, 12-13% в области торговли, техобслуживания и ремонта, 15-17% в сфере операций с недвижимым имуществом, 5-6% в транспорте, 7-8% в информационных услугах и связи, 6-10% в образовании и здравоохранении и т.д.) [5] и отдельных категорий населения-собственника средств в решении жилищной проблемы (не учитываются потребности в социальном жилье, жилье для молодежи и др. категорий населения, занятых в бюджетной сфере). В 2017 году инвестиции были направлены в сферу государственного управления, обязательного государственного страхования и защиты (15,8%), строительства (15,2%), перерабатывающую промышленность (13,3%), оптовую и розничную торговлю (11,3%), то есть в основном в развитие сферы услуг (около 55% общего объема инвестиций). Следовательно, такая ситуация предоставляет возможность сделать вывод, что государственные политики и программы по социальной поддержке населения и занятости зачастую реализуются фрагментарно из-за ограниченности публичных финансовых средств, что не позволяет решить в комплексе как социальные проблемы, так обеспечить наиболее полную занятость всех социальных групп на рынке труда, подготовку/переподготовку трудоспособного населения в соответствии с меняющимися потребностями рынка труда, защиту от социальных рисков наиболее социально-уязвимых категорий населения (молодежь, население в пред- или пенсионном возрасте, вернувшихся трудовых мигрантов, инвалидов т.д.).

В контексте исследования данной проблемы нельзя не отметить и тот факт, что рынок труда, будучи производным, является достаточно чувствительным к любым изменениям, происходящим в национальной экономике: структурные реформы, изменение форм собственности, отраслевой и территориальной инфраструктуры влияют на функционирование рынка труда, в том числе определяют распределение/перераспределение занятого населения по видам экономической деятельности, численность активного/неактивного и не занятого населения, миграционные потоки. Роль отраслевой структуры национальной экономики, ее значимость в формировании ВДС и ВВП (Таблица 3), также являются и определяющими факторами занятости населения и его распределения по основным видам экономической деятельности, учитывая тенденцию изменения их доли в формировании ВВП, то есть реальная ситуация в настоящее время и перспектива их дальнейшего развития.

Таблица 3. Структура формирования ВВП по видам экономической деятельности, %

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 влия ние на ВВП, +/-, %
Валовая добавленная стоимость (ВДС) – всего	84,1	83,4	83,0	83,5	83,3	84,3	84,8	85,3	84,1	3,3
Сельское, лесное и рыбное хоз.	8,5	12,0	12,3	11,2	12,3	13,0	12,2	12,1	12,2	1,0
Промышл.: горнодоб.; обраб.; электро- и теплоэнергия, газ и водоснабж.; перера.отходов, ремонтно-восстан.	13,7	13,7	14,3	14,4	14,8	15,0	15,2	15,1	14,6	0,4
Строительство	3,5	3,4	3,3	3,4	3,4	3,6	3,6	3,4	3,3	0,1
Оптовая и розн. торг.; тех. обл. и ремонт автотрансп. средств и мот.; трансп. и хран.; деятельность по размещ. и общ. питанию	19,2	18,8	19,7	20,0	19,7	19,8	19,9	20,5	20,5	1,3
Информационные услуги и связь	7,5	7,4	6,9	6,9	6,2	5,9	5,9	5,9	5,7	0,2
Финансовая и страховая деятельность	6,4	5,7	5,0	4,7	4,4	4,5	6,4	5,4	5,1	0,0
Операции с недвижимым имуществом	5,3	4,8	5,1	5,3	5,3	5,2	5,2	5,1	4,8	0,0
Професс., научно-техн. и админ. деятельность и доп. услуги в данной области	3,6	2,9	2,6	2,7	2,7	2,9	3,1	3,2	3,2	0,0
Гос. управл. и оборона; обяз. соц. страх.; образование; здравооохр. и соц.услуги	16,1	14,7	14,0	14,8	14,1	13,8	13,8	13,7	13,7	- 0,1
Искусство, развл. и отдых; предост.прочих видов услуг; деятельность домашн. хоз., нанимающих домашн. прислугу и производ. товары и услуги для собств. потребления	2,0	2,0	1,9	2,1	2,1	2,2	2,4	2,5	2,4	0,0
Услуги финанс.посредничеств а, измеряемые косвенным образом	-1,6	- 2,1	-2,2	-2,0	-1,7	-1,9	-3,3	-1,5	- 1,4	0,3
Чистые налоги на продукты	15,9	16,6	17,0	16,5	16,7	15,7	15,2	14,7	15,9	1,3*
Валовой внутренний продукт, %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	4,5
* Чистые налоги на продукты – налоги минус субсидии, в том числе из них налоги на продукты составляют 1,1%										

Источник: согласно данным НБС и расчетам автора, www.statistica.gov.md

Структура формирования ВВП показательна с точки зрения оценки уровня влияния производственного сектора, строительства и сферы услуг на изменение ВДС и ВВП, то есть рост ВВП на 4,5% в 2017 году по сравнению с предыдущим годом получен за счет производства продукции и строительства на 1,5%, сферы услуг - на 1,7% и налогообложения – на 1,3%, удельный вес которых на протяжении последних пяти лет стабилизировался и, соответственно, составляет в формировании ВВП 30-31% (производство продукции и строительство), 53-55% (услуги) и 15-16% (налоги). Анализ изменения индексов физического объема экономической деятельности за 2017 год по сравнению с 2016 годом дает возможность утверждать, что данная стабильность связана с их ростом в основных видах деятельности, в том числе на 7,9% в сельском, лесном и рыбном хозяйстве, 6,6% в сфере торговли, техобслуживании и ремонте транспортных средств и общественном питании, 4,3% в строительстве, 3,0% в промышленности и 3% в области информации и связи, а также на 6,9% за счет роста налогов. В то же время уменьшение объема оказанных услуг на 1,1% в сфере связанной с государственным управлением, обороной, обязательным социальным страхованием, образованием, здравоохранением и оказанием социальных услуг отрицательно повлияло на ВВП (-0,1%, данные виды экономической деятельности практически все финансируются за счет бюджетных средств и не имея вклада в прирост ВВП, являются бременем/нагрузкой для бюджета и налогоплательщиков).

Все изменения, происходящие в любом секторе экономической деятельности, как правило, отражаются на рынке труда, в том числе на мобильности рабочей силы, ее перераспределении как межсекториальном, так и территориальном аспектах, по типу экономических агентов и рабочих мест и т.д. Оценивая данную ситуацию, следует отметить, что за счет перераспределения численности занятого населения по отдельным секторам в абсолютном выражении [6], сохраняется наиболее высокой доля занятого населения в сельском хозяйстве (на уровне 31-33,0%), а также численность занятого населения в сфере торговли и услуг (17%), государственном управлении и бюджетном секторе (19,0%), промышленности (12%), транспорте и связи (6,0%), строительном секторе (около 5,0%, несмотря на стабильно наметившуюся тенденцию уменьшения занятых в строительном секторе за 2009-2017 годы на 1,4 п.п.). Динамика изменений занятого населения по видам экономической деятельности отражена в *Таблице 4*.

Таблица 4. Распределение занятого населения по основным видам экономической деятельности, % к общему количеству занятого населения

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Всего, в том числе, %:	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Сельск. хоз., охота и лесоводство, рыболовство	28,2	27,5	27,5	26,4	28,8	30,5	31,7	33,7	32,3
- в том числе занятые в домохоз., которые	31,0	33,4	34,6	37,6	37,7	35,0	41,1	43,7*	46,1*

произв. продукцию для собств. потреб.									
Промышленность	13,1	12,8	13,1	13,2	12,1	12,3	12,3	12,1	11,9
Строительство	6,2	5,9	5,7	6,1	5,7	5,6	5,5	5,0	4,8
Оптовая и розн. торг.; гост. и рест.	18,3	18,6	19,0	18,3	18,0	17,1	15,8	16,4	17,3
Транспорт и связь	5,7	5,6	5,7	6,2	6,2	5,7	6,3	6,2	6,0
Гос. управл.; образ.; здравоохр. и соц. услуги	21,0	22,0	21,3	21,5	20,1	19,5	19,6	18,4	19,4
Другие виды деятельности	7,4	7,6	7,7	8,3	9,1	9,3	8,8	8,2	8,3

* BNS. Forța de Muncă în Republica Moldova: ocuparea și șomajul în anii 2016 și 2017. Ancheta Forței de Muncă. www.statistica.md

Источник: разработано автором согласно данным НБС, www.statistica.gov.md

Рабочая сила является определяющим фактором экономического роста и поэтому оценка ее потенциала представляет собой один из необходимых этапов организации эффективного государственного менеджмента. При этом важным является не только знание основных показателей занятости или мотивов экономической неактивности, но и некоторые качественные характеристики, касающиеся условий и типов занятости. Так, например, 43,7% (в 2016 году) и 46,1% (в 2017 году) из общего количества занятых в секторе сельского хозяйства это население, которое является занятым по так называемому социально-экономическому (профессиональному) статусу, но производит продукцию только для нужд собственного потребления. Если дать оценку уровня вовлечения трудоспособного населения в экономическую деятельность, то значения данного показателя в последние три года стабилизировались в пределах незначительных колебаний на уровне 42%. Уровень занятости трудоспособного населения, несмотря на четко наметившуюся тенденцию к увеличению начиная с 2013 года, в 2017 году вновь незначительно, но снизился - на 0,3 п.п. Динамика основных показателей, характеризующих занятость трудоспособного населения в возрасте 15 лет и более, отражена в *Таблице 5*.

Таблица 5. Динамика изменения показателей занятости населения в возрасте 15 лет и выше

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Уровень экон. активности, %	42,8	41,6	42,3	40,7	41,4	41,2	42,4	42,6	42,2
Уровень занят. насел, %	40,0	38,5	39,4	38,4	39,3	39,6	40,3	40,8	40,5
Уровень безраб. (согл.МБТ), %	6,4	7,4	6,7	5,6	5,1	3,9	4,9	4,2	4,1
Уровень зарегистр. безраб. НАЗН, %	2,9	4,0	3,6	2,8	1,9	1,7	2,1	2,1	1,8
Доля трудоустр. безраб, %	21,5	18,0	20,14	30,29	38,47	38,81	33,2	35,2	39,5
Доля трудоустр. молодых безраб., %	18,7	19,6	21,9	32,5	41,8	44,1	37,1	40,0	33,2
Занятое население по типу экономических агентов (юридическое/физическое лицо, формальный/неформальный сектор/место), в % от занятого населения									
Предприятия формального сектора	79,2	77,7	77,5	76,5	74,9	73,0	71,1	68,8	69,9

Sesiunea științifică „Transformări demografice și priorități de politici”

Предприятия неформального сектора	11,7	12,7	12,7	13,3	13,9	16,1	15,6	16,2	14,9
Домашние хозяйства	9,1	9,6	9,8	10,2	11,2	10,9	13,3	15,0	15,2
Доля занятого населения по типу рабочего места – неформ. раб. место, в % от занят.насел.	30,0	30,9	30,7	29,7	30,9	32,5	34,8	36,4	34,7
- из них на предприятиях форм. сект., в % от общего количества неформ. раб. мест	30,5	27,9	26,9	20,8	18,9	16,9	16,8	14,2	13,4
Занятые по соц.-экон. статусу*, % от занятого населения всего									
Наемные работ. – всего	70,6	70,7	70,6	70,8	68,8	67,3	65,4	63,0	65,2
В том числе раб. на:									
- предпр.форм. сектора, % от наемных раб.	98,4	98,2	98,1	98,0	98,0	98,4	98,9	98,7	99,0
-предпр. неформ. сектора, % от наемных раб.	1,1	1,3	1,5	1,7	1,5	1,2	0,7	0,8	0,6
- раб. по найму в домашн. хоз.	0,5	0,5	0,4	0,3	0,5	0,4	0,4**	0,5	0,4
Работники за свой счет	25,9	26,0	25,6	26,3	28,3	29,6	30,1	31,8	30,7
Неоплач. раб. занятые произв. в домашних хоз.	2,6	2,7	3,1	2,3	2,1	2,4	3,8	4,6	3,8
Предприним., члены кооп.	0,9	0,6	0,7	0,6	0,8	0,7	0,7	0,6	0,3
* в зависимости от основного источника получения дохода									
** за 2015 год данные относятся к занятым в домохозяйствах, которые производят продукцию для собственного потребления									

Источник: разработано автором согласно данным НБС, www.statistica.gov.md

В 2017 году, по сравнению с 2016 годом, за счет изменения устоявшихся тенденций несколько улучшилась ситуация на рынке труда: на 1,3 п.п. сократилось количество занятых на предприятиях неформального сектора и на 1,7 п.п. уменьшилась доля занятого населения (в том числе наемных работников на 0,2 п.п.) на неформальных рабочих местах, однако, незначительно, но снизилась экономическая активность (- 0,4 п.п.) и уровень занятости населения (- 0,3 п.п.), в то же время на 2,2 п.п. возросла доля занятых наемных работников, что является положительной тенденцией с точки зрения обеспечения прав и социальных гарантий со стороны государства и в том числе в области регулирования трудовых отношений и оплаты труда (неформальная или незарегистрированная деятельность является негативной тенденцией, а занятые в ней работники практически лишены возможности социального регулирования, правовой и социальной защиты). При этом, если говорить о наемных работниках, то для них важным фактором является режим занятости или основа для оплаты труда.

**Таблица 6. Режим работы и мобильность наемных работников
(в % к общему количеству наемных работников)**

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Всего	100	100	100	100	100	100
0-20 часов	8,3	8,7	7,5	8,1	8,6	8,7
21-30 часов	6,6	6,6	5,9	6,8	6,9	6,9
31-39 часов	8,1	8,3	8,0	7,3	7,9	9,4
40 часов	51,3	51,4	52,4	52,9	50,9	49,4
более 41 час	25,7	25,0	26,2	24,9	25,7	25,6
0-30 часов	14,9	15,3	13,4	14,9	15,5	15,6
более 40 час	77,0	76,4	78,6	77,8	76,6	75,0
Принято в теч. года, тыс.чел.	131,4	132,0	166,5	165,5	177,0	179,0
Уволено в течении года, тыс.чел	149,2	140,9	165,4	167,2	171,2	173,8
Коэфф. замещения раб. силы	0,881	0,936	1,007	0,990	1,034	1,030
	2015	2016	2017	Работающие в 2017		
				За свой счет (30,7% от занятых)	Нанятые в домашних хозяйствах (3,8% от занятых)	
Всего	100	100	100	100	100	
0-20 часов	9,6	9,0	8,1	5,7	25,3	
21-30 часов	6,7	5,8	6,0	36,5	40,4	
31-39 часов	11,9	10,1	11,3	22,0	21,5	
40 часов	45,9	50,4	50,0	8,3	2,3	
более 41 час	25,9	24,7	25,7	27,5	10,5	
0-30 часов	16,3	14,8	14,1	42,2	65,7	
более 40 час	71,8	75,1	75,7	35,8	12,8	
Принято в теч. года, тыс.чел.	160,7	166,3	182,8	-	-	
Уволено в теч. года, тыс.чел	169,2	171,1	179,2	-	-	
Коэфф. замещения раб. силы	0,950	0,972	1,020	-	-	

Источник: расчеты автора по данным и данные Национального бюро статистики, www.statistica.gov.md

Для наемных работников (экономическая или социальная деятельность осуществляется на основе трудового договора) основным средством существования является их трудовой заработок, который зависит от установленных в законодательном порядке 40 часов в неделю или 41 час и более, является основной для 76% наемных работников, то режим занятости других категорий работников отличается по структуре режима работы, для них наиболее характерным является занятость до 30 часов в неделю, в то же время доход работников зависит непосредственно от результатов производства или оказанных услуг и договорных условий с работодателем (оформленных юридически или договоренность в устной форме). В Трудовом Кодексе Республики Молдова [7] предусмотрено, что нормальная продолжительность рабочего времени работников не может превышать 40 часов в неделю (Раздел IV. Рабочее время и время отдыха, Глава I. Рабочее время, ст.95-106), в том числе

оговорены возможные варианты для определенных категорий работников сокращенной продолжительности рабочего времени, сверхурочных и сменных работ, распределение рабочего времени в течении недели, гарантии работников с неполным рабочим временем (ст.97¹), а также установлено (ст.100), что нормальная продолжительность рабочего дня составляет 8 часов (п.(1) ст.100) и максимально допустимая ежедневная работа не может превышать 10 часов при нормальной продолжительности 40 часов в неделю (п.(5) ст.100) и для отдельных видов деятельности/профессий она может быть установлена 12 часов согласно коллективным соглашением с последующим отдыхом продолжительностью не менее 24 часов (п.(6) ст.100). В Трудовом Кодексе отмечено, что применение сокращенной продолжительности рабочей недели (30 часов в неделю) не ущемляет прав как на оплату труда, так и других прав, предусмотренных действующим законодательством (п.(4) ст.96). В тоже время при частичной занятости (неполное рабочее время/частичная занятость) оплата труда работника осуществляется «пропорционально отработанному времени или в зависимости от объема выполненных работ» (п.(3) ст.97). Следовательно, 14% наемных работников в 2017 году (Таблица 6) имели заведомо меньшую оплату труда в связи с тем, что их режим рабочей недели составлял до 30 часов. Ниже приводится структура занятости с режимом работы до 30 часов по возрастным группам.

Таблица 7. Структура занятости наемных работников по основным возрастным группам в 2017 году (в % к количеству работников в данном режиме работы)

Основные возрастные группы наемных работников	Режим работы - количество рабочих часов в неделю				
	0-20 часов	21-30 часов	31-39 часов	40 часов	41 час и более
Всего	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
15-24 года	10,4	6,8	5,5	6,4	6,3
25-34 года	23,4	18,5	22,3	27,6	27,8
35-44 года	21,7	22,0	25,3	26,6	25,7
45-54 года	22,3	22,4	23,6	21,2	22,5
55-64 года	16,4	20,8	18,6	16,7	15,7
65 лет и более	5,8	9,5	4,7	1,5	1,9

Источник: расчеты автора по данным Национального бюро статистики, www.statistica.gov.md

Анализ режима работы по возрастным группам позволяет сделать вывод, что в сокращенный режим работы попадает возрастная группа 25-54 года, то есть около 67,4% наемных работников работает в режиме 0-20 часов, 62,9% работающих - в режиме 21-30 часов и 71,2% составляет доля данной категории работающих в режиме 31-39 часов и, как правило, это работники, имеющие профессиональную подготовку, опыт работы и семью. С учетом законодательно-

нормативной базы и, как следствие, существующей в Республике Молдова системы оплаты труда, сложно утверждать, что данная категория работающих будет находиться вне зоны возможных социальных рисков, учитывая только вышеназванные факторы. Заработная плата является основным источником дохода для большинства занятого населения. В соответствии с Законом об оплате труда [8] в Республике Молдова утвержден гарантированный минимальный размер заработной платы, [9], рассчитываемый исходя из средней продолжительности рабочего времени 169 часов в месяц. В результате работники с частичной занятостью и члены их семей вероятнее всего подпадают под категорию социально уязвимых слоев и в наибольшей степени подвержены риску бедности, в то же время оценка занятости, особенности режима работы и последствия в связи с недоиспользованием имеющегося трудового потенциала рабочей силы являются проблемой социального характера и должно учитываться при разработке государственных политик социально-экономического развития страны.

Анализируя рынок труда невозможно не затронуть один из его важных определяющих элементов, а именно оплату труда работников. Однако заработная плата в настоящее время не выполняет свои экономическую и социальную функции и в том числе, как цена рабочей силы, она не реализует воспроизводственную, стимулирующую и регулирующую функции и, в конечном итоге, не соответствует стоимости рабочей силы. Так, например, устанавливаемая в стране минимальная заработная плата является основой для формирования оплаты труда в бюджетном секторе экономики, однако увеличение ее размера связано с наличием финансовых средств в бюджете (размер минимальной заработной платы установлен в качестве первой категории должностных окладов тарифной сетки, но в связи с ее незначительной величиной, 1100 лей начиная с 2018 года, она не может служить гарантом социальной защиты работников от социальных рисков в условиях рыночной экономики, в том числе инфляционных процессов и в результате, имеет место феномен бедности среди работающего населения и необходимость социальной поддержки со стороны государства, Таблица 10). Так, в связи с ростом индекса потребительских цен и индексов цен на продовольственные и непродовольственные товары и услуги (Таблица 8) индекс реальной заработной платы в бюджетном секторе, например, в 2010, 2013 и 2016 годы был ниже уровня 100% (то есть покупательная способность данной категории работников, наоборот, имела тенденцию уменьшения по сравнению с предыдущим годом), а в целом следует отметить, что рост индекса цен превышает рост реальной оплаты труда и более того, несмотря на проводимые политики по увеличению оплаты труда отдельных категорий работников бюджетной сферы, разница в оплате труда в бюджетном и реальном секторах сохраняется на уровне 15-19 п.п.

Таблица 8. Динамика изменения оплаты труда наемных работников в Республике Молдова

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Среднемесячная оплата труда одного работника, лей	2747,6	2971,7	3193,9	3477,7	3765,1	4172,0	4610,9	5084,0	5697,1
- в том числе в % по сравнению с пред. годом	108,6	108,2	111,6	108,9	108,3	110,8	110,5	110,3	112,1
Среднемесячная оплата труда одного работника, долларов США	247,2	240,3	272,1	287,1	299,0	297,2	245,1	255,2	308,1
Среднемесячная оплата труда одного работника в бюджетном секторе, лей	2 406,5	2552,5	2860,2	3210,2	3317,2	3673,9	4125,3	4359,7	4950,1
- в том числе в % по сравнению с предыдущим годом	123,1	106,1	112,2	112,2	103,3	110,8	112,3	105,7	113,5
Среднемесячная оплата труда одного работника в реальном секторе, лей	2944,4	3210,9	3345,5	3600,0	3948,6	4378,6	4814,6	5390,1	6000,1
- в том числе в % по сравнению с предыдущим годом	103,8	109,1	111,3	107,6	109,7	110,9	110,0	112,0	111,3
Соотношение среднемесячной оплаты труда одного работника в бюджетном и реальном сект., %	81,7	79,5	85,5	89,2	84,0	83,9	85,7	80,9	82,5
Индекс реальной среднемесячной оплаты труда одного работ., %	109,0	101,0	103,7	104,1	103,5	105,4	100,7	103,7	105,2
Индекс реальной среднемесячной оплаты труда одного работника в бюдж. сект., %	123,1	98,8	104,3	107,3	98,8	105,4	102,4	99,3	106,5
Индекс цен на прод. товары, %	94,4	105,7	108,4	103,8	106,6	106,5	109,8	107,4	107,9
Индекс цен на непрод. тов., %	99,7	107,3	105,8	104,2	104,3	105,5	111,8	106,3	104,5
Индекс цен на услуги, %	108,2	109,1	108,8	106,2	102,6	102,5	106,2	104,9	107,1
Индекс потреб цен (IPC), %	100,0	107,4	107,6	104,6	104,6	105,1	109,7	106,4	106,6

Источник: данные НБС, www.statistica.gov.md и расчеты автора

В Республике Молдова в основе формирования должностных окладов работников бюджетной сферы [10] используется минимальный размер заработной платы, установленный по стране Правительством Республики Молдова, который является основой первого разряда оплаты труда. Так, с 1 октября 2014г. в стране была установлена минимальная среднемесячная

заработная плата в размере 1000 лей [11] (в 2008г. данный показатель составлял 400 лей, в 2009 году –600 леев). С 1 января 2018 года первая категория должностного оклада работников бюджетной сферы (в сфере образования с 1 сентября 2017 года) увеличен на 10% (1100 лей) [12].

В реальном секторе экономики в соответствии с Законом об оплате труда, пг.847-XV от 14 февраля 2002 года, утвержден гарантированный минимальный размер заработной, который согласно пунктов (3) и (4) ст.12 «Порядок установления и пересмотра минимальной заработной платы и гарантированного минимального размера заработной платы в реальном секторе» Закона «пересматривается ежегодно в зависимости от суммарного годового роста индекса потребительских цен и прироста производительности труда на национальном уровне» и «служит основой для дифференциации должностных окладов/тарифных ставок в зависимости от квалификации, уровня профессиональной подготовки и компетентности работника, а также от уровня ответственности, который предполагают выполняемые обязанности/работы, и сложности последних». Так, за 2016-2018 годы гарантированный минимальный размер заработной платы увеличился на 124,3% (2100 лей на 01 мая 2016 г., 2380 лей на 01 мая 2017 г., 2610 лей на 01 мая 2018 г.) [13]. Следовательно, в законодательном порядке уже заложена *разница в формировании базового оклада работников бюджетной сферы и реального сектора экономики, которая в 2018 году составляет 2,37 раза* (в 2017 году она составляла 2,38 раза), то есть существующая сегодня политика в области оплаты труда способствует поляризации, расслоению общества, социальному неравенству и низкий уровень заработной платы является одной из наиболее острых проблем в Республике Молдова, которая находится в топе стран с наиболее низкой оплатой труда в регионе. Например, если в Республике Молдове часовая минимальная зарплата составляет 0,83 доллара, то в соседней Румынии 3 доллара в час. Среди стран с самой низкой минимальной заработной платой в ЕС, 261 евро в месяц, является Болгария, в Румынии – 408 евро. В восточных странах-членах ЕС она менее 500 евро в месяц, а разница между самой низкой и самой высокой минимальной заработной платой в ЕС составляет 8 раз [14]. За последние 3 года наметилась тенденция увеличения доли доходов от оплаты труда в структуре располагаемых доходов домашних хозяйств (Таблица 9).

Таблица 9. Структура располагаемых доходов населения в Республике Молдова

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Располагаемые доходы в среднем на одного человека в месяц, лей	1166,1	1273,7	1444,7	1508,8	1681,4	1767,5	1956,6	2060,2	2244,9
-в % по сравн. с пред. годом	98,1	109,2	113,4	104,4	111,4	105,1	110,7	105,3	109,0
Индекс реальных располага. дох. на одного чел./мес.%	98,1	101,7	105,4	99,8	106,5	100,0	100,9	98,97	102,25
Структура располагаемого дохода, % от общего дохода									

Сesiunea științifică „Transformări demografice și priorități de politici”

Оплата наемного труда	45,3	42,6	44,7	42,7	41,6	41,6	41,4	42,1	43,1
Индив. сельскохоз. деятельн.	8,9	9,8	10,0	9,6	9,1	9,5	9,0	8,3	7,8
Индив. несельскохоз. деятельность	6,5	6,8	6,8	7,2	6,9	6,6	6,9	6,6	5,5
Доход от собственности	0,2	0,1	0,4	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1
Соц. выплаты	17,5	18,7	18,1	19,2	19,9	20,2	20,9	22,1	23,4
- пенсии	14,8	15,1	14,7	15,9	16,8	17,6	17,4	18,8	19,9
- пособия на детей	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,9	1,0	0,9	0,9
-компенсац.	0,7	0,6	0,6	0,4	0,0	-	-	-	-
-соц. помощь	0,1	0,2	0,2	0,8	0,6	0,3	0,4	0,6	0,8
Другие доходы	21,7	22,0	20,1	21,2	22,3	21,9	21,6	20,8	20,1
-из них трансферты из-за границы	17,0	16,8	15,3	16,0	17,3	17,6	17,4	17,1	16,5
Структура домохозяйств в зависимости от социально-экономического статуса, %									
Фермеры	11,0	13,0	8,9	8,5	7,2	7,0	6,4	6,4	5,4
Занятые в сельскохоз. секторе	5,0	5,4	5,1	4,7	5,3	4,8	4,7	5,0	5,1
Занятые в несельскохоз. секторе	32,5	31,9	32,1	31,5	29,8	30,0	27,9	27,6	29,3
Предприним	0,2	0,3	0,1	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,1
Пенсионеры	36,3	36,5	37,2	37,3	39,0	39,0	40,8	42,3	42,4
Прочие	14,9	12,9	16,6	17,6	18,6	18,9	19,9	18,3	17,6

Источник: данные НБС, www.statistica.gov.md

В 2017 году, как положительную динамику, можно считать рост на 9% располагаемых доходов по сравнению с 2016 годом (в 2016 году – 5,3% или на 3,7 п.п. меньше, реальный индекс роста доходов в 2017 году составил 2,25%), что оказало влияние и на экономический рост (на 4,2 п.п.) в связи с увеличением конечного потребления домашних хозяйств на 4,9% по сравнению с 2016 годом [15]. В структуре доходов, как положительный фактор, можно отметить рост доли доходов от оплаты труда (1 п.п.) и от социальных выплат (1,3 п.п.). В то же время в структуре доходов сохраняется достаточно высокий удельный вес (18-19%) трансфертов от работающих за рубежом страны (социальная помощь, пособия на детей и трансферты составляют более 40-45% получаемой заработной платы), что в свою очередь является фактором повышения чистого дохода домохозяйства. Вместе с тем, структура доходов различна в зависимости от социально-экономического статуса работающего и сферы его занятости, структура располагаемых доходов в зависимости от названных факторов за 2017 год представлена в Таблице 10.

Таблица 10. Структура располагаемых доходов в зависимости от социально-экономического статуса населения в Республике Молдова в 2017 году

	Фермеры	Занятые в сельск. секторе	Занятые в несельск. секторе	Предприним.	Пенсионеры	Прочие категории занятых	В сред. на 1 чел. в месяц по стран, лей
Распол. доходы в среднем на 1-го чел в месяц, лей	1316,4	1740,6	2795,7	3185,5	1940,5	2338,8	2244,9
- в % по срав. с пред. годом	109,9	110,1	107,9	101,6	109,5	107,4	109,0
- индекс реальных располагаемых х дох., %	103,10	103,28	101,22	95,31	102,72	100,75	102,25
- в % от прожиточ. мин имума*	66,3	87,7	140,9	160,5	125,4	117,9	113,1
Располаг. доходы в среднем на 1-го чел. в месяц, в долларах США **	71,19	94,14	153,69	172,28	104,95	126,49	121,41
Структ. распол. дох. % от общего дох.							
Оплата наемного труда	30,5	63,2	76,1	12,5	16,7	12,9	43,1
Индив. сельскох. деятельн.	33,7	18,6	3,1	6,6	9,9	6,4	7,8
Индив. несельскохоз. деятельность	2,0	0,6	2,1	52,8	1,7	18,6	5,5
Доход от собственности	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,1	0,1
Соц. выплаты	12,3	8,2	9,2	19,5	58,6	8,0	23,4
- пенсии	6,5	4,8	6,8	14,3	54,2	3,8	19,9
- пособия на детей	1,4	0,6	1,0	5,2	0,5	1,4	0,9
- соц. пом.	2,1	1,8	0,1	0,0	0,8	1,5	0,8
Другие доходы	21,6	9,4	9,5	8,6	12,8	54,0	20,1
- из них трансферты из-за границы	19,7	6,9	6,2	6,8	7,9	50,8	16,5

*прожиточный минимум в среднем по стране в 2017 году составлял 1 862,4 лея в месяц, в том числе трудоспособного населения - 1 984,5 лея и пенсионера по возрасту - 1 547,5 лея.

**рассчитаны автором согласно курса 18, 4902 лея за доллар США, НБС, национальные счета, www.statistica.gov.md

Источник: данные НБС, www.statistica.gov.md и расчеты автора

Наиболее низкие располагаемые доходы, которые не обеспечивают даже прожиточный минимум, получили в 2017 году фермеры и занятые в сельскохозяйственном секторе (соответственно, 66,3% и 87,7% от прожиточного минимума или 71,2 доллара и 94,1 доллар на одного члена домохозяйства в месяц). При этом доля социальных выплат (за исключением пенсий) не является для данных категорий домохозяйств существенным источником повышения доходов (соответственно, 5,8% и 3,4%), в то же время более значимым фактором пополнения доходов для них является получение прочих доходов, в основном, это трансферты работающих членов домохозяйств за пределами страны (для фермеров их доля составляет почти 20%). Так, можно отметить, что в 2017 году по сравнению с 2016 годом, в принципе, сельскохозяйственная деятельность была успешной, общий объем продукции произведенной сельскохозяйственными предприятиями и фермерскими хозяйствами (площадь земельных угодий 10 гектаров и более) составил 115,6% и домохозяйствами и фермерскими хозяйствами (площадь земельных угодий до 10 гектаров) составил 103,5% [16], что и способствовало повышению доходов. Однако неэффективная политика по развитию и поддержке фермеров и предпринимательства в сельскохозяйственном секторе, низкие закупочные цены на продукцию в условиях роста цен и тарифов, как результат более низкие доходы по сравнению с затратами, привели к сокращению за последние 9 лет фермерских хозяйств на 5,6 п.п. Оценивая ситуацию в целом по стране можно отметить, что несмотря на увеличение доходов в 2017 году по сравнению с предыдущим годом, в связи с ростом цен и тарифов на продукты, товары и услуги общий индекс реальных располагаемых доходов не превысил уровня 3%, а доходы предпринимателей уменьшились на 4,7%. Данные факторы в конечном итоге влияют на занятость населения по секторам и уровень занятости в целом (см.Таблицу 4, доля занятых в сельскохозяйственном секторе в 2017 году по сравнению с 2016 годом уменьшилась на 1,4 п.п.).

Выводы. Аналитический и концептуальный подход (на макро уровне) к взаимосвязи социально-экономического развития и занятости населения на основе использования результатов обследования рабочей силы и домохозяйств позволяет сделать вывод, что структурные и любые другие трансформационные изменения в экономике, сопровождаются изменением реальной заработной платы или доходов и занятости населения (распределение/перераспределение по секторам, мобильность рабочей, уровень занятости). Уменьшение государственных инвестиций в долгосрочные материальные активы, преобладающая доля частного капитала, неустойчивые темпы роста экономики, изменения производственной и социальной инфраструктуры, влияние внешних факторов и внешняя уязвимость Республики Молдовы, все это не могло не сказаться на ситуации на рынке труда, в том числе на занятости трудоспособного населения и, в конечном итоге, на уровне доходов населения. Анализируя тенденции, которые произошли за 9 последних лет на рынке труда, в распределении и использовании занятого населения, как следствие происходящих процессов в социально-экономической сфере, под влиянием внутренних и внешних факторов и политической нестабильности, необходимо отметить рост занятого населения в сфере услуг, а также увеличение (за 2009-2017 г.г. на 4,1 п.п.) доли занятого населения в

сельском хозяйстве, в том числе на 15,1 п.п. вырос удельный вес населения занятого в домохозяйствах, которые производят продукцию для собственного потребления (особенно, в связи с экономической и политической нестабильностью как внутренней, так и внешней, резкий рост характерен для 2015-2016г.г.: в 2015г. по сравнению с 2014г. количество занятых в домохозяйствах увеличилось на 24,1%, в 2016г. по сравнению с 2015г. - на 14,5%). Анализ занятых по экономическому статусу (Таблица 5) [17] показывает, что несмотря на незначительный рост в 2017г. по сравнению с предыдущим (на 2,4%) наемных работников, их количество сократилось по сравнению с 2009 г. на 5,9 п.п. и удельный вес в общем количестве занятых на 5,4 п.п. (в 2017г. он составил 65,2%). За этот же период возросло на 20,8п.п. количество работников за свой счет и, соответственно, доля данной категории в общей численности занятого населения на 4,8 п.п. (в 2017г. составила 30,7%). При этом нельзя не отметить и рост удельного веса (на 1,2 п.п. в 2017г. по сравнению с 2009г. и составила 3,8% от общего количества занятого населения) категории занятых неоплаченным семейным трудом в домохозяйствах: несмотря на то, что доля этой категории незначительна, тем не менее в абсолютном выражении увеличение численности в 2017 г. по сравнению с 2009г. составило 1,5 раза. Сложившаяся структура занятости населения, в свою очередь, влияет на основные макро экономические показатели и, в первую очередь, на структуру формирования Валовой добавленной стоимости (Таблица 3) и в конечном итоге, на ВВП и его конечном использовании (в 2017г. примерно 85,8% в структуре потребления составило конечное потребление домашних хозяйств, что в свою очередь, обусловило прирост ВВП за год на 4,2%, что характеризует инерционную модель экономического развития страны, ориентированную на «потребление» [18], при этом валовое накопление основного капитала, являясь необходимым условием технического прогресса и основой экономического развития, составило только 21,9% [19]. Более того, преобладающая доля в инвестициях частного капитала (Таблица 2, в 2017г. доля бюджетного финансирования составляло 11,7%, в том числе средства госбюджета 6,2%). Помимо вышеизложенных факторов, можно отметить и такой, который относится к общеизвестному экономическому закону о том, что рост производительности труда должен превышать темпы роста заработной платы, что не имеет места в случае Республики Молдова (это очевидно из сравнительного анализа соответствующих данных в Таблице 1 и Таблицы 8), что лишний раз подтверждает, что в нашей стране имеет место модель основанная на потреблении, но не на развитии экономики на перспективу. В сложившейся ситуации представляется достаточно проблематичной разработка долгосрочного и в некоторой степени и среднесрочного прогноза потребности в рабочей силе по специальностям, так как в Республике Молдова отсутствует прогноз развития экономики (в том числе основанной на знаниях, инновациях, социально направленной т.д.), территориальной социально-экономической инфраструктуры (проще - национальный план развития и размещения производительных сил страны).

В контексте вышеизложенного, необходимо еще один важный фактор, связанный с рынком труда и занятостью – оплата труда. Заработная плата, как оценка стоимости рабочей силы, утратила свои основные функции

(стимулирующую, воспроизводственную, измерительную в качестве оценки трудового вклада, социальную призванную обеспечить заинтересованность в повышении профессионального мастерства и дифференцирующую оплату в зависимости от сложности труда, регулирующую, статусная др.). Государственная политика в данной области исходит из законодательно установленных 2-х систем оплаты труда (бюджетный и реальный сектор экономики), является фрагментарной и сводится к возможности повышения зарплаты отдельным категориям занятых в бюджетной сфере в зависимости от наличия финансовых бюджетных возможностей (тарифная сетка основана на размере минимальной заработной платы – 1000 лей), а в реальном секторе экономики пересмотр заработной платы зависит от роста индекса потребительских цен и прироста производительности труда на национальном уровне, то есть уже этот фактор создает определенную дифференциацию в оплате (Таблица 8, соотношение среднемесячной оплаты труда одного работника в бюджетном и реальном секторах в 2017г. составляло 82,5%), в условиях повышения цен и тарифов на товары и услуги рост индекса реальной среднемесячной оплаты труда за предыдущий год имел уровень 105,2%. Размер заработной платы является одним из самых низких по сравнению с соседними странами [20]: по данным о размере заработной платы за сентябрь 2017г., 30% работников получают ее в размере до 3000 лей (в том числе: в сельскохозяйственной деятельности - 40,7%, в области искусства, организации отдыха и досуга – 67,4%, образования - 42,1%, в сфере гостиничного комплекса и общественного питания – 54,7%), 41,7% - от 3000-6000 лей, 6000-8000 лей – 41,5% и 8000-10000 – 4,8% и более 10000 лей – 8,1% [21]. Таким образом, самая низкая зарплата в сферах сельского хозяйства и услуг (до 3000 лей), в которых сосредоточена преобладающая доля занятого населения и которые вносят основной вклад в формирование ВВП и ВДС (Таблицы 3 и 4).

Исходя из вышеизложенного, в целях улучшения ситуации на рынке труда и повышения занятости трудоспособного населения, предлагается следующее:

- определение/изменение модели экономического развития страны, в том числе, в первую очередь, для модели экономического роста важным моментом является определение оптимальной нормы накопления (20-24% считается оптимальной нормой для накопления или соотношения фонда накопления к национальному доходу в условиях современной экономики) и, во-вторых, это преобладающие вложения инвестиций в сферу образования и науки, а также разработка программы территориального (регионального, локального) социально-экономического развития и размещения производительных сил Республики Молдова на кратко- и среднесрочный период;

- продвижение социально-экономических политик, обеспечивающих стабильный экономический рост на основе привлечения инвестиций и создания новых рабочих мест, как основу повышения производительной занятости трудоспособного населения, которая предусматривает высокий уровень реальных трудовых доходов (реальной заработной платы наемных работников/реальных доходов самозанятого населения), создает условия для перераспределения трудоспособного населения между видами экономической

деятельности, секторами (из низкопроизводительных, сельскохозяйственная деятельность, в высокопроизводительные);

- совершенствование системы оплаты труда с учетом опыта стран ЕС, СНГ, имея ввиду изменение принципов ее формирования. Существующий в настоящее время низкий уровень минимальной заработной платы в основе тарифной сетки бюджетной сферы не может обеспечить достойный уровень жизни в соответствии с принятыми международными/европейскими стандартами, а громоздкая тарифная система не способствует реализации основных функций заработной платы в качестве оценки реальной стоимости рабочей силы и, в конечном итоге, повышению ее занятости, а также зависит от факторов непроизводственного характера (например, возраст, гендерный признак). В мировой практике тенденция развития систем в области оплаты труда направлена на повышение уровня занятости и, соответственно, доходов работающих с учетом профессионального мастерства, компетенции работников, внедрении новых принципов расчета заработной платы, что нашло отражение в многофакторной грейдовой системы оплаты труда, в которая заложена зависимость увеличения заработной платы от 3-х основных факторов: знания и умения (с учетом требований стандартов и навыков работника), решение вопросов (сложность, масштабность выполняемой работы) и ответственность [22]. В Бельгии в программе занятости населения "Jobsdeal" ("рабочее соглашение") в перспективе предусмотрено внедрить принцип расчета заработной платы с учетом ее привязки к уровню компетенций и производительности труда, при этом возраст работника не имеет значения и, наоборот, государство будет поощрять работодателей создавать условия для дальнейшей занятости пенсионеров, инвалидов как один из способов повышения их доходов [23];

- обеспечение реального роста трудовых доходов в связи с ростом цен и тарифов на товары и услуги, в том числе разработать законодательно-нормативную базу для индексации трудовых доходов;

- оценка занятости, в целях более полного анализа рынка труда, на основе использования показателей рабочего времени (индикатор занятости как отношение нормального рабочего времени, устанавливаемого в законодательном порядке для различных категорий работников и фактически отработанного рабочего времени, то есть превышение первого показателя над вторым будет характеризовать неполную занятость) как в целом по стране, так и в гендерном аспекте, по видам экономической деятельности, по отдельным социально-демографическим группам, в территориальном аспекте;

- реагуализировать политики, обеспечивающие гибкость рынка труда, в том числе ряд положений Трудового Кодекса Республики Молдова (что касается приема/ увольнения/выплат, предоставления льгот, совершенствования трудовых контрактов, стимулирования инвестиций в подготовку, переподготовку, повышение профессионального мастерства и создания новых рабочих мест т.д.), соответствующих реалиям рыночных отношений.

Библиографические ссылки

1. Социальная поддержка: уроки кризисов и векторы модернизации. Российская академия народного хозяйства и государственной службы при

Президенте Российской Федерации. Москва, Издательство «Дело» РАНХ, 2010, с.7-8, 336с.ISBN 978-5-7749-0639-0.

<https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/76160007>(дата обращения: 17.05.2018).

2. Коновалова М.Е., Балашова О.Ю. Оценка экономического роста и его зависимость от занятости населения // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 4-4. – С. 940-944;

URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=31302> (дата обращения: 07.06.2018).

3. BNS „Moldova în cifre. 2018”. Breviar statistic. Chișinău, 2018, p.89. www.statistica.md

4. BNS. Buletin statistic-IV 2017. p.33. www.statistica.md

5. Anuar Statistic al Moldovei. 2017. BNS.p.322-323. www.statistica.md

6. BNS „Moldova în cifre. 2018”. Breviar statistic. Chișinău, 2018, p.25. www.statistica.md

7. Трудовой кодекс Республики Молдова, утвержденный Законом nr.154-XV от 28 марта 2003г. Официальный Монитор Республики Молдова, 2003, nr.159-162, ст.648.

8. Закон об оплате труда nr.847-XV от 14 февраля 2002г., Официальный Монитор Республики Молдова, 2002, nr.50-52, ст.336.

9. Постановление Правительства Республики Молдова nr.550 от 9 июля 2014 «Об установлении размера минимальной заработной платы по стране». Официальный Монитор Республики Молдова, 2014, nr.185-199, ст.596.

10. Закон о системе оплаты труда в бюджетной сфере, nr.355-XVI от 23 декабря 2005 года. Официальный Монитор Республики Молдова, 2006, nr.35-38, ст.148.

11. Постановление Правительства Республики Молдова nr.550 от 9 июля 2014 «Об установлении размера минимальной заработной платы по стране». Официальный Монитор Республики Молдова, 2014, nr.185-199, ст.596.

12. Постановление Правительства Республики Молдова nr.1011 от 21 ноября 2017 «Об утверждении изменений и дополнений, которые вносятся в некоторые постановления Правительства». Официальный Монитор Республики Молдова, 2017, nr.411-420, ст.1119.

13. Постановление Правительства Республики Молдова nr.396 от 25 апреля 2018 «Об изменении пункта 1 Постановления Правительства nr.165 от 9 марта 2010 г.». Официальный Монитор Республики Молдова, 2018, nr.133-141, ст.438.

14. <https://point.md/ru/novosti/obschestvo/opublikovana-karta-zarplat-v-evrope-moldova-v-chisle-otstaiushchikh>

<https://www.pravda.ru/news/economics/27-02-2018/1372962-money-0/>

15. Raport anual 2017. Banca Națională a Moldovei, Chișinău, 2018, p.15. ISBN 978-9975-4353-0-7. ISBN 978-9975-3211-4-37. p.148. www.bnm.md

16. Productia globala agricola pe categorii de gospodării, BNS, http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica_16%20AGR_AGR010/AGR010090.px/table/tableViewLayout1/?rxid=ab38cd58-51f9-4c50-a12e-3218f8f20557

17. НБС, раздел занятость рабочей силы, www.statistica.gov.md Приведенные показатели рассчитаны автором на основе статистических данных.

18. Savelieva, G., Impactul pieței muncii asupra creșterii economice. În: Creșterea Economică în Condițiile Globalizării, Sesiunea științifică: „Dinamica populației și calitatea potențialului uman”: Conferința Internațională Științifico-Practică, 13-14 octombrie

2016. Ediția a XI-a. Institutul Național de Cercetări Economice. Chișinău: F.E-P. "Tipografia Centrală", 2016, Chișinău, p.p.14-25. INCE, ISBN 978-9975-89-044-1.
19. Национальные счета, НБС, www.statistica.gov.md
20. Savelieva, G. Subutilizarea forței de muncă ca problemă social-economică în Republica Moldova. In: Creșterea Economică în Condițiile Globalizării, Sesiunea științifică: „Dinamica populației și calitatea potențialului uman”: conferința internațională științifico-practică, 12-13 octombrie 2017, Chișinău. Ediția a XII-a. Institutul Național de Cercetări Economice. Chișinău: INCE, 2017, p.p.42-54. INCE, ISBN 978-9975-3171-7-7.
21. НБС, Repartizarea salariatilor conform marimii salariului calculat pentru luna septembrie, pe activitati economice, 2015-2017.
http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20statistica%20sociala_03%20FM_SAL010_serii%20lunare/?rxid=5aad211e-2f63-43c6-9796-f49f4cefe6cf
22. Макашева Н.П., Шильников А.С. Анализ мирового опыта развития систем оплаты труда. В журнале: «Проблемы учета и финансов», nr.3(11), 2013, с.26-29.
<https://cyberleninka.ru/article/v/analiz-mirovogo-opyta-razvitiya-sistem-oplaty-truda>
23. В Бельгии предложили привязать оплату труда к его производительности
<https://point.md/ru/novosti/v-mire/v-belgii-predlozhili-priviazat-oplatu-truda-k-ego-proizvoditelnosti>

ДОЛГОСРОЧНЫЙ ПРОГНОЗ ПРЕДЛОЖЕНИЯ РАБОЧЕЙ СИЛЫ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Светлана ЗАХАРОВ³, научный сотрудник
Центр Демографических Исследований НИЭИ

The results of forecasting the supply of labour until 2035 have been presented in article. The forecast is based on a demographic forecast based on the number of people who exclude migrants who have been absent in the country for more than 12 months. The forecast showed an active decrease in the size of labour force, a “contraction” of labour market will have an impact on labour market functioning. The reduction in the size of labour force will be accompanied by a change in the age structure of labour force, an increase in the number of older age groups in labour market. It is necessary to address the issue of improving the competitiveness of these age groups in labour market and their protection in case of transition to the status of unemployed.

Keywords: labour market, labour force forecast, economically inactive population.

În articol sunt prezentate rezultatele privind prognoza forței de muncă până în anul 2035. Prognoza a fost efectuată în baza prognozei demografice bazată pe numărul de persoane, excluzind emigranții care au lipsit din țară mai mult de 12 luni. Rezultatele prognozei au arătat o reducere semnificativă a forței de muncă, o “contractare” a pieței forței de muncă, care va avea un impact negativ asupra funcționării pieței muncii. Reducerea forței de muncă va fi însoțită de o schimbare în structura de vârstă a forței de muncă, o creștere a numărului de persoane în vârstă aflate pe piața muncii. Este necesar să se abordeze problema îmbunătățirii competitivității acestor grupuri de vârstă aflate pe piața muncii și protecția acestora în cazul trecerii cu statut de șomer.

Cuvinte cheie: piața muncii, prognoza forței de muncă, populația economică inactive.

Одним из факторов экономического роста является эффективное функционирование рынка труда и его способность адаптации к условиям рыночной экономики. С целью предотвращения влияния возможных негативных последствий при планировании социально-экономического развития и определения политики занятости рабочей силы и приоритетов в развитии рынка труда осуществляется прогнозирование рынка труда, основывающееся на определённых научных принципах⁴. На базе прогноза и определения приоритетов развития рынка труда разрабатываются соответствующие превентивные и адаптивные меры. Установление целевых ориентиров в рамках прогнозирования рынка труда позволяет рассматривать возможности сохранения и повышения занятости населения и принятия оптимальных решений на перспективу.

³ © Светлана Захаров zaharov.svetlana@gmail.com

⁴ Научная обоснованность, согласованность, многовариантность, системность, вероятность и адекватность тенденциям социально-экономического развития [21, 22, 23,30].

Прогноз рынка труда позволяет выявить факторы, оказывающие влияние на формирование и развитие рынка труда в перспективе на основе имеющихся статистических показателей и полученных прогнозных оценок, определить приоритетные направления политики по регулированию рынка труда, в том числе достижение соответствия количественных и качественных характеристик предложения рабочей силы спросу, повышение занятости трудоспособного населения и снижение уровня безработицы.

В данной статье представлены результаты прогноза численности экономически активного населения по возрастной структуре на период 2015-2035 гг., являющийся основой для оценки предложения рабочей силы.

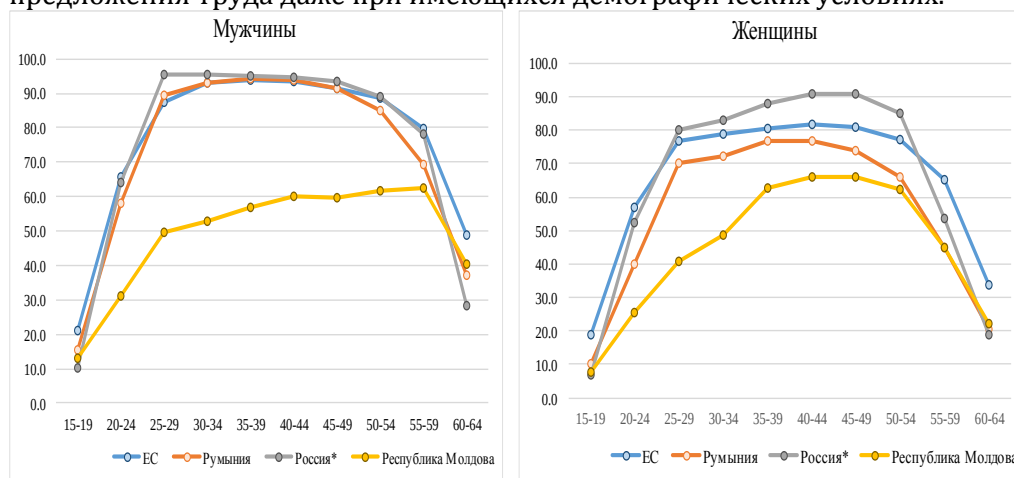
Прогноз экономически активного населения основан на демографическом прогнозе численности населения Республики Молдова на 2015-2035 гг., разработанном Центром Демографических Исследований [2, с. 54-60]. Особенностью данного демографического прогноза является то, что он основывается на скорректированной численности населения, исключающей мигрантов, отсутствующих в стране 12 месяцев и более, то есть включает население с обычным местом жительства (*usual residence*). Необходимо отметить, что согласно скорректированным оценкам численность населения Республики Молдова с обычным местом жительства на 1 января 2014 г. составила 2911,1 тыс. человек, а по данным Переписи населения и жилищ в Республике Молдова в 2014 году 2789,2 тыс.[4], что подтверждает относительно высокий уровень достоверности оценок численности населения и демографического прогноза, разработанного на их основе [2, с. 54-60].

Как известно, главная цель регулирования рынка труда заключается в более полном удовлетворении потребностей работников в рабочих местах, а национальной экономики – в рабочей силе. Для ее реализации необходима количественная оценка спроса и предложения и их возможных изменений в перспективе. Это соотношение складывается под воздействием демографических, экономических, социальных и других факторов, которые тесно взаимосвязаны, постоянно оказывают влияние друг на друга и вместе с тем развиваются по своим собственным законам.

Характер изменений в Республике Молдова в последние десятилетия, неопределенность перспектив социально-экономического развития, недостаток и качество статистической информации препятствуют разработке относительно точного прогноза развития рынка труда на ближайшие два десятилетия. В то же время, перспективное прогнозирование на длительный период позволяет предвидеть важные тенденции на рынке труда, вызванные демографическими изменениями. Однако, в условиях Республики Молдова оценить перспективы предложения рабочей силы возможно только на уровне описания общего сценария развития и общих количественных оценок.

Следует отметить, что численность населения, присутствующего на рынке труда, зависит не только от демографических параметров, но и от состояния экономической конъюнктуры, уровня образования, экономической, финансовой и социальной политики и т.д. Опыт различных стран показывает, что в периоды экономического подъема можно наблюдать прирост рабочей силы, несмотря на то что, демографическая составляющая имела негативную тенденцию (сокращение численности населения в рабочих возрастах).

В настоящее время экономическая активность населения Республики Молдова в возрасте от 20 до 55 лет является очень низкой как у мужчин, так и у женщин по сравнению со странами ЕС, Россией и Румынией (Рис. 1.). Это указывает на возможные потенциальные резервы для расширения предложения труда даже при имеющихся демографических условиях.

* возрастная группа 60-72 лет

Рисунок 1. Коэффициенты экономической активности населения по полу, Республика Молдова, ЕС, Румыния, Россия, 2015, %

Источник: НБС, www.statistica.md; Евростат, [lfsa_argan], <http://ec.europa.eu/eurostat>; Федеральная служба государственной статистики (Росстат), http://www.gks.ru/free_doc/doc_2016/rab_sila16.pdf

Большая часть экономически не активного населения сосредоточена в молодых (до 25 лет), а также в старших (начиная с предпенсионных) возрастных группах. Степень их представленности на рынке труда Республики Молдова ниже, чем в странах ЕС.

Следует отметить некоторые аспекты качества данных по рынку труда. В настоящее время основные показатели занятости населения в Республике Молдова оцениваются на основе обследования «Анкета рабочей силы» (НБС). Проблемная ситуация заключается в том, что относительные показатели занятости, полученные в ходе обследования, затем экстраполируются на, так называемое стабильное население, которое включает и мигрантов, отсутствующих в стране 12 месяцев и более. Таким образом, численность населения трудоспособного возраста значительно завышена, что влияет на количественные показатели рынка труда, к снижению относительных показателей экономической активности и занятости.

В тоже время необходимо реально оценивать проблемы, связанные с расчётом показателя экономически активного населения. Так в состав занятого населения включается численность занятых в домашних хозяйствах^[6] (13,3 %, 2015 г.), доля данной категории занятых продолжает увеличиваться. Включение людей, занятых в домашнем хозяйстве, в состав занятого населения повышает численность занятого населения и сглаживает реальную ситуацию с общей численностью занятого населения в республике.

Отправной точкой для расчётов всех сценариев послужили коэффициенты экономической активности населения официальной Анкеты Рабочей Силы НБС за 2015 г. Для осуществления прогноза автором были рассчитаны показатели уровней экономической активности населения для 2015 г. без учёта численности трудовых мигрантов в составе численности населения, представленные на Рис. 2. Таким образом, данные коэффициенты экономической активности, скорректированные с учётом численности трудовых мигрантов, находящихся за рубежом более 12 месяцев, более высокие для мужчин и женщин в возрастных группах от 25-29 лет до 50-54 лет по сравнению с коэффициентами экономической активности НБС.

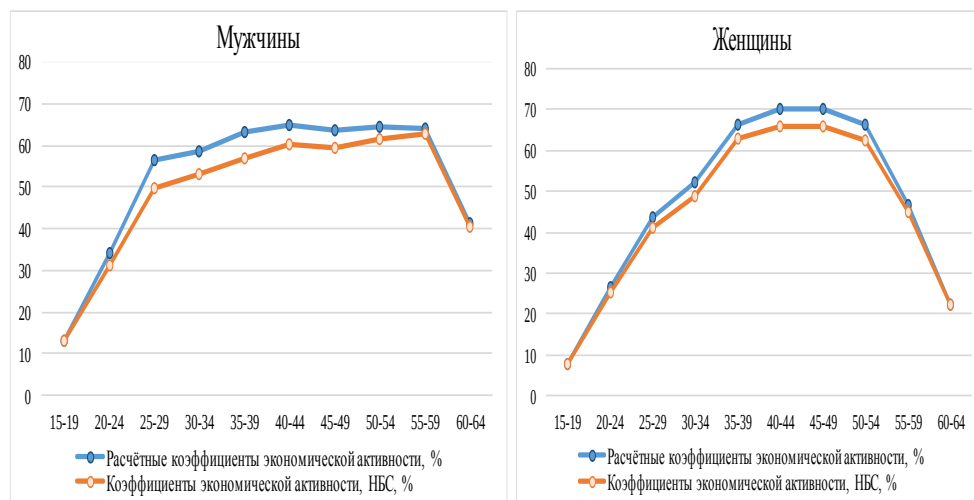

Рис. 2. Коэффициенты экономической активности НБС и расчётные коэффициенты экономической активности (мужчины/женщины), 15-64, 2015, %

Источник: Авторские расчёты, статистические данные Национального Бюро Статистики РМ, www.statistica.md

Для разработки долгосрочного прогноза предложения рабочей силы были скорректированы абсолютные данные по численности рабочей силы исходя из численности населения с обычным местом жительства⁵, то есть без мигрантов, отсутствующих в стране 12 и более месяцев. Так, согласно данным НБС экономически активное население оценивалось в 1228,7 тыс. человек, тогда как согласно скорректированным данным – 997,4 тыс. (на 231,3 тыс. меньше).

Таблица 1. Показатели рынка труда, 15-64, 2015, тыс. чел.

Данные НБС				Оценки на основе численности населения с обычным местом жительства	
Экономически активное население			Неакт. население	Эконом. активное население	Неактивное население
Всего	Занятые	Безработные			
1228,7	1166,6	62,1	1390,9	997,4	1025,4

Источник: Анкета Рабочей Силы НБС, расчёты автора

⁵ Расчёты Центра Демографических Исследований.

Результаты Переписи населения и жилищ в Республике Молдова в 2014 году (ПНЖ 2014) ^[5] подтверждают относительно высокий уровень достоверности расчетов численности экономически активного населения. Так, согласно данным ПНЖ 2014 численность экономически активного населения в возрасте 15-64 лет составляет 896,8 тыс. (Таблица 2.). Однако этот показатель занижен, так как не включает полной численности этой категории населения по мун. Кишинэу. Согласно дооценкам НБС около 193 тыс. человек не были охвачены переписью и, соответственно, не были распределены по экономическому статусу. Кроме того, 96 тыс. человек по республике не указали свое положение на рынке труда.

Таблица 2. Показатели рынка труда, 15-64, 2014, тыс. чел.

Резиденты	Экономически активное население	Неактивное население
1822,3	896,8	925,5

Источник: Расчёты автора на базе данных BNS, Rezultatele RPL 2014, Caracteristici economice. 29.01.2018, www.statistica.md

Все три сценария учитывают повышение пенсионного возраста в Молдове, увеличивающего верхнюю границу трудоспособности населения до 63 лет: у мужчин с 2017 по 2019 гг. и у женщин с 2017 по 2028 гг. Согласно расчётам коэффициенты экономической активности повысятся к 2035 г. за счёт повышения пенсионного возраста у женщин в возрастной группе 55-59 лет на 8,8 п.п., в возрастной группе 60-64 лет на 7,8 п.п., у мужчин в возрастной группы 60-64 лет на 3,0 п.п..

Прогнозные сценарии. Прогноз экономически активного населения основывается на трёх сценариях, для разработки которых были использованы две гипотезы: гипотеза неизменности (постоянства) коэффициентов участия населения в рабочей силе (I Сценарий) и гипотеза изменяющихся коэффициентов участия населения в рабочей силе (II и III Сценарии). Прогнозные сценарии позволяют оценить две составляющие функционального прогноза численности экономически активного населения: *демографического*, позволяющего оценить изменение общей численности населения трудоспособного возраста и отдельных возрастно-половых групп и *экономического*, связанного с интенсивностью участия населения в экономической активности (в рабочей силе).

I Сценарий (низкий, инерционный) основан на гипотезе сохранения неизменными коэффициентов экономической активности населения по возрастно-половым группам на уровне 2015 г. ^[3], так как в последние годы не наблюдается существенных изменений возрастных характеристик экономической активности и занятости. Данный сценарий учитывает повышение пенсионного возраста и предполагает, что за весь прогнозный период ситуация на рынке труда принципиально не изменится (Таблица 3.).

**Таблица 3. Прогнозные коэффициенты экономической активности населения,
I Сценарий (низкий)**

Возрастные группы	Мужчины ¹					Возрастные группы	Женщины ¹				
	2015 ²	2020	2025	2030	2035		2015 ²	2020	2025	2030	2035
15-19	13,2	13,2	13,2	13,2	13,2	15-19	7,7	7,7	7,7	7,7	7,7
20-24	34,3	34,3	34,3	34,3	34,3	20-24	26,4	26,4	26,4	26,4	26,4
25-29	56,5	56,5	56,5	56,5	56,5	25-29	43,6	43,6	43,6	43,6	43,6
30-34	58,6	58,6	58,6	58,6	58,6	30-34	52,2	52,2	52,2	52,2	52,2
35-39	63,1	63,1	63,1	63,1	63,1	35-39	66,3	66,3	66,3	66,3	66,3
40-44	64,9	64,9	64,9	64,9	64,9	40-44	70,0	70,0	70,0	70,0	70,0
45-49	63,6	63,6	63,6	63,6	63,6	45-49	70,3	70,3	70,3	70,3	70,3
50-54	64,4	64,4	64,4	64,4	64,4	50-54	66,5	66,5	66,5	66,5	66,5
55-59	64,2	64,2	64,2	64,2	64,2	55-59	46,7	52,5	55,6	55,6	55,6
60-64	41,1	44,1	44,1	44,1	44,1	60-64	22,4	22,4	27,6	30,2	30,2
¹ значения прогнозных коэффициентов экономической активности населения могут быть округлены;											
² данные НБС скорректированы с учётом численности трудовых мигрантов, находящихся за рубежом более 12 месяцев.											

Источник: Расчёты автора

II Сценарий (средний) основан на гипотезе постепенного повышения общего уровня экономической активности и занятости населения на 5% к 2035 г. Сценарий предполагает равномерное повышение уровней экономической активности населения особенно в возрастных группах от 25-29 до 55-59 лет, с учётом действующих тенденций на рынке труда.

Таблица 4. Прогнозные коэффициенты экономической активности населения, II Сценарий (средний)

Возрастные группы	Мужчины ¹					Возрастные группы	Женщины ¹				
	2015 ²	2020	2025	2030	2035		2015 ²	2020	2025	2030	2035
15-19	13,2	13,4	13,7	13,9	14,1	15-19	7,7	8,1	8,4	8,8	9,2
20-24	34,3	35,0	35,8	36,6	37,3	20-24	26,4	27,5	28,6	29,7	30,8
25-29	56,5	57,2	58,0	58,7	59,5	25-29	43,6	45,0	46,4	47,8	49,2
30-34	58,6	60,2	61,9	63,6	65,3	30-34	52,2	54,3	56,4	58,4	60,5
35-39	63,1	65,1	67,0	69,0	71,0	35-39	66,3	68,0	69,7	71,4	73,1
40-44	64,9	66,9	68,9	70,9	72,9	40-44	70,0	71,6	73,2	74,8	76,5
45-49	63,6	65,6	67,6	69,6	71,6	45-49	70,3	71,9	73,5	75,0	76,6
50-54	64,4	66,4	68,4	70,4	72,4	50-54	66,5	67,7	69,0	70,2	71,5
55-59	64,2	65,4	66,5	67,7	68,9	55-59	46,7	52,6	56,0	56,6	57,1
60-64	41,1	44,6	45,8	47,0	48,3	60-64	22,4	23,9	28,2	32,8	34,3
¹ значения прогнозных коэффициентов экономической активности населения округлены;											
² данные НБС скорректированы с учётом численности трудовых мигрантов, находящихся за рубежом более 12 месяцев.											

Источник: Расчёты автора

III Сценарий (высокий) основан на гипотезе повышения общего спроса на труд и увеличения уровня экономической активности населения на 10 % к 2035 г. Данный сценарий предполагает существенное повышение коэффициентов занятости в возрастных группах от 25-29 до 55-59 лет, их приближение к средним показателям стран ЕС.

Таблица 5. Прогнозные коэффициенты экономической активности населения, III Сценарий (высокий)

Возрастные группы	Мужчины ¹					Возрастные группы	Женщины ¹				
	2015 ²	2020	2025	2030	2035		2015 ²	2020	2025	2030	2035
15-19	13,2	13,7	14,1	14,6	15,0	15-19	7,7	8,4	9,2	9,9	10,6
20-24	34,3	35,8	37,3	38,8	40,3	20-24	26,4	28,6	30,8	33,0	35,2
25-29	56,5	58,0	59,5	61,0	62,5	25-29	43,6	46,4	49,2	52,1	54,9
30-34	58,6	61,9	65,3	68,7	72,0	30-34	52,2	56,4	60,5	64,7	68,9
35-39	63,1	67,0	71,0	74,9	78,9	35-39	66,3	69,7	73,1	76,6	80,0
40-44	64,9	68,9	72,9	76,9	80,9	40-44	70,0	73,2	76,5	79,7	82,9
45-49	63,6	67,6	71,6	75,6	79,5	45-49	70,3	73,5	76,6	79,8	83,0
50-54	64,4	68,4	72,4	76,5	80,5	50-54	66,5	69,0	71,5	74,0	76,5
55-59	64,2	66,5	68,9	71,2	73,6	55-59	46,7	52,7	56,5	57,6	58,7
60-64	41,1	45,1	47,5	50,0	52,5	60-64	22,4	25,3	30,3	35,4	38,3

¹ значения прогнозных коэффициентов экономической активности населения округлены;
² данные НБС скорректированы с учётом численности трудовых мигрантов, находящихся за рубежом более 12 месяцев.

Источник: Расчёты автора

Исходя из прогнозных сценариев коэффициенты участия (экономической активности) мужчин в наиболее активных трудовых возрастах от 35-39 лет до 50-54 лет превысят 70% согласно среднему сценарию и 80% согласно высокому сценарию (для стран ЕС в настоящее время этот показатель составляет около 90%). Для женщин также прогнозируется равномерное повышение коэффициентов участия и их приближение к 80% в возрастных группах от 35-39 лет до 45-49 лет по высокому сценарию, что по сравнению со странами ЕС будет более высоким показателем и более низким по сравнению с Россией (Рис. 3, Рис. 1.).

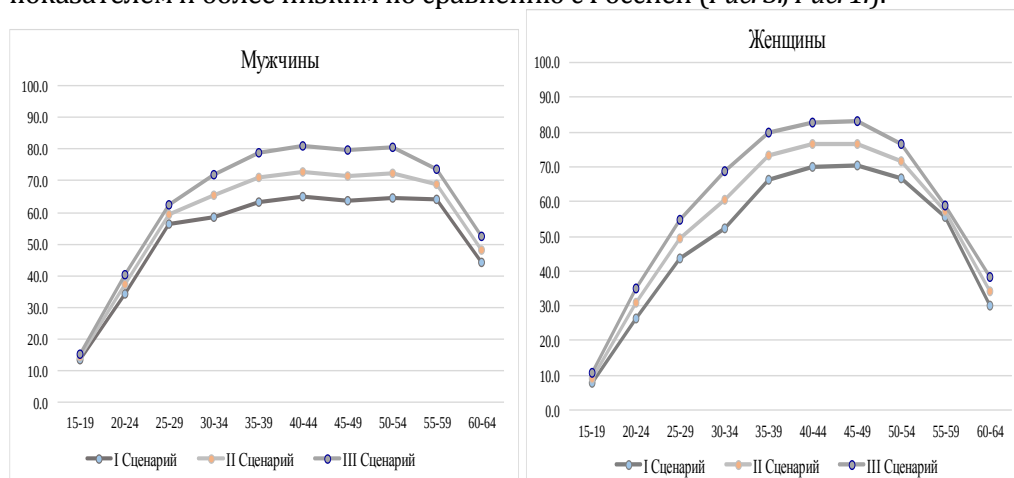

Рис. 3. Прогнозные коэффициенты экономической активности населения (мужчины/женщины), 15-64, 2035, %

Источник: Расчёты автора

Результаты прогнозирования показывают, что динамика численности экономически активного населения по трём сценариям существенно различаются. Согласно трем сценариям численность экономически активного населения будет снижаться, как результат сокращения общей численности населения и населения в трудоспособных возрастах (Рис. 5.).

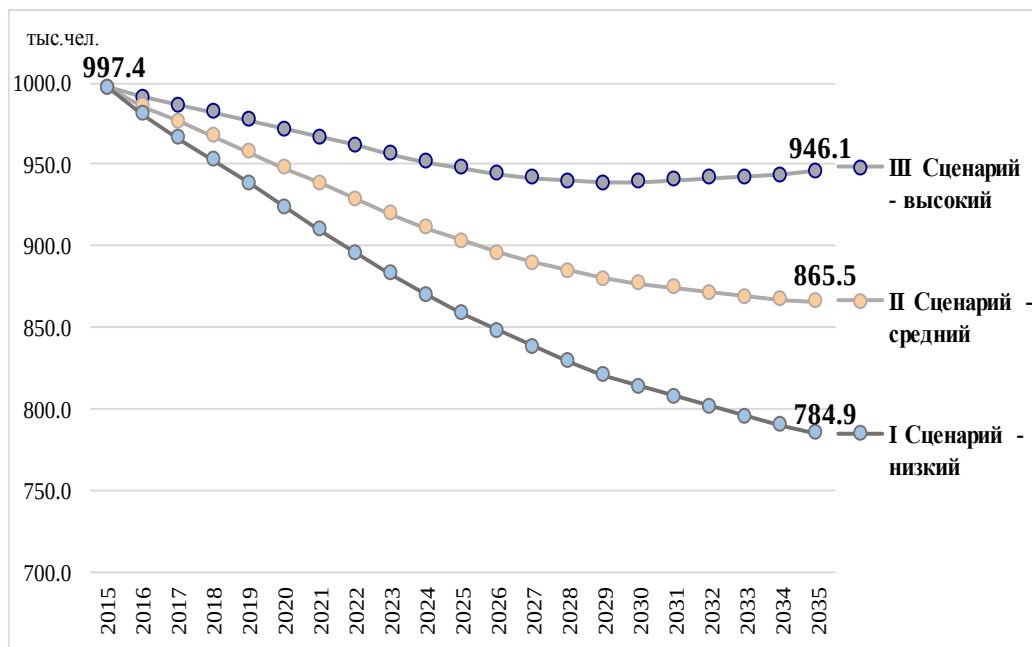

Рисунок 5. Прогноз предложения рабочей силы (I-III Сценарии), 2015-2035, тыс. человек

Источник: Расчёты автора

В случае неизменности текущих уровней экономической активности и занятости (низкий вариант) число экономически активного населения будет убывать фактически темпами, которые задают демографические изменения. Даже при повышении общего коэффициента экономической активности населения на 10 % к 2035 г. (высокий сценарий) предложение рабочей силы будет постепенно сокращаться и уменьшится на 51,2 тыс. по сравнению с 2015 г. (Таблица 6).

Таблица 6. Прогноз населения и предложения рабочей силы, 15-64 лет, 2015-2035 гг., тыс. человек

	Численность населения в возрасте 15-64 лет (демографический прогноз, средний сценарий)	Прогноз предложения рабочей силы		
		I Сценарий (низкий)	II Сценарий (средний)	III Сценарий (высокий)
2015	2022,8	997,4	997,4	997,4
2016	1979,8	980,4	985,7	990,9
2017	1938,8	966,1	976,2	986,2
2018	1899,9	952,3	967,0	981,8
2019	1862,4	938,3	957,6	977,0
2020	1827,8	923,8	947,8	971,7

Сesiunea științifică „Transformări demografice și priorități de politici”

2021	1796,0	909,7	938,2	966,8
2022	1764,5	895,9	928,8	961,8
2023	1734,4	882,5	919,5	956,5
2024	1706,2	869,8	910,7	951,6
2025	1680,4	858,2	902,8	947,5
2026	1657,1	847,6	895,9	944,2
2027	1636,6	837,8	889,7	941,6
2028	1617,9	829,0	884,4	939,9
2029	1600,5	820,4	879,6	938,7
2030	1588,3	813,6	876,5	939,3
2031	1577,5	807,4	873,9	940,4
2032	1567,0	801,1	871,2	941,3
2033	1557,1	795,0	868,7	942,3
2034	1547,8	789,4	866,5	943,6
2035	1538,7	784,9	865,5	946,1
2015-2035	-484,1	-212,5	-131,9	-51,2

Источник: Расчёты автора

Результаты прогноза показывают, что в последующие годы экономическая активность населения будет увеличиваться как результат сокращения предложения на рынке труда, вызванного демографическими тенденциями. Для поддержания численности экономически активного населения на уровне 2015 г. общая экономическая активность населения может повыситься примерно до 65 %.

Если рассматривать прогноз по пятилетним циклам, то падение численности рабочей силы будет происходить по нарастающей (кумулятивно), с сокращением среднегодового показателя в каждом пятилетнем цикле (Таблицы 7., Таблица 8.), что свидетельствует о *замедлении темпов падения общей численности рабочей силы*.

Таблица 7. Рост/снижение

	Прогноз численности населения на основе альтернативных оценок, 15-64		Прогноз предложения рабочей силы					
			I Сценарий - низкий		II Сценарий - средний		III Сценарий - высокий	
	Абсолютная величина, тыс.чел.	%	Абсолютная величина, тыс.чел.	%	Абсолютная величина, тыс.чел.	%	Абсолютная величина, тыс.чел.	%
2016-2020	-194,9	-9,6	-73,6	-7,4	-49,6	-5,0	-25,6	-2,6
2016-2025	-342,4	-16,9	-139,2	-14,0	-94,5	-9,5	-49,9	-5,0
2016-2030	-434,4	-21,5	-183,7	-18,4	-120,9	-12,1	-58,0	-5,8
2016-2035	-484,1	-23,9	-212,5	-21,3	-131,9	-13,2	-51,2	-5,1
* 2015 г. – использована расчётная численность экономически активного населения.								

Источник: Расчёты автора

Таблица 8. Изменение прогнозируемой численности экономически активного населения по пятилетним циклам, I-III Сценарии, тыс. человек

	I Сценарий - низкий		II Сценарий - средний		III Сценарий - высокий	
	Всего	Среднегодовой прирост/снижение	Всего	Среднегодовой прирост/снижение	Всего	Среднегодовой прирост/снижение
2016-2020	-73,6	-14,7	-49,6	-9,9	-25,6	-5,1
2021-2025	-65,6	-13,1	-44,9	-9,0	-24,3	-5,5
2026-2030	-44,5	-8,9	-26,3	-5,6	-8,2	-1,6
2031-2035	-28,8	-5,8	-11,0	-2,2	+6,8	+1,4
* 2015 г. – использована расчётная численность экономически активного населения.						
* в качестве базы использована прогнозная численность экономически активного населения за 2020, 2025, 2030, 2035 гг..						

Источник: Расчёты автора

В ближайшие два десятилетия будут наблюдаться изменения в возрастной структуре рабочей силы, вызванные существенными различиями в численности различных когорт. Так как на рынок труда будут выходить малочисленные поколения, родившихся в начале 2000-х годов, в общей численности экономически активного населения будет сокращаться доля молодежи (Таблица 9., Рис. 6.).

Таблица 9. Возрастная структура рабочей силы, 2015*, 2035, тыс. человек

Возрастные группы, годы	2015*	Прогноз предложения рабочей силы, 2035		
		I Сценарий (низкий)	II Сценарий (средний)	III Сценарий (высокий)
15-19	18,8	17,3	19,3	21,2
20-24	71,5	51,5	57,7	64,0
25-29	139,6	78,3	85,0	91,7
30-34	124,3	66,4	75,3	84,3
35-39	117,0	81,3	90,5	99,8
40-44	116,2	117,3	129,8	142,4
45-49	112,9	143,7	159,0	174,3
50-54	127,6	109,3	120,1	130,9
55-59	114,0	76,7	80,6	84,5
60-64	55,5	43,1	48,1	53,0
Всего	997,4	784,9	865,5	946,1
* 2015 г. – использована расчётная численность экономически активного населения.				

Источник: Расчёты автора

В процентном отношении нет большой разницы между изменениями возрастной структуры рабочей силы между сценариями в 2035 г. Если в 2015 г. на долю молодежи в возрасте 15-34 года приходилось около 35,5% в общей численности экономически активного населения, то к 2035 г. ее доля сократится до 27,2-27,6% при всех вариантах прогноза. Вместе с тем, доля возрастных групп от 35 до 59 лет увеличится на 8 п.п. (с 59% до 67%). К 2035 г. доля трех возрастных групп 40-44, 45-49 и 50-54 лет достигнет наибольших значений.

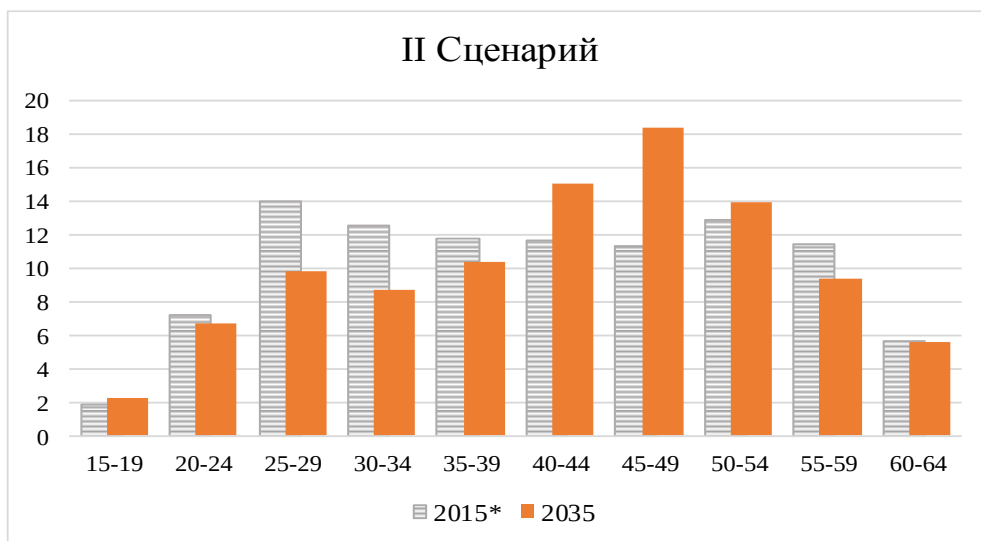

Рисунок 6. Возрастная структура рабочей силы, II Сценарий (средний), 15-64, 2015*, 2035, %

* 2015 г. – использована расчётная численность экономически активного населения.

Источник: Расчёты автора

Рабочая сила уменьшится не только количественно, повысится средний возраст рабочей силы как результат сдвига высоких долей возрастных групп 25-39 лет на возрастные группы от 40 до 54 лет. В то же время унификация пенсионного возраста в результате пенсионной реформы будет способствовать повышению среднего возраста рабочей силы. Как было сказано выше, все сценарии разработаны с учётом повышения пенсионного возраста, повышающего верхнюю границу трудоспособности и увеличивающего численность старших возрастных групп в составе рабочей силы на рынке труда, тем самым увеличивая её средний возраст.

Разработанный Прогноз предложения рабочей силы (I-III Сценарии) позволяет рассчитать прогнозную численность занятого населения при условии, что уровень безработицы задан на уровне 5,0% для всех трёх сценариев (Таблица 10.).

Таблица 10. Перспективные оценки численности занятого населения (предложение труда), 15-64, 2018-2020, 2025, 2030, 2035

	2017	2018	2019	2020	2025	2030	2035
Численность населения, тыс.чел.**	1938,8	1899,9	1862,4	1827,8	1680,4	1588,3	1538,7
I Сценарий - низкий							
Раб. сила*, тыс. чел.	966,1	952,3	938,3	923,8	852,0	813,6	784,9
Занятые, тыс. чел.	917,8	904,7	891,4	877,6	809,4	772,9	745,7
Безработные, тыс. чел.	48,3	47,6	46,9	46,2	42,6	40,7	39,2
Уровень безработицы***, %	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0

II Сценарий - средний							
Раб. сила*, тыс. чел.	976,2	967,0	957,6	947,8	902,8	876,5	865,5
Занятые, тыс. чел.	927,4	918,7	909,7	900,4	857,7	832,7	822,2
Безработные, тыс. чел.	48,8	48,4	47,9	47,4	45,1	43,8	43,3
Уровень безработицы***, %	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
III Сценарий - высокий							
Раб. сила*, тыс. чел.	986,2	981,8	977,0	971,7	947,5	939,3	946,1
Занятые, тыс. чел.	936,9	932,7	928,2	923,1	900,1	892,3	898,8
Безработные, тыс. чел.	49,3	49,1	48,9	48,6	47,4	47,0	47,3
Уровень безработицы***, %	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Допускается, что							
* Прогнозная численность экономически активного населения в возрасте 15-64 лет за 2017 г. используется в качестве базового показателя.							
** Прогноз численности населения, разработанный ЦДИ НИЭИ [2, с. 54-60] на основе альтернативных скорректированных данных (наличного) населения, представленных в исследовании (Penina O., Jdanov D., Grigoriev P. [17], Таблица 6.).							
*** Уровень безработицы 5,0 % неизменный.							

Источник: Расчёты автора, Таблица 6.

Согласно разработанным трём сценариям сокращается и численность экономически неактивного населения (Рис. 7., Приложение Таблица 1.), в относительном выражении падение составит от 26,5 % в I Сценарии до 42,2 % в III Сценарии. Снижение неактивного населения произойдёт за счёт повышения экономической активности почти всех возрастных групп. Экономически неактивное население следует рассматривать как резерв предложения труда.

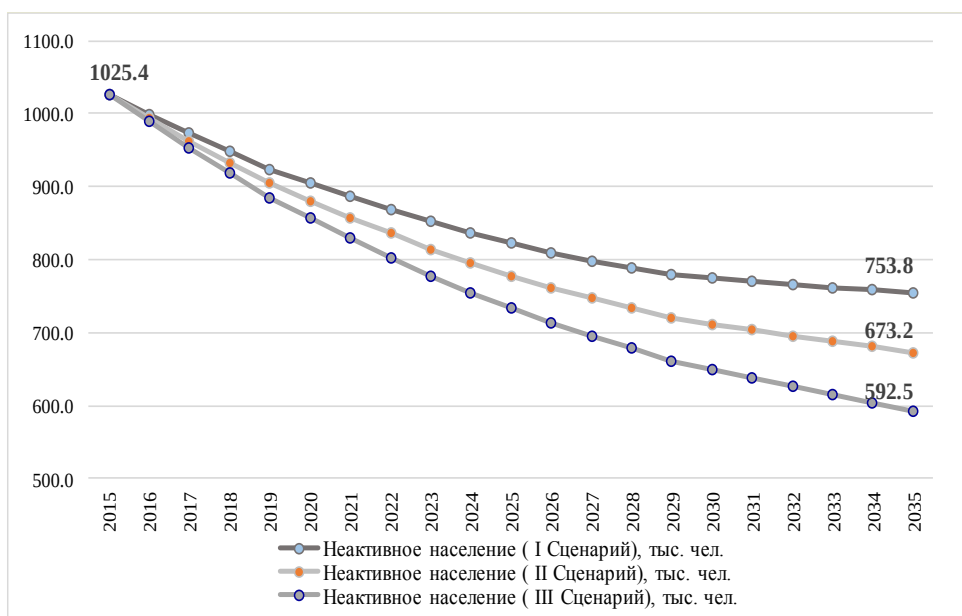

Рис. 7. Прогноз неактивного населения, 15-64, 2015-2035, тыс. человек
 Источник: Расчёты автора, Приложение Таблица 1.

Согласно перспективным оценкам, численность неактивного населения снизится до 592,5 тыс. человек к 2035 г. (III Сценарий - высокий), структура этой категории населения не представляет большие резервы населения, которые могли бы включиться в экономическую деятельность. В состав этой категории входят учащиеся, студенты, неработающие пенсионеры и т.д. и резервы составляют согласно данным Переписи населения и жилищ в Республике Молдова в 2014 году 30,0 % от численности неактивного населения⁶.

Сокращение численности населения трудоспособного возраста и сохранение преимущественно экстенсивного спроса на рабочую может привести в перспективе к дефициту рабочей силы, прежде всего квалифицированной, учитывая, что подобное явление происходит и в настоящий период.

Выводы

Проведенный анализ Прогноза предложения рабочей силы на период до 2035 г. в Республике Молдова показал:

1. Предложение экономически активного населения будет сокращаться и потери могут составить от 212,5 тыс. чел. согласно I Сценарию до 51,2 тыс.чел. (III Сценарию), что составляет от 21,3% до 5,1% от численности рабочей силы в 2015 г. Сокращение численности рабочей силы, “сжатие” рынка труда окажет влияние на функционирование рынка труда. При сохранении спроса на труд потребуются привлечения дополнительного числа работников, а также существенного повышения производительности труда.
2. К 2035 г. численность рабочей силы не только будет меньше количественно, возраст её увеличится. Структура рабочей силы будет характеризоваться непропорциональным сокращением численности работников моложе 40 лет, так как на рынок труда будут выходить малочисленные поколения родившихся в начале 2000-х годов. На рынке труда будут доминировать возрастные группы от 40 до 54 лет, что определяется сложившимися возрастными уровнями экономической активности. Возрастаение численности старших возрастных групп на рынке труда поставит вопрос о повышении *конкурентоспособности* данных возрастных групп на рынке труда и повышение их защиты в случае перехода в *статус безработных*.

Библиография

1. Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă: Prognosta Pieței Muncii 2017. Chișinău, 2017, 31 p.
2. Analiza situației populației în Republica Moldova. Coord. de ediție Gagauz O. CCD INCE, AȘM, UNFRA. Chișinău, 2016, 274p.
3. Анкета рабочей силы, НБС РМ за 2015 г., www.statistica.md.
4. BNS, Principalele rezultate ale RPL 2014, 31.03.2017.
<http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=5583&parent=0>
(accesat 23.02.2018).
5. BNS, Principalele rezultate ale RPL 2014, Caracteristici economice. 29.01.2018.

⁶ Расчёты автора на основе данных Переписи населения и жилищ в Республике Молдова в 2014 году [5. Anexe, Tab. 8].

6. Metodologia Anchetei asupra Forței de Muncă în Gospodărie. Hotărârea Colegiului Biroului Național de Statistică nr. 5 din 26 decembrie 2008.
7. Boersch-Supan A. Labor market effects of population aging. In: NBER Working Paper Series, 2001, December, nr. 8640, 40 p.; Labour, August 2003, vol. 17, issue Supplement s1, p. 5-44. <http://www.nber.org/papers/w8640> (date of the application 26.01.2013).
8. Dobbs R., Madgavkar A., Barton D., Labaye E., Manyika J., Roxburgh Ch., Lund S., Madhav S. The world at work; jobs, pay, and skills for 3.5 billion people. McKinsey Global Institute. June 2012, 108 p. <https://www.mckinsey.com/global-themes/employment-and-growth/the-world-at-work> (date of the application 15.01.2018).
9. Dugan B., Robidoux B. Demographic Shifts and Labour Force Participation Rates in Canada. In: Canadian Business Economics, 1999, Summer, p. 42-56. <http://www.csls.ca/journals/simp/simp04.pdf> (date of the application 13.04.2017).
10. Fouarge D. The Dutch Labour Market Forecasting Model. ROA, Maastricht University. WORKSHOP Paris, March 28, 2017. http://www.strategie.gouv.fr/sites/strategie.gouv.fr/files/atoms/files/didier_fouarge_-_roa.pdf (date of the application 10.01.2018).
11. Fuchs J. Decomposing the effect of population ageing on labour supply. In: Athens Journal of Social Sciences, 2014, vol. X, nr. V. <http://www.atiner.gr/journals/social/2014-1-X-Y-Fuchs.pdf> (date of the application 07.11.2018).
12. Kurkó I. The Influence of Demographic Aging on the Potential Labour Market Supply. In: Journal of Settlements and Spatial Planning, 2010, vol. 1, nr. 2, p. 117-124.
13. Lacava Ch. Forecasting Labour Market Indicators: Macro vs Micro. 2012. https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=IAAE2014&paper_id=453 (date of the application 23.10.2015).
14. McDonald P., Kippen R. Labour Supply Prospects in 16 Developed Countries, 2000-2050. In: Population and Development Review, 2001, March, vol. 27, Issue 1, p. 1-32.
15. Meagher G.A. and Pang F. Labour Market Forecasting, Reliability and Workforce Development. Centre of Policy Studies Monash University. General Paper No. G-225. September 2011. <https://www.copsmodels.com/ftp/workpapr/g-225.pdf> (date of the application 05.01.2012).
16. Peng X., Fausten D. Population ageing and labour supply prospects in China from 2005-2050. In: Monash University (Business and Economics) Discussion Paper, 2006, nr. 16. <http://www.buseco.monash.edu.au/eco/research/papers/2006/1606ageingandlabour.pdf> (date of the application 05.01.2013).
17. Penina O., Jdanov D., Grigoriev P. Producing reliable mortality estimates in the context of distorted population statistics: the case of Moldova. In: Max Planck Institute for Demographic Research Working Paper WP 2015-011, November 2015. <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2015-011.pdf> (date of the application 27.06.2016).
18. Rowland D.T. Demographic Methods and Concepts. New York: Oxford University Press, 2012, p. 471-473.

19. Thomas J. Review of best practices in labour market forecasting with an application to the canadian aboriginal population. CSLS Research Report 2015, 16 October 2015. <http://www.csls.ca/reports/csls2015-16.pdf> (date of the application 05.05.2016).
20. Zeilstra A., Boxhoorn K. Labour supply and the business cycle: Lessons from labour market flows and international forecasting practices. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis. CPB Background Document. March 2017. https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/cpb-background-document-24maart2017-labour-supply-and-the-business-cycle_0.pdf (date of the application 07.11.2018).
21. Основы прикладного социально-экономического прогнозирования. В: Прикладное прогнозирование национальной экономики. Москва: ЭкономистЪ, 2007, с. 19-76.
22. Антохонова И.В. Методы прогнозирования социально-экономических процессов, 2004. <http://textbook.news/upravleniya-sotsiologiya/metodyi-prognozirovaniya-sotsialno.html> (дата обращения 24.02.2016).
23. Васильева З.А., Лихачёва Т.П., Разнова Н.В., Филимоненко И.В. Разработка прогноза развития рынка труда Красноярского края на период 2004-2010 гг. В: Спрос и предложение на рынке труда и рынке образовательных услуг в регионах России: Сб. докладов по материалам Всероссийской науч.-прак. Интернет-конф. с международным участием. ПетрГУ. Кн. II. Перозаводск, 2004. с. 31-38.
24. Васин С., Вишневский А., Денисенко М. Демографические изменения и экономика. Статья первая. В: Демоскоп. Weekly, 2010, nr. 429-430, 1-20 августа 2010. <http://demoscope.ru/weekly/2010/0429/tema02.php> (дата обращения 18.09.2013).
25. Денисенко М.Б., Калмыкова Н.М. Демография. М.: ИНФРА-М, 2007, с. 334-346.
26. Дмитриев М.Э, Малеева Т.М., Синявская О. Демографические вызовы и экономический рост. В: Россия перед лицом демографических вызовов. Доклад о развитии человеческого потенциала в Российской Федерации. 2008. М.: UNDP, 2009, с. 121-144. http://www.undp.ru/documents/NHDR_2008_Rus.pdf (дата обращения 09.01.2018).
27. Гимпельсон В., Зудина А. Возраст: меняющаяся конфигурация рабочей силы. В: Гимпельсон В., Капелюшников Р. Рощин С. Российский рынок труда: тенденции, институты, структурные изменения. НИУ ВШЭ. Москва. 2017, с. 39-47. https://lirt.hse.ru/data/2017/03/21/1170068107/Doklad_trud.pdf (дата обращения 13.07.2017).
28. Иванова М., Балаев А., Гурвич Е. Повышение пенсионного возраста и рынок труда. В: Вопросы экономики. 2017, nr. 3, с. 1-18.
29. Сигова С.В., Мазаева К.А. Старение населения как глобальный вызов современности. В: Проблемы современной экономики. 2013, nr. 1(45). <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4430> (дата обращения 29.06.2016).
30. Чернов Ю. Макроэкономический прогноз занятости. http://old.nasledie.ru/oboz/N02_98/2_11.HTM (дата обращения 30.11.2015).

Приложение

Таблица 1. Прогноз населения, предложения рабочей силы (экономически активное и экономически неактивное население), I-III Сценарии, 15-64 лет, 2015-2035, тыс. человек

	Численность населения в возрасте 15-64 лет (демограф.прогноз, средний сценарий)	Прогноз предложения рабочей силы					
		I Сценарий		II Сценарий		III Сценарий	
		Экономически активное население	Неактивное население	Экономически активное население	Неактивное население	Экономически активное население	Неактивное население
2015	2022,8	997,4	1025,4	997,4	1025,4	997,4	1025,4
2016	1979,8	980,4	999,4	985,7	994,1	990,9	988,9
2017	1938,8	966,1	972,6	976,2	962,6	986,2	952,5
2018	1899,9	952,3	947,6	967,0	932,9	981,8	918,1
2019	1862,4	938,3	924,0	957,6	904,7	977,0	885,4
2020	1827,8	923,8	904,1	947,8	880,1	971,7	856,1
2021	1796,0	909,7	886,3	938,2	857,7	966,8	829,2
2022	1764,5	895,9	868,6	928,8	835,7	961,8	802,8
2023	1734,4	882,5	851,8	919,5	814,8	956,5	777,9
2024	1706,2	869,8	836,4	910,7	795,5	951,6	754,6
2025	1680,4	858,2	822,2	902,8	777,5	947,5	732,9
2026	1657,1	847,6	809,5	895,9	761,2	944,2	712,8
2027	1636,6	837,8	798,8	889,7	746,9	941,6	695,0
2028	1617,9	829,0	788,9	884,4	733,5	939,9	678,0
2029	1600,5	820,4	780,0	879,6	720,9	938,7	661,8
2030	1588,3	813,6	774,7	876,5	711,8	939,3	649,0
2031	1577,5	807,4	770,1	873,9	703,6	940,4	637,1
2032	1567,0	801,1	765,9	871,2	695,8	941,3	625,7
2033	1557,1	795,0	762,0	868,7	688,4	942,3	614,8
2034	1547,8	789,4	758,3	866,5	681,2	943,6	604,1
2035	1538,7	784,9	753,8	865,5	673,2	946,1	592,5
2015-2035 +/-	-484,1	-212,5	-271,6	-131,9	-352,2	-51,2	-432,9

Источник: Расчёты автора

РОЖДАЕМОСТЬ ПО ОЧЕРЕДНОСТЯМ РОЖДЕНИЯ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ДИНАМИКИ И ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ РАЗЛИЧИЙ

Ирина КУРИЛО, доктор экон. наук,
Профессор ИДСИ им. М.В. Птухи НАН Украины
iryna.kurilo2017@gmail.com

Ольга ГАЛИЦА, магистрант
КНУ им. Т. Шевченко
halytsya2009@ukr.net

The article is aimed to consider the factors of parity-specific fertility in Ukraine and other European countries over 50 year period. It presents the characteristics of the long-term dynamics of total fertility by birth order. The relative lack of economic factors' effect on the dynamics of the fertility by the first order in Ukraine is substantiated. It establishes that the greatest distinctions between the former socialist and the developed countries were observed in the indicators of the fertility by the third order. The method of time series decomposition were applied to total fertility by birth order to reveal the degree of influence of periodic economic shocks (crisis phenomena) and pro-natalist policies on the dynamics of fertility. The article shows that it is the socio-cultural dynamics that underlies the long-term trends of the fertility dynamics and the number of children in families in a particular society.

Key words: fertility by birth order, dynamics of fertility, time series decomposition, regional differences of fertility by birth order, economic factors of fertility, social and cultural determinants, demographic policy

JEL Classification: J13

В социально-демографических исследованиях, посвященных проблематике формирования семей и рождаемости как в глобальном, так и локальном (в т.ч. страновом) контексте, центральное место занимает вопрос о факторах динамики и структурных сдвигов в рождаемости. Однозначное решение этого вопроса сопряжено как с трудностями содержательного характера (выявление иерархии разных факторов, их взаимосвязей/соподчиненности, специфики механизмов влияния и т.п.), так и с методическими и информационными проблемами и пр. Причем, невзирая на всеобщее признание фундаментальной роли факторов социокультурного характера в детерминации детородного поведения, в исследованиях текущей динамики рождаемости акцент неизменно делается на влиянии экономических факторов, особенно в случае резких социально-экономических изменений, зачастую – без оглядки на специфику их влияния, а также степень значимости и место в системе регуляторов демографического поведения.

Поэтому немаловажной при исследовании современных детерминант рождаемости представляется необходимость сосредоточить внимание преимущественно на социокультурных факторах как динамических изменений, так и территориальных различий рождаемости. Наиболее общим обоснованием этого тезиса может служить авторитетное мнение о том, что ведущую роль в

демографической динамике на этапе демографического перехода, связанном с трансформациями брачно-семейных отношений и рождаемости, играют именно социокультурные предпосылки соответствующих изменений, глубинные сдвиги в системе ценностей и в стилях жизни [1]. На индивидуальном уровне значимо также то, что «...ценностные выборы людей основываются на их преференционном мышлении, которое формируется в молодом возрасте и функционирует в течение всей жизни...вбирает в себя не только надлежащее, но и желаемое, связанное с относительно независимым выбором человека...и с формированием представлений о том, чего стоит желать» [2, С.91-92]. При этом «.... вопросы ценностей особенно ощутимы в значимых пунктах человеческой экзистенции, при принятии судьбоносных решений» [2, С.92], к числу которых относятся и решения о рождении детей. Таким образом, именно социокультурная динамика, изменения, затрагивающие культурную ментальность, лежат (наряду с иными постоянно действующими факторами) в основе долговременных трендов рождаемости и детности семей в обществе.

При сколько-нибудь глубоком изучении детерминации рождаемости в той или иной стране в большинстве случаев недостаточным является оперирование лишь обобщающими показателями, не дифференцированными по разным структурным признакам совокупности новорожденных или же их матерей. Так, к примеру, результаты репродуктивной деятельности доступных для исследования когорт украинских женщин, родившихся после Второй мировой войны, подтверждают то расхожее мнение, что в нашей стране здоровая в репродуктивном отношении женщина/супружеская пара на рождение первого ребенка решается практически всегда (при любых экономических условиях), в чем немалую роль играет стремление соблюсти минимальную социальную норму детности⁷. Когортная вероятность рождения первого ребенка в Украине устойчиво выше, а вероятностей рождения последующих рождений – ниже, чем в развитых европейских странах [3, С.42]. Динамика календарных показателей рождаемости в нашей стране также демонстрирует, что при значимых падениях ее уровня структурные сдвиги в основном согласуются с закономерностью, согласно которой «эластичность спроса» на последующих детей ощутимо ниже (в частности, при ограниченности финансовых средств), чем «эластичность спроса» на первого ребенка. Соответственно, эти сдвиги проявляются в перераспределении рождений «в пользу» первенцев на фоне более интенсивного откладывания вторых-третьих рождений, в ряде случаев – с последующим отказом от них (вероятность которого зависит от длительности и интенсивности влияния неблагоприятных внешних факторов). Вышеупомянутое свидетельствует о том, что при изучении как относительно недолговременных конъюнктурных колебаний рождаемости, так и долговременных трендов и их детерминант целесообразно прежде всего рассматривать показатели, дифференцированные по очередности рождений.

Распределение рождений по очередности— важнейший признак для углубленного изучения рождаемости. Как уже упоминалось, отличительной

⁷ То, что данная социально-психологическая особенность была присуща детородному поведению и в других странах постсоветского пространства, подтверждает, в частности, мнение ученых из этих стран [3].

структурной чертой рождаемости по данному признаку в Украине является традиционно высокая доля первенцев среди новорожденных, которая к тому же имеет «склонность» к повышению в периоды экономических шоков и социальных потрясений. Это обстоятельство, а также та особенность, что в странах постсоветского пространства определенная социальная норма относительно рождения детей (в частности, обязательного наличия хотя бы одного ребенка) соблюдалась более строго, чем в развитых европейских странах - «более либеральных и толерантных к различиям в индивидуальном поведении в области формирования семьи и рождаемости» [4, С.70] – косвенно подтверждает сравнение вклада первенцев в суммарную календарную рождаемость в Украине и некоторых других европейских странах (рис.1).

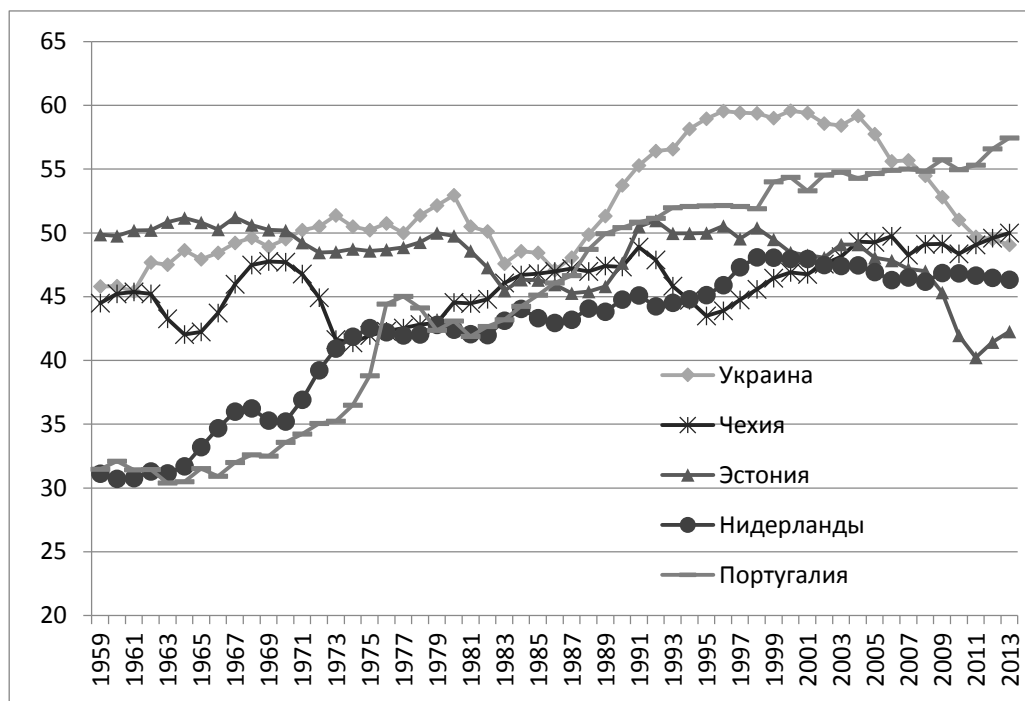

Рис. 1. Вклад новорожденных первой очередности рождения в суммарную рождаемость в Украине и некоторых других европейских странах в 1959-2013 гг., %

Источник: расчеты по данным Human Fertility Database

Как видим, наблюдаемую в послевоенный период конвергенцию рождаемости по данному показателю ближе к рубежу веков нарушили экстраординарные социально-экономические события 1990-х в постсоциалистических странах, влияние которых было наиболее ощутимым в Украине и других государствах бывшего Союза.

Наименьшую (хотя и ощутимую) вариабельность по европейским странам и в динамике по сравнению с другими очередностями рождения обнаруживает вклад в суммарную рождаемость вторых детей: за исследуемый более чем полувековой период он колебался от максимально достигнутого в Чехии в 1973

г. уровня 2/5 до минимального - около 1/5, присущего Португалии в конце 1950-х—начале 1960-х годов. Отметим, что в Украине локальный минимум вклада вторых рождений за последние полвека (29,7%) был зафиксирован в году наименьшей суммарной рождаемости в нашей стране – 2001-м.

Наиболее же разительные отличия между бывшими социалистическими (и собственно советскими) странами и остальными рассматриваемыми европейскими государствами еще полвека назад наблюдались именно по вкладу детей более высоких очередностей рождения в суммарную рождаемость (рис.2). Вторая, а также третья и последующие очередности продемонстрировали за полувековой отрезок времени неуклонную и весьма значительную конвергенцию значений данного показателя по рассматриваемым европейским странам.

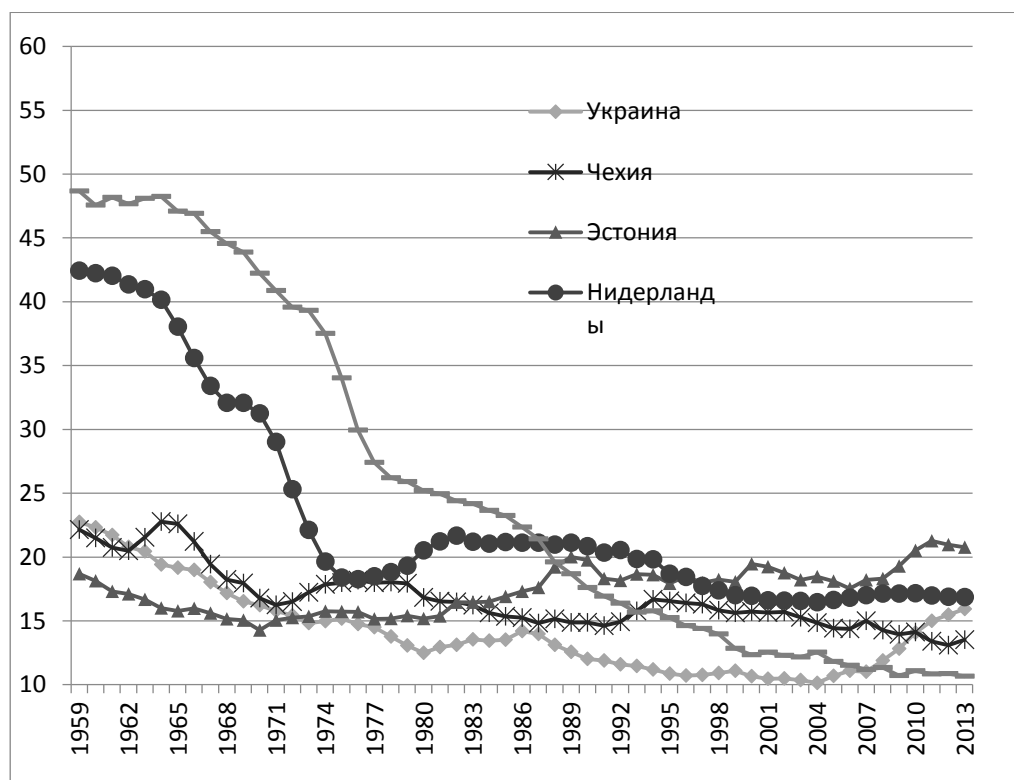

Рис. 2. Вклад новорожденных третьей и последующих очередностей рождения в суммарную рождаемость в Украине и некоторых других европейских странах в 1959-2013 гг., %

Источник: расчеты по данным Human Fertility Database

Динамика суммарных показателей рождаемости по рассматриваемым развитым странам демонстрирует, что резкое падение ее уровня в них началось заметно раньше, чем в республиках бывшего Союза, и наиболее высокими темпами шло в конце 1960-х-первой половине 1970-х годов именно по высоким очередностям рождения, изначальные уровни рождаемости по которым были выше, чем в «социалистическом лагере». Однако же и в пределах последнего

наблюдались заметные различия в процессах перехода к сверхнизкой рождаемости, обусловленные как социокультурной спецификой отдельных стран, так и нарушением эволюционного течения процесса вследствие экстраординарных событий, попыток переломить тенденции с помощью средств демографической политики и т.п. Так, например, в Чехии активизация пронаталистской политики после событий «Пражской весны» [5] привела к подъему суммарной рождаемости, в особенности – по второй, а отчасти – и более высоким очередностям рождения и, по-видимому, замедлила процесс перехода к сверхнизкой рождаемости; в бывших советских республиках стагнационные тенденции рождаемости в целом и ее наметившийся спад по вторым детям (во второй половине 1970-х) попытались «пресечь» путем пронаталистских мер первой половины 1980-х. Но и в разных республиках (в нашем случае – Украине и Эстонии) при общем сходстве траекторий динамики рождаемости имели место хронологические несовпадения в динамике и в особенности различия по структурным признакам (прежде всего - очередности, а также доле внебрачных рождений и пр.⁸), преимущественно обусловленные социокультурным своеобразием.

Опыт перехода к сверхнизкой рождаемости в постсоветских странах с начала 1990-х годов едва ли не наиболее рельефно продемонстрировал значимую роль импорта новых норм и образцов брачного и детородного поведения в демографическом развитии. Думается, этот эффект «подражания» современным образцам поведения и стилям жизни является «частным случаем» информационного обмена открытой социальной системы (каковой стало население этих стран) с внешней средой, ведь открытые социальные системы существуют и развиваются именно за счет питания потоками ресурсов и информации, поступающими из внешней среды. При этом ресурсами для обмена могут выступать как ценности и нормы (в частности, демографического поведения), так и собственно человеческие ресурсы (мигранты), примером чего служат как относительно менее развитые страны, находящиеся на более ранних этапах глобального демографического перехода, так и в сообщество европейских государств с различным уровнем социально-экономического развития.

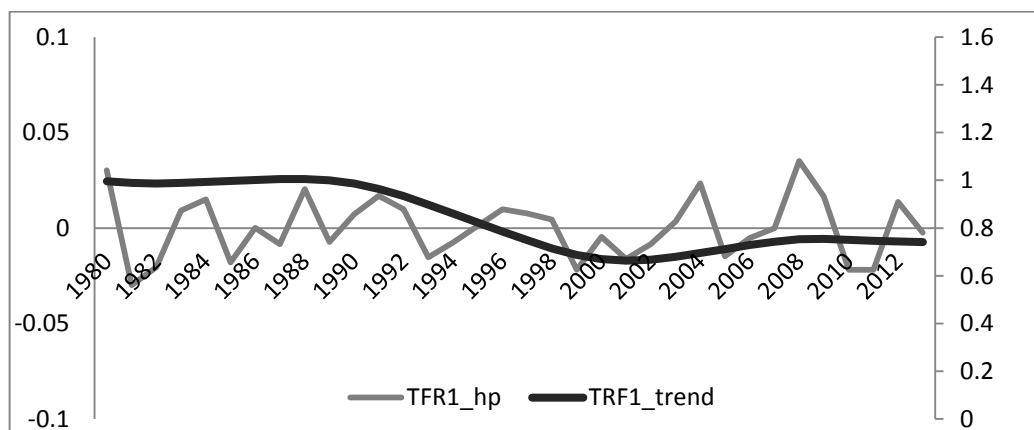
Следует иметь в виду, что в динамике рождаемости за исследуемый период определенную роль, наряду с общими относительно устойчивыми детерминантами, сыграли недолговременно-конъюнктурные, периодически действующие факторы, природа и специфика воздействия которых в разных странах могла быть различной. Для того, чтобы оценить динамику суммарной рождаемости в Украине с этих позиций мы предприняли попытку использовать для выделения ее длительных тенденций фильтр Ходрика-Пресскота⁹. Результаты разложения временных рядов показателей суммарной рождаемости по очередностям рождения на трендовую и периодическую составляющую представлены на рис 3.

⁸ Так, например, в той же Эстонии еще с 1960-х годов заметное распространение получили консенсуальные брачные союзы, рождения вне зарегистрированного брака и т.п.

⁹ Чаще всего используется для сглаживания рядов макроэкономических показателей с целью выявления трендов и циклических колебаний.

При их рассмотрении привлекает внимание усиление вклада периодической составляющей в периоды, ассоциируемые с введением мер пронаталистской политики и реакцией населения на них (как-то: первая половина 1980-х годов; 2005, 2008-2009 гг.), что выглядит вполне закономерным с учетом того обстоятельства, что активизация пронаталистской политики в Украине имеет периодический характер и применяется как «симптоматическое лечение» после падений уровня рождаемости (в том числе вызванных неблагоприятными экономическими сдвигами). Показательно также, что тренды суммарной рождаемости по второй-третьей очередностям рождений на этапе падений (а также и подъемов) демонстрируют более драматичную (крутую) траекторию динамики, нежели таковые по первенцам. Это подтверждает относительную независимость уровня рождаемости по первой очередности от конъюнктурных факторов (социально-экономических шоков, фазы экономического цикла и пр.), а также периодических пронаталистских «вливаний», ее преимущественную «укорененность» в вышеупомянутой системе социальных норм, касающихся семьи и детности.

Результаты изучения трендов и периодической компоненты суммарных показателей рождаемости (с учетом очередности рождения) по другим исследуемым странам подтверждают выявленные особенности в том смысле, что значимые отклонения от тренда показателей суммарной рождаемости здесь также приходится преимущественно на «пиковые» годы общественно-политических трансформаций, сопровождающиеся кризисными явлениями в экономике, как-то: «Революция гвоздик» (1974 г.) и падение диктатуры в Португалии (сопровождаявшиеся возвратом молодежи из португальских колоний и всплеском по первым рождениям в последующие пару лет) [6]; начало трансформаций в постсоциалистических странах после развала СССР (первая половина 1990-х). Вклад периодической составляющей в этих странах увеличивается также в периоды активизации демографической политики (Чехия (начало 1970-х), Эстония (начало 1980-х)). Но избежать слишком «грубых» предположений и обобщений относительно ретроспективного и современного развития событий в этих странах можно лишь на основе более глубоко историко-демографического анализа, учета конкретных факторов и их действия на разных этапах становления и развития демографических тенденций.

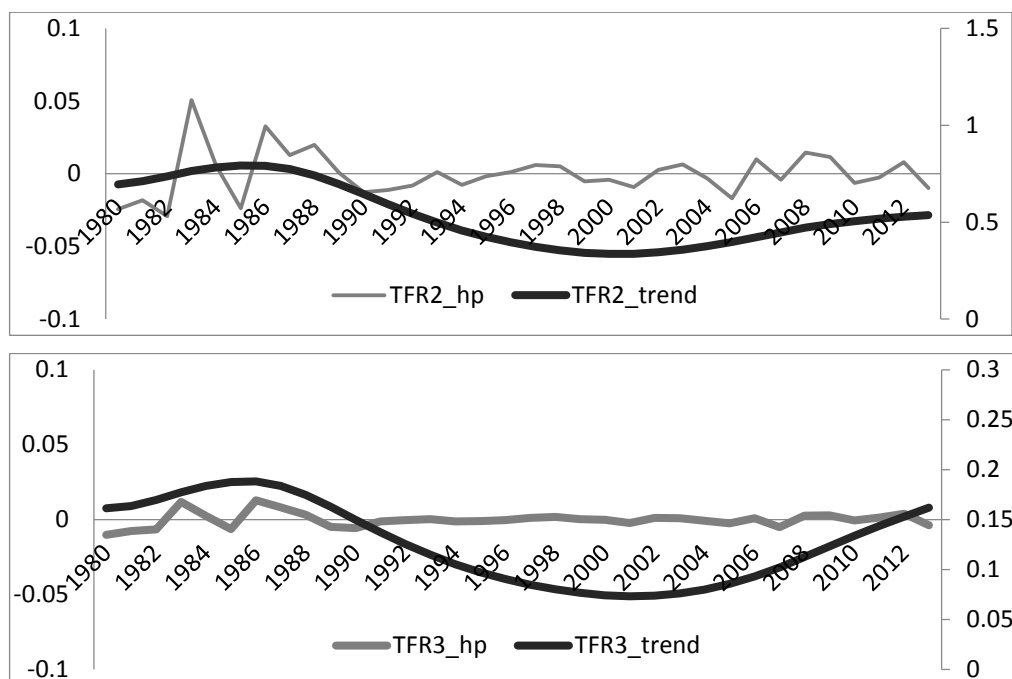

Рис. 3. Трендовая (TFR_trend) и периодическая (TFR_hp) составляющие временного ряда суммарного коэффициента рождаемости по первой, второй и третьей очередностям рождения в Украине в 1980-2013 гг.

Источник: авторские расчеты по данным Human Fertility Database

Таким образом, социокультурная детерминация рождаемости ассоциируется с ее фундаментальной, относительно устойчивой составляющей и столь же долговременными поступательными трендами динамики рождаемости и уровня детности семей в том или ином обществе. Социально-экономические факторы также являются постоянно действующими и продуцируют те социальные и материальные возможности (или же, напротив, барьеры) для реализации репродуктивных установок, которые «накладываются» на соответствующий социокультурный фон. Результаты влияния социально-экономических шоков и трансформаций, а также периодических «симптоматических» мер пронаталистской политики ассоциируются преимущественно с конъюнктурными колебаниями уровня и структуры рождаемости, по большей части – сравнительно недолговременными. Резкие экономические и общественно-политические сдвиги модернизационной направленности могут выступать катализатором современных трансформаций рождаемости (как свидетельствует пример Португалии или постсоветских стран). Исходя из этого, следует осознавать, что положительный эффект пронаталистской политики, базирующейся исключительно на мерах материального/финансового стимулирования детородной активности, является довольно кратковременным и связанным, главным образом, с устранением материальных преград для рождения желаемых детей, а вот их число зависит не столько от конкретных экономических условий жизнедеятельности, сколько от факторов социокультурного характера, относящихся к системе ценностей.

Литература:

1. Lesthaeghe R. The Unfolding Story of the Second Demographic Transition.- Population Studies Center Research Report 10-696, January 2010.- 46 p.
2. Смылова морфологія соціуму /За ред. Н. Костенко. — К.: Інститут соціології НАН України, 2012. — 420 с.
3. Курило І. Народження других та третіх дітей в Україні: реальні та умовні покоління жінок// Демографія та соціальна економіка. -2018. - №2(33). – С.38-52.
4. Малева Т.М., Синявская О.В. Социально-экономические факторы рождаемости в России: эмпирические измерения и вызовы социальной политике//SPERO. - №5, осень-зима 2006 г. – С. 70-97.
5. Sobotka T., Štátná A., Zeman K., Hamplová D., Kantorová V. Czech Republic: A rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism // Demographic research. –2008. -Vol. 19, article 14.– pp. 403–454.
6. Almeida, A.N. De, André, I.M. & Lalanda, P. Novos padrões e outros cenários para a fecundidade em Portugal.// Análise Social. - Vol. 37, No. 163, Famílias (Verão de 2002).- pp. 371-409.

POLITICA UNIUNII EUROPENE PRIVIND SCHIMBĂRILE DEMOGRAFICE DIN STATELE MEMBRE

Roxana Georgiana HOLCĂ-NISTOR¹⁰, drd.,
Universitatea Ștefan cel Mare, Suceava, România

Problematica abordată în cadrul acestui studiu are în vedere dinamica schimbărilor demografice care au loc în cadrul Uniunii Europene. Această temă a devenit una de actualitate, cu precădere în ultimii ani, având în vedere faptul că majoritatea statelor membre se confruntă atât cu fenomenul îmbătrânirii populației cât și cu cel al migrației populației din zonele sau statele mai puțin dezvoltate spre regiunile cu potențial economic ridicat. Cercetarea se bazează pe analiza unor lucrări din literatura de specialitate precum și pe o serie de documente elaborate de diferite instituții ale Uniunii Europene care cercetează cauzele și efectele schimbărilor demografice din statele membre. În momentul de față unele dintre cele mai puternice economii din Europa sunt din ce în ce mai afectate de fenomenul îmbătrânirii populației și de o rată a natalității din ce în ce mai scăzută. Pe de altă parte, în ultimii ani asistăm la o dezbatere din ce în ce mai aprinsă cu privire la migrația populației din statele est-europene, în special a tinerilor, spre Vestul Europei. Cu toate acestea, politicile elaborate de instituțiile europene nu au reușit, încă, să găsească un echilibru pentru soluționarea acestor probleme. Astfel, migrația est-europenilor a creat motivul perfect pentru anumite state care au început să conteste viabilitatea modelului european. Analiza datelor ne arată faptul că schimbările demografice din ultimele decenii au produs modificări serioase în cadrul statelor membre, atât pe plan politic cât și pe plan economic, social sau cultural.

Cuvinte cheie: *Uniunea Europeană, migrație, schimbări demografice, politici europene*

The issue addressed in this study takes into account the dynamics of demographic changes taking place within the European Union. This has become a topical issue, especially in recent years, given that most Member States are confronted with the phenomenon of population aging as well as that of population migration from less developed areas or countries to regions with high economic potential. The research is based on the analysis of some specialized papers, as well as on a series of documents drawn up by different EU institutions investigating the causes and effects of demographic changes in the Member States. Currently, some of the strongest economies in Europe are increasingly affected by the phenomenon of aging and a lower birth rate. On the other hand, in the last few years, we are witnessing an increasingly fierce debate about the migration of Eastern European people, especially young people, to the West of Europe. However, the policies developed by the European institutions have not managed yet, to find a balance to solve these problems. Thus, East-European migration has created the perfect reason for some states that have begun to challenge the viability of the European model. The analysis of the data shows that demographic changes over the past decades have caused serious changes within the Member States, both politically, economically, socially or culturally.

Keywords: *European Union, migration, demographic changes, European policies*

¹⁰ ©HOLCĂ-NISTOR Roxana Georgiana, roxananistor1@yahoo.com

Introducere. Din ce în ce mai multe studii realizate de instituții abilitate ne arată faptul că în ultimii ani Europa se confruntă cu schimbări demografice majore. Aceste schimbări sun provocate atât de îmbătrânirea populației și de natalitatea scăzută în anumite state cât mai ales de migrația populației din zonele mai sărace ale Europei spre marile centre industriale. Deși un fenomen îndelung studiat de către specialiști, migrația populației și schimbările demografice provocate de aceasta reprezintă în continuare unul dintre subiectele prioritare în trasarea politicilor europene. În acest sens, Uniunea Europeană a încercat să consolideze o serie de măsuri care să ajute la prevenirea efectelor negative ale schimbărilor demografice. Cu toate acestea, dinamica evenimentelor din ultimii ani, ne demonstrează faptul că în momentul de față Uniunea Europeană este pusă în fața unor dileme fără precedent. Pe de o parte, există nevoia stringentă de a veni în sprijinul statelor din Estul Europei care au devenit exportatoare de forță de muncă, lucru care creează grave probleme în regiunile din care pleacă majoritatea celor aflați în căutarea unui loc de muncă, iar pe de altă parte, pe fondul unei îmbătrâniri accentuate și a unui declin al natalității, statele dezvoltate din Vestul Europei riscă să devină dependente de forța de muncă exportată de către Est. Pentru statele din Estul Europei situația este de două ori mai gravă. Dincolo de faptul că din ce în ce mai mulți tineri aleg să lucreze în Vest, natalitatea acestor state a atins în ultima perioadă un prag critic care nu lasă să se întrevadă prea multe șanse de redresare în viitorul apropiat. *"Europa de Est este bătrână"* [2], pare să fie concluzia celor mai mulți specialiști care atrag atenția asupra faptului că în foarte scurt timp Europa se va confrunta cu o criză umanitară.

Provocările demografice în Uniunea Europeană. Așa cum reiese din previziunile Organizației Națiunilor Unite (*tabelul 1*), până în 2050, mai multe state din Sud-Estul Europei vor înregistra o scădere drastică a populației. Acest fenomen este cu atât mai îngrijorător dacă avem în vedere faptul că acest lucru se întâmplă din cauza unor factori care ar putea fi preveniți, cum sunt mortalitatea infantilă ridicată [6], o rată a natalității foarte scăzută dar mai ales migrația tinerilor spre țările dezvoltate. Acest ultim factor ridică numeroase semne de întrebare asupra modului în care statele Est europene au reușit să se adapteze după integrarea în Uniunea Europeană.

Tabelul 1. Topul primelor 10 state din Europa de Est cu cea mai accentuată scădere a populației conform previziunilor ONU

Țara	Populația în 2017 (millioane)	Populația în 2050 (millioane)	Modificarea procentuală
Bulgaria	7.08	5.42	-23%
Letonia	1.95	1.52	-22%
Moldova	4.05	3.29	-19%
Ucraina	44.22	36.42	-18%
Croația	4.19	3.46	-17%
Lituania	2.89	2.41	-17%
România	19.68	16.40	-17%
Serbia	8.79	7.45	-15%
Polonia	38.17	32.39	-15%
Ungaria	9.72	8.28	-15%

Sursa: Aamna Mohdin, publicația QUARTZ, *The fastest shrinking countries on earth are in Eastern Europe*, 24 Ianuarie 2018, <https://qz.com/1187819/country-ranking-worlds-fastest-shrinking-countries-are-in-eastern-europe/>.

Migrația Est europenilor spre Vestul continentului vine la pachet și cu o serie de probleme pentru statele din care aceștia emigrează. Principala consecință a emigrării o constituie lipsa forței de muncă și asta deoarece majoritatea celor care pleacă sunt tineri calificați care își doresc un loc de muncă mai bine plătit. Acest lucru a dus în timp la slăbirea economiei în țările lor de origine și chiar la erodarea instituțiilor politice incapabile să găsească soluții care să stopeze plecarea masivă a forței de muncă calificate. Astfel, aceste țări au intrat într-un cerc vicios în care plecarea tinerilor, determinată de condițiile precare, a dus la crearea unui vid de forță de muncă calificată, la toate acestea adăugându-se îmbătrânirea populației și o rată scăzută a natalității, ceea ce determină consecințe directe asupra situației economice a statelor respective.

Pentru Uniunea Europeană migrația est-europenilor a dus la apariția unor probleme care au reușit să tensioneze relațiile dintre statele europene. În 2014, pe fondul unei migrații excesive, Marea Britanie începea să conteste viabilitatea modelului european și să-și pună pentru prima dată problema ieșirii din Uniunea Europeană. Deși nu ar fi corect să-i identificăm ca unici răspunzători de această situație doar pe migranții est-europeni, trebuie să menționăm faptul că aceștia par să fie motorul principal care a stat la baza declanșării Brexit-ului. Migrația masivă a est-europenilor spre Marea Britanie a început în 2004, iar până în 2011, 850.000 de imigranți (aproximativ 3% din populația activă pe piața muncii) erau integrați pe piața muncii din Regat [11]. Acest lucru a accentuat sentimentele anti-europene ale nativilor britanici obligați să concureze cu muncitori din țările mai sărace ale Europei.

Dacă în Estul Uniunii Europene principala cauză pentru declinul demografic este rezultatul migrației masive, în ceea ce privește statele din Vestul continentului, principalii factori care contribuie la schimbarea demografică sunt dați de îmbătrânirea populației și o natalitate din ce în ce mai scăzută. Astfel, conform statisticilor oficiale ale Uniunii Europene din 2016, statele care au înregistrat o rată a natalității foarte scăzută au fost Italia, Portugalia, Grecia și Spania [12]. Cu toate acestea, deși cu o populație, per ansamblu, în continuă scădere, Uniunea Europeană a reușit să înregistreze în ultimii ani o ușoară creștere a numărului de locuitori. Acest lucru nu se datorează sporului natural din statele membre ci mai degrabă este consecința conflictelor sângeroase din Orientul Mijlociu care au reușit să disloce un număr masiv de imigranți care s-au îndreptat spre Europa. Așa cum se poate observa din tabelul de mai jos, la 1 ianuarie 2018, populația Uniunii Europene este mai mare asta în ciuda faptului că datele oficiale Eurostat arată faptul că, pe parcursul anului 2017 s-au înregistrat mai multe decese și mai puține nașteri. Prin urmare, creșterea populației reprezintă una dintre consecințele migrației care în ultimii ani s-a intensificat [10]. După cum putem observa populația a crescut în 19 state, cea mai mare creștere înregistrându-se în Malta (+32,9 la 1000 de locuitori), Luxembourg (+19‰), Suedia (+12,4‰), Irlanda (+11,2‰) și Cipru (+11‰) [10]. La polul opus, printre statele care au înregistrat o scădere accentuată a populației regăsim Lituania (-13,8‰), Croația (-11,8‰), Letonia (-8,1‰), Bulgaria (-7,3‰) și România (-6,2‰) [10].

Tabelul 2. Populația totală a Europei

	Populația la 1.1.2017 (milioane)	Populația la 1.1.2018 (milioane)	Schimbări 2018/2017 (per 1 000)*	Ponderea în populația UE 2018
UE	511 521.7	512596.4	2.1	100%
Belgia	11351.7	11413.1	5.4	2.2%
Bulgaria	7101.9	7050.0	-7.3	1.4%
Republica Cehă	10578.8	10610.1	2.9	2.1%
Danemarca	5748.8	5781.2	5.6	1.1%
Germania**	82521.7	82850.0	4.0	16.2%
Estonia	1315.6	1319.1	2.7	0.3%
Grecia**	10768.2	10738.9	-2.7	2.1%
Spania	46527.0	46659.3	2.8	9.1%
Franța	66989.1	67221.9	3.5	13.1%
Croația	4154.2	4105.5	-11.8	0.8%
Italia	60589.4	60484.0	-1.7	11.8%
Cipru	854.8	864.2	11.0	0.2%
Letonia	1950.1	1934.4	-8.1	0.4%
Lituania	2847.9	2808.9	-13.8	0.5%
Luxembourg	590.7	602.0	19.0	0.1%
Ungaria	9797.6	9778.4	-2.0	1.9%
Malta**	460.3	475.7	32.9	0.1%
Olanda	17081.5	17118.1	2.1	3.3%
Austria	8772.9	8822.3	5.6	1.7%
Polonia	37973.0	37976.7	0.1	7.4%
Portugalia	10309.6	10291.0	-1.8	2.0%
România	19644.4	19523.6	-6.2	3.8%
Slovenia	2065.9	2066.9	0.5	0.4%
Slovacia	5435.3	5443.1	1.4	1.1%
Finlanda	5503.3	5513.1	1.8	1.1%
Suedia	9995.2	10120.2	12.4	2.0%
Irlanda	4784.4	4838.3	11.2	0.9%
Marea Britanie	65808.6	66186.4	5.7	12.9%
Islanda	338.3	348.5	29.4	-
Liechtenstein	37.8	38.1	8.0	-
Norvegia	5258.3	5295.6	7.1	-
Elveția	8419.6	8482.2	7.4	-
Munteenegro	622.4	622.4	0.0	-
<i>Fosta republică iugoslavă a Macedoniei</i>	2073.7	2075.3	0.8	-
<i>Albania</i>	2876.6	2870.3	-2.2	-
<i>Serbia</i>	7040.3	7001.4	-5.5	-
<i>Turcia</i>	79814.9	80810.5	12.4	-

Toate datele sunt provizorii

- Nu se aplică

* Rata brută a variației populației reprezintă raportul, exprimat la 1 000 de locuitori, creșterii populației în 2017 (diferența dintre populația de la 1 ianuarie 2018 și populația de la 1 ianuarie 2017) la populația medie în 2017.

** Datele sunt estimative

Sursa: Eurostat News release, 10 Iulie 2018, *First population estimates EU population up to nearly 513 million on 1 January 2018, Increase driven by migration*, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9063738/3-10072018-BP-EN.pdf/ccdfc838-d909-4fd8-b3f9-db0d65ea457f>

Astfel, în 2017, 650.000 de persoane dintre cele care au solicitat pentru prima dată azil într-o țară din Uniunea Europeană, au fost cetățeni veniți din Siria, Irak și Afganistan [9]. Situația cea mai delicată se înregistrează în Germania, acolo unde în 2017, au solicitat protecție 3 din 10 solicitanți de azil în UE [9]. Cu toate acestea, situația pare să se îmbunătățească dacă luăm în considerare faptul că în 2016 Germania era țara de destinație a 6 din 10 solicitanți de azil [8].

Situația Germaniei este una puțin atipică spre deosebire de cea a celorlalte state comunitare. În timp ce majoritatea statelor membre au fost extrem de reticente în a primi refugiați, Germania și-a deschis porțile pentru aceștia și a pus în aplicare o serie de măsuri menite să faciliteze integrarea acestora pe piața muncii. Acest lucru poate fi explicat prin deficitul foarte mare de forță de muncă pe care statul german îl înregistrează în momentul de față. Chiar și în aceste condiții cercetătorii atrag atenția asupra faptului că în curând Germania va deveni dependentă de forța de muncă imigrantă și nici măcar un milion de imigranți nu vor reuși să reducă declinul demografic al acestei țări [1]. Mai mult decât atât, trebuie menționat faptul că integrarea pe piața muncii a imigranților non-europeni este o chestiune care necesită mult timp și pare să fie mai puțin profitabilă pentru statul german în comparație cu primirea migranților din Sud-Estul Europei [3].

Direcții de acțiune ale Uniunii Europene pentru prevenirea schimbărilor demografice. Situația demografică din Uniunea Europeană a început să fie ținută sub observație de ani buni. Această problemă a reprezentat unul dintre punctele esențiale ale Strategiei Lisabona elaborată în anul 2000. Conform acesteia, chestiunea demografică reprezenta punctul de plecare în crearea și implementarea viitoarelor politici europene menite să asigure dezvoltarea economică și socială a statelor comunitare. În cadrul acestei strategii a fost alocat un spațiu important fenomenului de îmbătrânire a populației cu atât mai mult cu cât previziunile Comisiei Europene arătau faptul că până în anul 2060 va fi nevoie de 2 persoane active pe piața muncii care să lucreze pentru un singur pensionar, comparativ cu media de 4 persoane cât erau la momentul respectiv [15]. Conform direcțiilor de acțiune ale Strategiei, această problemă poate fi combătută prin implementarea unor programe care să sprijine o serie de măsuri dedicate îmbătrânirii active a populației [13], lucru care ar ajuta în același timp și la reducerea decalajului între generații. Mai mult decât atât, implementarea programelor care au în vedere sprijinirea îmbătrânirii active vine în sprijinul acelor regiuni unde piața muncii se confruntă cu lipsa forței de muncă.

Totodată, un raport privind viitorul demografic al Europei, din ianuarie 2008, atrăgea atenția asupra faptului că reînnoirea demografică va reprezenta o provocare pentru întreaga comunitate europeană. Astfel, raportul sugerează o serie de măsuri menite să vină în sprijinul statelor care se confruntă cu probleme demografice: sprijinirea femeilor care vor să devină mame prin asigurarea unui mediu favorabil întemeierii unei familii (concedii de maternitate, sprijin financiar pentru creșterea și îngrijirea copilului, suport pentru mamele care vor să se întoarcă la locul de muncă, facilitarea adopțiilor, etc.) [14]. Același raport remarcă faptul că toate statele comunitare trebuie să-și revizuiască politica privind imigrația și să se adapteze la noile realități demografice. Deși imigrația este văzută ca un factor pozitiv menit să sprijine statele care se confruntă cu un deficit al forței de muncă, raportul are în vedere și problema migrației masive a populației din anumite regiuni mai puțin dezvoltate care ar putea crea dezechilibre economice și sociale grave, motiv pentru care se recomandă

implementarea unor măsuri care să vină în sprijinul statelor care se confruntă cu fenomenul "exodului de creiere" [14].

Problemele create de schimbările demografice sunt foarte diverse – plecând de la cele de ordin economic, social și cultural până la cele de natură politică – motiv pentru care Uniunea Europeană s-a văzut nevoită să adopte o serie de strategii și politici care să prevină eventualele disensiuni din cadrul comunității europene. Criza refugiaților din Orientul Mijlociu precum și migrația intra-europeană au generat un val de presiune asupra modului în care problematica demografică a fost abordată până la acest moment în cadrul instituțiilor UE. De aceea, politicile regionale se concentrează în prezent pe două direcții de acțiune: pe de o parte vizează îmbunătățirea condițiilor de pe piața muncii din statele slab dezvoltate cu scopul de a reduce migrația masivă a tinerilor iar pe de altă parte, au ca scop crearea unui sistem de măsuri integrate care să sprijine statele care înregistrează un deficit al forței de muncă. Cu toate acestea, dezbaterea asupra celor două căi de acțiune a dus la discuții aprinse în cadrul instituțiilor europene. Luarea unor măsuri unitare care să fie în beneficiul tuturor statelor membre pare să fi ajuns într-un impas. Acest lucru este firesc dacă luăm în considerare faptul că problemele demografice afectează statele membre în mod diferit, iar rezolvarea acestora trebuie să țină cont în primul rând de particularitățile socio-economice ale fiecăruia. În linii mari, politicile elaborate de structurile UE au ținut cont de: schimbările de pe piața muncii cu accent pe o mai bună incluziune a femeilor și combaterea discriminării acestora la locul de muncă, fenomenul îmbătrânirii populației și crearea de politici care să păstreze autonomia persoanelor în vârstă (îmbătrânirea activă), îmbunătățirea condițiilor sociale pentru familiile care doresc să aibă copii și nu în ultimul rând primirea și integrarea imigranților pe piața muncii. "Strategia europeană pentru răspunsurile regionale la schimbările demografice" (*European Strategy for regional responses to demographic changes*), atrage atenția asupra faptului că schimbările demografice ar trebui văzute ca o provocare sau o oportunitate și nu ca o problemă [13]. O astfel de abordare pune într-o lumină nouă întreaga discuție asupra acestui fenomen și deschide calea spre găsirea unor soluții deopotrivă inovative și eficiente.

Dincolo de redactarea unor documente care să traseze o serie de acțiuni specifice pentru combaterea schimbărilor demografice, Uniunea Europeană vine în sprijinul statelor europene care se confruntă cu această problemă și prin intermediul unor fonduri care sprijină atingerea obiectivelor promovate de politicile europene. Astfel, de-a lungul timpului numeroase acțiuni care au avut în vedere crearea și îmbunătățirea locurilor de muncă cu precădere din statele mai puțin dezvoltate au fost sprijinite prin intermediul Fondului Social European [4]. De asemenea, prin Fondul European de Dezvoltare Regională au fost sprijinite acțiuni și proiecte care să ajute la diminuarea discrepanțelor economice și sociale dintre regiunile europene [4].

Având în vedere eforturile depuse în ultimii ani de instituțiile Uniunii Europene pentru găsirea unor soluții care să îmbunătățească situația demografică, este foarte posibil ca în viitor să apară și primele rezultate. În acest sens, în 2017, Comisia Europeană a emis un nou raport încurajator privind situația demografică din Europa. Acest raport va sta la baza previziunilor bugetare pe termen lung, pentru toate statele membre. Conform previziunilor Comisiei situația demografiei europene, în viitor, pare să fie una destul de optimistă. Astfel, se așteaptă ca rata fertilității să crească de la 1,58 în 2016 la 1,78 în 2060 și până la 1,81 în 2070. De asemenea, speranța de viață la

naștere pentru bărbați este așteptat să crească cu aproximativ 7,8 ani, de la 78,3 în 2016 până la 86,1 în 2070. Pentru femei, se estimează că speranța de viață la naștere va crește cu 6,6 ani, de la 83,7 în 2016 la 90,3 în 2070. Acest lucru este cu atât mai interesant având în vedere faptul că se întrevide o creștere a speranței de viață la naștere, atât pentru bărbați, cât și pentru femei, mai ales în statele membre care în momentul de față se confruntă cu cea mai mică speranță de viață [5]. În ceea ce privește migrația în cadrul Uniunii Europene, se pare că aceasta va scădea de la 1,5 milioane în 2016, la 914.600 în 2060 și 804.700 în 2070. Astfel, pe termen lung fluxurile migratorii vor deveni din ce în ce mai scăzute [5]. De asemenea, datorită politicilor de susținere a îmbătrânirii active, se estimează o creștere a ratelor de participare la forța de muncă. Astfel, rata totală de participare pentru grupa de vârstă 20-64 de ani, în UE, va crește cu aproximativ 3,2%, (de la 77,5% în 2016 la 80,7% în 2070). Creșterea cea mai accentuată va avea loc pe segmentul de vârstă 55-64 de ani, însumând o creștere de aproximativ 12,2% [5].

Totodată, datele Eurostat ne arată faptul că până în anul 2080, populația Uniunii Europene va ajunge la 518.798 milioane de locuitori, comparativ cu 510.279 milioane locuitori cât se înregistrau în 2016 [7]. Deși acest lucru este unul îmbucurător, trebuie să menționăm faptul că statele vestice precum Belgia, Danemarca, Franța, Olanda sau Suedia sunt cele care vor înregistra o creștere considerabilă a numărului de locuitori. Pentru statele din Estul Europei ca Bulgaria, România sau Ungaria situația este una cât se poate de îngrijorătoare, acestea urmând să se confrunte cu o scădere accentuată a populației.

O creștere a populației cu 1,7% până în anul 2080 poate fi și o consecință a politicilor adoptate de comunitatea europeană cu privire la stoparea declinului demografic din statele membre [7]. Cu toate acestea, este evident faptul că Estul Europei va rămâne în continuare o provocare din punct de vedere demografic cu consecințe care ar putea pune în pericol durabilitatea modelului european.

Concluzii. Într-o lume aflată în continuă mișcare, Europa pare să dețină recordul în ceea ce privește migrația populației dintr-un colț în altul al continentului. Ultimele valuri ale integrării comunitare au reușit să pună într-o lumină nouă modificările demografice din interiorul statelor membre. Cu o natalitate în continuă scădere și cu o rată a mortalității din ce în ce mai ridicată care afectează majoritatea statelor comunitare, structurile de decizie ale Uniunii Europene sunt nevoite să găsească noi abordări ale acestor probleme astfel încât soluțiile propuse să țină cont de particularitățile economice și sociale ale fiecărui stat membru. Prin urmare, rolul acestor măsuri este acela de a veni în completarea și sprijinirea strategiilor inițiate de fiecare stat în parte. În acest sens, Uniunea Europeană a emis numeroase documente care se concentrează pe realizarea unor acțiuni menite să vină atât în sprijinul statelor care se confruntă cu emigrația excesivă cât și al celor care fie sunt depășite de numărul mare de imigranți, fie au devenit dependente de forța de muncă migratoare.

Chiar dacă în 2015 valul de refugiați ajunși în Europa, ca urmare a unor conflicte violente în țările de origine, a determinat o regândire a politicilor destinate sprijinirii și integrării imigranților, dezbaterile cu privire la acest aspect este încă una destul de aprinsă. În timp ce unele state se simt amenințate de numărul mare de refugiați, altele încearcă să vadă în această situație o oportunitate în a-și rezolva problemele legate de deficitul de personal de pe piața muncii. Exemplul Germaniei, care a devenit în scurt timp destinația preferată a imigranților veniți din Orientul

Mijlociu, este unul elocvent atunci când vorbim de acțiuni menite să faciliteze integrarea acestora pe piața muncii.

În concluzie, putem afirma faptul că până în momentul de față măsurile aplicate de către comunitatea europeană pentru a reduce din efectele schimbărilor demografice, par să dea naștere unor previziuni optimiste privind viitorul demografic al Europei. Acest lucru ne demonstrează, în primul rând, faptul că politicile implementate funcționează, dar mai ales că este absolut necesar ca instituțiile Uniunii Europene să continue implicarea în soluționarea acestei probleme.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Mohdin, Aamna, *The fastest shrinking countries on earth are in Eastern Europe*, QUARTZ, 24 Ianuarie 2018, <https://qz.com/1187819/country-ranking-worlds-fastest-shrinking-countries-are-in-eastern-europe/> accesat 09.08.2018.
2. Rapoza, Kenneth, *Here's Why Europe Really Needs More Immigrants*, Forbes, 15 August 2017, <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2017/08/15/heres-why-europe-really-needs-more-immigrants/#58ea0a5b4917>, accesat 07.08.2018
3. Wagstyl, Stefan, *Germany's demographic dilemma*, 16 Noiembrie 2016, Financial Times, <https://www.ft.com/content/a4d8316e-8566-11e6-8897-2359a58ac7a5>, accesat 13.08.2018
4. Direcția Generală Ocuparea Forței de Muncă, Afaceri Sociale și Incluziune, Unitatea D.3, *Contribuția UE la îmbătrânirea activă și la solidaritatea între generații*, 2012, p.8, <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8710&langId=ro>, accesat 13.08.2018.
5. European Commission, *The 2018 Ageing Report*, Noiembrie 2017, p.3, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip065_en.pdf, accesat 13.08.2018
6. Eurostat, *Mortality and life expectancy statistics*, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Mortality_and_life_expectancy_statistics#Infant_mortality, accesat 9.08.2018.
7. Eurostat, *People in the EU - population projections*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_in_the_EU_-_population_projections, accesat 10.08.2018.
8. Eurostat News release, 11 Mai 2017, *Asylum applicants considered to be unaccompanied minors. 63 300 unaccompanied minors among asylum seekers registered in the EU in 2016. Over half are Afghans or Syrians*, p.2, <http://www.europeanmigrationlaw.eu/documents/Asylum%20applicants%20considered%20to%20be%20unaccompanied%20minors.pdf>, accesat 8.08.2018.
9. Eurostat News release, 20 Martie 2018, *Asylum in the EU Member States. 650 000 first-time asylum seekers registered in 2017. Syrians, Iraqis and Afghans continued to be the top citizenships*, p.1-2, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8754388/3-20032018-AP-EN.pdf/50c2b5a5-3e6a-4732-82d0-1caf244549e3>, accesat 8.08.2018.
10. Eurostat News release, 10 Iulie 2018, *First population estimates EU population up to nearly 513 million on 1 January 2018, Increase driven by migration*, p.1,

Sesiunea științifică „Transformări demografice și priorități de politici”

<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9063738/3-10072018-BP-EN.pdf/ccdfc838-d909-4fd8-b3f9-db0d65ea457f>, accesat 8.08.2018

11. Royal Economic Society, *On The Causes Of BREXIT: How migration from Eastern Europe contributed to the rise of UK Euroscepticism*, Aprilie 2017, <http://www.res.org.uk/details/mediabrief/10503963/ON-THE-CAUSES-OF-BREXIT-How-migration-from-Eastern-Europe-contributed-to-the-ris.html>, accesat 8.08.2018.
12. The Portugal News Online, *Portugal has second lowest birth rate in Europe, after Italy*, 13.07.2017, <http://www.theportugalnews.com/news/portugal-has-second-lowest-birth-rate-in-europe-after-italy/42519>, accesat 09.08.2018.
13. ***, *European Strategy for regional responses to demographic changes*, pp.13, 21, <http://www.adapt2dc.eu/adapt2dc/adapt-doc/eurpeanstrategy.pdf>, accesat 09.08.2018.
14. ***, *Raport privind viitorul demografic al Europei*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2008-0024+0+DOC+XML+V0//RO>, accesat 13.08.2018.
15. ***, *The Lisbon Strategy 2000 – 2010. An analysis and evaluation of the methods used and results achieved*, p.20, <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201107/20110718ATT24270/20110718ATT24270EN.pdf>, accesat 13.08.2018.

СТИМУЛИРОВАНИЕ РОЖДАЕМОСТИ ПОСРЕДСТВОМ ЖИЛИЩНОЙ ПОДДЕРЖКИ СЕМЕЙ С ДЕТЬМИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Юлия ПЕТРАКОВА,

Институт Экономики Национальной Академии Наук Беларуси
petra13@mail.ru

Большинство стран мира осуществляет финансовую поддержку семей с детьми, в развитых странах с устоявшейся семейной политикой предпочтение отдается косвенным мерам поддержки, которые нивелируют разницу в доходах семей с детьми и без. В пронаталистской семейной политике Беларуси наиболее эффективными являются прямые меры экономического характера, которые требуют значительного финансового обеспечения со стороны государства. На наш взгляд одной из самых эффективных мер по стимулированию рождения третьих и детей более высокой очередности является государственная поддержка семей при строительстве (реконструкции) жилья.

Ряд существующих исследований оценивают влияние комплекса мер экономического характера на рождаемость, но в результате значительной государственной поддержки многодетных семей при строительстве жилья в Беларуси создан прецедент влияния непосредственно этой меры на репродуктивное поведение населения. В статье рассматривается становление системы жилищной поддержки семей с детьми во взаимосвязи с динамикой показателей рождаемости, оценивается влияние данной меры на уровень рождаемости в стране, приводятся экономические и демографические последствия реализации данной меры.

Ключевые слова: рождаемость, жилищная поддержка, семейная политика, многодетные семьи, поддержка семей с детьми

Most countries of the world provide financial support for families with children, in developed countries with a settled family policy, indirect support measures are preferred, which level out the difference in the incomes of families with children and without. In the pronatalist family policy of Belarus, the most effective are direct economic measures that require significant financial support from the state. In our opinion, one of the most effective measures to stimulate the birth of third and higher children is state support for families in the construction (reconstruction) of housing.

A number of existing studies assess the impact of a complex of economic measures on fertility, but as a result of significant state support for large families in the construction of housing in Belarus, a precedent for the direct influence of this measure on the reproductive behavior of the population was created. The article discusses the development of a system of housing support for families with children in conjunction with the dynamics of fertility rates, assesses the impact of this measure on the birth rate in the country, shows the economic and demographic consequences of implementing this measure.

Key words: fertility, housing support, family policy, large families, support for families with children

JEL Classification: J13

Введение. В Республике Беларусь с начала 90-х годов наблюдается процесс депопуляции, обусловленный снижением рождаемости и ростом смертности населения. В начале 21 века на государственном уровне пришло осознание серьезной угрозы национальной безопасности со стороны ежегодно ухудшающейся демографической ситуации. С принятием в 2004 г. Закона о демографической безопасности начинается разработка и имплементация законодательных актов, направленных на нивелирование негативных тенденций в развитии демографических процессов. Демографические показатели в начале 21 века были настолько негативными, что в каждой сфере демографического развития требовалось вмешательство государства. Многие демографы сходятся во мнении, что рождаемость является основополагающим элементом в стабилизации численности населения страны. Можно сократить уровень смертности и соответственно увеличить ожидаемую продолжительность жизни, что будет способствовать сокращению естественной убыли населения, однако приведет к проблеме старения. Можно существующую естественную убыль населения компенсировать положительным миграционным приростом, однако это приведет к изменениям этнической структуры населения и постепенному сокращению титульной нации. Повышение рождаемости является наиболее действенным способом стабилизации населения, который имеет отрицательное воздействие на демографическую структуру в краткосрочной перспективе (сокращение экономически активного населения из-за отпусков по уходу за ребенком, увеличение демографической нагрузки детьми), однако в долгосрочной перспективе происходит омоложение возрастной структуры, нивелирующее процессы старения, и образуется демографический дивиденд.

При существующих параметрах демографического развития для обеспечения простого воспроизводства населения суммарный коэффициент рождаемости не должен опускаться ниже 2,14. В Беларуси в начале 21 века СКР достиг своего минимума и составлял 1,23. Для почти двукратного (174%) его увеличения необходима разработка комплекса мер, направленных не просто на реализацию семьями существующих репродуктивных установок, но на изменение в краткосрочной перспективе репродуктивного поведения населения с малодетного на среднететное. Для увеличения рождаемости в Республике Беларусь разрабатывается ряд мер, направленных на поддержку семей в различных сферах жизнедеятельности. Для изменения репродуктивного поведения в особую категорию выделяются многодетные семьи (с тремя и более детьми), система пособий и льгот для которых шире, чем для семей с меньшим количеством детей.

Существенным стимулом для рождения детей является размер и продолжительность выплат пособия по уходу за ребенком. Однако на наш взгляд одной из самых эффективных мер по стимулированию рождения третьих и детей более высокой очередности является государственная поддержка семей при строительстве (реконструкции) жилья. По данным первого раунда обследования «Поколение и гендер» намерение у женщины родить ребенка имеет статистически значимую связь с показателем обеспеченности жильем. Больше всего намерение родить ребенка в ближайшие 3 года наблюдается у женщин, имеющих высокий уровень обеспеченности жильем, т.е. более 1 комнаты на члена домохозяйства (21,6%) и самый низкий у женщин с низким уровнем обеспеченности жильем до

0,33 комнаты на члена домохозяйства (12,5%) [1]. Влияние жилищных условий на репродуктивное поведение женщин наиболее значимо проявляются в типичных возрастах рождения 2-го и 3-го ребенка.

Жилищная поддержка семей с детьми. Большинство стран мира среди прочих мер социальной поддержки обеспечивают проведение жилищной поддержки населения при строительстве жилья. Во многих странах данная мера социальной поддержки направлена на определенные категории граждан, в первую очередь на граждан, не имеющих в собственности жилья, а также не способных приобрести его самостоятельно (без государственной поддержки). Отдельные страны выделяют молодые семьи и семьи с детьми в отдельную категорию и оказывают им дополнительную помощь при строительстве жилья. Данный вид социальной поддержки используется правительством не только для развития жилищного строительства, но и дополнительной мерой стимулирования рождаемости. В первую очередь это постсоциалистические страны Восточной Европы с неразвитым рынком арендного жилья, где большинство жилой недвижимости после приватизации 90-х годов стало собственностью проживающих, соответственно, строительство собственного жилья является приоритетным и может способствовать полной реализации репродуктивных установок населения.

В жилищной политике Республики Беларусь наблюдается преемственность советской системы распределения жилья. В соответствии с Жилищным кодексом РБ совершеннолетний гражданин имеет право в соответствии с критериями нуждаемости стать на очередь нуждающихся в улучшении жилищных условий. Это дает возможность претендовать на строительство жилья по цене ниже рыночной стоимости. Сложные социально-экономические условия 90-х гг. XX века сдерживали потенциальные возможности рынка жилой недвижимости - жилья, в том числе с государственной поддержкой, строилось мало. Соответственно ежегодно сокращалась численность семей: 1) построивших жилье с государственной помощью (улучшивших жилищные условия); 2) претендующих на помощь государства в строительстве жилья (состоящих на учете в улучшении жилищных условий). В начале 2000 гг. из государственного бюджета посредством денежной эмиссии начинают выделяться кредитные средства на поддержку нуждающихся в улучшении жилищных условий, что с одной стороны способствует решению населением жилищных проблем, а с другой – стимулирует развитие строительной отрасли.

Для решения демографических проблем и поддержки семьи в сфере жилищного строительства оказывается поддержка молодым¹¹ и многодетным семьям. Данные категории, при условии нуждаемости в жилье, в соответствии с принятым в 2000 г. Указом могут претендовать на получение льготного кредита на строительство/приобретение жилья сроком на 20 лет с процентной ставкой за пользование кредитом 5% годовых (для многодетных семей – 3% годовых на 40

¹¹ В жилищном законодательстве молодая семья – семья, в которой хотя бы один из супругов (родитель в неполной семье) находится в возрасте до 31 года либо находился в таком возрасте на дату принятия на учет нуждающихся в улучшении жилищных условий.

лет)¹²; многодетным семьям предоставляется финансовая помощь в погашении задолженности по льготным кредитам (при наличии троих несовершеннолетних детей – 50% от суммы задолженности по выданным кредитам; четверо детей – 70%; пятеро и более несовершеннолетних детей – 100%) [3].

В 2004 г. для более эффективной поддержки многодетных семей при строительстве жилья усовершенствован механизм включения данной категории в списки строительства жилья и предоставления льготного кредитования. Согласно внесенным изменениям, многодетным семьям гарантируется предоставление жилья в течение года с даты обращения. В последующие годы внесение этих поправок значительно повлияло на изменение репродуктивных установок населения и сыграло определенную роль в успехах демографической политики Республики Беларусь. В 2007 г. государственная финансовая поддержка молодым и многодетным семьям, состоящим на учете нуждающихся в улучшении жилищных условий, начала оказываться в погашении не только льготных, но и кредитов на общих основаниях:

- молодым семьям при рождении, усыновлении (удочерении) первого ребенка или наличии одного несовершеннолетнего ребенка – 40 бюджетов прожиточного минимума;

- молодым семьям при рождении, усыновлении (удочерении) второго ребенка или наличии двоих несовершеннолетних детей – 80 бюджетов прожиточного минимума;

- многодетным семьям при рождении, усыновлении (удочерении) третьего ребенка и последующих детей или наличии троих и более несовершеннолетних детей – 100 бюджетов прожиточного минимума [4].

Данная мера увеличила нагрузку на государственный бюджет, но позволила большему количеству семей реализовать возможность решения жилищных проблем. В период с 2005 по 2010 г. темпы роста строительства жилья постоянно росли. Изменения в жилищном законодательстве [7], высокая инфляция и девальвация 2009 г. сделали посильными для бюджета домохозяйства выплаты по льготным жилищным кредитам, что способствовало росту численности граждан, улучшивших свои жилищные условия. Всего за этот период 225,1 граждан Беларуси улучшили жилищные условия, из них 22,3 тыс. многодетных и 96,5 тыс. молодых семей получили жилье, воспользовавшись льготным кредитом и субсидией.

По мнению отдельных экспертов одной из причин экономического кризиса 2011 г. в Республике Беларусь являлось чрезмерное льготное кредитование жилья для многодетных и молодых семей. Посткризисная макроэкономическая нестабильность привела к пересмотру на высшем уровне политики относительно строительства жилья. В 2012 г. вышел Указ Президента, согласно которому ужесточаются требования для предоставления льготных кредитов и изменяются условия кредитования для молодых семей [5]. В соответствии со всеми изменениями, которые претерпел Указ с момента его опубликования, в 2018 г. семьи с детьми при строительстве (реконструкции) жилья могли воспользоваться следующими видами государственной поддержки:

¹² Процентная ставка за пользование кредитом на жилье на общих основаниях формируется в расчете «ставка рефинансирования+3-5%», т.е. в 2018 г. в зависимости от банка она варьирует от 13% до 15%

1) льготный кредит:

- многодетным семьям предоставляется льготный кредит на 40 лет с процентной ставкой за пользование кредитом 1% годовых; максимальный размер льготного кредита составляет 100% стоимости строительства (реконструкции) нормируемых размеров общей площади жилого помещения; кроме того сохранилось право многодетных семей на включение в списки на строительство жилья в течении года, при этом в первоочередном порядке – семей с четырьмя детьми;

- молодым семьям, имеющим двоих несовершеннолетних детей на дату утверждения списков на получение льготных кредитов, предоставляется льготный кредит на 20 лет под 5% годовых; максимальный размер льготного кредита не должен превышать 90% стоимости строительства;

2) финансовая помощь государства в погашении задолженности по льготным кредитам:

- многодетным семьям при наличии троих несовершеннолетних детей – 75%, а при наличии четверых и более несовершеннолетних детей – 100% от суммы задолженности по выданным кредитам;

- молодым семьям при рождении (усыновлении, удочерении) первого ребенка – 10%, при рождении (усыновлении, удочерении) второго ребенка – 20% от суммы задолженности по выданным кредитам.

Формально условия кредитования изменились не значительно, однако поток бюджетных средств на финансирование строительства жилья постепенно сокращается. С 2010 по 2016 гг. доля жилых домов, введенных в эксплуатацию за счет льготных кредитов, сократилась с 52% до 18,9%. С 2011 по 2016 г. решили свои жилищные проблемы 219,6 тыс. граждан, состоящих на учете нуждающихся, из них 28 тыс. многодетных и 99,6 тыс. молодых семей. Однако, если в предшествующие шесть лет численность граждан, улучшивших свои жилищные условия, постоянно возрастала, то с 2010 г. наблюдается их ежегодное сокращение, особенно среди молодых семей. В Государственной программе «Строительство жилья» на 2016 – 2020 гг. предусматривается ограничение объемов льготного кредитования и сокращение темпов строительства многоквартирных домов. Данные изменения в первую очередь негативно отражаются на многодетных семьях, среди которых постоянно увеличивается численность состоящих на учете по улучшению жилищных условий (с 14,2 тыс. в 2005 г. до 35 тыс. в 2017 г.), кроме того утвержденный законодательно срок предоставления предложений по строительству жилья в течение одного года не выдерживается в крупных городах и в первую очередь в г. Минске.

В связи с сокращением льготного кредитования, для нуждающихся категорий граждан, строящих жилье без государственной поддержки, с 2017 г. предусмотрен новый вид поддержки – государственная адресная субсидия [6]. Молодые и многодетные семьи могут ей воспользоваться для уплаты части основного долга и/или части процентов за пользование кредитом на строительство жилья, полученным в любом коммерческом банке. Выдача субсидии возможна только при подходе очереди нуждающихся в улучшении жилищных условий и отнесении к категории малообеспеченных. Таким образом, в Республике Беларусь постепенно сворачивается программа льготного кредитования, ей на смену приходит коммерческое кредитование с адресной помощью определенным

категориям граждан. В связи с сокращением государственного финансирования, приоритет в выдаче адресной субсидии отдается многодетным семьям. Данное обстоятельство, а также необходимое условие для получения субсидии - малообеспеченность, значительно сокращают возможности строительства жилья с государственной поддержкой для молодых семей с одним или двумя детьми.

Рождаемость в Беларуси. С 2004 г. благодаря изменениям в возрастной структуре населения, в Беларуси наблюдается ежегодный рост рождаемости. Чтобы нивелировать влияние возрастной структуры, нами рассчитан специальный коэффициент рождаемости, где в числителе – число рождений по очередности, а в знаменателе – численность женщин в репродуктивном возрасте (15-49 лет). Согласно данному коэффициенту самые высокие показатели темпов роста рождаемости отмечены в 2006, 2007 и 2012 гг. (107,9%, 108,3% и 107,9% соответственно). Наибольший вклад в рост рождаемости в 2006-2007 гг. внесла рождаемость вторых (113,1% в 2007 г.) и особенно третьих детей (117,1% в 2007 г.), при этом в городской местности в 2007 г. темп роста специального коэффициента рождаемости третьих детей достиг беспрецедентных 126,1% (рис. 1). Принимая во внимание временной лаг от вступления в силу Указа 2004 г. до реализации населением установок на рождение очередного ребенка, учитывая всплеск рождаемости третьих и детей более высокой очередности в городской местности, можно утверждать, что меры жилищной поддержки оказали существенное влияние на увеличение многодетных семей в Беларуси.

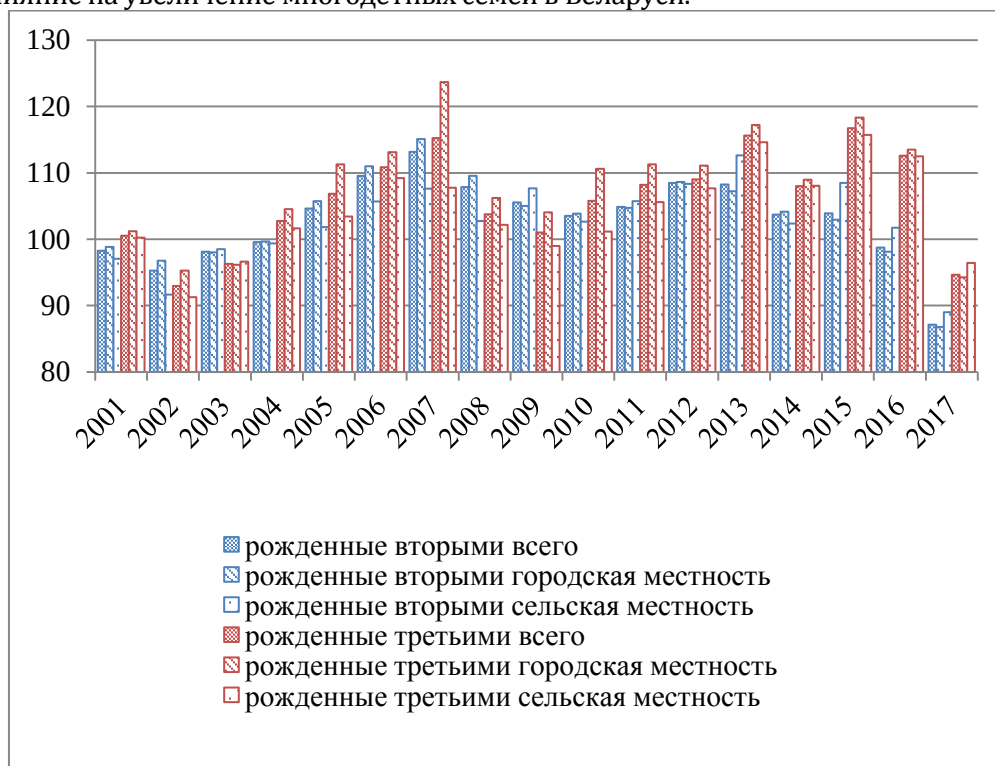

Рис. 1. Темпы роста специального коэффициента рождаемости по очередности рождения, Республика Беларусь, 2001-2017 гг.

Источник: рассчитано автором по данным Национального статистического комитета Республики Беларусь

Всплески рождаемости третьих детей в 2013 и 2015 гг. обусловлены в большей степени увеличением размера пособия по уходу за ребенком, однако ряд привилегий для многодетных и сокращение возможностей для получения льготных кредитов на строительство жилья для семей с двумя детьми на протяжении 2010-2016 гг. в определенной мере стимулировали рост рождаемости третьих детей.

Ежегодный рост рождаемости детей высокой очередности на фоне стабилизации численности первенцев обеспечил в 2017 г. долю детей, рожденных третьими и последующими, на уровне 20,27% (рис. 2). Данная тенденция отразилась на количестве многодетных семей: в 2016 г. в Республике Беларусь среди семей с детьми 6,9% приходилось на долю многодетных, тогда как по переписи 2009 г. данный показатель составлял 5,2%.

Рис.2. Соотношение количества родившихся по очередности рождения, Республика Беларусь, 2000-2017 гг.

Источник: построено по данным Национального статистического комитета Республики Беларусь

Рост рождаемости вторых и детей более высокой очередности нашли отражение в росте коэффициента суммарной рождаемости. С 1,23 в 2003 г., когда значение данного показателя достигло исторического минимума, до 1,73 в 2015-2016 гг. и падение до 1,54 в 2017 г. Однако в последние годы КСР как интегральный индикатор уровня рождаемости подвергается критике со стороны ряда исследователей, т.к. он способен вводить в заблуждение в условиях трансформации тайминговой модели рождаемости [2]. Ряд исследователей в Республике Беларусь также утверждают, что меры демографической политики способствовали смещению реализации репродуктивных установок. Так, женщины, чей наиболее активный

репродуктивный возраст пришелся на 90-е годы 20 в., в период тяжелой социально-экономической обстановки отложили рождение детей на более поздний срок и, соответственно, смогли достичь желаемого уровня рождаемости в середине 2000 гг. Поддержка государства также способствовала более полной реализации репродуктивных установок у женщин, рожденных в 80-е гг. 20 в. Таким образом, по мнению ряда исследователей, к 2017 г. репродуктивный потенциал поколений 70-х и 80-х практически реализован, что сказалось на падении коэффициента суммарной рождаемости.

Более реалистичную картину в показателях рождаемости условного поколения демонстрирует средняя очередность рождений, т.е. среднее число рожденных детей в расчете на одну женщину к концу репродуктивного периода. СОР рассчитывается как средняя арифметическая взвешенная, где в качестве весов взята суммарная рождаемость для каждой очередности. На данный показатель не оказывает влияние тайминговая модель рождаемости, а соответственно значения показателя более наглядно иллюстрируют рождаемость реальных поколений. Минимальные значения данного показателя (1,55-1,58) наблюдались в 1994-2005 гг., с 2004 г. отмечается рост СОР до 1,80 в 2016 г., что сопоставимо с уровнем СОР в 80-х гг. 20 в. Таким образом, можно предположить, что меры демографической политики способствовали не только изменению тайминговой модели рождаемости, но и увеличению показателей рождаемости среди реальных поколений женщин (рис. 3).

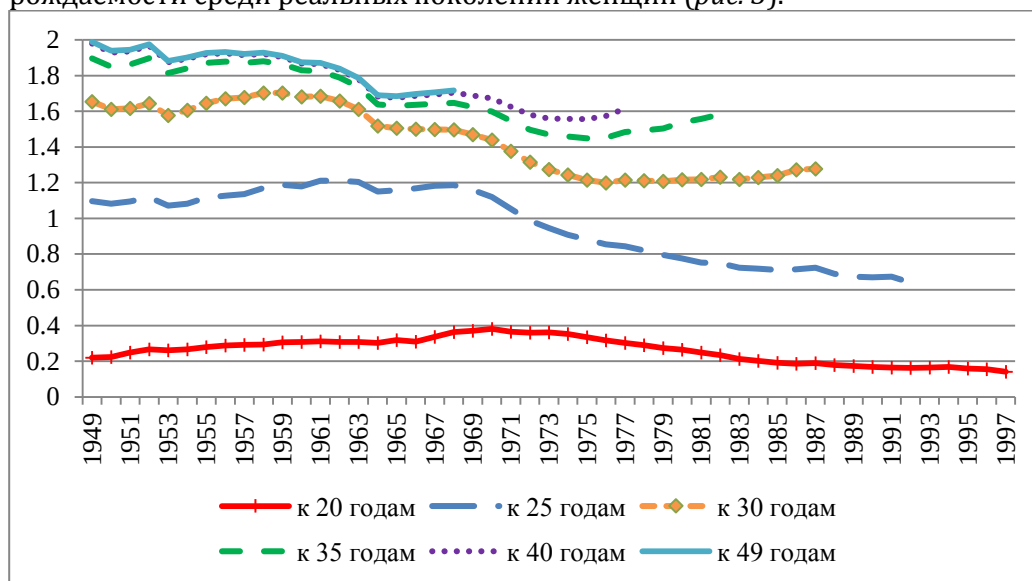

Рис. 3. Кумулятивные коэффициенты рождаемости к указанным возрастам, число рождений на одну женщину

Источник: рассчитано автором на основе международной базы данных Human Fertility Database

Опираясь на последние данные за 2017 г. можно вести речь об итоговой рождаемости у женщин 1968 года рождения и старше. Данные рисунка 3 свидетельствуют о том, что итоговая рождаемость снизилась с 1,99 в поколении женщин 1949 г.р. до 1,69 у женщин 1965 г.р. и некоторой стабилизацией на

уровне 1,71 у женщин 1968 г.р. Однако в ближайшие годы произойдет дальнейшее падение данного показателя, т.к. близкий к итоговой рождаемости поколений показатель кумулятивной рождаемости к возрасту 40 лет продолжает снижаться вплоть до поколения женщин 1975 г.р. В поколениях женщин 1976-1978 г.р. наблюдается стабилизация данного показателя на уровне 1,60, что на 0,3 рождения ниже, чем была у их матерей, родившихся в конце 1940-х – начале 1950-х годов.

Наиболее активный рост накопленной рождаемости наблюдается в когорте 35-летних женщин. У женщин 1982 г.р. он достиг 1,58 рождений, что сопоставимо с поколением женщин 1970 г.р. и практически на 0,3 рождения ниже, чем у поколения их матерей. Соответственно, несмотря на положительную тенденцию последних лет, поколению женщин конца 70-х - начала 80-х годов рождения не достичь итоговой рождаемости их матерей, вероятно, итоговая рождаемость данных поколений остановится на уровне 1,68-1,70 рождений. В возрастной когорте 30-летних также наблюдается рост накопленной рождаемости, однако, пока не такой значительный и для его дальнейшего роста необходимы дополнительные меры стимулирования. Кумулятивная рождаемость к 20 и 25 годам закономерно ежегодно снижается, что обусловлено постарением возрастной модели рождаемости.

Выводы. Меры поддержки семей с детьми в целом, а также государственное финансирование кредитов для строительства жилья многодетным и молодым семьям в частности имели определенный эффект не только на рождаемость в условных поколениях, где рост показателей весьма убедителен, но и способствовали предотвращению падения рождаемости в реальных поколениях. Однако уровень рождаемости и в реальных и в условных поколениях не позволяет выйти из суженого режима воспроизводства населения, к тому же он настолько нестабилен, что без постоянной поддержки со стороны государства при существующем уровне социально-экономического развития страны может возобновиться падение показателей рождаемости.

Долгое время государственная поддержка семей с детьми при строительстве жилья оказывала определенное влияние на рост рождаемости детей высокой очередности. Однако в последние годы необходимость первоначального взноса собственными средствами при строительстве жилья, высокие процентные ставки по коммерческим кредитам, снижение доходов населения привели к сокращению стремления граждан к решению своих жилищных проблем. Наиболее пострадавшей категорией нам видятся многодетные семьи и семьи с двумя детьми. Однако государственная поддержка многодетных семей относительно высокая, к тому же имплементируя российский опыт, можно рассмотреть использование семейного капитала в решении жилищных вопросов. Молодые семьи с двумя детьми имеют меньше всего возможностей для строительства жилья: с рождением очередного ребенка среднедушевой доход домохозяйства снижается, а государственная поддержка в строительстве жилья значительно уступает категории многодетных. Однако, чтобы стимулировать рождение третьего ребенка, нужно чтобы у семьи была возможность родить двоих, а при неудовлетворительных жилищных условиях и невозможности их решения в ближайшей перспективе, многие семьи могут отложить рождение очередного ребенка на неопределенный срок.

Библиография

1. Беларусь: структура семьи, семейные отношения, репродуктивное поведение // Материалы для обсуждения. Предварительные результаты исследования – С. 15.
2. Население России 2012. Двадцатый ежегодный демографический доклад / Отв. ред. А.Г. Вишневский. – М.: Издательский дом Высшей школы экономики, 2014. – С. 131.
3. Указ Президента Республики Беларусь от 14 апреля 2000 г. № 185 «О предоставлении гражданам льготных кредитов на строительство (реконструкцию) или приобретение жилых помещений» // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. – Режим доступа: <http://www.pravo.by/document/?guid=3961&p0=P30000185> – Дата доступа: 15.08.2018.
4. Указ Президента Республики Беларусь 22 ноября 2007 г. № 585 О предоставлении молодым и многодетным семьям финансовой поддержки государства // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. – Режим доступа: <http://pravo.by/document/index.php?guid=12551&p0=P31700240&p1=&p5=0> – Дата доступа: 10.07.2018.
5. Указ Президента Республики Беларусь от 06.01.2012г. №13 «О некоторых вопросах предоставления государственной поддержки при строительстве (реконструкции) или приобретении жилых помещений» // Официальный Интернет-портал Президента Республики Беларусь. – Режим доступа: http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/ukaz-13-ot-6-janvarja-2012-g-1518/ - Дата доступа: 12.08.2018.
6. Указ Президента Республики Беларусь 4 июля 2017 г. № 240 «О государственной поддержке граждан при строительстве (реконструкции) жилых помещений» // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. – Режим доступа: http://pravo.by/upload/docs/op/P31700240_1499288400.pdf - Дата доступа: 11.08.2018.
7. Юодешко В.И. Меры экономической поддержки семей с детьми и их влияние на рождаемость: ретроспективный анализ // Проблемы управления – № 3 (44) - 2012. – С. 94-99.

СТРАТЕГИИ ТРУДОВОЙ РЕИНТЕГРАЦИИ ВОЗВРАТНЫХ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ В УКРАИНЕ

Ирина МАЙДАНИК, к.соц.н.,
с.н.с., старший научный сотрудник
Института демографии и социальных
исследований имени М.В. Птухи НАН Украины,
Sulamif@online.ua

В статье рассматриваются вопросы реинтеграции возвратных трудовых мигрантов в Украине. На теоретическом уровне определяется место трудовой реинтеграции в общей ее структуре. Для современной Украины вопросы, связанные с внешней трудовой миграцией, являются чрезвычайно актуальными, поскольку количество украинцев, работающих за рубежом, или имеющих соответствующий опыт, измеряется в миллионах. Демографические реалии современной Украины характеризуются уменьшением общей численности населения, поэтому вопросы возвращения соотечественников на родину, а также их реинтеграции важны.

Эмпирические данные, представленные в статье, получены в ходе опроса, проведенного в декабре 2017–мае 2018 гг. среди украинцев из западных областей, работавших в Италии и Польше в 1996–2017гг., вернувшихся на родину и пробывших здесь как минимум 2 месяца (чтобы исключить лиц, приехавших в отпуск). Больше половины возвратных мигрантов на момент опроса находились в ситуации занятости, однако уровень занятости населения, не имеющего миграционного опыта – выше. Уровень занятости возвратных мигрантов зависит от пола, количества времени проведенного на родине и причины возврата.

Ключевые слова: интеграция, реинтеграция, мигрант, трудовой мигрант, международная миграция, возвратная миграция.

The article deals with the issues of reintegration of return migrant workers in Ukraine. At the theoretical level, the place of labor reintegration in its general structure is determined. For contemporary Ukraine, issues related to external labor migration are extremely relevant, since the number of Ukrainians working abroad, or having such experience, is measured in millions of people. The demographic realities of Ukraine are characterized by population decrease, so the issues of compatriots return to homeland, as well as their reintegration are important.

The empirical data presented in the article were obtained during a survey conducted in December 2017-May 2018 among Ukrainians from the western regions of the country who have worked in Italy or Poland in 1996–2017, returned home and stayed here for at least 2 months (to exclude those who came on holiday). More than half of the return migrants were in the employment situation at the time of the survey, however the employment rate of the population without migration experience is higher. The employment rate of return migrants depends on gender, the time since last return and the reasons for return.

Key words: integration, reintegration, migrant, labor migrant, international migration, return migration.

JEL Codes: J15, J40

Изучение реинтеграции является частью более обширной интеграционной тематики. Представители различных научных школ и дисциплин не могут прийти к единому мнению относительно смыслового наполнения понятия «интеграция». Напротив, единодушие ученых вызывает признание невозможности четкого определения этого термина: М. Бантон (Michael Banton) называет его «коварным понятием», не предлагающим ощутимых критериев для измерения и управления [1, с.11], фундаментальная публикация «Измерение и индикаторы интеграции» («Measurement and indicators of integration»), изданная под эгидой Совета Европы, отмечает разнообразие его практических интерпретаций [2, с.9]. В результате, в понимание интеграции ученые и практики вкладывают разные формы взаимодействия между принимающим обществом и иммигрантами – ассимиляцию, адаптацию, аккультурацию, инкорпорацию, приживаемость. В самом общем понимании понятие «интеграция мигрантов» означает включение мигрантов и их потомков в социальные институты страны пребывания.

Вопросы реинтеграции, т.е. повторного включения в общество происхождения, восстановления утраченных связей, обновления социального статуса, начали подниматься исследователями параллельно с разворачиванием и изучением процессов возвратной миграции. Учитывая дифференцированный подход к интеграции различных групп иммигрантов, интеграция соотечественников, возвратившихся после пребывания за рубежом длительное время, заслуживает отдельного внимания, поскольку эта категория лиц существенно отличается от других групп прибывших по ряду показателей (знанию языка, наличию соответствующих документов об образовании и т.д.). Соотечественники, работавшие за рубежом, являются не единственной группой возвратных мигрантов, куда входят также пострадавшие от международной торговли людьми, украинские студенты, обучающиеся за рубежом, и другие. Охватить вниманием все вышеперечисленные группы возвратных мигрантов в одной работе невозможно. Поэтому эта статья посвящена исключительно категории возвратных трудовых мигрантов.

Понятие (ре)интеграции мигрантов объединяет два разных явления: политику и процесс. (Ре)интеграция как процесс означает спонтанно происходящие на уровне общества (ре)интеграционную деятельность, (ре)интеграция как политика представляет собой совокупность административных усилий со стороны государства. История становления и современное состояние реинтеграционной политики в Украине подробно описаны в ходе пилотной инициативы мониторинга реадмиссии в Украине и Пакистане (МОНИТОР), совместно выполненной Международной организацией по Миграциям (МОМ), Агентством ООН по вопросам миграции и Агентством ООН по вопросам беженцев в 2016 г. Данная статья посвящена реинтеграции как процессу.

Учитывая сложную структуру интеграционных процессов, теоретики выделяют несколько их измерений, каждый из которых содержит ряд показателей. В научной литературе встречаются различные подходы к измерению интеграции, однако они различаются не существенно и близки в

семантическом плане. Выделяют социальную, экономическую, культурную, политическую интеграцию [2, с.9]. Синонимами культурной интеграции выступают понятия «аккультурация» и «символическая интеграция» [3]. Некоторые авторы отдельно выделяют языковую интеграцию [4], однако ввиду того, что общение между местным населением и мигрантами шире по содержанию, чем процессы овладения языком страны вселения, а знание языка не всегда обеспечивает полноценную коммуникацию между миграционными группами, выделяют также измерение коммуникативной интеграции [5, с.8]. Представление интеграционной тематики в публичном пространстве часто ограничивается дискуссией о культурных различиях, возможности иммигрантов соблюдать поведенческие практики своей родины, в условиях страны вселения. Однако гораздо важнее процесс, в ходе которого иммигранты находят свое место в принимающем обществе: получают гражданские права, выходят на рынок труда и тому подобное. Такие процессы носят название структурной [5, с.8] или социально-экономической интеграции [6, с.11]. Интеграционные процессы в рамках каждого конкретного измерения можно исследовать используя ряд индикаторов, основные из которых представлены в *таблице 1*. Аналогичный набор измерений и индикаторов возможно применять также к реинтеграционным процессам.

Таблица 1. Основные измерения и показатели (ре)интеграции.

Измерение (ре)интеграции	Показатели (ре)интеграции в рамках конкретного измерения
Структурная	Уровень занятости; уровень безработицы; сегментация рынка труда; уровень дохода отдельных лиц и домохозяйства; уровень образования; жилищные условия; дискриминация на рынке труда, рынке найма жилья; доступ к учреждениям здравоохранения; доступ к образовательным учреждениям; жилищная сегрегация
Культурная (коммуникативная)	Владение языком страны вселения; язык общения между членами домохозяйства; частота распространения межэтнических браков; частота контактов с представителями местного населения; частота контактов с родиной; отношение к базовым нормам принимающего общества
Политическая	Электоральное поведение; членство в политических партиях; членство в профсоюзах; приобретение мигрантами гражданства страны вселения / двойного гражданства; доля мигрантов с неупорядоченным правовым статусом; объёмы программ по легализации / натурализации

Источник: составлено и дополнено автором на основе [6, с.11], [3]

(Ре)интеграцию представителей различных категорий и групп иммигрантов необходимо осуществлять с точки зрения дифференцированного подхода, поскольку они существенно отличаются между собой по правовому статусу (беженцы, искатели убежища, внутренне перемещенные лица, трудовые мигранты, работающие по контракту, мигранты с неупорядоченным правовым статусом и т.д.), социально-экономическим показателям (уровень образования, квалификации, статус занятости, возраст, семейное положение, уровень владения языком и т.д.) и другим характеристикам. Исходя из выше представленного разнообразия, программы интеграционной политики должны иметь адресный характер для максимального учета специфики конкретной группы людей, на которых они направлены. Для обоснования необходимости дифференцированного подхода к (ре)интеграционной политики, в таблице 2 представлено наличие (ре)интеграционных потребностей у наиболее многочисленных миграционных групп современной Украины.

Таблица 2. (Ре)интеграционные потребности различных групп мигрантов в Украине

Категории мигрантов	Измерения (ре)интеграции		
	структурная	Культурная (коммуникативная)	Политическая
Внутренне перемещенные лица	+	–	+
Иммигранты	+	+	+
Граждане Украины, возвращающиеся на родину после длительного пребывания (трудоустр.) за рубежом	+	–	+

Примечание: отметка «+» означает наличие потребности, «-» отсутствие потребности

Заметим, что вышепредставленная таблица демонстрирует только наличие или отсутствие потребности в соответствующем измерении (ре)интеграции и обходит вниманием вопрос количественного измерения (ре)интеграционных потребностей различных миграционных групп. Каждая из выделенных в таблице групп, также является неоднородной по составу, что должно отражаться на разработке и внедрении (ре)интеграционных мероприятий миграционной политики. Например, в рядах обратных трудовых мигрантов в Украине, отдельные авторы выделяют шесть категорий [7, с.357]: 1. Трудовые мигранты со значительным интеллектуально-трудовым потенциалом; 2. Трудовые мигранты, имеющие би- и поли лингвистические навыки; 3. Трудовые мигранты конкретных профессиональных групп; 4. Трудовые мигранты с достаточным

миграционным капиталом; 5. Нелегальные трудовые мигранты; 6. Следующие поколения эмигрантов из Украины.

Для каждой из этих категорий реинтеграции предлагаются конкретные политические действия и определяются основные исполнители. Однако на практике соотечественники, возвращающиеся в Украину, реинтегрируются самостоятельно или с помощью сохранившихся или восстановленных связей на родине – т.е. имеет место реинтеграция как спонтанный процесс. Структурная реинтеграция является отправной точкой для остальных ее измерений, поскольку без наличия базового дохода невозможно удовлетворять иные реинтеграционные потребности. На сегодняшний день количество исследований, предоставляющих теоретикам и практикам надежную научно обоснованную информацию о трудовых миграциях, невелико. Данные относительно возвратной миграции еще более скудные. Эмпирическая информация, представленная в данной статье, получена в ходе опроса 732 возвратных мигрантов, ранее работавших в Италии или Польше. Исследователи собирали информацию о лицах, совершивших миграцию с 1996 по 2017 гг. Полевой этап исследования проходил с декабря 2017 г. по май 2018 г. в четырех западных областях Украины (Ивано-Франковской, Львовской, Тернопольской, Черновицкой).¹³ Для сравнения информации, полученной о возвратных мигрантах с поведением лиц, не имеющих миграционного опыта, в ходе исследования были опрошены также украинцы, никогда не работавшие за рубежом.

После возвращения на родину трудовые мигранты могут действовать по нескольким сценариям: 1) возвратиться на рынок труда в качестве работодателей или самозанятых; 2) возвратиться на рынок труда в качестве наемных работников; 3) воздержаться от присутствия на национальном рынке труда живя за счет заработанных за рубежом или иных средств. По результатам исследования 2017–2018 гг. на момент опроса частота занятости возвратных мигрантов была несколько ниже, нежели соответствующий показатель у лиц, никогда не работавших за рубежом (60% и 68% соответственно) (табл. 3). Интересно, что если проследить эволюцию занятости во времени и пространстве, окажется, что трудовое поведение мужчин и женщин на местном и зарубежном рынках труда заметно отличаются. Частота занятости лиц разного пола во время пребывания в Италии и Польше практически равны (показатели для мужчин и женщин таковы: 98% и 99% на первом году пребывания за рубежом и 99% и 100% на протяжении последнего года пребывания там). В то время как за год до выезда за рубеж и на момент опроса (т.е. после возвращения) уровень занятости мужчин заметно превышал аналогичный показатель для женщин (71% и 59% – до выезда; 66% и 57% после возвращения).

¹³ Данный опрос выполнялся в ходе проекта ТЕМПЕР (www.temperproject.eu), выполнявшемся при поддержке ЕС. Украинским партнером данного проекта выступал Институт демографии и социальных исследований имени М.В. Птухи НАН Украины.

Таблица 3. Доля занятых возвратных мигрантов и всего населения в разные моменты их жизненного цикла, %

	Возвратные мигранты	Немигранты
В возрасте 15 лет	18	5
На протяжении последнего года до выезда за рубеж	64	–
На протяжении первого года за рубежом	98	–
На протяжении последнего года за рубежом	99	–
На момент опроса	60	68

Уровень образования возвратных мигрантов не влияет на частоту их занятости после возвращения в Украину, в то время как за год до выезда этот показатель у лиц со средним уровнем образованием (70%) превышал аналогичное число у лиц с высшим образованием (57%). Скорее всего, это можно объяснить тем, что многие мигранты выехали за рубеж сразу после окончания вуза и начинали свой трудовой путь за рубежом.

В возрастном разрезе самые старшие мигранты (50-75 лет) находились в ситуации занятости на момент опроса реже всего (49%), что закономерно, поскольку некоторые из них уже достигли пенсионного возраста. Возвратные мигранты средней возрастной группы (35-49 лет) заняты на местном рынке труда наиболее часто (67%), аналогичный показатель для 20-34-летней молодежи несколько ниже – 60%.

Частота занятости различается в зависимости от того, насколько давно мигранты вернулись на родину. Вполне объяснимо, что респонденты, вернувшиеся менее года назад, заняты на национальном рынке труда наиболее редко (всего в 27% случаев) (рис. 1) поскольку они имели недостаточно времени для поиска подходящей работы либо еще не полностью уверены, следует ли оставаться на родине или снова поехать за рубеж. С увеличением времени, проведенного на родине, частота занятых на национальном рынке труда постепенно возрастает, достигая своего пика (81%) среди вернувшихся 4-9 лет назад. После чего уменьшается (74%) для группы мигрантов, пробывших на родине более 10 лет. Скорее всего, более низкий показатель занятости для последней группы возвратных мигрантов объясняется их возрастными, а не поведенческими характеристиками.

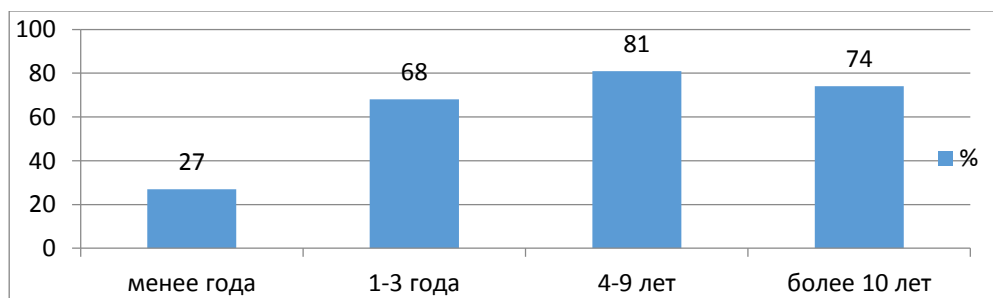

Рис. 1. Доля занятых возвратных мигрантов в зависимости от времени, проведенного на родине после возвращения из-за рубежа, %

Причина возврата на родину оказывает влияние на частоту включения мигрантов в трудовые отношения: респонденты, чье возвращение было экономически мотивированным, заняты на рынке труда Украины в 73% случаев; мигранты, вернувшиеся по семейным причинам, – несколько реже (в 60% случаев).

Среди незанятых на рынке труда возвратных мигрантов, почти половина (48%) выбрали такую стратегию для заботы о семье и доме. Почти одинаковые подгруппы респондентов искали работу (23%) или находились на пенсии либо были нетрудоспособными (25%). Доля иных причин незанятости – незначительна (5%). Гендерно обусловленное разделение семейных обязанностей влияет на ситуацию незанятости возвратных мигрантов: женщины значительно чаще занимаются семьей и домом (52%, для мужчин соответствующий показатель – 39%), а мужчины – почти вдвое чаще ищут работу (34%, при показателе для женщин – 18%).

Среди мигрантов, пребывающих вне национального рынка труда Украины из-за заботы о доме и семье, больше половины респондентов вернулись на родину именно по семейным причинам (60%). Среди опрошенных, вернувшихся по экономическим причинам, только четверть (24%) были в ситуации незанятости по аналогичной причине.

Таким образом, трудовая реинтеграция занимает ключевое место среди других ее измерений. В статье были рассмотрены только отдельные показатели трудовой реинтеграции, а именно – уровень занятости мигрантов разных социально-демографических профилей после возвращения на родину, причины незанятости. Перспективным направлением для последующих исследований является рассмотрение других показателей трудовой реинтеграции, однако, оно может воплотиться в жизнь только при условии наличия соответствующей эмпирической базы.

Занятость на национальном рынке труда возвратных мигрантов намного ниже, чем соответствующий показатель для населения, не имеющего опыта трудоустройства за рубежом. Этот показатель имеет заметную гендерную специфику. Женщины, работавшие за рубежом, в условиях дефицита трудовых ресурсов на украинском рынке труда являются своеобразным резервом, который может быть привлечен при условии должного мотивирования этой категории работников, поскольку их уровень занятости на родине значительно ниже, чем у мужчин. В таких условиях, государству следует уделить особое внимание трудовой реинтеграции возвратных мигрантов, поскольку это будет способствовать экономическому развитию Украины, а также уменьшать процессы повторной миграции граждан за рубеж, что, в современных демографических условиях, очень актуально.

Литература

1. Goksel, Gulay Ugur The Theory of Recognition and the Integration of Immigrants [Электронный ресурс]. – режим доступа: https://scholar.colorado.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1031&context=psci_gradetds
2. Measurment and indicators of integration. – Council of Europe Publishing [Электронный ресурс]. – режим доступа:

https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Series_Community_Relations/Measurement_indicators_integration_en.pdf

3. Ray B., Immigrant Integration: Building to Opportunity [Электронный ресурс]. – режим доступа: <https://www.migrationpolicy.org/article/immigrant-integration-building-opportunity>

4. Мукомель В.И. Интеграция мигрантов: вызовы, политика, социальные практики [Электронный ресурс]. – режим доступа: <http://www.demoscope.ru/weekly/2011/0467/analit01.php>

5. Варшавер Е. Двадцать успешных практик интеграции мигрантов. – М.: Московский институт социально-культурных программ, 2014. – 60 с.

6. Малахов В.С. Интеграция мигрантов: европейский опыт и перспективы России: рабочая тетр. / [В.С. Малахов; гл. ред. И.С. Иванов]; [Российский совет по междунар. делам]. – М.: Спецкнига, 2014. – 24 с.

7. Пісна Р. Трансформації міграційних процесів в Україні та заходи адаптації трудових реемігрантів // Транснаціональні сім'ї як наслідок української трудової еміграції: проблеми та шляхи їх розв'язання : Збірник доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 22 березня 2012 р. – Львів: вид-во НУ «Львівська політехніка», 2012. – С. 352–359.

ELEMENTE ALE DEMOGRAFIEI SPAȚIULUI RURAL DIN ROMÂNIA

Corina - Georgeta DINCULESCU¹⁴

Institutul de Economie Agrară, România

Factorul populație și influența sa asupra dezvoltării umane și, implicit, asupra dezvoltării durabile, trebuie analizate din perspectiva numărului și structurii acesteia, pentru a evidenția evoluția și tendințele diferitelor fenomene care caracterizează populația, cu efecte asupra vieții economice și sociale. Evaluarea situației demografice este importantă deoarece populația României, în special, cea rurală, ca de altfel întreaga populație din Europa, cunoaște schimbări de structură cu efecte asupra proceselor economico-sociale.

Fotografia prezentului¹⁵, precum și evoluția și modificările structurale ale populației rurale din România, intervenite în perioada post-aderare a României la Uniunea Europeană, sunt aspectele principale care se regăsesc în aceasta lucrare. Toate aspectele menționate marchează în ce măsură schimbările structurale, în special, pe grupe de vârste ale populației, au influențat evoluția demografică și socială a populației.

Astfel, sunt evidențiate, prin indicatori demografici, fenomene și procese importante ale populației rurale și consecințe ale acestora asupra dezvoltării economice și sociale a populației: procesul de îmbătrânire a populației manifestat încă din anii '90, în special în mediul rural (cu consecințe asupra scăderii populației), fenomene demografice importante – fertilitatea și mortalitatea (cu consecințe asupra evoluției descendente a populației rurale), dezechilibrul în structura pe grupe mari de vârste ale populației rurale (cu consecințe majore asupra politicilor sociale în ceea ce privește securizarea sistemului de pensii și asupra sectorului de sănătate).

Cuvinte cheie: populație, rural, urban, demografie, raport între sexe, grupe de vârstă, îmbătrânirea populației

The population factor and its influence on human development and, consequently, on sustainable development, to be analysed in terms of the number and structure of the population, to highlight the evolution and trends of various phenomena that characterize the population, affecting the economic and social life. Demographic situation assessment is important because the Romanian population, especially the rural areas, as well as the entire population of Europe, is marked by structural changes with effects on the social and economic processes.

This picture of the present¹⁶, as well as the evolution and structural changes of the rural population from Romania, occurring after the accession of Romania to the European Union, are the major matters which can be found in this paper. All matters mark the extent to which structural changes in terms of population have influenced the evolution of demographic and social of population.

Thus, are highlighted through demographic indicators, phenomena and processes of rural populations and their consequences on the economic and social development of the population: the aging of the population manifested since the '90, in specially in rural

¹⁴ Corina Dinculescu, Institutul de Economie Agrară, corina.dinculescu@gmail.com

¹⁵ ultimii ani disponibili pentru indicatorii incluși în lucrare

¹⁶ the last year available for the indicators included in this study

areas (with the consequences of population decline), important demographic phenomena - fertility and mortality (with consequences for the rural population downward evolution), the imbalance in the structure of large groups of ages rural population (with major consequences on the social policies in terms of securing the pension system and the health sector).

Keywords: rural population, demography, gender ratio, distribution by age group, population ageing

JEL Classification: J11, J14, J16, R10, R23

Perioada care a trecut de la integrarea României în Uniunea Europeană (2007 - 2017) este marcată de tendințe ale populației rurale, cu efecte pentru perioadele următoare. Unele dintre acestea au continuat tendințele înregistrate încă din anii '90, îmbătrânirea populației rurale fiind una dintre tendințele pe termen lung care a început cu decenii în urmă în întreaga Europă.

Conform datelor Eurostat¹⁷, populația României a scăzut în perioada analizată cu 1,5 milioane de locuitori, continuând *tendința descendentă a numărului populației* înregistrată după 1989 și adâncind declinul demografic, an de an. Astfel, în anul 2017, populația României a fost mai mică cu 7% față de începutul intervalului analizat.

Structura populației pe medii de rezidență

Tendința de scădere constatată la nivel național în perioada analizată este întărită de modificările intervenite în populația țării, dar și în fiecare mediu de rezidență: mai pregnant în mediul urban, unde scăderea populației a fost de 10,1 puncte procentuale și mai moderat în mediul rural, 3,2 puncte procentuale.

Deși populația rurală a fost în scădere în perioada care a trecut de la integrarea României în UE28, ponderea populației rurale în totalul populației a înregistrat o tendință de creștere - **indicele de ruralizare**, fiind indicatorul care ilustrează imaginea compoziției populației din spațiul rural. În anul 2017, indicele de ruralizare a fost de 46,4%, în creștere cu 2 puncte procentuale față de începutul intervalului analizat, creștere care indică o schimbare în compoziția populației, pe medii de rezidență. Procesul de ruralizare indică faptul că tot mai mulți oameni renunță la aglomerația din zonele urbane și se mută la sate unde își deschid mici afaceri și își construiesc case, în timp ce oamenii de la sate aleg să muncească în străinătate unde câștigă mult mai mulți bani față de cât ar putea câștiga dacă ar munci în orașele din România. De asemenea, categoria de persoane care alege să locuiască în cartiere rezidențiale (cu caracteristici specifice urbanului în privința confortului locuirii, a infrastructurii străzilor etc.), din așa numitele zone metropolitane situate în preajma marilor orașe, și care, administrativ, fac parte din mediul rural, determină creșterea populației din mediul rural (deși zona de interes profesional a acestei populații este tot mediul urban).

Sporul natural al populației

Scăderea populației se datorează, în general, unui *spor natural negativ*, dar și unui sold negativ al migrației. Această stare a fost prezentă, de fapt, după anii '90, cu

¹⁷ Sursele de date utilizate pentru capitolul **Populația rurală din România - structură și evoluție** sunt: baza de date Eurostat pentru comparațiile cu UE 28 și, baza de date Tempo - Online a INS pentru datele la nivel de mediu de rezidență.

influențe diferite ale celor două componente enunțate, însă în ultimii 10 ani, potrivit datelor Eurostat, populația României a scăzut pe fondul influenței ambelor componente, în egală măsură.

Pe ambele medii de rezidență, se remarcă un spor natural al populației rezidente în continuare negativ, deși în scădere față de anul 2012 (an de la care sunt disponibile date pentru acest indicator pe medii de rezidență), ceea ce imprimă populației din mediul rural, respectiv a celei din mediul urban, aceeași tendință de scădere a populației, remarcată la nivel național.

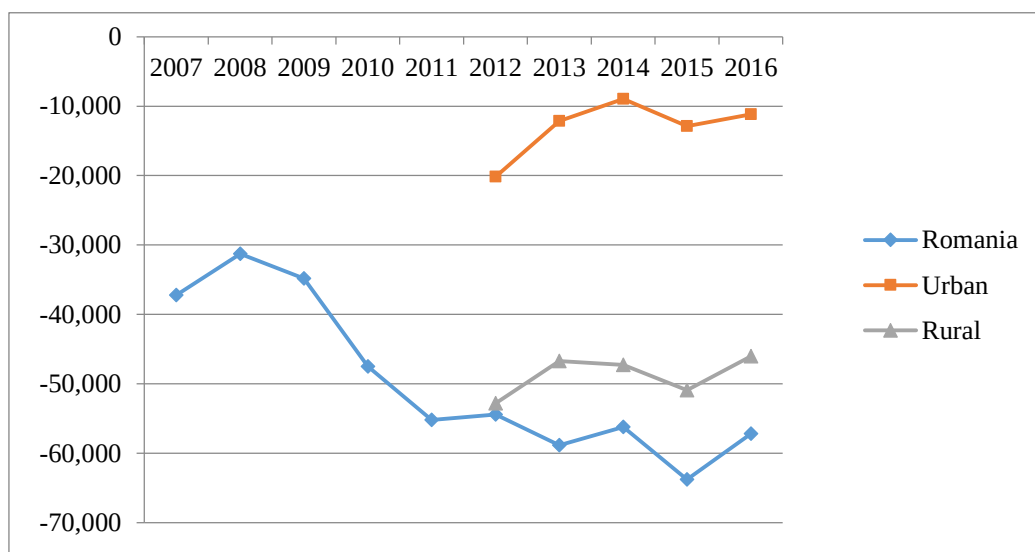

Fig. 1. Sporul natural al populației, România și medii de rezidență, în perioada 2007 – 2016

Sursa: INS – Tempo Online (pentru urban și rural – sunt disponibile doar date pentru anii 2012 – 2016)

Ecartul celor două medii de rezidență în ceea ce privește sporul natural este semnificativ, sporul natural negativ din mediul rural fiind de 4 ori mai mare decât cel din mediul urban și contribuind în cea mai mare măsură la scăderea populației rurale și, implicit, a celei la nivel național.

Soldul migrației a fost în continuare negativ, ceea ce duce la o concluzie simplă - România este contribuitor la creșterea populației altor state membre UE (și nu numai), prin faptul că românii au migrat în special spre Europa de Vest, reîmprospătând populația altor țări. Această migrație este formată în special din persoane tinere, determinând astfel și scăderea ponderii acestora în totalul populației, paralel cu creșterea numărului persoanelor vârstnice, ceea ce a determinat continuarea și adâncirea fenomenului de îmbătrânire a populației.

Fertilitatea

Factorii de influență ai schimbărilor demografice, prin tendințele lor negative, nu contribuie la o îmbunătățire în ceea ce privește declinul demografic. Fertilitatea este unul dintre factorii demografici determinanți ai procesului de îmbătrânire a populației. Imaginea evoluției fertilității populației României în ultimele decenii este aceea a unei

tendențe de scădere continuă. Transformările intervenite după 1989 în viața politică, economică și socială, dar și în mentalitatea individuală, au influențat comportamentul demografic al populației. Schimbările de comportament fertil suferite de-a lungul timpului pot fi puse în evidență de **ratele generale de fertilitate**.

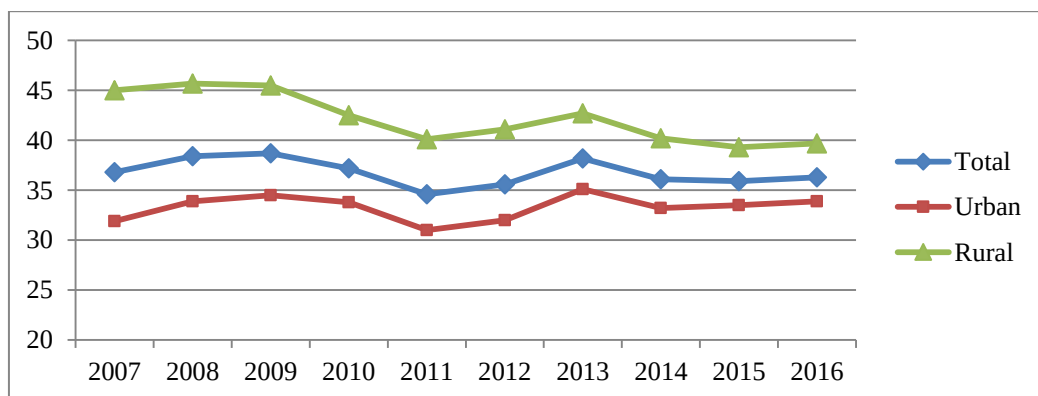

Fig. 2. Rata generală de fertilitate, pe medii de rezidență, în perioada 2007 – 2016

Sursa: INS – Tempo Online

Tendența înregistrată la nivel național se regăsește și pe *medii de rezidență*, cu mențiunea că mediul rural este caracterizat printr-o rată generală de fertilitate mai ridicată decât cea la nivel național și, în mod evident, decât cea din mediul urban.

Însă evaluarea corectă unui indicator nu se poate realiza fără a avea în vedere istoricul tendințelor lui. De fapt, fertilitatea mai ridicată în mediul rural decât în mediul urban nu este o situație nouă, ci se manifestă încă din anii '90, diferența dintre cele două medii de rezidență fiind, totuși, în continuă scădere. Dacă la începutul perioadei analizate, rata generală de fertilitate a fost cu 13 puncte procentuale mai mare în mediul rural decât în mediul urban, în anul 2016, diferența s-a redus la jumătate.

Pentru a observa diferențele în comportamentul fertilității la vârste diferite și pentru a putea fi comparate în timp, se are în vedere **vârsta mamei la naștere**. Analiza după grupa de vârstă a mamei evidențiază **rate generale de fertilitate** mult mai ridicate în mediul rural decât în mediul urban, la grupa de vârstă 15 – 29 ani.

Deși aparține contingentului fertil, grupa de vârstă 15 – 19 ani din mediul rural se evidențiază prin faptul că a avut rate totale de fertilitate duble față de cele din mediul urban, în întreaga perioadă analizată, indicând menținerea modelului comportamental al fertilității ridicate specific de decenii ruralului.

La grupa de vârstă 20 – 24 ani, rata generală de fertilitate din mediul rural a fost la începutul intervalului analizat dublă față de cea din mediul urban, dar pe parcursul perioadei, aceasta s-a diminuat, rămânând, totuși, în continuare, superioară.

Începând cu 30 ani, se remarcă o inversare a tendințelor, ratele generale de fertilitate din urban fiind superioare celor din rural, indicând, astfel, amânarea deciziei de a avea copii până când se realizează profesional și își pot permite o locuință.

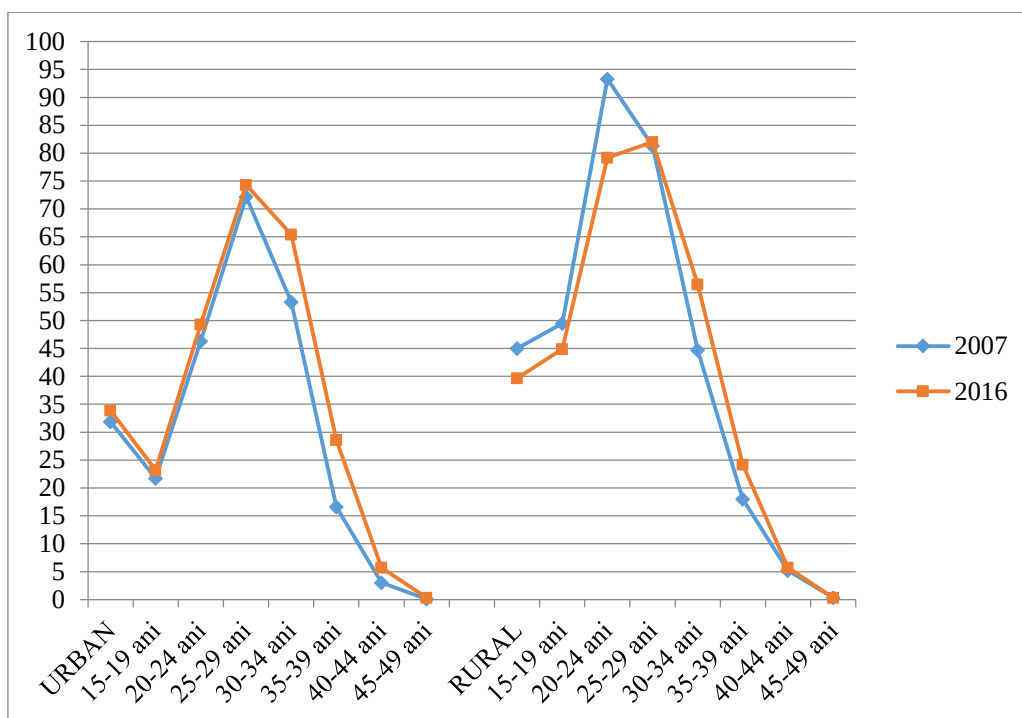

Fig. 3. Rata generală de fertilitate, după grupa de vârstă a mamei, pe medii de rezidență, în anii 2007 și 2016

Sursa: INS – Tempo Online

Mortalitatea

Populația și structura ei sunt reflectate și de **rata brută a mortalității**¹⁸ (în mod evident, structura pe grupe de vârstă a populației este influențată de rata mortalității – cu cât populația este mai în vârstă, cu atât este mai supusă riscului bolilor și, implicit, a decesului). În anul 2016, conform datelor Eurostat, în România, rata brută a mortalității a fost de 13,1 decese la 1000 locuitori, în creștere față de începutul intervalului cu 1 decedat la 1000 locuitori, situându-se pe locul al patrulea în ierarhia țărilor cu cea mai mare rată brută a mortalității.

Pe medii de rezidență, analiza mortalității evidențiază **rate generale de mortalitate**¹⁹ mai ridicate în mediul rural decât în cel urban, în întreaga perioadă analizată.

Deși tendința la nivel național a fost de ușoară creștere a ratei generale de mortalitate (tendență regăsită și în mediul urban), în mediul rural se remarcă o rată generală de mortalitate în ușoară scădere față de începutul perioadei analizate, dar în continuare mai ridicată (cu 4 decese la 1000 locuitori) decât cea din mediul urban (față de începutul perioadei când rata mortalității din rural era mai ridicată cu peste 5 decese la 1000 locuitori).

¹⁸ numărul de decese înregistrate într-un an raportat la populația medie din acel an

¹⁹ numărul de decese raportat la populația de la mijlocul anului – doar pentru acest indicator sunt date disponibile în Tempo Online, la nivel de mediu de rezidență.

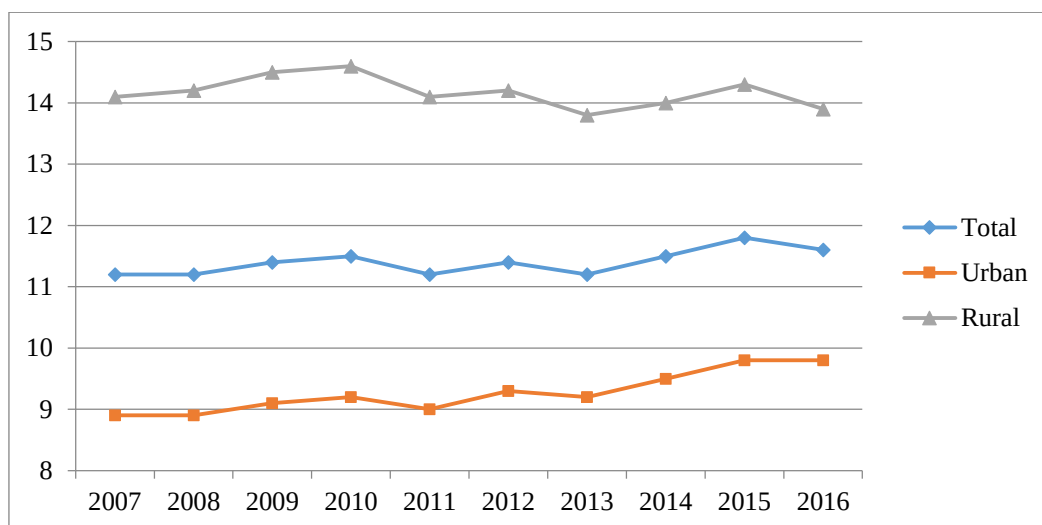

Fig. 4. Rata generală de mortalitate, pe medii de rezidență, în perioada 2007 – 2016

Sursa: INS – Tempo Online

Componentă a mortalității generale, **mortalitatea infantilă** este unul dintre cei mai relevanți indicatori ai dezvoltării socio-economice. Factorii care influențează mortalitatea infantilă sunt, în principal, de natură economico-socială și de mediu.

Un fenomen semnificativ și necaracteristic celorlalte state membre UE se referă la **mortalitatea infantilă**, România fiind a doua țară cu cea mai mare rată a mortalității infantile din UE 28, cu 7 decese de copii cu vârsta sub 1 an, la 1000 născuți vii.

Pe medii de rezidență, nivelul mortalității infantile se diferențiază ca urmare a accesului redus al populației din mediul rural la sistemul asistență medicală. De asemenea, nivelul redus de instruire al acestei populații (preponderent inferior) contribuie la un nivel ridicat al ratei mortalității infantile din mediul rural. Așadar, deși a înregistrat un trend descrescător în perioada analizată (cu aproximativ 5 decese infantile la 1000 născuți vii, la nivel național și pe ambele medii de rezidență), rata mortalității infantile din mediul rural a fost, în anul 2016, de 8,5 decese infantile la 1000 născuți vii.

Speranța de viață la naștere a populației

Tendențele mortalității influențează **speranța de viață la naștere a unei populații (durata medie a vieții)**. Urmând tendința înregistrată la nivelul UE 28, speranța de viață la naștere din România a crescut cu 3 ani, în perioada analizată, atât pe total, cât și pe sexe, fiind totuși la o distanță de aproape 5 ani față de media europeană. Pe sexe, se remarcă faptul că durata medie a vieții este mai ridicată la populația feminină decât la cea masculină.

Durata medie a vieții din mediul rural urmează aceleași tendințe înregistrate la nivel național, fiind în anul 2016 cu 2,4 ani mai mare față de începutul perioadei analizate, pe total, cât și la ambele sexe (cu 2,2 ani la masculin, respectiv cu 2,6 ani la feminin).

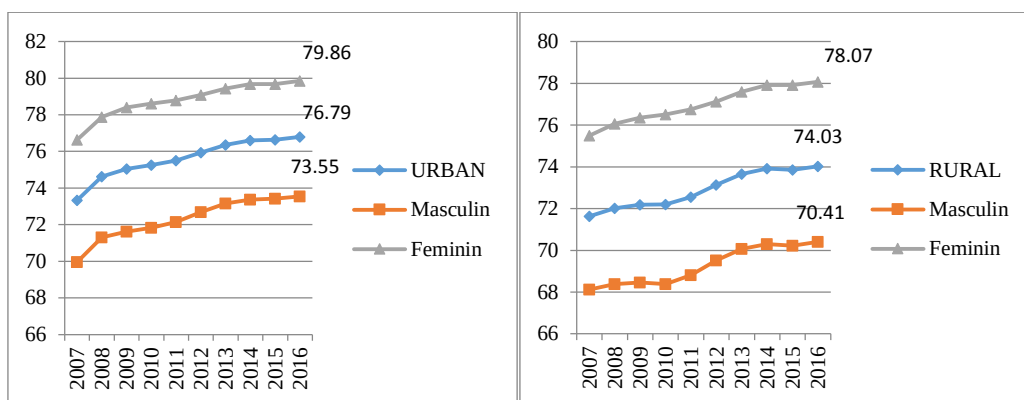

Fig. 5. Speranța de viață la naștere, pe medii de rezidență și sexe, în perioada 2007 – 2016

Sursa: INS – Tempo Online

Decalajul dintre sexe este mai accentuat în mediul rural, durata medie a vieții femeilor fiind mai mare decât cea a bărbaților cu aproximativ 8 ani, față de mediul urban unde inegalitatea dintre femei și bărbați în ceea ce privește durata medie a vieții este ușor peste 6 ani. Această diferență poate decurge dintr-o reducere a mortalității feminine, paralel cu un trend ascendent al supra mortalității masculine.

Structura populației rurale, pe sexe

Predominarea populației feminine caracterizează *structura populației pe sexe*, la nivel național, în întreaga perioadă analizată (51% din populație era reprezentată de populația feminină și 49% din populația masculină, cu o fluctuație medie de 0,22%).

Aceeași predominare feminină se remarcă și în structura populației din mediul rural, până în anul 2014, an în care se observă o echilibrare în structura pe sexe a populației (populația de sex masculin egalând-o pe cea feminină) și chiar depășind-o ușor după acest an, situație care continuă până în prezent (2017 – ultimul an disponibil).

Indicele de masculinitate evidențiază, și el, predominanța feminină, la nivelul național, având valori subunitare. În mediul rural, însă, aceasta tendință se manifestă doar până în anul 2014, când se remarcă o echilibrarea ponderii populației masculine și a celei feminine și apoi chiar inversarea ierarhiei între populația feminină și cea masculină, indicând o ușoară preponderență a populației rurale masculine.

Pe măsură ce populația avansează în vârstă, indicele de masculinitate se diminuează, din cauza speranței de viață mai reduse a bărbaților decât a femeilor.

Analiza *structurii pe sexe și grupe de vârstă* a populației din mediul rural evidențiază că un indice de masculinitate scăzut nu este specific tuturor grupelor de vârstă. Astfel, în anul 2017, se remarcă faptul că până la vârsta de 60 ani, bărbații sunt mai numeroși decât femeile, spre deosebire de începutul intervalului analizat, când bărbații erau mai numeroși decât femeile până la vârsta de 50 ani.

Cel mai mare indice de masculinitate din mediul rural se înregistrează la grupa de vârstă 25 – 29 ani, la 100 femei revenind 125 bărbați, urmat de grupa de vârstă 45 – 54 ani, unde reveneau 122 bărbați la 100 femei.

Problema demografică majoră este nu atât scăderea populației, ci modificarea în **structura pe vârste a populației**: grupele mari de vârstă nu mai sunt echilibrate, populația vârstnică (de 65 ani și peste) este din ce în ce mai numeroasă, comparativ

cea tânără (sub 15 ani, care este în scădere), ceea ce duce la adâncirea dezechilibrului demografic, continuarea procesului de îmbătrânire demografică a populației. Aceste tendințe demografice conduc la modificări importante în structura pe vârste a populației și a ratelor de dependență de vârstă, cu implicații și constrângeri majore pentru creșterea ratelor de ocupare a populației.

Unul dintre efectele evoluției continuu descendente a populației în ultimii zece ani (tendență cu rădăcini în anii '90, după cum a fost menționat anterior) este dezechilibrul în *structura pe vârste a populației*. În mediul rural, se observă aceleași tendințe, ca la populația totală (și a celei din mediul urban), de scădere a ponderii tinerilor sub 15 ani, paralel cu creșterea ponderii populației vârstnice. Ponderea persoanelor în vârstă de muncă din mediul rural nu urmează, însă, aceeași tendință manifestată la nivel național (și în mediul urban), aceasta fiind în ușoară creștere în perioada analizată (fiind în 2017 cu un punct procentual mai ridicată decât la începutul intervalului).

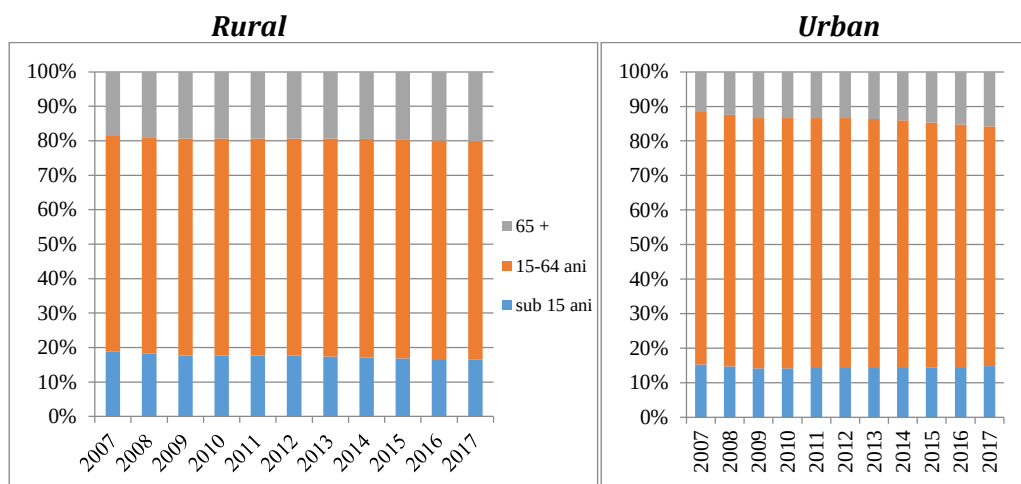

Fig. 6. Structura populației pe grupe de vârstă, pe medii de rezidență, în perioada 2007 – 2017

Sursa: INS, Tempo – Online, calcule proprii ale autorului

Cu toate acestea, ruralul este mediul în care situația demografică, printr-o structură pe grupe de vârstă foarte dezechilibrată, este nefavorabilă, având ponderea populației sub 15 ani și a celei vârstnice peste media națională. O populație îmbătrânită determină consecințe majore asupra politicilor sociale în ceea ce privește securizarea sistemului de pensii și asupra sectorului de sănătate – prin îngrijirea pe termen lung a unei populații îmbătrânite, ducând la dezechilibre între generația tânără și vârstnică. De asemenea, impactul economic și social al acestor tendințe demografice nefavorabile dezvoltării unei populații echilibrate va fi resimțit și asupra ocupării populației.

În România, dacă la începutul intervalului analizat, ponderea vârstnicilor era sub cea a tinerilor, în anul 2017, situația s-a inversat, ponderea populației vârstnice depășind-o pe cea a tinerilor. În mediul rural, se observa aproape o egalitate între ponderile celor două segmente de populație amintite, la începutul perioadei analizate, în schimb, în anul 2017 se evidențiază un ecart de 3,6 puncte procentuale între

ponderile celor două segmente de populație, ponderea vârstnicilor depășind-o pe cea a tinerilor.

Indicele de îmbătrânire demografică

Fenomenul de îmbătrânire demografică este evidențiat de *indicele de îmbătrânire demografică – IDD*. La nivel național, în perioada analizată, tendința manifestată încă din anii '90 a rămas aceeași, indicele de îmbătrânire demografică crescând continuu, an de an, de la 872 vârstnici la 1000 tineri sub 15 ani la 1143 vârstnici la 1000 tineri.

Pe medii de rezidență, se remarcă aceeași tendință de creștere a nivelului indicelui de îmbătrânire demografică, mai accentuată pentru mediul urban. Totuși, mediul rural rămâne în continuare cu un indice de îmbătrânire demografică peste media națională (fiind în 2017 de 1220 vârstnici la 1000 tineri sub 15 ani).

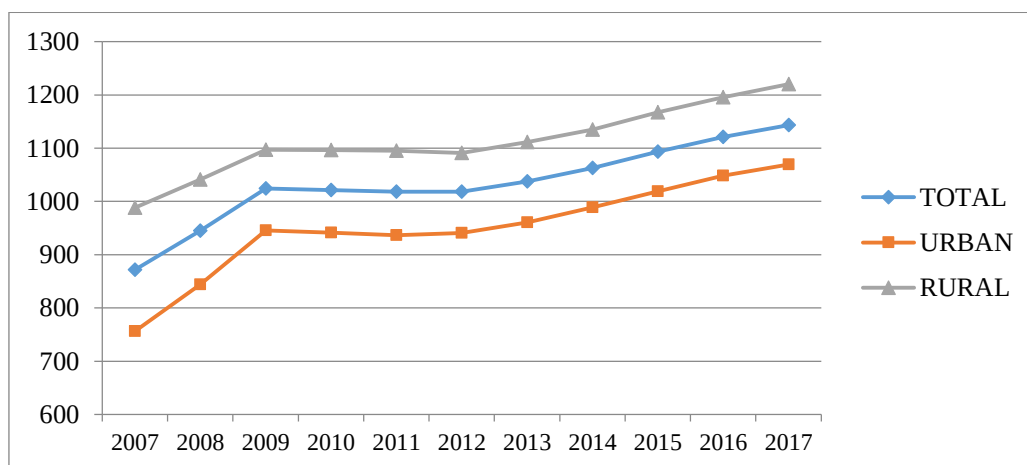

Fig. 7. Indicele de îmbătrânire demografică, pe medii de rezidență, în perioada 2007 – 2017

Sursa: INS, Tempo – Online, calcule proprii ale autorului

Dependența demografică a populației rurale

Schimbările structurale din punct de vedere demografic și, în special, pe grupe de vârste ale populației, care au generat procesul îngrijorător de îmbătrânire demografică, au determinat consecințe negative asupra evoluției demografice și sociale, asupra stabilității și potențialului vital al populației. Aceste modificări pot fi evidențiate prin evoluția **ratei de dependență demografică** într-un anumit interval de timp.

• Rata totală de dependență demografică

Dependența de vârstă este evidențiată de *rata totală de dependență demografică*. Tendința înregistrată la nivel UE 28, de creștere a presiunii tinerilor și vârstnicilor asupra populației în vârstă de muncă, se reflectă și asupra nivelului acestui indicator pentru România. În perioada analizată, rata totală de dependență demografică s-a menținut la aproximativ același nivel (460 – 470 tineri și vârstnici la 1000 persoane în vârstă de muncă) până în anul 2015, când s-a produs o modificare în sensul creșterii acestui raport – la 501 (tendință continuată și în anii următori).

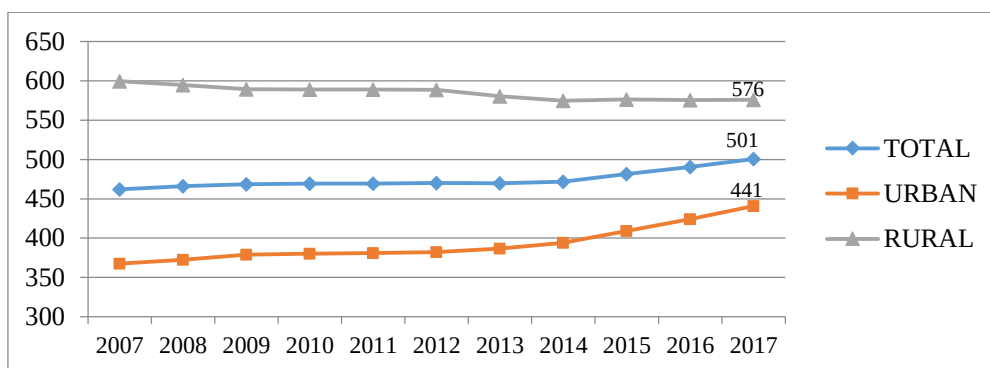

Fig. 8. Rata de dependență totală demografică, pe medii de rezidență, în perioada 2007 – 2017

Sursa: INS, Tempo – Online, calcule proprii ale autorului

În mediul rural, însă, se evidențiază o tendință de scădere a ratei totale de dependență demografică în perioada analizată, de la 600 tineri și vârstnici la 1000 persoane în vârstă de muncă la 576. Cu toate acestea, nivelul acestui indicator este mai ridicat decât cel înregistrat la nivel național și, cu atât mai mult, decât cel din mediul urban (441 tineri și vârstnici la 1000 persoane în vârstă de muncă), indicând o presiune mai mare a tinerilor sub 15 ani și a vârstnicilor din mediul rural asupra populației în vârstă de muncă.

- **Rata de dependență a vârstnicilor**

Creșterea continuă a longevității (prin creșterea duratei medii a vieții), determină o creștere continuă a segmentului de populație a vârstnicilor. În perioada 2007 – 2017, se evidențiază un raport de dependență a vârstnicilor (RDV) în continuă creștere, atât la nivel național (de la 215 la 267 vârstnici la 1000 persoane în vârstă de muncă), cât și la nivelul fiecărui mediu de rezidență, creșterea fiind mai accentuată în cazul mediului urban (în mediul rural – de la 298 la 317 vârstnici la 1000 persoane în vârstă de muncă, iar în mediul urban – de la 158 la 228 vârstnici la 1000 persoane în vârstă de muncă).

Chiar dacă rata de dependență a vârstnicilor din mediul rural a crescut mai puțin decât cea din mediul urban, nu putem vorbi despre o situație mai favorabilă, ci, din contră, constatăm că nivelul acestui indicator este mai mare decât cel la nivel național și, implicit, la nivelul mediului urban, indicând o presiune mai mare a vârstnicilor asupra persoanelor în vârstă de muncă. Una dintre explicațiile care vin să certifice aceste tendințe, ar fi o speranță de viață mai ridicată în mediul urban decât în rural.

- **Raportul de dependență a tinerilor sub 15 ani**

La nivel național, rata de dependență demografică a tinerilor a scăzut ușor, în perioada analizată, de la 247 la 234 tineri sub 15 ani la 1000 persoane în vârstă de muncă). Pe medii de rezidență, tendințele sunt diferite: în mediul urban rata de dependență a tinerilor fiind în ușoară creștere în perioada analizată (de la 209 la 213 tineri sub 15 ani la 1000 persoane în vârstă de muncă), spre deosebire de rata de dependență a tinerilor din mediul rural, care a manifestat o tendință de scădere (de la 302 la 259 tineri sub 15 ani la 1000 persoane în vârstă de muncă).

Analiza în oglindă a celor două componente ale indicatorului rata de dependență demografică totală din mediul rural evidențiază o scădere a ratei de dependență a tinerilor sub 15 ani (de 3 ori mai mare decât cea manifestată la nivel național), paralel

cu creșterea, deja menționată, a ratei de dependență a vârstnicilor, indicând o presiune mai mare a tinerilor asupra persoanelor în vârstă de muncă din mediul rural.

În loc de CONCLUZII

Schimbările de structură ale populației României, și implicit ale populației din spațiul rural, apărute în anii care au trecut de la aderarea la UE, au impus o reevaluare a situației demografice, toate procesele economico-sociale fiind major influențate de indicatorii demografici ai populației.

Procesul de îmbătrânire a populației manifestat încă din anii '90, în special în mediul rural, a dus la scăderea populației. Tendința descendentă a numărului populației rurale înregistrată după aderarea României la UE s-a datorat, în mare măsură, sporului natural continuu negativ, dar și soldului migrației, de asemenea, negativ.

Fenomenele demografice importante – fertilitatea (în continuă scădere, în perioada analizată, chiar dacă nivelul ratei generale de fertilitate este mai ridicat decât cel al mediului urban) și mortalitatea (o rată generală de mortalitate în ușoară scădere față de începutul perioadei analizate, dar în continuare mai ridicată decât cea din mediul urban) – au influențat, de asemenea, evoluția descendentă a populației rurale.

Tendențele mortalității au influențat și speranța de viață la naștere a populației din mediul rural, aceasta fiind în creștere (mai accentuată la populația feminină, decât la cea masculină).

Cea mai importantă problemă demografică, nefavorabilă, a fost modificarea structurală a populației rurale pe vârste, în sensul dezechilibrării structurii pe grupe mari de vârste ale populației - scăderea ponderii tinerilor sub 15 ani, paralel cu creșterea ponderii populației vârstnice și o ușoară creștere a ponderii persoanelor în vârstă de muncă din mediul rural, adică forța de muncă potențială. O populație îmbătrânită (fapt confirmat și de un indice de îmbătrânire demografică peste media națională - 1220 vârstnici la 1000 tineri sub 15 ani) determină consecințe majore asupra politicilor sociale în ceea ce privește securizarea sistemului de pensii și asupra sectorului de sănătate. De asemenea, impactul economic și social al acestor tendințe demografice nefavorabile dezvoltării unei populații echilibrate va fi resimțit și asupra ocupării populației.

Schimbările structurale din punct de vedere demografic și, în special, pe grupe de vârste ale populației, au determinat consecințe negative asupra evoluției demografice și sociale, asupra dependenței unor segmente de populație (tineri și vârstnici) de populația în vârstă de muncă.

Chiar dacă în cei zece ani analizați au apărut schimbări care ar putea indica o situație favorabilă (creștere mai puțin accentuată a ratei de dependență a vârstnicilor asupra populației în vârstă de muncă și de scădere a ratei de dependență a tinerilor de sub 15 ani din mediul rural față de nivelul național și al mediului urban), chiar dacă nivelul acestor indicatori este sub media europeană și România face parte din grupul țărilor cu cele mai mici rate de dependență demografică, se poate afirma cu certitudine faptul că situația din mediul rural nu este deloc favorabilă, nivelul acestui indicator fiind încă ridicat, ceea ce înseamnă o sarcină economică și socială mare a populației în vârstă de muncă din acest mediu de rezidență. Aceasta determină un dezechilibru între actorii acestui fenomen: segmentul populației dependente (tineri sub 15 ani și

vârstnici) - beneficiar al susținerii economice și sociale și segmentul populației în vârstă de muncă - potențiala forță de muncă, contribuitor la fondul de pensii.

BIBLIOGRAFIE

1. Brânzan O., *Dezvoltarea rurală*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Iași
2. Barthelemy P., Granier R., Robert M., 2009, *Demografie și societate*, Editura Institutul European, București
3. Georgescu A. M., 2006, *Politici de ocupare a forței de muncă*, Calitatea vieții, XVII, nr. 1-2, p. 171-190
4. Ghețău V., 2012, *Drama noastră demografică. Populația României la recensământul din octombrie 2011*, Editura Compania, București
5. Mursa G., Ignat I., coord., 2009, *Capital uman și competitivitate*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași
6. Popescu C. R., 2002, *Disparități regionale în dezvoltarea economico-socială a României*, Editura Meteor Press
7. Rotariu T., 2009, *Demografie și sociologia populației. Structuri și procese demografice*, Editura Polirom, București
8. Sora V., Mihăescu C., Colibabă D., Grădinaru G., Danciu A., *Analiza statistico-demografică. Teorie și aplicații*, Editura Economică
9. Steliana Perț (coord.), 1997, *Evaluarea capitalului uman*, Editura IRLI, București
10. UNDP, *Human Development Reports*, 2014
11. Ministerul Dezvoltării Publice și Administrării teritoriale, 2013, *Strategia națională de dezvoltare regională 2014 - 2020*, București
12. INS, 2011, *România în cifre*
13. INS, 2002 - 2016, *Anuarul statistic*
14. *** Eurostat - http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_statistics_at_regional_level/ro
15. *** <http://www.europarl.europa.eu/> - Raport cu privire la schimbările demografice și consecințele acestora asupra viitoarei politici de coeziune a UE
16. *** INS - www.insse.ro/

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ УСЛУГ ПО УХОДУ ЗА ДЕТЬМИ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ СЕМЕЙНОЙ ПОЛИТИКИ

Наталья Михайловна ЩЕРБИНА,
Институт экономики НАН Беларуси

Фундамент современной семейной политики Республики Беларусь основывается на мерах прямой и косвенной материальной поддержки семей с детьми. Установившаяся с 2017 года тенденция сокращения рождаемости стимулирует поиски других моделей эффективной семейной политики. В статье оцениваются возможности поддержания баланса семьи и работы как альтернативы пронаталисткой семейной политике. На основании результатов исследования «Поколения и гендер» и статистических данных проанализированы спрос на услуги по уходу за детьми и современное состояние системы дошкольного образования в Беларуси. Анализ показателей деятельности системы дошкольного образования позволяет утверждать, что нынешний уровень развития социальной инфраструктуры – яслей и детских садов – не соответствует спросу на услуги по уходу за детьми со стороны семей. Сформулированы предложения по внедрению принципов государственно-частного партнерства в сферу дошкольного образования с целью развития вариативности образовательных услуг для детей младшего возраста.

Ключевые слова: семейная политика, демографическая политика, рождаемость, социальная инфраструктура, дошкольное образование, детские сады

The base of contemporary Belarusian family policy is direct and indirect financial support for families with children. The negative trend of reducing fertility stimulates to search other models of effective family policy. The article assesses the possibilities of maintaining the balance of the family and work as an alternative of financial support of families with children. The analysis of the preschool education system indicators and results of the survey “Generations and Gender” show that the current level of childcare infrastructure development does not correspond to the demand for such services. Proposals the principles of public-private partnership in the fields of preschool education are formulated with the aim of developing the childcare services.

Key words: family policy, demography policy, fertility, social infrastructure, childcare, preschool education, nursery school

JEL Classification: J13, I28

В течение последнего десятилетия в Республике Беларусь последовательно реализовывалась семейная политика, ориентированная на поддержку благосостояния семей с детьми. Такая политика вносила вклад в финансовую устойчивость и благополучие семей посредством прямых финансовых трансфертов в связи с рождением и уходом за ребенком, оказания семьям поддержки в строительстве и покупке жилья, предоставлении льгот по оплате расходов на образование детей и др. Результатом стало увеличение рождаемости в Беларуси в период с 2005 по 2016 год, которое происходило не только за счет структурных факторов, но и за счет эффекта мер семейной политики. В 2017 году

рождаемость в Беларуси заметно снизилась, хотя характер семейной политики не изменился. Очевидно, что механизмы прямой финансовой поддержки все меньше рассматриваются семьями как стимул для реализации репродуктивных установок.

Снижение эффективности мер прямой и косвенной финансовой поддержки семей с детьми в Беларуси актуализирует задачу по поиску других вариантов семейной политики, способствующих реализации семьями репродуктивных установок. На основании анализа международного опыта можно сделать вывод, что в большинстве развитых стран на смену традиционной семейной политике, основанной на прямой и косвенной финансовой поддержке семей с детьми, приходит политика поддержания баланса семьи и работы. Новый подход исходит из того, что оба родителя заняты в экономике, самостоятельно обеспечивая финансовую устойчивость семьи, а создание возможностей совмещать родительство и профессиональную деятельность рассматривается как наиболее эффективный инструмент поддержки семей с детьми. Расширение спектра услуг по уходу за детьми раннего возраста позволяет родителям без существенных потерь в доходах и благосостоянии реализовывать репродуктивные установки и не быть зависимыми от финансовых трансфертов со стороны государства.

Поддержание баланса семья-работа возможно при условии, что семья привлекает к уходу за детьми дополнительную помощь как профессиональную, так и непрофессиональную (родственников, друзей, профессиональных организаций). В Беларуси большинство семей с детьми нуждаются в помощи по уходу за детьми. По данным исследования «Поколения и гендер», 25% семей с детьми регулярно обращаются за помощью в уходе за детьми к родственникам, друзьям и знакомым, а 30,5% семей с детьми регулярно используют профессиональную помощь в уходе [1]. С увеличением количества детей в семье возрастает и объем получаемой профессиональной помощи (таблица 1).

Таблица 1. Частота обращения за непрофессиональной и профессиональной помощью в уходе за детьми и в зависимости от количества детей в домохозяйстве, % [2]

	1 ребенок	2 детей	3 и более детей
родственники и друзья	26	23	26,5
профессиональные услуги	22,3	35,5	48,7
в том числе:			
няня	2,3	0	0
детский сад	79,3	85,4	89
ясли, иное дошкольное учреждение	20,3	17,2	22,7
группа продленного дня	17,4	20,6	28,6

Чем младше дети, тем выше потребность семей в помощи по уходу за детьми. Так 47% респондентов с детьми до 2-х лет, участвующих в опросе «Поколения и гендер», регулярно получают дополнительную (профессиональную и непрофессиональную) помощь по уходу за детьми, 35% - регулярно обращаются за помощью по уходу за детьми со стороны своих родственников или друзей, 25% - пользуются профессиональными услугами (детских садов, яслей, групп

продленного дня, самостоятельно организованных групп по уходу за детьми, услугами няни или другими платными услугами/механизмами), более 10% - получают и профессиональную, и непрофессиональную помощь по уходу за детьми.

Возможности поддержания баланса в выполнении профессиональных и семейных обязанностей зависят от развития инфраструктуры по уходу за детьми. Безусловно, вклад ближайших родственников (особенно бабушек) в уход за детьми младшего возраста нельзя недооценивать, однако в условиях повышения пенсионного возраста и современных тенденций активного старения, родители все больше будут нуждаться в профессиональных услугах по уходу за детьми.

В основном профессиональные услуги по уходу за детьми предоставляются в рамках государственной системы дошкольного воспитания и образования. Наибольшую долю детских дошкольных учреждений составляют ясли-сады, основная возрастная группа, посещающая детские дошкольные учреждения – дети 3-6-тилетнего возраста.

Система дошкольного образования Республики Беларусь сохранила базовые принципы и элементы, сформированные в советское время. Несмотря на то, что дошкольное образование в Советском Союзе не было обязательным, основной целью развития дошкольного образования являлось повышение доступности услуг по уходу за детьми до 6 лет. Вплоть до 90-х гг. XX века в Беларуси количество детских дошкольных учреждений постоянно увеличивалось. На момент распада Советского Союза на территории Беларуси была сформирована устойчиво функционирующая сеть детских дошкольных учреждений. Охват учреждениями дошкольного образования в 1990 году составлял 67,6% - 74,3% детей в городах и поселках городского типа, 50,9% - в сельской местности. В период с 1990 по 1995 годы в результате падения рождаемости показатели деятельности системы дошкольного образования резко ухудшились – закрылось значительное количество детских садов, снизилась численность детей дошкольного возраста, посещающих детские дошкольные учреждения (рис. 1).

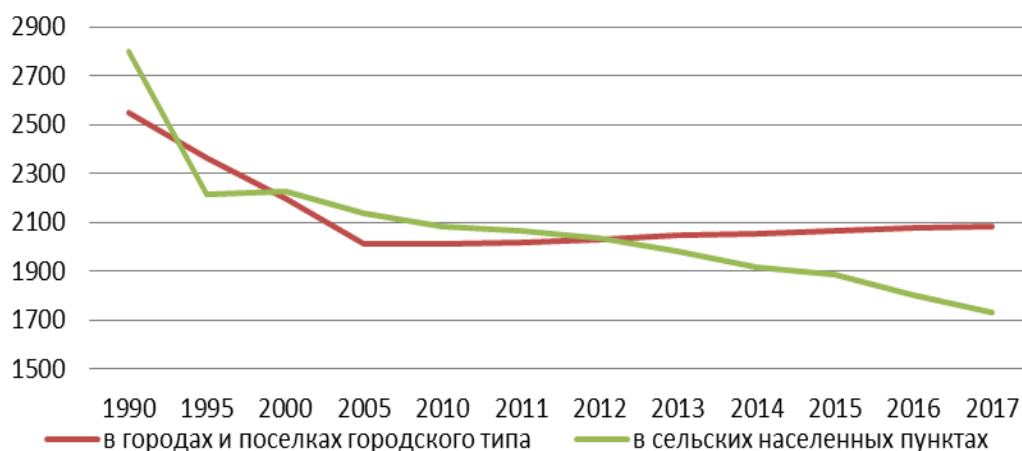

Рис. 1. Количество детских дошкольных учреждений

Источник: Национальный статистический комитет Республики Беларусь

В 1995 году охват детей дошкольными учреждениями сократился до 59,5% преимущественно за счет низких показателей охвата детскими садами сельских детей – всего 34,7% (рис. 2)

Рис. 2. Динамика охвата детей в возрасте 1-6 лет детскими дошкольными учреждениями

Источник: Национальный статистический комитет Республики Беларусь

Численность детей, посещающих детские дошкольные учреждения, сократилась с 608 тысяч в 1990 году до 366 тысяч в 2005 году, что вызвало закрытие детских садов. К 2005 году в Беларуси функционировало 4105 детских садов (5350 в 1990 году). Количество ведомственных детских дошкольных учреждений сократилось до 6% в 2005 году (25% в 1990 году).

Впервые отдельное Положение, регламентирующее деятельность детских дошкольных учреждений, было утверждено в 2004 году [3]. В Положении были выделены основные виды организаций дошкольного образования: ясли, которые охватывали детей от двух месяцев до трех лет; ясли-сады для детей от двух месяцев до шести лет; детские сады для детей от трех до шести лет. Новым в системе дошкольного образования стало появление дошкольных центров развития ребенка, ориентированных на кратковременное пребывание ребенка дошкольного возраста с целью обучения и развития.

С увеличением числа рождений начал расти спрос на образовательные услуги для детей первых двух лет жизни. За период с 2000 по 2010 год количество детей в возрасте до 2 лет, посещающих ясли и ясельные группы, увеличилось почти вдвое с 1753 детей в 2000 до 4119 детей в 2011 году. В целом же количество детей до двух лет, посещающих ясли и ясельные группы, составляло чуть более 1% всех детей, посещающих детские сады.

По данным за 2016 год, охват детей в возрасте одного полного года учреждениями дошкольного образования составлял около 1,5%, а детей в возрасте двух полных лет – 57,2%. Низкий охват детей младше 2 лет дошкольным образованием обусловлен с одной стороны продолжительностью отпуска по уходу за ребенком в Беларуси. Как правило, адаптация ребенка к детскому саду начинается уже на третьем году декретного отпуска с тем, чтобы к моменту выхода матери из отпуска по уходу за ребенком, трехлетний ребенок уже посещал детский

сад. С другой стороны, недостаточное развитие системы дошкольных услуг для детей младшего возраста (до двух лет) фактически вынуждает матерей использовать трёхлетний отпуск по уходу за ребенком в полном объеме. Как правило, дети в возрасте до 2-х лет посещают ясельные группы в яслях-садах. Количество таких групп и возможная списочная численность в них детей ограничены. В среднем, в каждом яслях-саду есть 2 ясельные группы, а рекомендованная численность детей в них не должна превышать 10-ти. Что касается яслей как самостоятельных учреждений дошкольного образования, то их количество сократилось до минимума. Если в начале 2000-х годов в стране было всего 7 яслей, то в 2016/2017 учебном году – только 3, а общая списочная численность детей в них составляла 100 человек. К примеру, в столице функционируют единственные ясли, в наборе этого года возраст самого младшего ребенка - 1,7 [4].

Согласно опросу «Поколения и гендер» в семьях с детьми до 2-х лет наиболее востребованной формой профессиональных услуг является посещение детских садов: 22% респондентов с детьми до 2-х лет указали, что пользуются их услугами, 5% – что пользуются услугами яслей и других дошкольных учреждений (развивающих центров) и менее 1% семей прибегали к услугам самоорганизованных групп.

Развитие системы услуг для детей младше двух лет в Беларуси сдерживается рядом проблем. Во-первых, вся система дошкольного образования не смогла вовремя отреагировать на рост числа рождений, наблюдавшийся после 2005 года. Недостаточное количество функционирующих детских садов, нехватка педагогических кадров, вынужденное объединение групп в садах привели к тому, что в некоторых городах и особенно в микрорайонах массовой жилой застройки катастрофически не хватало мест в детских садах. Даже при условии постановки ребенка на очередь в детский сад реальная возможность туда попасть могла появиться только к 4-м годам. Ясельные группы в такой ситуации становились фактически смешанными, а принять ребенка в возрасте до 1 года в группу совместно с 2-3 летними детьми не представлялось возможным.

Пытаясь удовлетворить растущий спрос на дошкольное образование, в 2011 году Министерство образования утвердило новое Положение об учреждении дошкольного образования [5], в котором регламентировался порядок оказания дополнительных услуг по дошкольному воспитанию. Появились вечерние группы, группы выходного дня, прогулочные группы, адаптационные группы, группы по подготовке к школе, которые функционировали на базе существующих детских садов. С момента внедрения дополнительных форм организации дошкольного воспитания, численность детей, посещающих группы кратковременного пребывания, увеличилась почти в два раза – с 21707 в 2011 году до 21707 в 2017 году. При этом численность детей, посещающих такие группы на платной основе, увеличилась с 13881 в 2011 году до 32710 в 2017 году. Несмотря на расширение возможностей для организации дошкольного воспитания, утвержденные Положением об учреждении дошкольного образования формы кратковременного пребывания детей не ставили задачей обеспечить полноценное воспитание и уход и не решали проблему нехватки мест в детских садах. К тому же такой вид услуг ориентирован на семьи, в которых один из родителей находится в декретном отпуске, то есть не вполне соответствует принципу поддержания баланса между

семьей и работой. Из всех организационных форм кратковременного пребывания детей наиболее посещаемыми являются адаптационные группы (21087 детей в 2017 году) и материнские школы (8814 детей в 2017 году), в которых дети, как правило, адаптируются к условиям детского сада в сопровождении одного из родителей [4].

Во-вторых, система финансирования дошкольного образования концептуально не изменилась с советского времени. Материальная база, фонд оплаты труда работников детских садов полностью финансируются из бюджета, родители оплачивают только стоимость питания и дополнительные образовательные услуги. Функционирующие в стране 10 частных детских садов, 9 из которых расположены в Минске, существуют без какой-либо поддержки государства на принципах самоокупаемости, что делает стоимость их услуг (в среднем 500 евро в месяц) недоступной для большинства родителей. И если отдельные услуги воспитания и развития предоставляются частными дошкольными центрами, открытие частных детских садов, обеспечивающих полноценный уход за детьми, воспитательный и образовательный процесс в течение полного дня, не является привлекательным направлением для бизнеса. Высокие коммунальные расходы на содержание зданий, материальное обеспечение детского сада, поддержание зарплатного фонда и другие затраты в совокупности с непрерывными и зачастую сложными коммуникациями с Министерством образования, являются препятствием для инвестирования в сферу дошкольного образования. Практика государственно-частного партнерства (ГЧП) в сфере образования совершенно не развита, что является существенным препятствием для расширения услуг по полноценному уходу за детьми дошкольного возраста. Возможности применения механизмов ГЧП в сфере дошкольного образования достаточно вариативны и могут быть выгодны не только частному бизнесу и родителям, но и государству. Безвозмездное предоставление в пользование в целях открытия частных дошкольных учреждений пустующих детских садов (только в столице в районах старой застройки их набирается достаточное количество) и других зданий, снижение стоимости коммунальных платежей хотя бы до уровня стоимости коммунальных услуг для бюджетных организаций, выплата заработной платы педагогам из средств бюджета могут ускорить решение проблемы нехватки детских садов и развития социальной инфраструктуры.

Помимо участия частного бизнеса в развитии услуг по дошкольному образованию, существенную роль могло бы сыграть расширение практики предоставления услуг по уходу за детьми либо компенсации расходов на такие услуги со стороны работодателей. Как показали результаты опроса, проведенного в рамках мониторинга социально-трудовой сферы НИИ труда и социальной защиты, предоставление услуг по уходу за детьми или материальной поддержки на эти цели является наименее распространенной формой поддержки работников с семейными обязанностями. (3,7% опрошенных организаций оказывали такую поддержку). Расходы организаций на образовательные услуги для детей сотрудников не превышают 1,5% всех видов расходов на социальную поддержку работников с семейными обязанностями[6]. Анализ опыта наших соседей – Литва, Польша – показывает, что корпоративная социальная политика преимущественно сосредоточена на создание условий для совмещения семейных и

профессиональных обязанностей (мини-группы по уходу за детьми в организациях, детские комнаты, компенсация расходов на детские сады и услуги по уходу) [7, с.40].

Таким образом, переход к полноценной политике поддержки баланса семьи и работы не возможен без интенсификации процессов развития инфраструктуры по уходу за детьми младшего возраста. Поддержка инициатив ГЧП в сфере дошкольного образования и стимулирующие меры для работодателей, проводящих корпоративную социальную политику, могли бы в достаточно короткие сроки создать благоприятные условия для работающих родителей.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Исследование "Беларусь: структура семьи, семейные отношения, рождаемость в меняющихся социально-экономических условиях", проведенное по методологии программы "Поколение и гендер" в мае-ноябре 2017 года, в рамках проекта международной технической помощи ЮНФПА, ЮНИСЕФ и Российской Федерации «Поддержка реализации национальной программы демографической безопасности Республики Беларусь» (регистрационный номер 2/15/000768).
2. Шиманович, Г. Данные исследования «Поколения и гендер»: возможности использования на примере изучения детской бедности [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.research.by/webroot/delivery/files/dp2018r08.pdf>. Дата доступа: 17.09.2018
3. Постановление Министерства образования Республики Беларусь от 09.11.2004 N 66 "Об утверждении Положения об учреждении, обеспечивающем получение дошкольного образования" [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic31/text917.htm>. Дата доступа: 27.06.2018
4. Министерство образования Республики Беларусь. Система дошкольного образования в Республике Беларусь [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://edu.gov.by/sistema-obrazovaniya/glavnoe-upravlenie-obshchego-srednego-doshkolnogo-i-spetsialnogo-obrazovaniya/doshkolnoe-obrazovanie//>. Дата доступа: 14.09.2018
5. Постановление Министерства образования Республики Беларусь от 25.07.2011 №150 "Об утверждении Положения об учреждении дошкольного образования и признании утратившими силу некоторых нормативных правовых актов Министерства образования Республики Беларусь" [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://pravo.newsby.org/belarus/postanov3/pst694.htm>. Дата доступа: 27.06.2018
6. Мониторинг социально-трудовой сферы Республики Беларусь. Информационно-аналитический доклад Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь. Мн., 2018
7. Глогош, Д. Направления деятельности в пользу сочетания семейных и профессиональных обязанностей – опыт западных стран // Сочетание работы с семьей в контексте профессиональной активизации женщин. Под ред. Ц. Садовска-Снарска. Белосток, 2008. – 271 с.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ТРАДИЦИЙ В СЕЛЬСКОЙ СЕМЬЕ В БЕЛАРУСИ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Марина БАЛБУЦКАЯ,²⁰

Институт экономики Национальной академии наук Беларуси

Социальная трансформация обусловила отказ от части традиций в современной сельской семье в Беларуси. Эмпирически выявлено, что часть традиций утрачена – безусловная ценность брака и официально оформленных отношений, пожизненный характер брака, понимание семьи только как отношений мужчины и женщины. Среди сохранённых – значимость человеческого достоинства и традиционных этических и моральных норм для благополучного брака и крепкой семьи.

Ключевые слова: семейные традиции, семья, село, сельское население, изменения, трансформация.

Social transformation has caused refusal of a part of traditions in modern rural family in Belarus. It is empirically revealed that a part of traditions is lost – the unconditional value of marriage and officially issued relations, the lifelong nature of marriage, understanding of family only as relations of man and woman. Among the kept – importance of human dignity and traditional ethical and moral standards for safe marriage and strong family.

Keywords: family traditions, family, village, country people, changes, transformation.

JEL Classification: Z21

Социоисторическая сущность семьи связана с передачей будущим поколениям наследия предыдущих и привитием необходимых норм для благополучного вхождения в жизнь современного мира. Преемственность обеспечивает развитие человечества, поскольку позволяет выходить за границы развития одного человека, которое ограничено краткостью его жизни. Накопленный предыдущими поколениями опыт позволяет новым поколениям двигаться дальше. С ранних лет человек имеет возможность опираться на то, что уже достигнуто и апробировано старшими. Родители ежедневно транслируют детям отношение к миру и людям, понимание добра и зла, оценки своих и чужих ошибок и достижений. Преемственность поколений – это та сила, которая расширяет возможности любого общества и каждого человека. Поэтому так важны традиции и их сохранение. Исчезновение традиций, борьба с ними – это те процессы, которые подрывают устойчивость общества, его стабильность; общество лишается исторической памяти. Вместе с тем в современном мире разорвать связь между поколениями становится всё легче в силу существующих технических и информационных технологий, тектонических сдвигов в образе жизни людей и развитии цивилизаций. Однако и при существующем темпе жизни, с новыми идеалами и правилами жизни (или отсутствии их) сохранение

²⁰ ©Балбуцкая Марина mb@tut.by, +375 29 7680803

преемственности не теряет своей актуальности, потому что она обеспечивает связь между прошлым, настоящим и будущим.

Долгое время считалось, что патриархальная сельская семья является самой прочной основой общества и самой стабильной семейной моделью (Ф. Ле-Пле, К. Циммерман, А. Карлсон и др.). Но в эпоху урбанизации и глобализации мир стремительно меняется. Бывшие аграрные общества превращаются в промышленные и городские. Семейная жизнь в сельской местности отличается от городской, прежде всего тем, что родственные и экономические отношения находятся в тесной связи. Это позволяет сохранять и более тесными отношения между членами семьи, а значит, и иметь больше возможностей для передачи опыта. В городе же семья и работа разделены: и территориально, и функционально. Члены городской семьи больше разъединены по объективным причинам.

Актуальность исследования трансформации традиций в белорусской сельской семье обусловлена тем, что Беларусь в XX столетии из аграрной страны превратилась в промышленно развитую. Сельских семей становится всё меньше, так как уменьшается численность жителей села. За период с 1940 (год накануне Отечественной войны) по 2017 гг. доля сельского населения сократилась более чем в 3 раза. Согласно статистическим данным в 1940 и 1950 гг. соотношение сельского населения к общей численности населения составляло 78,7% и 79,0% соответственно [1, с. 25]. А по состоянию на 2017 год – 22, 1%. 77,9% - это уже доля городского населения Беларуси [1, с. 26]. Только, в период с 1991 по 2017 гг. (постсоветский этап) численность населения Республики Беларусь сократилась на 698 тыс. человек (с 10189,8 тыс. чел. до 9491,8 тыс. чел.) [1, с. 26; 2, с. 8], а процентное соотношение сельского населения к общей численности населения снизилось на 12% (с 33,2% до 21,2%, что составляет 2079,7 тысяч человек) [10, с. 26; 20, с. 11]. Исходя из того, что сельских семей становится всё меньше, возможностей для сохранения традиций также становится всё меньше. **Семейные традиции** в жизни сельских жителей, по существу являются *основой их образа жизни, сохранения жизненных смыслов, норм и ценностей*, определяющих их трудовую этику, весь уклад жизни. Позитивный потенциал семейных традиций проявляется в том, что накопленный многолетний опыт, передаваемые знания, умения, навыки впоследствии способны приносить отдачу в повседневной жизни в виде мотивации к высоким результатам труда, успешной карьере, созданию крепкой семьи и счастливой семейной жизни, хорошего здоровья и др. В настоящее время, вследствие распространения рыночных отношений, информатизации и компьютеризации в сельскую жизнь проникают и активно внедряются новые социокультурные образцы поведения, ценностные установки городской культуры, изменяющие существовавшие традиции. Многие из них несут риски дестабилизации института семьи и брака.

Республика Беларусь столкнулась с серьезной проблемой, характерной для всех переходных обществ – **трансформацией семейных традиций** (*их преобразованием, изменением состояния*), что создаёт новые угрозы негативных изменений в институте семьи, в культуре и образе жизни сельской семьи, утраты положительных практик. В результате многие позитивные семейные традиции белорусского села, которые закрепляли определённый социальный

тип личности, саму ценность сельского образа жизни, рискуют оказаться утраченными.

Изменение **сельской семьи** под влиянием многофакторной среды, где закрепились альтернативные традиционным ценности, имеет негативные последствия для аграрного сектора, который с ней тесно связан, так как ведёт к разрушению сельского производства – одной из приоритетных целей развития белорусского общества и государства.

В этой связи значимость приобретает исследование процессов, связанных с сельской семьёй, являющейся социальным капиталом общества, с воспроизводством особого типа сельского человека, работника, воспитанного в сельской традиции, с выявлением направленности эволюции сельской семьи и вероятных последствий этого.

Различные аспекты проблематики семьи широко изучены белорусскими учёными-социологами С. Н. Буровой, А. К. Водневой, Т. И. Гапличником, С. В. Лапиной, А. П. Лимаренко, Е. М. Прилепко, Л. П. Шахотько, Н. Г. Юркевичем и др. Процессы общей социальной трансформации рассматривались А. Н. Даниловым, Д. Г. Ротманом, Л. Г. Титаренко и др., а те трансформации, которые происходят в белорусском селе, – Л. В. Корбут, Д. Г. Лином, Н. Е. Лихачёвым, С. Д. Предыбайло, Р. А. Смирновой и др. Благодаря этому стало возможным комплексное социологическое изучение белорусской сельской семьи, тенденций трансформации семейных традиций. Под влиянием глобальных преобразовательных процессов в социуме белорусская сельская семья сегодня переживает нелёгкие времена, оказываясь неспособной в полной мере выполнять свои базовые функции: экономическую, воспроизводственную, интегративную, социализационную. Выявление состояния и тенденций изменения семейных традиций в селе, касающихся форм брака, репродуктивного поведения, гендерных установок, а также условий укрепления института семьи может помочь приблизиться к решению социальной проблемы, касающейся выполнения сельской семьёй её основных функций, закрепления в селе молодежи.

Под *сельской семьёй* мы понимаем совокупность людей, основанной либо на браке, либо на кровном родстве или юридическом акте (усыновлении/удочерении), или сочетании этих оснований, связанную общностью быта и взаимной материальной и моральной ответственностью своих членов, которая характеризуется местом проживания – селом (в широком смысле этого слова). Сельская семья – это тип семьи, который выделен по критерию места жительства (место нахождения: город – село). Среди специалистов долгое время существовали разногласия в понимании села и деревни, но сегодня нет общепринятого понятия различий между ними. Мы исходим из того, что село – это маленькое поселение, административно-территориальный населенный пункт. Под сельскими населенными пунктами понимаются деревни, поселки, агрогородки, хутора и другие. Для нас важно лишь разведение понятий «городской» и «сельский». Сельский – означает не городской.

Ч. Я. Шафранская, исследовавшая особенности сельской семьи, акцентирует внимание на том, что, с одной стороны, институт сельской семьи, как подсистема социального института семьи, обладает основными

характеристиками последнего в современном его виде, с другой - он содержит в себе характерные черты сельского социума, который ассоциируется с патриархальностью. Отсюда амбивалентность существования института сельской семьи – сосуществование современности и патриархальности (в значении верности традиции) в сознании членов семьи [3].

В селе проживает одна четвёртая часть всех белорусских семей. Согласно данным последней переписи населения 2009 года в Беларуси численность сельских семей составила 677 364, городских – 2 013 848 [4, с. 149]. При сходном среднем размере семьи (3,0 человека) [4, с. 147] средний размер домохозяйства в селе меньше, чем в городе (в селе 2,3, в городе 2,5) [40, с. 9]. Современная белорусская сельская семья отличается от городской тем, что сельские женщины раньше (в среднем на 2 года) и больше рожают детей. В 2017 году среди сельского населения Беларуси средний возраст матери при рождении первого ребенка составляет 24,8 года (в целом при рождении ребенка – 28 лет), а среди городского - при рождении первого ребенка 26,9 лет (в целом при рождении ребенка 29,5 лет) [5, с. 274]. Суммарный коэффициент рождаемости в селе в 2 раза выше, чем в городе (в 2017 году в селе 3,077, в городе 1,342) [6, с. 46]. При преобладающей в стране малодетности среди сельских семей среднететных больше, чем среди городских. В селе вторых и последующих детей больше, чем в городе. Так, по результатам переписи 2009 года установлено, что от общего числа семей с детьми до 18 лет одного ребёнка имели 54,2% в селе и 70% в городе, двух – 34,4% в селе и 26,6% в городе, трёх и более – 11,4% в селе и 3,4% в городе [7]. В селе меньше распадается браков: в селе каждый третий, в городе каждый второй (в 2017 году на 1000 человек в селе 5,2 браков и 1,9 разводов, в городе 7,5 браков и 3,8 разводов) [6, с 57].

Специфика белорусской сельской семьи определяется образом жизни, характером взаимоотношений внутри семьи, с окружающими, принципами воспитания. Институциональными особенностями белорусской сельской семьи являются открытость (крайне малая степень обособленности и обезличенности общения), тесные контакты, зависимость от внешнего окружения (природного и социального), совместный труд всех членов семьи на земле, в контакте с животными.

Трансформация – понятие, которым обозначают социальные изменения, переход социальных систем, общностей, институтов и организаций из одного состояния в другое. Понятие «социальная трансформация» в нашем исследовании конкретизируется понятием «развитие», означающее необратимое, направленное изменение социального института сельской семьи в той её сфере, которая связана, прежде всего, с семейными традициями.

Развитие института белорусской семьи и сельской, в частности, отражает усиление ориентаций на индивидуализм и частность в жизни и отношениях. Половые и поколенческие отношения в семье претерпевают трансформацию [8]. При изменении института семьи как носителя и транслятора семейных традиций происходит трансформация самих традиций (их преобразование, изменение одного состояния на другое, появление новых черт и элементов). Изменение семейных традиций, понимаемое как появление новых черт и элементов в семейной жизни, есть неизбежный элемент развития системы семейных ценностей. Это деформация культурных содержаний, заложенных в традициях и

нормах. С одной стороны, изменение семейных традиций является благом, так как способствуют повышению степени организованности и адаптированности данной системы, целесообразности её существования в изменяющемся мире. С другой стороны, изменения несут существенную угрозу, так как расширением границ нормы и разрушением стандартов расстраивают стабильность и устойчивое равновесие семьи. В ситуации с проникновением постмодернистских ценностей в белорусский социум нарушается баланс между традицией и инновацией, что делает изменения опасными, так как может разрушить базовые ценности, традиции, культуру. Социальные последствия нарушения баланса заключаются в дестабилизации, в сбое передачи традиций, а также в высокой вероятности того, что социально опасные нормы, социально неприемлемые модели поведения получают своё закрепление в семейной традиции и будут воспроизводиться следующими поколениями белорусской сельской семьи. Ломка традиционных представлений во всех сферах общественной жизни зачастую провоцирует кризис, вызванный не столько скоростью и радикальностью изменений, сколько их рассогласованностью в отношении отдельных элементов целого.

Нами проведена разработка и апробация алгоритма изучения изменений социокультурного плана, позволяющая делать выводы об устойчивых свойствах, признаках и направлении развития института сельской семьи и её традиций в будущем. Ключевой составляющей данного алгоритма является анализ состояния и тенденций изменения традиций, касающихся **организации семейной жизни и форм брака**.

В обществах, которые пребывают на традиционалистском поле, поощряются религия, абсолютные стандарты и устоявшиеся семейные ценности. Постиндустриальные общества характеризуются как изменением характера производства, так и трансформацией потребностей и ценностных ориентаций людей. Роль семьи уменьшилась. Раньше семья была основной экономической ячейкой. Но в индустриальном обществе трудовая жизнь человека главным образом осуществляется вне дома. И в этом основная разница между городской и сельской семьей, где возможно соединение экономической деятельности и родственных отношений. В городе воспитание детей, как правило, сегодня осуществляется вне семьи (детские дошкольные учреждения, школы, детские организации и т.д.). В селе это распространено в гораздо меньшей степени. Дети больше бывают с родителями. Культурные же нормы обычно очень прочно интернализируются в раннем возрасте. Это одна из причин того, что традиции в сельской местности сохраняются больше, чем в городе.

В обществе постмодерна в области сексуального и матримониального поведения, репродуктивности и семьи имеет место тенденция отхода от жестких норм, которые в аграрном обществе были жизненно необходимы [9].

Данные эмпирического исследования (опрос 2015 г.²¹) отражают следующее: более половины сельчан состоит в зарегистрированном браке - 57,7% (54,2% горожан). В «гражданском» браке состоит 2,6% сельчан (3,0% горожан).

²¹ Республиканский опрос «Специфика семьи как социокультурного института», проведённый ГНУ «Институт социологии НАН Беларуси» в 2015 г. по репрезентативной выборке объёмом 1498 человек с контролем квот по полу, возрасту, образованию (научный руководитель – к.с.н., доцент И. В. Лашук).

Т.е., фактическое сожительство – это не приоритет какого-то одного вида поселений. Оценочные суждения сельчан в отношении сожительства свидетельствуют о сосуществовании традиционных и современных ценностей общества. Нетрадиционную форму семейной жизни – «гражданский» брак каждый четвёртый сельчанин считает *перспективной формой отношений в ближайшем будущем* (да – 7,8%, + скорее да – 17,6%). Оценки сельчан и горожан перспективности «гражданского» брака в целом сходны.

В Беларуси практика и ориентация на незарегистрированный брак является крайне негативным явлением, социальные последствия распространения которого весьма существенны и, помимо разрушения семейных традиций, влечёт для демографической ситуации в стране следующее: 1) отказ от рождения детей; 2) снижение числа детей; 3) смещение временных интервалов рождаемости. Рост числа незарегистрированных браков ведёт к росту числа внебрачных рождений, увеличению числа неполных семей. Отметим, что ещё в начале XX века для белорусов были типичными сильные религиозные и морально-нравственные устои, осуждавшие как внебрачные связи, так и рождения детей вне брака, аборт. В Беларуси ещё до XX века репродуктивное и сексуальное поведение неизменно было связано с брачным. И значительно позже началось постепенное разграничение сексуального, репродуктивного и брачного поведения.

В результате анализа данных исследования (опрос 2007 г.²²) выявлено довольно лояльное отношение сельчан к фактическому браку (33,4% из них имеют в целом положительное отношение). Взгляды сельчан и горожан на этот вопрос очень близки. Создавая такого рода союз, белорусы всё реже встречают неприятие со стороны общественности. Происходит неформальная институционализация сожительства как формы семейной жизни. Исследователи отмечают – «брак как традиционный институт трансформировался» [10, с. 138].

Установлено, что за восемь лет (опрос 2007 г.; опрос 2015 г.) число сельчан, которые *в целом положительно* относятся к сожительству («гражданскому» браку) увеличилось практически на 15% - с 33,4% до 48,2% (горожан на 2,7% - с 36,2% до 38,9%). В настоящее время только 16,2% сельских жителей (горожан - 17,8%) *в целом отрицательно* относятся к семьям, проживающим в «гражданском» браке.

Можно согласиться с исследователями А.П. Лимаренко и Е.М. Прилепко, считающими, что для части партнёров, состоящих в гражданском браке, он является «вынужденной внебрачностью». Тем не менее, нельзя исключать его как результат «переориентации на «постмодернистские ценности» (ценности индивидуальной свободы, самореализации, автономность частной жизни и др.)» [11, с. 218]. Несмотря на то, что традиционный институт брака подвергается существенной трансформации, учёные считают, что Республику Беларусь от многих европейских стран отличает сравнительно высокий потенциал «жизнеустойчивости» традиционной семьи и традиционного брака [11].

²² Республиканский опрос «Основные тенденции развития института семьи и брака в Республике Беларусь», проведённый совместно с ГНУ «Институт социологии НАН Беларуси» в 2007 г. по репрезентативной выборке объёмом 1109 человек, с контролем квот по полу, возрасту, образованию (научный руководитель – к.ф.н., доцент А. П. Лимаренко).

Мотивы вступления в официальный брак у сельчан и горожан практически идентичны. С заключением брака связано получение социально одобряемого статуса. Однако в настоящее время (опрос 2015 г.) *желание иметь статус «семейного человека»* в качестве побудительной причины вступления в официальный брак отметила крайне незначительная часть сельчан - 6,4% (в городе 9,1%). Для сельских жителей на первом месте среди мотивов вступления в брак - *взаимные чувства* - 85,0%. Выявлен значительный разрыв в значимости со следующей причиной - *желанием иметь детей* - 20,3%. Это свидетельствует о том, что в ходе развития семейно-брачных отношений для сельчан рождение детей утратило ту жёсткую привязку к браку, обусловленную ценностями традиционной патриархальной семьи, а положительная эмоциональная компонента (взаимные чувства) является в большей степени движущей силой при заключении брака, чем желание родителей и мнение окружающих.

Характеристики сельской семьи во многом определяются материальным положением, жилищными условиями, числом детей в семье, распределением домашних обязанностей и др. Между тем, можно предположить, что на устойчивость современной белорусской сельской семьи, её способность противостоять внутренним и внешним деструктивным силам в большей степени влияет менталитет белорусов, установки, ценности, возможность адаптации, что позволяет поддерживать равновесие, приспосабливаться к окружающей среде и брать её под контроль, чем уровень доходов, комфортность жилищно-бытовых условий и т.д. И это подтверждается эмпирически (опрос 2007 г.), поскольку лидирующие позиции занимают традиционные ценности семейной жизни сельчан: ценности человеческого достоинства (*взаимное уважение* – 77,2%); предположение о стойкости и стабильности этических и моральных норм сельчан (*супружеская верность* – 73,5%; *взаимопонимание и терпение* – 73,4%; *дети, их совместное воспитание* – 69,9%); материальной стороны жизни и обеспеченности семьи (*высокий доход* – 49,4%). В понимании сути жилищного вопроса, а также выбора местожительства, сельчане в большей мере ориентированы на неолокальное местожительство (*проживание отдельно от родственников мужа (жены)* – 47,4%). Распространение нормы неолокального места жительства, по мнению американского социолога Н. Смелзера, связано с тенденцией к индивидуализму и равному экономическому положению мужчин и женщин [12].

Выявлено различие у сельчан и горожан (опрос 2007 г.) значимости идентификационных характеристик как условий для хорошей крепкой семьи. При том, что большая часть респондентов как в селе, так и в городе убеждены, что скрепы в виде общей национальности, религии, положения **совсем не важны** для того чтобы семья была хорошей и крепкой: в селе таких **меньше** - *принадлежность к одной национальности* (в селе 34,8%, в городе 44,3%), *единая религиозная вера* (в селе 24,0%, в городе 31,8%) и *одинаковое социальное происхождение* (в селе 18,0%, в городе 25,3%). Т.е. в селе всё же больше тех, кто на это оглядывается. То, что в сельской среде, по сравнению с городской, в меньшей степени нивелируются объединяющие характеристики, меньшая толерантность в отношении представителей различных конфессий, национальностей и социальных классов во многом обусловлено социокультурным фактором.

Гомосексуализм как нетрадиционная форма сексуального поведения и партнёрского союза противостоит общественной морали и отношение к нему стигматизированное [13]. В постсоветский период произошла декриминализация гомосексуальности и некоторое изменение представлений об однополых типах партнёрского союза, что отражается не только на уровне личности, но и на уровне нормативно-ценностной системы белорусского общества. Исследования, проведённые Белорусской социологической службой «Общественное мнение» и Центром социологических и политических исследований БГУ (научный руководитель Д.Г. Ротман) в 2000-е годы, выявили сохраняющуюся неприязнь к гомосексуалистам – это те, кого белорусы не хотели бы видеть своими соседями - в 2000 г. - 63,3%, и в 2008 г. - 63,2% [14, с. 202]. В гомосексуальном союзе репродуктивная функция не может быть реализована физиологически. Значительная часть белорусов (в 2008 году - 64%) не согласна, что гомосексуальные пары должны иметь возможность усыновлять/удочерять детей [14, с. 215]. Это можно охарактеризовать как осознание деструктивной сущности подобной ситуации как угрожающей фундаментальным ценностям и представляющей опасность для общества.

В результате нашего анализа (опрос 2007 г.) выявлено, что в своём большинстве сельчане относятся в целом отрицательно к однополым союзам, вне зависимости от того зарегистрированы они или нет. Но 4,2% сельчан в целом положительно относятся к *зарегистрированному однополую браку*, 3,5% сельчан в целом положительно относятся к *свободному однополую сожителю*. В сумме это составляет 7,7% респондентов из сельской местности. Различия между мнениями сельчан и горожан незначительны. Можно заключить, что большинство белорусов усматривают в гомосексуализме противоречие сложившимся нормам и стандартам брачно-семейной сферы и достаточно осторожно относятся к таким союзам.

Установлено, что в настоящее время получают своё закрепление в культурных нормах (а в некоторых странах Запада и в правовых) различные неформальные партнёрские союзы. Подвергается сомнению целесообразность регистрации брачной связи между людьми в соответствующих государственных органах, закрепляющих их права и обязанности по отношению друг к другу. Отсюда отношение к юридическому браку как к пережитку [15, с. 19]. Институт брака не в состоянии продолжать выступать *«монополистом»* в регулировании сексуальных практик и прокреационной деятельности» [16, с. 46]. С одной стороны, регистрация брака между мужчиной и женщиной ведёт к организации жизни людей в определённую форму – форму семьи, с другой – фактический (незарегистрированный) брак, иначе – свободное сожительство мужчины и женщины, также образует семейный союз, хотя и не является традиционной его формой.

Характер изменений семейных традиций складывается из восприимчивости современной белорусской сельской семьи к ценностям западной культуры (ориентирующих на индивидуализм, самореализацию, материальное благополучие) и в то же время из сохранения традиционных демографических практик (высокий уровень брачности с одновременно низким уровнем разводимости, ранний возраст вступления в брак). Изменения имеют как положительную сторону (белорусская сельская семья становится более

демократичной, более эгалитарной, более свободной), так и негативную с точки зрения общественных интересов (семья становится менее устойчивой, нарушается преемственность между поколениями).

В ходе проведённого исследования нами установлено, что на изменение семейных традиций белорусского села все меньшее влияние оказывают консервативные нормы, усиливается давление социальной среды. Разработка и апробация алгоритма изучения изменений белорусской сельской семьи с её традициями позволила установить характеристики трансформации ключевой составляющей данного алгоритма - организации семейной жизни, форм брака.

Эмпирически выявлено, что тенденции изменения традиций в сельской семье разнонаправлены. **Негативной** тенденцией ведущей **к упадку** является **утрата** традиций, легитимизирующих монополию института брака на регулирование сексуальных практик и прокреационной деятельности, что ведёт к восприятию брака как социокультурного пережитка и оценке сожительства как перспективной формы семейных отношений.

В ходе социальной трансформации традиций в современной сельской семье **позитивными** тенденциями, которые могут быть оценены как ведущие к **прогрессу** являются следующие: **сохранение** значимости человеческого достоинства и традиционных этических и моральных норм как залога благополучного брака и крепкой семьи, преобладание взаимных чувств среди мотивов вступления в брак, сохранение традиционного понимания семьи только как отношений мужчины и женщины (обуславливающее отрицательное отношение к гомосексуализму).

Часть семейных традиций теряет **свою жёсткость**, когда за нарушением нормы немедленно не следуют санкции, не воспроизводится и постепенно утрачиваются.

К **утраченным** традициям относится безусловная ценность брака и официально оформленных отношений, все чаще понимание семьи ограничивается только отношениями мужчины и женщины. К **сохранённым** - значимость человеческого достоинства и традиционных этических и моральных норм для благополучного брака и крепкой семьи.

Укрепление и сохранение позитивных семейных традиций имеет важное значение, поскольку от этого зависит стабильность и безопасность не только семьи, но и всего белорусского общества.

Библиография:

1. Демографический ежегодник Республики Беларусь, 2017 : стат. сб. / Нац. стат. комитет Респ. Беларусь ; [редкол. : И. В. Медведева (пред. редкол.), И. С. Кангро, Ж. Н. Василевская и др.]. - Минск : Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2017. - 442 с.
2. Беларусь в цифрах : статистический справочник / Минск : Национальный статистический комитет Республики Беларусь; [редкол.: И.В. Медведева (пред. Редкол.), И.С. Кангро, Ж.Н. Василевская и др.]. - Минск : Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2018. - 71 с.
3. Шафранская, Ч. Я. Сельская семья в трансформирующемся обществе : на материалах Республики Татарстан : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Ч. Я. Шафранская. - Казань, 2005. - 271 с.

4. Перепись населения, 2009 : в 7 т. / Нац. Стат. Комитет Респ. Беларусь; [редкол. : В. И. Зиновский (пред. Редкол.), И. А. Костевич, Е. И. Кухаревич и др.]. – Минск : Нац. Стат. Комитет Респ. Беларусь, 2011. – Т. 5, ч. 1 : Число и состав домашних хозяйств Республики Беларусь. Жилищные условия домашних хозяйств - 2011. – 318 с.

5. Демографический ежегодник Республики Беларусь, 2018 : стат. сб. / Нац. стат. комитет Респ. Беларусь ; [редкол. : И. В. Медведева (пред. редкол.), И. С. Кангро, Ж. Н. Василевская и др.]. - Минск : Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2018. – 431 с.

6. Женщины и мужчины Республики Беларусь. Статистический сборник. – Мн.: Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2018. – 166 с.

7. Перепись населения Республики Беларусь 2009 года [Электронный ресурс] // Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Режим доступа: <http://census.belstat.gov.by/pdf/BOOK-ru-RU.pdf>. – Дата доступа: 14.08.2017.

8. Бурова, С. Н. Трансформация семейных отношений в современном обществе / С. Н. Бурова // Семья в современном мире : материалы междунар. конф., Минск, 8 апр. 2010 г. / ред. А. Н. Данилов. – Минск : Право и экономика, 2010. – С. 4-19.

9. Инглхарт, Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества [Электронный ресурс] / Р. Инглхарт // DocPlayer.ru. – Режим доступа: <https://docplayer.ru/64368264-Ronald-inghart-postmodern-menyayushchiesya-cennosti-i-izmenyayushchiesya-obshchestva.html>. – Дата доступа: 14.08.2018.

10. Титаренко, Л. Г. Ценности труда молодежи в белорусском обществе: потенциал инновационности и традиционности / Л. Г. Титаренко // Социологический Альманах. - 2016. - № 7. - С. 134-145.

11. Лимаренко, А. П. Актуальные проблемы развития института семьи и брака в Республике Беларусь / А.П. Лимаренко, Е.М. Прилепко // Социальное знание и проблемы консолидации белорусского общества: материалы междунар. Науч.-практ. Конф.; Минск, 17-18 нояб. 2011 г. / редкол.: Котляров И.В. (гл. Ред.) И др.; НАН Беларуси, Ин-т социологии НАН Беларуси. – Минск: Право и экономика, 2011. – С. 217-219.

12. Смелзер, Н. Семья [Электронный ресурс] / Н. Смелзер // Социология // Научно-просветительский журнал «Скепсис». – Режим доступа: http://www.scepsis.ru/library/id_611.html. – Дата доступа: 14.08.2018.

13. Бурак, Т. В. О влиянии стигматизирующей установки на поведение мужчин с гомосексуальной идентичностью / Т. В. Бурак, Е. В. Шкурова, Ю. Г. Черняк // Социология. - 2011. - № 1. - С. 129-133.

14. Ценностный мир современного человека : Беларусь в проекте «Исследование европейских ценностей» / Д. Г. Ротман [и др.]; под ред. Д. М. Булышко, А. Н. Данилова, Д. Г. Ротмана. – Минск: БГУ, 2009. – 231 с.

15. Ценностный мир современного человека: Беларусь и её соседи в международных проектах по изучению ценностей / Д. Г. Ротман [и др.]; под ред. Д. М. Булышко, А. Н. Данилова, Д. Г. Ротмана. – Минск: БГУ, 2013. – 175 с.

16. Голод, С. И. Социолого-демографический анализ состояния и эволюции семьи / С. И. Голод // Социологические исследования. – 2008. – № 1. – С. 40-49.

COMPATIBILITATEA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR DIN REPUBLICA MOLDOVA CU SPAȚIUL EDUCAȚIONAL TERȚIAR EUROPEAN

Mariana PRODAN, dr. în economie,
cercet. științific INCE

Acest articol prezintă o analiză a compatibilității învățământului superior din republica Moldova cu spațiul educațional terțiar european. În acest scop s-a recurs inițial la analiza trendurilor globale din învățământul superior versus specificul educației superioare europene. S-a stabilit că subiectul învățământul superior care s-a dovedit a fi este un factor crucial în economiile inovatoare și dezvoltarea economiilor bazate pe cunoaștere a devenit subiect de primă importanță în majoritatea țărilor dezvoltate. În Uniunea Europeană, învățământul terțiar este considerat factor drept vector al mobilității sociale și integrării. Mai mult, politicile și strategiile Uniunii Europene subliniază necesitatea soluționării problemei angajării tinerilor absolvenți prin interacțiunea mai strânsă între mediul academic și mediul de afaceri.

Europenizarea sistemului de învățământ superior din Republica Moldova a început încă în anul 2005, odată cu semnarea procesului de la Bologna. În anii care au urmat, învățământul superior a suferit schimbări profunde pentru a se deveni compatibil cu cel european. Însă, în ultimul timp, învățământul terțiar din Republica Moldova se confruntă cu probleme serioase care îi pot provoca până și pieirea. O serie de factori au generat această situație, printre care menționăm: situația demografică negativă din ultimele decenii, emigrarea masivă a cetățenilor moldoveni în străinătate, accesul gratuit și liber la diverse programe internaționale de educație, granturi, burse. Una din soluțiile identificate în prezentul articol ar fi atragerea de studenți străini proveniți din țările fostei URSS, dar și din unele țări asiatice. Totuși, pentru a atinge acest obiectiv, universitățile moldovenești ar trebui să investească mai mult în fortificarea cunoștințelor de limbi străine a cadrelor didactice.

Cuvinte-cheie: învățământ superior, compatibilitate, europenizare a învățământului superior

This article presents the analysis of Moldovan higher education compatibility with the European educational space. In this perspective, an analysis of the global trends in higher education versus the specifics of European higher education was carried out. We have determined that higher education is a critical factor for innovation and the development of sustainable knowledge-based economies, becoming a topic of primary importance in the most developed countries. In the European Union, higher education is primarily considered as a vector of social mobility and integration. Moreover, the policies and strategies of the European Union highlight the need to solve the problem of hiring young graduates in the workplace as well as the interaction between universities and the business world.

The Europeanization of the higher education system in the Republic of Moldova started in 2005, with the accession to the Bologna Process. In the years to come, higher education has undergone profound changes in order to make it compatible with the European higher education system. However, nowadays, higher education in the Republic of Moldova seems to face very serious problems, with the mere risk of disappearing. There are many factors that have generated this situation, among which the most obvious are:

negative demographic situation of the last decades, the massive migration of Moldovan citizen abroad, free and massive access to various foreign programs, grants, scholarships, etc. One viable solutions for this problem could be to attract foreign students, especially from former USSR, but also from Asian countries. However, this solution can be considered only if Moldova higher education gets extra investment, especially those related with teaching in foreign languages.

Key-words: higher education, compatibility, Europeanization of higher education

Cuvântul englez "școală" provine din limba greacă "σχολή" (scholē), care inițial însemna "agrement". În Grecia Antică, educația a fost considerată timp liber, fiind destinată doar păturilor privilegiate. Civilizația umană a evoluat foarte mult și astăzi, educația, în general, și învățământul superior, în special, nu sunt considerate ca un scop în sine, ci ca o investiție în capitalul uman, necesară pentru a asigura venituri adecvate, contribuind în același timp la nevoile societății. Astfel, dorința de a obține studii superioare în rândul tinerilor a devenit o tendință generalizată în continuă creștere.

Trenduri globale în învățământul superior versus specificul învățământului superior european. Este recunoscut pe scară largă că abilitățile și capitalul uman au devenit coloana vertebrală a prosperității economice și a bunăstării sociale în sec. XXI. Dorința națiunilor de a menține un nivel înalt al prosperității a impus păstrarea avantajelor competitive, dezvoltarea și susținerea unei forțe de muncă calificate, menținerea unei cercetări științifice competitive la nivel global, punând baza îmbunătățirii difuzării cunoștințelor în beneficiul societății în ansamblu și devenind un "bun în masă".

În acest context, învățământul superior reprezintă un factor critic pentru inovare și pentru dezvoltarea capitalului uman, jucând un rol central în succesul și sustenabilitatea economiei cunoașterii [1]. Prin urmare, învățământul superior a devenit mult mai mult important pe agendele naționale și a suferit mutații profunde în ultimele decenii, reprezentate inclusiv și de revizuirea recentă a politicilor educaționale la nivel terțiar ale Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE).

Învățământul superior de acum 40-50 de ani în urmă, este complet diferit de cel de astăzi. Tendințele recente au contribuit la remodelarea învățământului universitar, îndepărtându-se de modelul "turnului de fildeș" la care participa doar elita. Astăzi, instituțiile de învățământ superior sunt cu mult mai diversificate și mai aproape de modelul unui mozaic, la care participă populația din toate categoriile sociale. În prezent, învățământul superior se caracterizează printr-o extindere masivă și participare mai largă; apariția de noi jucători; profiluri mai diverse ale instituțiilor de învățământ superior și ale programelor destinate elevilor. Concomitent are loc:

- adaptarea mai largă și mai intensă la noile tehnologii;
- intensificarea proceselor de internaționalizare;
- intensificarea concurenței din domeniul învățământului superior;
- creșterea presiunii asupra costurilor și adoptarea noilor forme de finanțare;
- creșterea și diversificarea modurilor de guvernare;
- creșterea accentului pus pe performanță, calitate și responsabilizare a universităților cu privire la produsul final.

Drept consecință, s-a estimat că în viitorul apropiat în țările membre ale OCDE circa 60% dintre tinerii adulți vor avea acces la învățământul superior în timpul vieții. Previziunile efectuate la nivelul aceleiași organizații internaționale indică faptul că numărul studenților în învățământul superior va cunoaște o puternică creștere - de la 97 de milioane de studenți 2000 până la peste 262 de milioane până în 2025[2].

Datorită globalizării și apariției învățării digitale, interdependența dintre oameni, informații și instituții de învățământ a crescut[3]. Acest fenomen modifică radical peisajul învățământului superior, precum și așteptările studenților, care decid cu privire la conținuturile pe care doresc să le studieze, calendarul și metodele care le satisfac cel mai bine nevoile și interesele personale de învățare.

Problema guvernancei și a managementului învățământului superior este subiectul unor dezbateri politice și publice atât la nivel național, cât și la nivel supranațional. OCDE, UNESCO și Uniunea Europeană, alături de alte organizații internaționale și guverne ale autorităților naționale, subliniază în mod constant importanța rolului învățământului superior în creșterea economică și bunăstarea socială, dar și rolul său de antidot contra consecințelor crizei financiare globale asupra ocupării forței de muncă. Performanța și calitatea învățământului superior au devenit un semn al capacității unei țări de a-și pregăti propria dezvoltare viitoare.

Pe măsură ce concurența se intensifică pentru a câștiga o cotă de piață cât mai mare la nivel global, învățământul superior - ca o sursă esențială de capital uman - a devenit fundamental pentru a crea un avantaj competitiv.

Recenta criză economică a demonstrat în mod clar că învățământul terțiar reprezintă un bun de mare valoare pentru o persoană lipsită de experiență profesională. Astfel, în țările OCDE, rata șomajului este de aproape trei ori mai mare în rândul celor fără diplomă de studii superioare (13%) comparativ cu doar 5% a celor ce dețin o diplomă de studii superioare. În mod corespunzător, peste 80% dintre persoanele cu diplomă de învățământ terțiar a avut un loc de muncă comparativ cu mai puțin de 60% pentru cei fără diplomă [4].

Mai mult, studiile superioare nu numai că sporesc șansele de a găsi un loc de muncă, dar au impact și asupra nivelului de venit. În medie, un adult cu studii superioare câștigă de 1,5 ori mai mult decât un adult care nu are studii superioare. În mod similar, o persoană fără studii superioare câștigă în medie cu 25% mai puțin decât persoanele de aceeași vârstă cu studii superioare. Criza financiară mondială din 2007 a consolidat inegalitățile salariale în acest sens: în medie, diferența dintre salariile celor puțin instruiți și acelor cu instruire superioară a fost de 75% în țările OCDE în 2008 față de 90% în 2011.

În Uniunea Europeană, învățământul superior este considerat un vector al mobilității sociale și al integrării. Într-o serie de documente strategice publicate recent, Comisia Europeană evidențiază provocările importante cu care se confruntă actualmente învățământul superior din Uniunea Europeană, precum și cele 20 de milioane de studenți ai Uniunii[5]. În acest sens, se cer a fi găsite soluții accesibile pentru: a răspunde la creșterea numărului de studenți; de adaptare la procesele de globalizare[6]; de îmbunătățire a învățământului superior prin prisma noilor tehnologii și, în final, ultima, dar nu în ultimul rând, să se asigure că educația și formarea îndeplinesc întocmai nevoile societății și ale pieței forței de muncă.

În mod cert, competențele și calificările studenților absolvenți reprezintă unul dintre factorii esențiali necesari asigurării succesului economic al Uniunii Europene.

Unii specialiști în domeniu menționează că în viitor considerentele economice vor avea o influență tot mai mare în ceea ce privește reformele din sistemul educațional. Experții subliniază că problema angajării tinerilor absolvenți în câmpul muncii, precum și interacțiunea dintre universități și lumea afacerilor, devine din ce în ce mai actuală. Pentru a răspunde nevoilor de locuri de muncă de mâine, axate pe cunoaștere, este necesar de pregătit un număr din ce în ce mai mare de persoane cu calificare înaltă, capabili să răspundă oportunităților și cerințelor economiilor moderne. Previziunile recente arată că, către anul 2020, circa 35% din locurile de muncă ale Uniunii Europene vor necesita diplome de învățământ superior.

În Strategia Europa 2020, a cărei scop este de a face ca Uniunea Europeană să devină cea mai competitivă economie, s-a convenit asupra obiectivului ca până în anul 2020, 40% din populația în vârstă de 30-34 ani a Uniunii Europene să aibă studii superioare.

Tendențele actuale ale învățământului superior din Republica Moldova din perspectiva de integrare în spațiul educațional european. De mai muți ani, Republica Moldova este antrenată în procesul de asociere la Uniunea Europeană, fapt ce implică necesitatea aducerii sistemului de învățământ superior aproape de nivelul celui european. Europeanizarea sistemului educațional din Republica Moldova a început în anul 2005, când a avut loc modificarea și completarea Legii educației din 1995, prin aderarea sistemului educațional din Republica Moldova la *Procesul Bologna*. Odată cu aderarea la acest proces, calitatea sistemului educațional a devenit o prioritate, iar în structura învățământului universitar au intervenit schimbări majore:

1. Introducerea studiilor superioare bazate pe trei cicluri – licență, masterat și doctorat, introducerea suplimentului la Diplomă și a Sistemului European de Credite Transferabile (ECTS). Acest model de studii superioare și postuniversitare vine în schimbul modelului potrivit căruia absolvenții școlilor medii generale urmau 5 ani de studii la universitate, iar absolvenții liceelor studiau pe parcursul a 4 ani în cadrul instituțiilor de învățământ superior.

2. Înmatricularea candidaților în instituțiile de învățământ superior doar în baza mediei obținute la examenele de bacalaureat.

3. Organizarea sistemului de evaluare și monitorizare internă și externă a calității prin crearea unei Agenții de Asigurare a Calității, independente de Guvern, și a centrelor de management al calității la fiecare universitate în parte.

4. Racordarea ofertei universitare la cerințele pieței prin urmărirea traseului absolvenților, crearea legăturilor cu angajatorii, profesionalizarea învățământului.

Concomitent, în învățământul superior al Republicii Moldova s-au manifesta niște tendințe destul de contradictorii, care nicidecum nu trebuie puse pe seama aderării la Procesul de la Bologna, ci mai degrabă a politicilor guvernamentale din ultimul deceniu. Astfel, principala tendință îngrijorătoare este scăderea efectivelor de studenți.

Spre exemplu, evoluția numărului studenților în perioada 2005-2018 a cunoscut o tendință de scădere drastică, efectivul de studenți diminuându-se de aproape două ori (*Fig.1*). Remarcăm, această tendință este specifică ambelor cicluri: și nivelului licență și masteratului, cu o descreștere mai accentuată pentru nivelul licență.

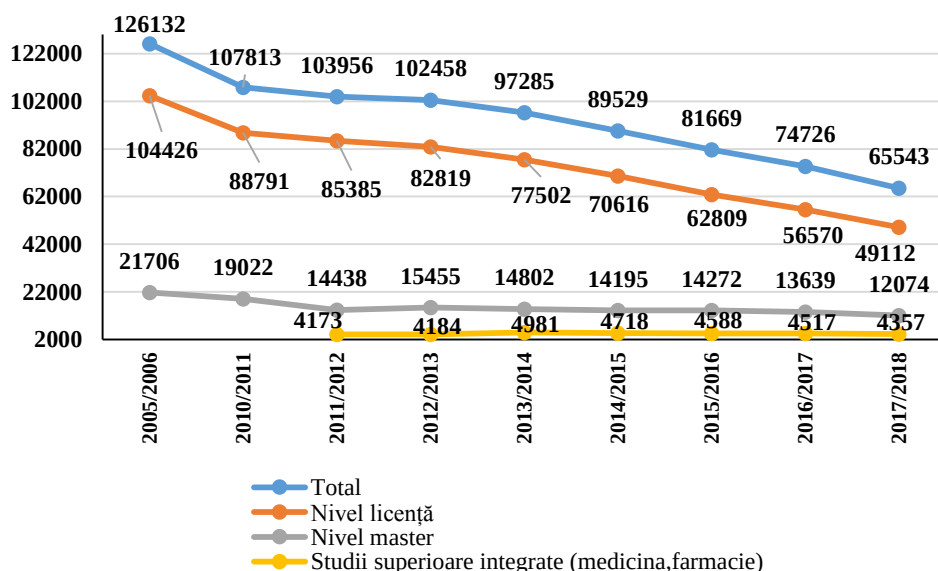

Fig. 1. Evoluția numărului studenților în perioada anilor 2000-2018, Republica Moldova, mii persoane

Sursa: datele Biroului Național de Statistică, www.bns.md

*Studiile superioare integrate se referă la domeniul medicinei și farmaciei, nefiind separate în treapta de licență și master, cu durata de 6 ani.

Urmărind ritmurile de scădere a numărului de studenți din instituțiile de învățământ superior, constatăm că acestea au tendință de accelerare chiar din anul 2013, atingând nivelul de 12,2 % în 2017 în raport cu 2016 (Tabelul 1.).

Tabelul 1. Ritmul de descreștere a numărului de studenți din învățământul superior din Republica Moldova

	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2015/ 2016	2016/ 2015	2017/ 2016
Ritmul de descreștere	-1,4	-5,0	-7,9	-8,7	-8,5	-12,2

Sursa: calculat de autor în baza datelor BNS, www.bns.md

Valorile absolute oferă o vedere de ansamblu asupra dinamicii efectivelor de studenți, dar nu evidențiază nivelul general de participare la învățământul superior. *Rata brută de cuprindere în învățământul superior* oferă date referitoare la capacitatea sistemului de învățământ universitar de a înmatricula studenți, dar și la interesul populației pentru acest nivel de învățământ (Fig.2). Astfel, în conformitate cu datele furnizate de Figura2., interesul pentru învățământul terțiar în Republica Moldova a fost în scădere în ultimii 10 ani, rata de cuprindere a tinerilor în învățământul superior scăzând de la 36,2% în 2007 la 28% în anul 2018. Acest indice este superior în Uniunea Europeană, înregistrând valoarea medie de 36%, cu targetul de 40% către anul 2020.

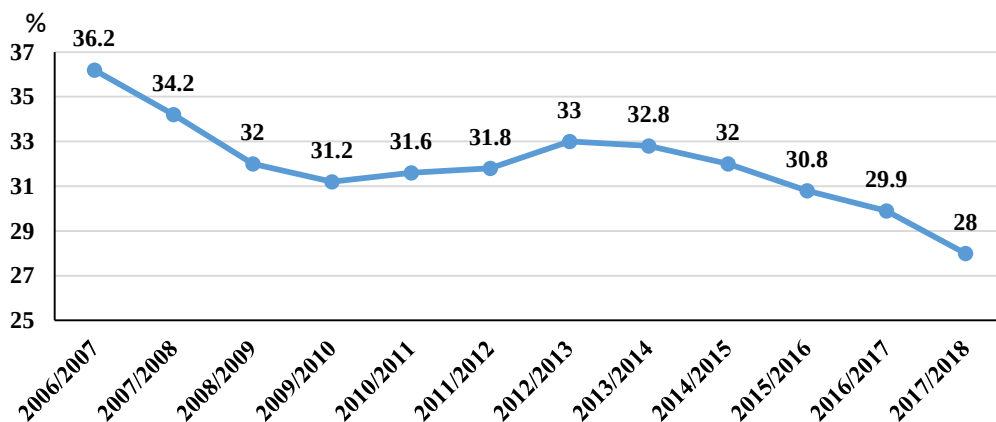

Fig. 2. Rata de cuprindere a tinerilor în învățământul superior, Republica Moldova

Sursa: datele Biroului Național de Statistică, www.bns.md

Aceeași tendință de regres se manifestă și în ceea ce privește numărul mediu de studenți la 10000 de locuitori, diminuându-se cu circa 45% în anul 2018 în raport cu anul 2007 (Fig.3)

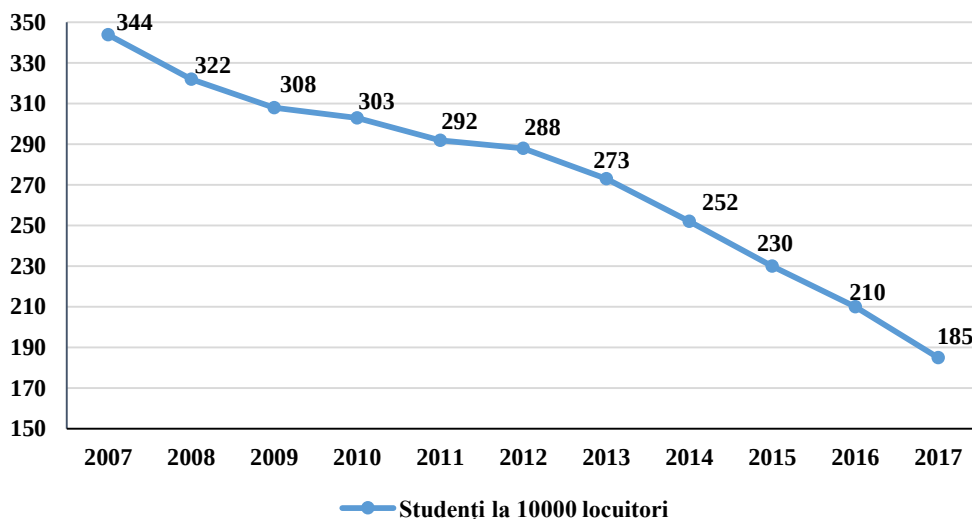

Fig. 3. Studenții instituțiilor de învățământ superior la 10000 locuitori, Republica Moldova

Sursa: datele Biroului Național de Statistică, www.bns.md

Referindu-ne la alți indicatori importanți, care caracterizează starea învățământului superior din Republica Moldova, distingem doi dintre ei: gradul de înrolare în învățământul superior și rata de absolvire în învățământul superior. Acești indicatori sunt reflectați în rapoartele internaționale și mai exact în raportul privind Indicele global al Capitalului Uman și în Raportul Privind Indicele Global al Competitivității. Potrivit Indicelui Global al Capitalului Uman 2017, Republica Moldova

ocupă doar locul al 76-lea din 130 de țări în ceea ce privește rata de absolvire în învățământul superior și locul al 62-lea la rata de înrolare²³. O poziție similară a ratei de înrolare în învățământul superior este ocupată de Republica Moldova și în clasamentul Indicelui Global al Competitivității 2018, mai exact locul al 69-lea din 140 de țări evaluate în clasament.

Deficiențele sistemului de învățământ superior din Republica Moldova.

Sistemul de învățământ superior din republică, de la o vreme încoace, s-a pomenit în impas serios, acesta fiind generat, de faptul că numărul de studenți de la an la an scade în mod vertiginos. Există o mulțime de factori care au generat această situație, mai importanți fiind situația demografică extrem de negativă din ultimul deceniu, migrația masivă peste hotare a cetățenilor moldoveni, accesul liber și masiv la diverse programe, granturi, burse străine etc. Totuși, un alt factor extrem de important, pe care ținem să îl menționăm, este și faptul că ultimele guvernări practic s-au opus masificării învățământului superior în Republica Moldova. Contrar faptului că în Europa această tendință este binevenită și chiar încurajată, numărul studenților fiind în creștere de la an la an atât în Europa, cât și în lumea întreagă, în Republica Moldova, tendințele de creștere a numărului de studenți din primii ani ai tranziției cu o rată anuală de creștere de 10% a stârnit critici din partea guvernanților. În perioada sovietică, procesul de expansiune al învățământului terțiar a fost puternic controlat de către sistemul centralizat sovietic. După o perioadă inițială de expansiune educațională, Partidul Comunist s-a confruntat cu o criză sistemică generată de contradicția dintre controlul exercitat de Partid asupra societății, pe de o parte, și creșterea unei noi clase de oameni cu studii superioare, pe de altă parte [7]. Începând cu anii 70, Partidul comunist a adoptat un sistem foarte restrictiv în domeniul educației superioare, restricționând drastic accesul la acest nivel de educație. După destrămarea Uniunii Sovietice, politicile în domeniul educației terțiare au devenit mult mai permissive și mai relaxate, exprimat prin creșterea rapidă a indicelui de înrolare în învățământul superior, el sporind anual cu aproximativ 10%. Astăzi putem spune că sistemul de învățământ superior din Republica Moldova a devenit, din punct de vedere cantitativ, unul de masă. În același timp, este de semnalat tendința de descreștere a numărului de studenți începând cu 2005, fapt ce poate fi pus pe seama politicilor de reglementare a fluxurilor de studenți, pe care autoritățile Republicii Moldova au început să le promoveze în vederea eliminării decalajelor existente pe piața muncii, percepute ca fiind generate de “comercializarea” sistemului de învățământ superior.

În țările dezvoltate, în anii 80 ai sec. XX, la fel s-a produs o contracție a bugetelor alocate pentru educație, acesta datorându-se încetinirii creșterii economice. Guvernele au devenit mai ostile față de ideea finanțării educației, întrucât din perspectiva relației dintre cost și beneficiu educația nu se dovedea deloc eficientă. Reacția aparent firească a guvernelor față de aceste probleme economice a constat într-un efort de “deşcolarizare” (deschooling), care a presupus reorientarea fluxurilor de studenți dinspre învățământul superior spre cel obligatoriu, crearea unei forțe de muncă flexibile, adecvată pieței de muncă, prin introducerea unor scheme de training profesional și prin consolidarea învățământului vocațional. Acest lucru s-a întâmplat și în Republica Moldova, învățământul vocațional devenind o alternativă viabilă învățământului superior, în opinia guvernanților. Cu toate acestea, experiența statelor

²³ Global Index of Human Capital 2017, Index of Global Competitiveness 2018.

occidentale demonstrează că aceste eforturi de intervenție dirijistă a statelor în vederea micșorării decalajelor dintre cererea de competențe și oferta universitară nu și-au atins ținta și n-au fost în stare să rezolve problema șomajului. Nici cursurile speciale de reciclare și nici învățământul profesional n-au putut da de lucru milioanei de șomeri, fapt ce a demonstrat că intenția de adecvare a pieței de muncă cu fluxurile de studenți s-a dovedit a fi o simplă iluzie. Spre finalul acestor eforturi de echilibrare a cerințelor pieței și a voluntarismului mediului academic s-a constatat că rezolvarea problemei șomajului poate fi găsită doar prin crearea de noi locuri de muncă. Treningurile și învățământul profesional nu pot crea locuri de muncă. Ele pot doar pregăti tineri pentru obținerea unor meserii, dar dacă nu există meserii disponibile, șomajul nu poate fi combătut. Sociologul D. Finn subliniază că a-i pregăti astăzi pe tineri pentru un lucru anume este extrem de dificil, deoarece nimeni nu poate garanta că acești oameni vor fi angajați corespunzător și, mai mult, nimeni nu poate fi sigur că rigorile tehnologice ale meseriei alese nu se vor schimba de la o zi la alta, astfel obligându-i pe acești oameni să meargă din nou la cursuri pentru a deveni din nou angajabili[8]. Din această cauză, susținătorii teoriei capitalului uman insistă asupra imposibilității planificării umane în domeniul educațional, deoarece economia modernă se schimbă de o manieră imprevizibilă. Politicile educaționale promovate de guvernul Republicii Moldova se înscriu în același context al eforturilor de reglementare a fluxurilor de studenți printr-o intervenție planificatoare, motivată de necesitatea pregătirii unui număr suficient de specialiști calificați necesari pentru acoperirea trebuințelor economice de cadre calificate. Principalele acțiuni întreprinse de autorități în vederea realizării acestui obiectiv țin de modificarea voluntară a ofertei de cadre pentru economia națională, neglijându-se aspectele ce țin de cererea reală de pe piață. Cu alte cuvinte, guvernul reduce efectivele de studenți din contul unor specialități, considerate a fi fără perspectivă (economie, drept, studii cu frecvență redusă), dar se preocupă mai puțin de crearea locurilor de muncă.

O altă "amenințare" permanentă pentru învățământul superior din Republica Moldova sunt bursele acordate de Guvernul României, numărul cărora crește de la an la an. Pentru o țară atât de mică, precum este Republica Moldova, cifra de ordinul miilor, ca și număr de burse de studii acordate de țara vecină tinerilor, devine o problemă greu de depășit pentru universitățile autohtone. Există voci care spun că, de fapt, oferirea de burse în număr mare de către Guvernul României nu ar trebui tratată ca o amenințare, dar ca o alternativă pentru tinerii moldoveni de a obține studii competitive, însă aceștia mai puțin fac referință la numărul real al tinerilor care se întorc în țară după terminarea studiilor, ca să-și facă carieră în țara de origine.

Așa sau altfel, reieșind din condițiile actuale, învățământul superior din Republica Moldova trebuie să caute și să găsească soluții viabile de supraviețuire și ulterior de dezvoltare reieșind din noile realități. Astfel, drept una din posibilități ar fi îmbunătățirea curriculumului și a planurilor de învățământ, astfel încât potențialii studenți să fie atrași să-și facă studiile anume în instituțiile superioare de învățământ din Republica Moldova. O altă soluție, pe termen mediu și lung, ar fi internaționalizarea învățământului superior din Moldova: adică atragerea studenților din țări terțe. Evident că, deocamdată, învățământul superior din Republica Moldova nu poate face concurență celui din Europa de Vest. Însă ca alternativă ar putea miza pe studenții importati din fostele țări ale URSS: Ucraina, Tadjikistan, Turkmenistan, Kazahstan, precum și din unele țări asiatice, cum ar fi India, China, care în prezent dețin populația

cea mai numeroasă de pe glob. Pentru a atinge acest scop, universitățile din Moldova ar urma să înfăptuiască un șir de transformări serioase, iar primul punct pe care ar trebuie să-l revizuiască, ar fi predarea în limbile străine (engleză, franceză, rusă, etc.). În prezent acest aspect este serios neglijat de universitățile moldovenești

Pentru a implementa studiile în limbi străine pe o scară mai largă, universitățile și implicit statul, ar trebui să investească în creșterea unei noi pleiade de profesori tineri, cunoscători de limbi străine. Aceasta implică atât cheltuieli cu instruirea acestor tineri profesori, cât și creșterea nivelului salariului al cadrelor didactice, pentru a face mai atractive posturile disponibile din învățământul superior.

Referințe bibliografice

1. David D.Dill and Frans A.Van Vught (eds.) (2010) National Innovation and the Academic Research Enterprise: Public Policy in Global Perspective. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 592 pp.
2. UNESCO, A new dynamic: private higher education, 2009, p. 2.
3. UNESCO, Pathways Towards a Shared Future: Changing Roles of Higher Education in a Globalized World, 2008, p. 15.
4. OCDE, Regards sur l'éducation Indicateurs 2013: Indicateur A5 Dans quelle mesure le niveau de formation affecte-t-il le taux d'emploi? 2013, pp. 76-77.
5. Eurostat, Students in tertiary education, 2012.
6. Commission européenne, L'enseignement supérieur européen dans le monde, COM(2013) 499 final.
7. Evan Schofer, John Meyer "The World-Wide Expansion of Higher Education in the Twentieth Century", Stanford Institute of International Studies, Number 32, 2005.
8. Finn D. Leaving School and Growing Up: Work Experience in the Juvenile Market. In Bates I., Clarke J., et all. Schooling for the Dole? The New Vocationalism, London and Basingstoke: The MacMillan Press, 1984, pp. 17-63.

ABORDAREA INTERDISCIPLINARĂ A COMPORTAMENTULUI DE SĂNĂTATE AL TINERILOR

Mariana CRÎȘMARU, cercetător științific, INCE

În prezent, stilul de viață reprezintă unul dintre cei mai importanți predictorii ai sănătății sau, dimpotrivă, a bolii. În acest articol sunt prezentate aspecte multidisciplinare ale comportamentului relaționat cu sănătatea, focusându-ne asupra trăsăturilor caracteristice ale tinerilor. Sunt trasate principalele tendințe sociale și epidemiologice și impactul acestora asupra comportamentului uman. Este descrisă starea sănătății tinerilor prin prisma indicatorilor statistici și datelor din sondaje sociologice. Analiza situației în materie de sănătate și comportamente de sănătate atestă o rată înaltă a mortalității provocate de cauze externe, o creștere a numărului cazurilor de infecție cu virusul HIV, o rată înaltă a sarcinilor în rândul adolescentelor. O mare parte din tinerii adoptă comportamente cu risc pentru sănătatea proprie, cu repercusiuni mai târziu în viață.

Cuvinte-cheie: *sănătate, boală, stil de viață, tineri, responsabilitate individuală.*

Lifestyle became now one of the most important predictors of health or, on the contrary, of disease. The paper examines the multidisciplinary aspects of health-related behavior, focusing on characteristics of young people. The main social and epidemiological trends and their impact on human behavior are outlined. It describes the health status of young people using statistical indicators and data from sociological surveys. Analysis of health status and health-related behaviors show a high rate of mortality due to external causes, an increase in HIV infection rates, a high rate of teenage pregnancy. Much of young people adopt risk health behaviors, with later repercussions in their lives.

Keywords: *health, illness, lifestyle, young people, individual responsibility.*

Introducere. Este unanim acceptat faptul că starea de sănătate a tinerilor este nu doar unul din indicatorii care arată nivelul de dezvoltare socială și economică a unei țării, dar și un indicator important al ocupării forței de muncă în viitor, al potențialului economic, cultural și de reproducere al oricărei societăți. Prin urmare, promovarea sănătății și educația pentru sănătate s-a transformat într-o problemă de prim rang pentru orice comunitate umană.

Dat fiind particularitățile sale specifice demografice, biologice de vârstă, activitate, sănătate sau morbiditate, tinerii sunt adesea vizați drept grup-țintă pentru identificarea stilurilor de viață și pentru campaniile de promovare a sănătății. Se remarcă faptul că în această perioadă a vieții, cu provocări și oportunități specifice, tinerii fac alegeri importante privind sănătatea lor, adoptă comportamente care pot fi continuate pe parcursul întregii vieți. Totodată, tinerii sunt considerați susceptibili sau vulnerabili la diferite îmbolnăviri și maladii [1, 2], cât și cu potențial crescut în vederea adoptării unor comportamente care prezintă risc pentru sănătatea proprie [5]. Adoptarea diferitor comportamente la această etapă poate avea rezonanță în mortalitatea, morbiditatea și problemele sociale mai târziu, pe parcursul vieții. Mai mult decât atât, implicarea în comportamente cu risc pentru sănătate poate împiedica parcursul școlar și profesional cu consecințe pe termen mediu și lung.

Sub aspectele enumerate mai sus, dar și odată cu creșterea considerabilă a costurilor pentru tratament și îngrijire medicală etc., este frecvent utilizat și promovat conceptul de responsabilitate socială și individuală pentru sănătate [3], ce semnifică aplicarea regulilor de conduită privind sănătatea proprie. În Republica Moldova au fost aprobate un șir de documente strategice și programe naționale în vederea promovării sănătății, educației pentru sănătate și profilaxia maladiilor. Menționăm în special: Strategia Națională de Sănătate Publică pentru anii 2014-2020 [21]; Programul Național privind controlul tutunului pentru anii 2017-2021 [21]; Programul "Educație pentru sănătate" (curriculum opțional pentru învățământul primar) [Error! Reference source not found.].

Cercetătorii în domeniu au formulat un șir de trăsături specifice ale comportamentelor relaționate cu sănătatea acestui segment de populație [1, 4]. Astfel, prin adoptarea unui anumit comportament de risc, tinerii tind să-și exprime opoziția față de normele convenționale ale societății (ex. consumul de droguri); se identifică cu semenii și se integrează într-un anumit grup (ex. fumatul, consumul de alcool); își exprimă și confirmă valorile identității personale prin adoptarea unor comportamente adulte (ex. consumul de alcool, fumatul); declanșează mecanismul de coping / de adaptare la situații de stres, frustrare, depresie (ex. consum de alcool, droguri, fumat); experimentează stări noi (ex. consumul de droguri). Totodată, studiile arată că în cele mai dese cazuri comportamentele de risc pot apărea într-un set comportamental, cum ar fi relația dintre fumat și consumul de alcool, consumul de alcool și sex neprotejat etc.. Se atestă și o relație inversă, precum fumatul și practicarea unui anumit sport - cei care sunt implicați în activități fizice sau care practică un anumit gen de sport, fumează într-o proporție mult mai mică decât cei care sunt inactivi pe plan sportiv.

În aceeași ordine de idei, este alarmant faptul că adoptarea unor comportamente de risc la o vârstă fragedă poate duce în multe cazuri la dependență, iar rolul prevenirii și educației pentru sănătate în acest caz este unul crucial. Astfel, un șir de studii atestă faptul că practic absoluta majoritate a fumătorilor activi au început a fuma până la vârsta de 30 de ani [7]. Aceste date sunt confirmate și de cele mai recente studii realizate în Republica Moldova: 13% au început a fuma până la 15 ani, 50% între 15-19 ani, 24% la vârsta 20 -24 ani, 7% la 25-29 ani și doar 6% după vârsta de 30 ani [8]. Totodată, se accentuează că dependența (de ex. de alcool, de nicotină, de droguri etc.) se caracterizează în multe cazuri prin modificări comportamentale negative, interpersonale, emoționale, mentale și de sănătate.

Abordare multidisciplinară a comportamentului de sănătate. Comportamentul uman și relaționarea acestuia cu sănătatea este un fenomen extrem de complex și care necesită o abordare multidisciplinară. Stilul de viață sau comportamentul de sănătate cade sub incidența mai multor științe medicale (medicină clinică, sănătate publică, imunologie etc.) și a științelor socioumane (psihologie, sociologie, antropologie etc.), iar abordarea diferă în funcție de modul cum răspund teoretic, dar mai ales practic, la întrebările ce țin de problemele studiate. Ne vom referi, în special, la psihologia sănătății și sociologia sănătății, care prin sinteza și aplicarea cunoștințelor, datelor și tehnicilor specifice contribuie la promovarea și menținerea sănătății, identificarea factorilor psihologici / sociali cu rol în etiologia bolilor, prevenția și tratarea bolilor și disfuncțiilor, ameliorarea sistemului de îngrijire medicală și ajustarea politicilor în domeniul ocrotirii sănătății [12].

Se remarcă faptul că, datorită caracterului său interdisciplinar, persistă anumite confuzii cu privire la diverși termeni relaționați - comportament de sănătate (*eng. health behaviour*), comportament autoprotector în sănătate (*rus: самоохранительное поведение*) sau stil de viață sănătos (*eng. healthy lifestyle*). În general, una dintre cele mai întâlnite referiri la stilul de viață este cu privire la sănătate, ce cuprinde totalitatea deciziilor și acțiunilor voluntare care afectează starea de sănătate a persoanelor. Stilul de viață sănătos (sanogen) este setul de atitudini și practici pe care o persoană îl adoptă și care are un rol esențial în promovarea și menținerea sănătății, prevenirea îmbolnăvirilor (de ex. practicarea sportului, alimentație echilibrată etc.). Stilul de viață negativ (patogen) este format din comportamente de risc pentru sănătate care au consecințe negative pe termen scurt și lung asupra sănătății fizice și psihice și care pot determina o scădere a calității vieții indivizilor (de ex. fumatul, consumul de alcool, utilizarea drogurilor etc.).

Psihologul american Edward. P. Sarafino determina comportamentul de sănătate drept orice activitate pe care oamenii o îndeplinesc pentru a-și menține sau îmbunătăți sănătatea, indiferent de cum își percep starea lor de sănătate sau dacă comportamentul își atinge într-adevăr scopul [13]. Deoarece starea de sănătate a oamenilor influențează tipul de comportament pe care îl adoptă și motivația lor de a face acest lucru, același cercetător face distincție între comportamentul persoanei care are o stare bună de sănătate (*well behaviour*), care prezintă simptome de boală (*symptom-based behavior*) sau când persoana este bolnavă (*sick-role behavior*).

Se remarcă faptul că modelele explicative care servesc drept fundament teoretic în psihologia sănătății pun accent, în fond, pe trăsăturile de personalitate sau opțiunile personale ale indivizilor: modelul convingerilor despre sănătate (Rosenstock, 1966), teoria comportamentului planificat (Ajzen 1985, 1988, apud Berry, 2004), teoria autoeficacității (Bandura 1982).

Sociologul W. Cockerham, în abordările sale asupra stilurilor de viață, a fost influențat de dialectica lui M. Weber, ce se referea la oportunități (*life chances*) pe care oamenii le au în alegerea unui anumit stil de viață și opțiuni (*life choices*) care reprezintă probabilitatea realizării acestor opțiuni, luând în considerație condițiile structurale necesare. Astfel, cercetătorul definește stilul de viață sănătos drept un set de comportamente cu impact asupra sănătății pe care indivizii decid să le urmeze în dependență de oportunitățile la care au acces [14]. Mai mult decât atât, W. Cockerham insistă asupra considerării condiționărilor structurale în analizele sale, reiterând că stilul de viață pe care îl adoptă o persoană nu sunt acțiuni aleatorii, dar depind în mod direct de circumstanțele legate de poziția lui socială și, mai general, de ceea ce-i oferă societatea în care trăiește, referindu-se la condițiile politice, economice și sociale [14] (*Fig. 1*).

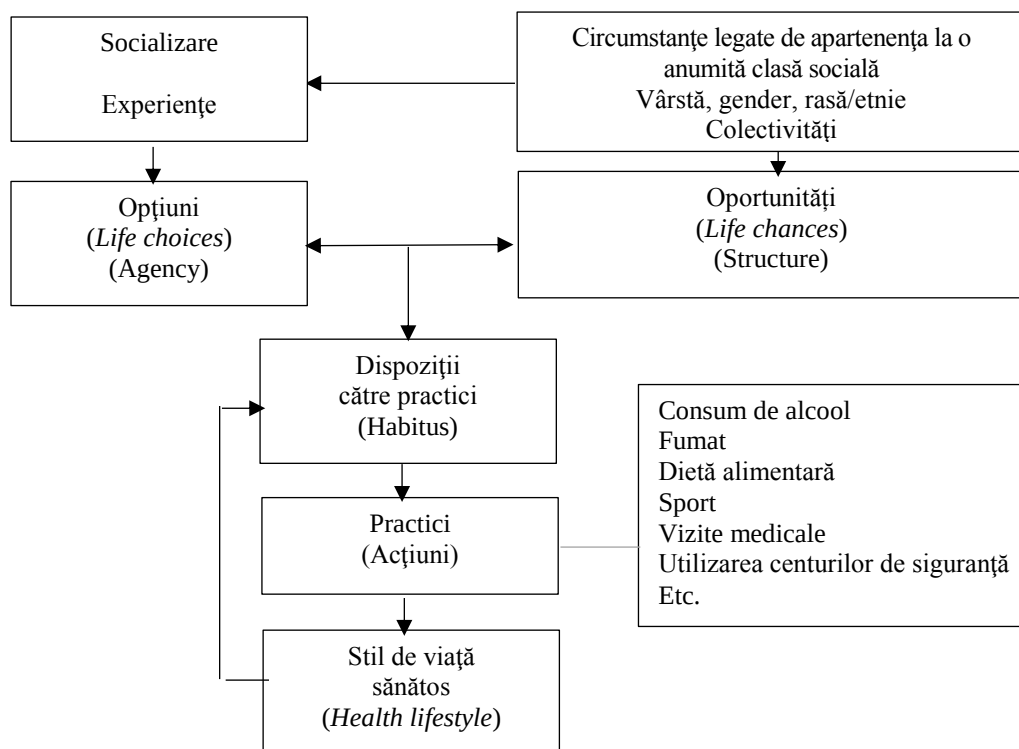

Fig. 1. Paradigma stilurilor de viață sănătoase

Sursa: Cockerham W., 2005.

Studii anterioare care au anchetat probabilitatea adoptării unui stil de viață sănătos confirmă faptul că circumstanțele socioeconomice, educaționale și cele legate de mediul în care trăiește individul servesc drept factori determinanți în acest aspect [7]. Prin urmare, opțiunea pentru un stil de viață sănătos este nu doar individuală, ci depinde în cea mai mare parte, de mediul social și de material al persoanei.

Astfel, este eronat să credem că simpla informare a populației despre comportamentele cu risc sporit pentru sănătate fără modificări esențiale în sistemul social, economic și ecologic își vor atinge scopul și obiectivele scontate. Indivizii trebuie să aibă oportunități și posibilități reale de a trăi o viață sănătoasă. Prin urmare, campaniile de promovare a sănătății trebuie să targhezeze nu doar indivizii, în cazul dat tinerii, dar să acționeze și la nivelul structurilor socio-economice și de mediu prin implementarea unor programe și politici publice complexe [15].

Starea sănătății și comportamente de sănătate al tinerilor. Starea generală a sănătății tinerilor²⁴ privită prin prisma indicatorilor obiectivi, dar și a celor subiectivi

²⁴ Definirea legală a categoriei sociale tineri în Republica Moldova a cunoscut o modificare. Legea nr. 215 din 29.07.2016 cu privire la tineret definește, în art. 2, tinerii ca fiind persoanele cu vârste cuprinse între 14 și 35 de ani. Anterior, prin Legea nr. 279 din 11.02.1999, limitele de vârstă pentru grupul tineri erau stabilite la 16, respectiv 30 de ani. În mod uzual în științele sociale pentru tineri este folosit intervalul 15-29 de ani.

înregistrează cea mai favorabilă situație comparativ cu alte categorii de vârstă. Totuși, datorită vulnerabilităților specifice, sănătatea acestui segment de populație poate fi considerată un indicator sau un "barometru" al sănătății colectivităților viitoare. Ceea ce înseamnă că o societate sănătoasă și productivă, cu un viitor prosper și sustenabil are de la baza sa o dezvoltare sănătoasă a copiilor / tinerilor.

În acest scop au fost folosite următoarele rapoarte și studii: "Ocrotirea sănătății populației în Republica Moldova", Anuar statistic al sistemului de sănătate din Moldova (2015, 2016, 2017), Agenția Națională pentru Sănătate Publică (ANSP); "Accesul populației la servicii de sănătate al populației" (2012, 2016), Biroul Național de Statistică (BNS); Cercetarea opiniei privind problemele, valorile și aspirațiile tinerilor din Republica Moldova, studiu sociologic (2016); "Youth Well-being Policy Review in Moldova" (OCDE, 2017). Conform datelor BNS [17], în Republica Moldova tinerii cu vârsta 15-29 ani reprezintă aproximativ un sfert din populația stabilă a țării, cu tendință de scădere a ponderii în totalul populației - de la 26,5% în 2012, la 22,6% în 2017. Cei mai mulți tineri sunt în mediul rural, unde este concentrată o pondere mai mare a tinerilor de până la 25 de ani.

Statistici oficiale și diferite studii atestă faptul că problemele tinerilor din Republica Moldova s-au menținut și chiar s-au acutizat în ultimii ani. Astfel, Indicatorul de Deprivare Multidimensională a Tinerilor (*Youth Multidimensional Deprivation Indicator*) ce măsoară ponderea tinerilor care sunt afectați simultan de multiple deprivări în domeniul educației, ocupării forței de muncă, sănătății, participării civice și incluziunii sociale (OCDE, 2017) [11], arată că mai mult de o treime (36,2%) din tineri se confruntă cu deprivări în multiple dimensiuni ale bunăstării. Persoanele cu vârsta cuprinsă între 18-29 de ani sunt expuși unui nivel mai înalt de deprivare decât tinerii de 15-17 ani (37,4% față de 20,8%).

Absoluta majoritate a sondajelor sociologice ce vizează probleme de sănătate, arată că tinerii își apreciază preponderent starea de sănătate ca fiind una bună sau foarte bună, iar perceperea pozitivă a stării de sănătate se reduce odată cu înaintarea în vârstă, fapt determinat în cea mai mare parte de prevalența prin anumite boli caracteristice unor grupe specifice de vârstă [8, 10] (Fig. 2).

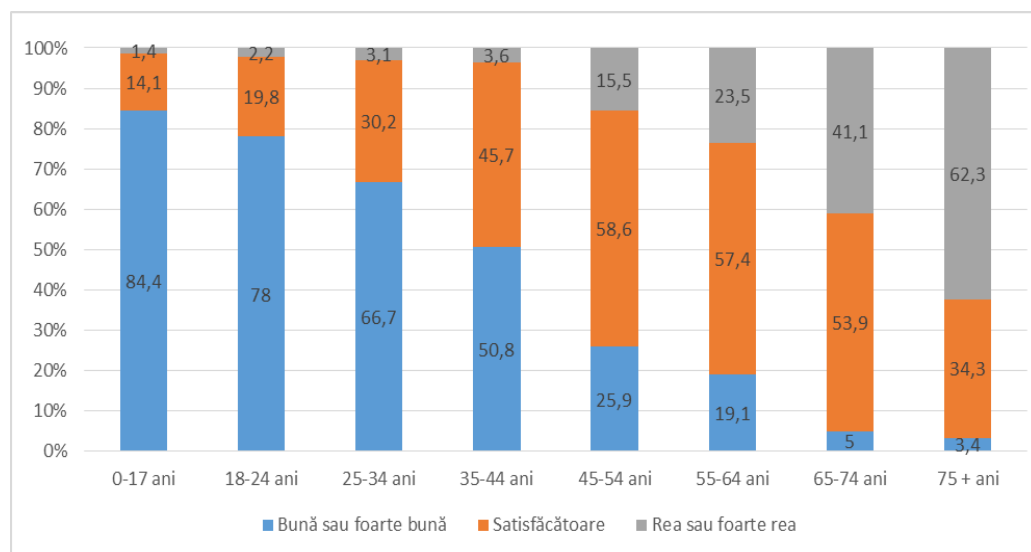

Fig. 2. Structura populației după vârsta declarată, pe grupe de vârstă, %

Sursa: Raportul de sinteză "Accesul populației la serviciile de sănătate", BNS, 2017.

Studiile mai arată că practic fiecare a zecea persoană de până la 18 ani suferă de careva boli cronice, rata de prevalență a bolilor cronice sporește odată cu vârsta și a înregistrat o ușoară creștere în 2016 față de 2012 (Fig. 3).

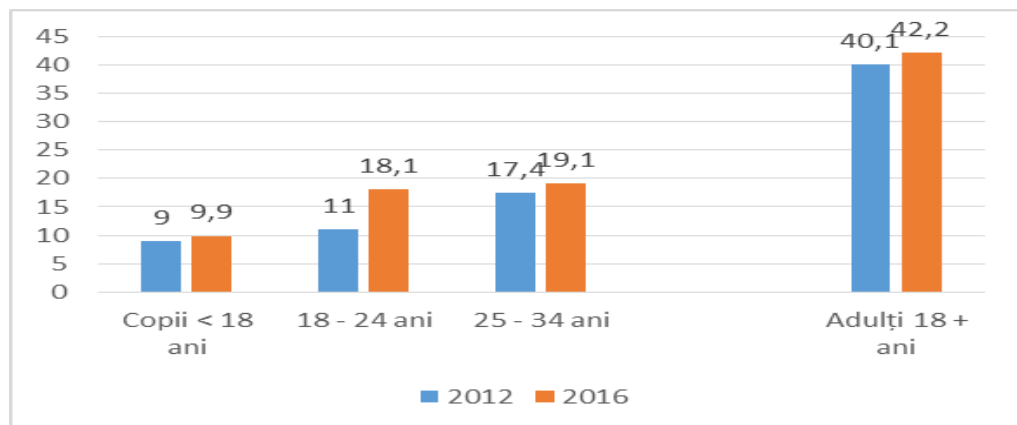

Fig. 3. Ponderea populației care suferă de boli cronice, pe grupe de vârstă, %

Sursa: Raportul de sinteză "Accesul populației la serviciile de sănătate", BNS, 2017.

Datele studiului corelează cu datele administrative și relevă tendințe similare: pe primul loc situându-se bolile gastrointestinale / digestive, urmată de boli a rinichilor, respiratorii, neurologice.

Potrivit statisticilor oficiale [9], structura mortalității pe clase ale cauzelor de deces practic nu s-a schimbat pe parcursul ultimilor ani: cele mai multe decese în rândul tinerilor au drept cauză accidentele, intoxicațiile și traumatismele (48,5%), printre care: leziuni autoprovocate (14,7%), agresiuni, omucideri (2,5%); urmate de tumori (11,7%), bolile aparatului circulator (11,3%), bolile aparatului digestiv (8,0%), bolile infecțioase și parazitare (5,5%) și bolile aparatului respirator (4,3%). Totodată, datele atestă o creștere a mortalității prin sinucidere și mortalității prin bolile aparatului digestiv (cauzată, în primul rând, de ciroze ale ficatului), cât și majorarea numărului de cazuri noi de tumori maligne.

O situație alarmantă rămâne a fi numărul sarcinilor, dar și avorturile în rândul fetelor și adolescentelor. Concluziile unui amplu studiu "Sarcina în perioada adolescenței" [16] sugerează că ratele ridicate ale sarcinii la această etapă a vieții sunt determinate de gradul scăzut de informare a adolescentelor cu privire la sexualitate și planificarea familială, necunoașterea serviciilor de sănătate adresate tinerilor, insuficiența și calitatea slabă a programelor în domeniu, accesibilitatea geografică (financiară) scăzută a serviciilor prietenoase tinerilor.

O altă problemă stringentă o constituie majorarea numărului de cazuri de infecție cu virusul HIV la tineri. Potrivit datelor statistice oficiale [18], în anul 2017, numărul tinerilor în vârstă de 15-34 de ani infectați cu HIV a constituit 314 persoane, cu 18,5% mai mult față de anul 2013. În structura incidenței cu virusul HIV pentru tinerii cu vârsta 15-34 ani se relevă o pondere mai mare pe segmentul 30-34 ani (38,9%), după care urmează grupul de vârstă 25-29 ani (34,7%), iar pentru grupul de vârstă 15-24 ani se înregistrează o pondere de 26,4%.

La rândul său, datele unui șir de studii sociologice atestă că tinerii sunt predispuși unor comportamente de risc pentru sănătate. Astfel, potrivit rezultatelor studiului „Accesul populației la serviciile de sănătate” [8], aproape fiecare al șaselea tânăr este fumător, cei mai activi fiind cei în vârstă de 30-34 ani. Datele studiului mai arată că tinerii din mediul urban fumează mai mult decât cei din mediul rural, situația fiind similară pentru toate grupele de vârstă. Totodată, ponderea bărbaților fumători este de circa 10 ori mai mare decât a femeilor (*Fig. 4*). Comparativ cu datele studiului precedent din 2012, numărul bărbaților fumători este în scădere, în timp ce numărul femeilor care fumează a crescut, deși nesemnificativ.

După cum a fost menționat anterior, mai mult de jumătate dintre fumători (63,4%) au început să fumeze până la 19 ani, iar aproximativ fiecare a patra persoană a început să fumeze de la vârsta de 20-24 ani. În mediul urban ponderea celor care încep să fumeze de la o vârstă mai fragedă este mai mare decât în mediul rural.

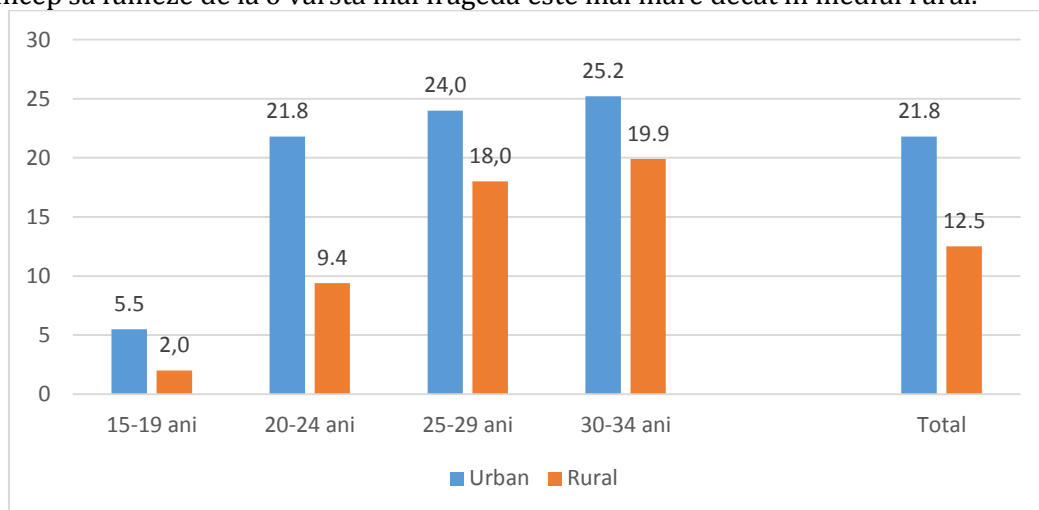

Fig. 4. Rata fumătorilor pe grupe de vârstă și mediul de reședință, %

Sursa: Raportul de sinteză "Accesul populației la serviciile de sănătate", BNS, 2017.

Consumul de alcool în rândul tinerilor este de asemenea o problemă extrem de îngrijorătoare. Potrivit datelor unui sondaj sociologic realizat în rândul tinerilor [9], 61,8% din tineri au menționat că în ultimele 12 luni au consumat băuturi alcoolice. Amploarea acestui fenomen este sesizată mai pregnant în cadrul cercetărilor calitative. Astfel, în cadrul discuțiilor focus-grupuri, interviurilor aprofundate, atât tinerii, cât și diferiți experți au confirmat consumul excesiv de băuturi alcoolice și răspândirea fumatului în rândul tinerilor [10, 19].

Același sondaj sociologic sugerează că adresarea tinerilor la medic este redusă. Circa 1/5 nu s-au adresat nici odată la medic în decursul ultimelor 12 luni, iar aproape 60% din tineri se adresează rar sau foarte rar. Mai frecvent se apelează femeile în raport cu bărbații. Din cauza dificultăților financiare, mulți tinerii nu-și pot permite urmarea tratamentului prescris de medic, acest lucru este valabil chiar și în cazul când se îmbolnăvesc copiii acestora.

Concluzii. În pofida unei aprecieri preponderent pozitive a stării sănătății de către tineri, indicatorii obiectivi denotă o situație mai alarmantă - o rată ce se menține înaltă pe parcursul ultimilor ani a deceselor din cauza accidentelor, intoxicațiilor și

traumatismelor, inclusiv o creștere a mortalității prin sinucidere și o majorare a numărului de cazuri noi de tumori maligne.

Datele statistice oficiale și studii în domeniu reliefează că potențialul de dezvoltare a tinerei generații din țara noastră este afectat, în special, de comportamentul adictiv (abuz de alcool, fumat, consum de droguri etc.). Această stare de lucruri se explică preponderent prin conștientizarea redusă a responsabilității personale pentru problemele de sănătate, cunoștințe și deprinderi limitate în aceste domenii; lipsa comportamentului preventiv în materie de sănătate; stare materială precară; insuficiența și slaba calitate a programelor educative privind modul de viață sănătos; nivel înalt de stres etc..

Pentru soluționarea problemelor legate de stilul de viață și sănătate sunt necesare campanii de informare și programe de intervenții eficace. Tinerii nu trebuie priviți drept agenți pasivi, dar în calitate de agenți activi prin înțelegerea aspirațiilor, problemelor, necesităților acestora și motivându-i să adopte și să mențină un stil de viață sănătos, sporind astfel controlul asupra propriei sănătăți. Trebuie conștientizat faptul că medicina nu poate vindeca bolile cronice, iar stilul de viață al unei persoane le poate cauza sau preveni apariția, de aceea sănătatea trebuie privită ca o realizare (*achievement*) - un scop pentru atingerea căruia trebuie asumată responsabilitatea individuală pentru sănătate.

Este imperativ să fie realizate studii complexe și profunde privind explicarea determinismului și cauzalității acestor fenomene. Doar prin adoptarea unei abordări sociologice distinctive față de cea socioepidemiologică acești factori pot fi ierarhizați, teoretizați și explicați în mod corespunzător și care trebuie analizați în calitate de indicatori ce stau la baza principiilor care generează explicații teoretice adecvate.

Referințe bibliografice

1. Barriers to and Facilitators of the Health of Young People: A systematic review of evidence on young people's view and on interventions in mental health, physical activity and healthy eating. Volume 2: Complete Report. London: EPPI-Centre, 2002.
2. Rifkin S. B., Lewando-Hundt G. and Draper A. K., Participatory approaches in health promotion and health planning. London School of Hygiene and Tropical Medicine, 2000.
3. Guttman N., Ressler W.H, On being responsible: ethical issues in appeals to personal responsibility in health campaigns, in Journal of Health Communication, 2001, p. 117-136.
4. Nutbeam D.. Book: Evaluating Health Promotion. BMJ (Clinical research ed.), 1999.
5. Nutbeam D., Achieving 'best practice' in health promotion: improving the fit between research and practice. Health Education Research, Vol. 11, # 3, 1996, p. 317-326.
6. Barnekow V., Buijs G., Clift S., Jensen B. B., Paulus P., Rivett D. & Young I., Health-promoting schools: a resource for developing indicators. IPC of the European Network of Health Promoting Schools, 2006.
7. Wallace C. D., & Haerpfer, C. W., *Living Conditions, Lifestyles and Health*, Routledge, 2010.
8. "Accesul populației la serviciile de sănătate". Rapoarte de sinteză. BNS, 2012, 2017,.

9. "Ocrotirea sănătății populației în Republica Moldova". Anuar statistic al sistemului de sănătate din Moldova. ANSP, 2015, 2016, 2017.
10. Cercetarea opiniei privind problemele, valorile și aspirațiile tinerilor din Republica Moldova, Raport studiu sociologic, CB-AXA, 2016.
11. "Youth Well-being Policy Review of Moldova", EU-OECD Youth Inclusion Project, Paris, 2018.
12. Oprea L., Gavrilovici C., Bazele comportamentului social în sănătate, București: Pro Universitaria, 2015.
13. Sarafino E. P., Health psychology: biopsychosocial interactions, Seventh edition, 2011.
14. Cockerham W. C., Health lifestyle theory and the convergence of agency and structure, în Journal of Health and Social Behavior, vol. 46, 2005, p. 51-67.
15. Cockerham W. C., The Contemporary Sociology of Health Lifestyles, In book: The Palgrave Handbook of Social Theory in Health, Illness and Medicine, 2015, p.471-487.
16. Bunton R., Nettleton S., Burrows R., The sociology of health promotion. Critical analyses of consumption, lifestyle and risk, 1995.
17. Gagauz, O., Sarcina în vârsta adolescenței, Chisinau: INCE, 2015.
18. Anuar Statistic al Republicii Moldova, BNS, 2017.
19. Monitorizarea controlului infecției HIV în Republica Moldova, ANSP, 2016.
20. Incluziunea Tinerilor aflați în afara sistemului de educație, formare și ocupație profesională (tineri NEET)", INCE, 2017.
21. Strategia Națională de Sănătate Publică pentru anii 2014 - 2020. http://www.old2.ms.gov.md/sites/default/files/strategia_nationala_de_sanatate_publica_2014-2020_rom_ru_eng.pdf.
22. Programul Național privind controlul tutunului pentru anii 2017-2021. lex.justice.md/UserFiles/File/2017/mo429-433.../an.1_1015.docx
23. Educație pentru sănătate. Ministerul educației https://mecc.gov.md/sites/default/files/curriculum_educ.pt_sanatate_final_redactat_03.09.2015_v.1.pdf

REINTEGRAREA ÎN CÂMPUL MUNCII A MAMELOR CU COPII DE VÂRSTĂ PREȘCOLARĂ

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, doctor în sociologie,
Centrul de Cercetări Demografice al INCE
i_sinchevici@yahoo.com

Natalia BARGAN, cercetător științific,
Centrul de Cercetări Demografice al INCE
nataly_bargan@gmail.com

Echilibrul muncă-viață personală reprezintă un factor important al calității vieții și al muncii. Însă într-o societate plină de responsabilități și angajamente este destul de dificil de a menține un echilibru între viața profesională și cea familială. Articolul este elaborat în baza studiului sociologic "Părinții între necesitatea de a munci și responsabilitățile familiale" efectuat în perioada august-octombrie 2018 de către Centrul de Cercetări Demografice al INCE, în cadrul căruia au fost realizate 20 de interviuri sociologice cu mame cu copii de vârstă preșcolară (până la 6 ani). S-a stabilit că durata pauzei de îngrijire a copilului este influențată de intențiile profesionale ale femeii, oportunitățile profesionale, necesitățile de a contribui în venitul familiei și starea de sănătate a copilului. Factori importanți pentru obținerea echilibrului dintre muncă și viață personală sunt calitatea serviciilor instituțiilor preșcolare și programele de muncă flexibile. Studiul a evidențiat însă problema rigidității pieței muncii și slăbiciunea serviciilor de îngrijire a copiilor, ceea ce face dificilă dezvoltarea unui echilibru sănătos între viața personală și cea profesională. Responsabilitatea echilibrului muncă – familie nu ar trebui să cadă în totalitate pe umerii părinților, fiindcă aceasta depinde nu doar de indivizi, ci și de instituțiile de protecție socială și de angajatori.

Cuvinte-cheie: copil, familie, piața muncii, reconciliere, viață profesională.

The work-life balance is an important factor in life and work quality. However, in a society full of responsibilities and commitments, it is quite difficult to maintain a balance between work and family life. The article is based on the sociological study "Parents between working need and family responsibilities" done between August-October 2018, by the Centre for Demographic Research of NIER, within were made 20 sociological interviews with mothers with pre-school children (up to 6 years). It was established that the duration pause of the childcare period is influenced by women's professional intentions, professional opportunities, the need to contribute to family income and the health of the child. Important factors of achieving the balance between work and personal life are the quality of services provided by preschool institutions and flexible work programs. However, the study highlighted the rigidity of the labour market and the weakness of childcare services, which makes it difficult to develop a healthy balance between personal and professional life. The responsibility for work-life balance should not fall entirely on the individual's shoulders because it depends not only on individuals but also on social protection institutions and employers.

Keywords: child, family, labor market, reconciliation, professional life.

Rolurile profesionale și cele familiale sunt componente centrale în viața oamenilor și, prin urmare, necesită mult timp și energie. Însă în societatea actuală plină de responsabilități și angajamente, echilibrul dintre muncă și viață familială a devenit o problemă predominantă.

În literatura de specialitate sunt prezentate mai multe definiții ale echilibrului muncă – familie, în conformitate cu care acesta reprezintă măsura în care un individ este implicat în mod egal și e satisfăcut atât în ceea ce privește rolul său de la muncă, cât și cel de acasă [6]. Prin echilibrul muncă – familie se mai subînțelege buna funcționare atât la muncă, cât și acasă, menținând conflictul de rol la minimum sau participare eficientă în ambele domenii. Echilibrul muncă – familie este așadar satisfacerea așteptărilor de rol care sunt negociate și împărțite de un individ și partenerii săi de rol în sfera muncii și a familiei [7].

Există mai multe perspective teoretice care explică echilibrul muncă – viață personală, care sunt ilustrate prin cinci modele [3]: modelul segmentării, al contagiunii, al compensării, al instrumentalității și al conflictului. Modelul segmentării se bazează pe ipoteza că munca și viața personală sunt două domenii de viață distincte care nu au influență unul asupra celuilalt. Următoarele două teorii, a contagiunii și a compensării, demonstrează interdependența dintre cele două domenii. Teoria contagiunii se bazează pe ideea că, deși există bariere fizice și temporale între muncă și familie, emoțiile și comportamentele dintr-o sferă contaminatează și cealaltă sferă. Teoria compensării se bazează pe ideea că indivizii investesc diferit în fiecare dintre cele două sfere, pentru a compensa într-una lipsurile din cealaltă. Cel de-al patrulea model este cel instrumental, conform căruia activitățile dintr-o sferă facilitează atingerea succesului în cealaltă sferă. În cadrul modelului conflictului, individul se află sub presiunea unor sarcini importante și la muncă, și în viața personală, caz în care trebuie să ia decizii dificile sau să devină supraîncărcat.

Echilibrul muncă-viață familială prezintă beneficii atât pentru angajați, cât și pentru angajatori [9]. Dintre avantajele de care pot beneficia angajații se enumeră: reducerea nivelului de stres la locul de muncă, creșterea satisfacției profesionale, sentimente sporite privind securitatea locului de muncă, o mai bună sănătate fizică și psihică, îmbunătățirea controlului asupra relației viață profesională-viață personală și creșterea calității muncii. Printre beneficiile implementării măsurilor de reconciliere a vieții de familie cu cea profesională pentru angajatori se evidențiază: îmbunătățirea productivității și motivației angajaților, reducerea fluxului de angajați, creșterea gradului de ocupare a angajaților, reducerea absenteismului și întârzierilor, sporirea angajamentului și loialității personalului, îmbunătățirea imaginii organizației și salvarea/economisirea timpului angajaților.

Găsirea de către părinți a unui echilibru între muncă și viața personală este o problemă esențială pentru bunăstarea copiilor, deoarece atât sărăcia, cât și lipsa atenției pot dăuna dezvoltării copilului. Un echilibru bun reduce stresul parental și, prin urmare, aduce beneficii atât relației părinte-copil, cât și relației părinte-părinte. Creșterea sprijinului financiar acordat familiilor poate oferi o îmbunătățire economică imediată, însă, pe termen lung, creșterea ocupării forței de muncă materne este adesea o modalitate mai eficientă de a crește veniturile familiei și de a reduce riscurile sărăciei [8].

Articolul este elaborat în baza studiului sociologic "Părinții între necesitatea de a munci și responsabilitățile familiale" efectuat în perioada august-octombrie 2018 de

către Centrul de Cercetări Demografice al INCE. Metoda de cercetare aplicată a fost interviul sociologic semi-structurat cu mame cu copii de vârstă preșcolară (până la 6 ani). Tehnica de utilizare a fost interviul în profunzime, având răspunsuri libere, procedeul a fost reprezentat de interviu semistrukturat, iar instrumentul de investigare - ghidul de interviu. Interviuurile au fost realizate față în față, în mod individual și sunt structurate pe mai multe domenii (îngrijirea copiilor, frecventarea creșei/grădiniței, sănătatea copilului, protecția maternității, angajarea în câmpul muncii până la nașterea copilului, reintegrarea în câmpul muncii după nașterea copilului, cadrul legal de protecție a maternității, diviziunea obligațiunilor familiale, situația materială a familiei etc.). Eșantionul cercetării l-a constituit 20 de mame care locuiesc în municipiul Chișinău.

Realitatea din Republica Moldova demonstrează că persoanele care nu au copii de vârstă preșcolară înregistrează o rată mai înaltă de ocupare decât cei care au copii de vârstă preșcolară (Fig. 1). Datele mai evidențiază că prezența unui copil cu vârsta preșcolară contribuie la creșterea participării pe piața muncii a populației de sex masculin, în vreme ce participarea pe piața muncii a femeilor este influențată în sens negativ. Astfel, rata de ocupare a bărbaților este de 54,8%, iar a femeilor de 36,7%. Diferențele sunt mai evidente în mediul urban, decât în mediul rural. Aceasta se explică prin faptul că mai mulți părinți de la sate beneficiază în mai mare măsură de suportul familiei de origine.

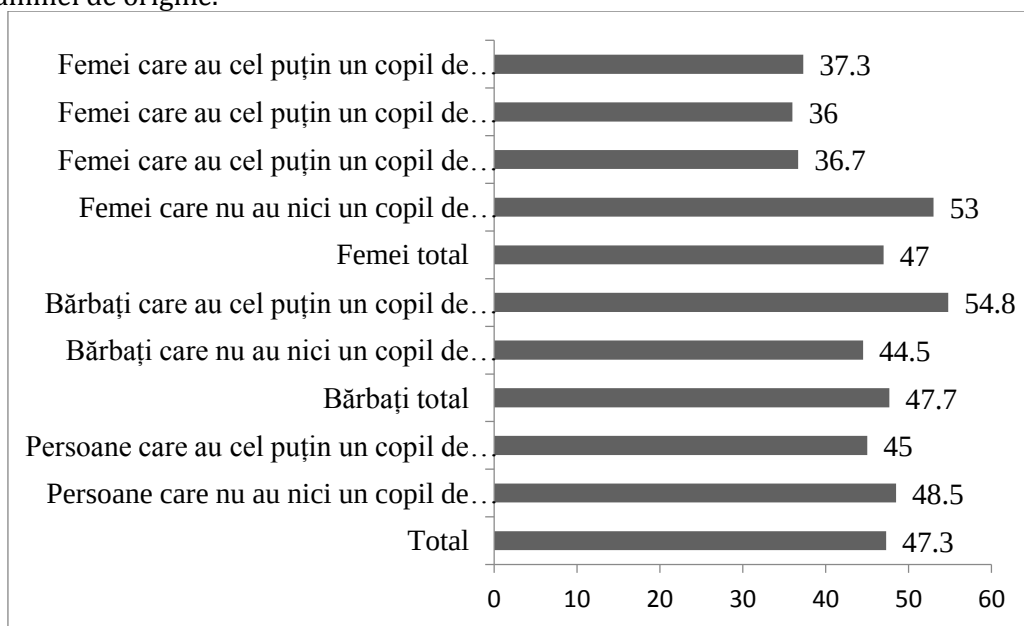

Fig. 1. Rata de ocupare a populației în vârstă de 20-49 ani în Republica Moldova în 2017

Sursa: BNS. Forța de muncă în Republica Moldova Ocupare și șomaj 2018.

Rezultatele studiului au evidențiat că durata pauzei pentru îngrijirea copilului este determinată de orientările profesionale ale femeii, oportunitățile de dezvoltare a carierei, necesitățile de a contribui în venitul familiei și suportul familiei, inclusiv a familiei de origine. Opiniile respondenților privind vârsta copilului la care mama să-și

reia activitatea profesională sunt variate, conturându-se trei categorii de răspunsuri dominante.

- O categorie susține ideea revenirii în câmpul muncii după vârsta de doi ani ai copilului. „Copilul până la 3 ani încă e foarte dependent de mamă și chiar dacă îl dai la grădiniță, el are nevoie de tine”. „Dacă mama iese la serviciu mai degrabă de 2 ani, copilul poate suferi, fiindcă pentru el e greu să înțeleagă că mama pleacă”. „Dacă mama iese mai degrabă de 3 ani are de suferit copilul, dar mai depinde și de psihicul copilului. Dacă mama vine obosită și enervată de la lucru, cred că starea emoțională a ei se poate răsfrânge și asupra stării copilului”.

- O altă categorie consideră că mama ar trebui să revină în câmpul muncii până când copilul va împlini vârsta de doi ani. „Eu cred că mama trebuie să stea cât mai puțin acasă. Doi ani cel mult. Eu judec după mine, dacă mama e tânără, are entuziasm, ea își dorește să lucreze. Dacă timpul trece, e mult prea greu să revii. De la doi ani însă toți copiii să fie asigurați cu creșă și calitatea serviciilor acestora să fie foarte bună”. „La noi se cam exagerează cu statul acasă până la 3-4 ani, eu cred că noi prea îi dădăcim. Doi ani e mai mult decât suficient. Dar știți, că și pe timpul Uniunii Sovietice mamele ieșeau la serviciu la 3 luni după nașterea copilului și, poftim, ne-au crescut și este totul ok, nu se plâng”. Unele mame care au ieșit la o vârstă fragedă a copilului la serviciu (până a împlini 1 an) regretă decizia luată. „Sunt unele momente că poate trebuia să stau cu copilul acasă. De exemplu, acum trebuie să merg la ortoped din cauza că mușchii îi sunt slabi. Imediat cum am ieșit la serviciu, el a stat cu soacra, fiindcă plângea ea îl ținea numai în brațe și a început mai târziu să meargă. Mă gândeam de multe ori că, dacă rămâneam acasă cu el, poate nu avea să se întâmple așa ceva. Dar oricum, timpul nu-l mai întorci înapoi”.

- A treia categorie consideră că reluarea serviciului de către mame trebuie să fie pentru fiecare caz individual. „Trebuie să stea acasă în dependență de copil. Sunt copii foarte atașați de mamă și alții mai detașați, mai liberi”. „Depinde de fiecare persoană, ce scop își pune în viața profesională”. „Cred că e individual pentru fiecare, în funcție de principiile și viziunile pe care le are asupra vieții. Important este să nu se producă ruptură între studii, angajarea în câmpul muncii, nașterea copilului și reangajarea”.

La mai multe mame decizia de a reveni în câmpul muncii este și în strânsă corelație cu starea de sănătate a copilului. Astfel, o categorie din mame au menționat că copiii se îmbolnăvesc rar. „Ambii copii au o imunitate puternică, probleme grave nu am avut. Pot fi menționate doar micile viroze, care, de regulă, apar în sezonul rece, îndeosebi în lunile februarie-martie ale anului, însă în decurs de 3-4 zile copiii se recuperează”. Acest grup de mame au subliniat că au revenit sau că vor reveni în câmpul muncii la o vârstă fragedă a copilului. O altă categorie, și cea mai numeroasă, susține că copiii se îmbolnăvesc frecvent. „Vadim a fost tare bolnăvicios. Eram tânără, nu știam cum să-l îngrijesc, fiindcă l-am născut la 17 ani și medicii i-au administrat multe antibiotice. A fost tare bolnăvior, permanent făcea pneumonii”. Aceste mame susțin ideea revenirii în câmpul muncii la o vârstă mai mare a copilului, după trei ani și optează preponderent pentru un program de lucru flexibil. Două dintre mame aveau copii bolnavi de maladii oncologice. „Eu cu Daniel stau mult la spital, de exemplu, prima dată ne-am aflat 8 luni”. „Băiatul mai mic a avut și tumoare la cap, tare m-am chinuit cu el”.

Includerea mamelor pe piața forței de muncă are efecte benefice asupra situației familiei, deoarece contribuie la suplینirea veniturilor și creșterea investițiilor în copii (calitatea alimentației, accesul la educație și serviciile educaționale, accesul la serviciile

medicale de calitate). Mamele intervievate care s-au reîntors la serviciu la o vârstă fragedă a copilului (până a împlini 24 de luni) au menționat că principalele motive au fost:

Obținerea veniturilor de trai. *”Am fost nevoită să ies la serviciu din cauza lipsei resurselor financiare”. ”Dacă ar avea cine să ne întrețină, aş sta până la 3 ani acasă cu copilul. Îmi este jale de el, când trebuie să plec la serviciu, vine la mine și nu vrea să mă lase”. ” Mai multe mame și-ar dori să se preocupe singure de îngrijirea copiilor, dar ies la lucru din cauza lipsurilor financiare”.*

Afirmarea profesională. *”Eu nu prea aveam experiență în acest domeniu. Nu am vrut să aflu de la colegi cum se lucrează la asemenea lucrare, dar eu însăși am vrut să particip. Eu chiar mi-am dorit să revin și să cresc profesional”. ”Da, eu vreau să mă realizez în plan profesional, asta mă face să mă simt împlinită”.*

Necesitatea de interacțiune socială. *”Simțeam nevoia să discut cu alte persoane decât cu cele din familie”. ”Am lăsat copilul de 10 luni cu bunica. Îmi doream să mă dedic creșterii și educației copilului, dar în același timp nu voiam să rup legătura cu socialul, să stau într-un colț de umbră”. ”Monotonia vieții, închiderea aceasta într-un spațiu mă apăsă și cred că m-a și determinat să ies mai repede la serviciu”.*

Încadrarea femeii pe piața muncii oferă, pe de o parte, o garanție a independenței lor economice, iar pe de altă parte, o contribuție la dezvoltarea economică. În pofida avantajelor pe care le presupune revenirea în câmpul muncii după nașterea/aflarea în concediu de îngrijire a copilului, mamele intervievate au recunoscut că s-au confruntat cu mai multe probleme:

Programul de muncă al instituțiilor preșcolare nu coincide cu cel de lucru al părinților. *”Câteva zile pe săptămână lucrez de la 8 la 5 și este foarte bine, câteva zile lucrez de la 9 la 6, ceea ce nu-mi convine. Nu este prea bine, fiindcă seara transportul merge mai rar. Grădinița lucrează numai până la 6 și nu reușesc să iau fetița de la grădiniță”.*

Munca în ture. *”Nu sunt bune serviciile de noapte nici pentru mine, nici pentru copii”.*

Îmbolnăvirile frecvente ale copilului. *”Au fost situații că am dus copilul bolnav la grădiniță. Dimineața i-am scăzut febra, eu m-am dus la serviciu, educatoarele au numărul meu de telefon și am spus, în caz de ceva, să mă contacteze. Toată ziua a fost bine, doar că seara, educatoarele m-au sunat că fetiței iar i s-a ridicat febra. Șefa ne-a spus în față, aveți copii – stați acasă, nu vreți să stați acasă – luați dădacă, nu aveți posibilitatea să luați dădacă, înseamnă că stați voi singure acasă. Așa ni s-a spus verde-n ochi. Nu vă place lucrul, vă găsiți alt lucru”.*

Lipsa unui program flexibil, imposibilitatea de a munci de la domiciliu. *”Nu pot modifica orarul în cazuri imprevizibile. Pot doar să-mi iau concediu când am nevoie, dar nu integral”. ”Când vine vorba de program flexibil, se taie din anumite facilități. Orele de muncă sunt la serviciu,, ”La serviciul meu, învoiri ne dau, dar ne rețin din salariu. Dacă iei o zi, îți spune că îți taie 200 de lei, dar ei ne rețin mai mult. La noi la serviciu se intră cu legitimație, sunt instalate camere video și în fiecare săptămână se controlează cine întârzie. Poți să întârzi numai 5 minute și oricum trebuie să scrii explicație. Pe nimeni nu interesează că copilul a avut febră sau că troleibuzul s-a stricat, trebuie să scrii lămurire din ce cauză ai întârziat. Mai devreme tot nu ieșim nici cu 5 minute. Dacă nu este de lucru, oricum stăm”.*

Dificultăți în îndeplinirea sarcinilor profesionale. *”La început a fost greu, era necesar să intru în temă, deoarece zilnic se fac diferite actualizări de cifre și eu trebuia să le memorizez, în rest a fost totul ok”.*

Necesitatea reținerii la serviciu pentru realizarea activităților de serviciu.

„Activez de la ora 8.00 – 17.00. Deseori, cel puțin 2-3 ori în săptămână, se întâmplă să lucrez până mai târziu (ședințele pot dura și până la 19.00-20.00). Sunt anumite perioade, specifice genului de activitate a autorității publice, datorită cărora programul de muncă durează până la 10-12 ore zilnic, fără zile de odihnă, timp de 2-3 luni. Este un efort sporit pentru mine ca mamă”. „Rămân uneori peste program din cauza lipsei cadrelor și volumul mare de lucru”.

Toate aceste dificultăți denotă că femeile active pe piața muncii plătesc un preț mare dacă decid să investească atât în viața profesională, cât și în viața de familie (supraîncărcare, sentimente de vină, identități neîmplinite etc.).

Părinților sau altor rude revenite în câmpul muncii li se acordă concedii medicale pentru îngrijirea copilului mic. Mamele intervievate au subliniat că s-au confruntat cu mai multe dificultăți vizavi de oferirea concediilor medicale:

- Neacceptarea unor angajatori de a oferi concedii medicale. *„Concediile de boală nu prea se dau. Odată cu schimbarea directorului, mamele care ies în concediu medical frecvent sunt impuse să scrie cerere de eliberare”. „Nu am putut lua nici un concediu, din spusele colegilor, dacă luam măcar unul, nu mai lucrăm. Chiar la începutul sarcinii am avut eminență de avort spontan și medicul mi-a cerut să stau în acasă, dar managerul mi-a spus că concediul medical nu se achită și să fac ce vreau, așa că așa am ieșit la lucru. Drepturile mele nu erau respectate, indiferent de situația mea, însărcinată, sau nu”.*

- Diminuarea remunerării în situația aflării în concediu medical. *„Concediul medical mi se plătește doar în proporție de 70% din salariu. Medicamentele sunt scumpe și ceea ce primeam nu-mi ajungea pentru a le procura”. „În fiecare lună, dacă lipsești o săptămână-două, atunci nu primești mai nimic salariu”.*

- Imposibilitatea mamelor care lucrează în condițiile timpului de muncă parțial sau la domiciliu și beneficiază pe lângă salariu și de indemnizația lunară pentru creșterea/îngrijirea copilului de a lua concediu medical în situația în care copilul se îmbolnăvește. *„Concediul medical nu îmi pot lua, fiindcă sunt și în concediu de îngrijire a copilului și muncesc 7 ore. Nu sunt pe normă deplină ca să păstrez și indemnizația, deși muncesc pentru 8 ore. Când se îmbolnăvește copilul, soțul își ia concediu medical ca să stea cu el și să nu pierdem din bani”.*

Rezultatele studiului au relevat și problema posibilităților limitate de muncă part-time pentru mame. Astfel, în unele situații mamele își doreau să se integreze în câmpul muncii de la o vârstă mai fragedă a copilului, optând pentru un program de muncă parțial, însă în lipsa posibilității acestuia ele trebuie să muncească pe unitate deplină sau deloc. *„Eu inițial, doream să ies pe jumătate de normă, adică pe 4 ore dar nu mi s-a permis. Mi s-a spus ori de tot, ori deloc. Așa a fost decizia angajatorului. Eu am solicitat 4 ore pentru ca copilul să se adapteze mai ușor cu bona. Mi s-a refuzat. Așa a fost condiția - ori vin pe 7 ore, ori deloc”. „Pe jumătate de salariu nu mi se permite, la noi e sau da sau nu”.*

Un rol important în scopul îmbinării armonioase a vieții de familie și profesionale au serviciile de îngrijire a copiilor. Faptul că majoritatea copiilor cuprinși în instituțiile preșcolare au vârsta între 3 și 6 ani denotă lipsa segmentului de servicii pentru îngrijirea copiilor până la vârsta de 3 ani și, respectiv, imposibilitatea părinților cu copii de a se reîncadra peste puțin timp în câmpul muncii.

Conform actelor normative în vigoare, educația antepreșcolară organizată pentru copiii cu vârsta de sub 3 ani se realizează în familie și la solicitarea părinților, autoritățile publice locale pot organiza instituții de educație timpurie cu finanțare de la bugetele locale [4],[2]. Potrivit art. 25 din Codul Educației, în instituția de învățământ preșcolar sunt

înscriși, la solicitare, în mod obligatoriu, fără probe de concurs, toți copiii din districtul școlar corespunzător. În funcție de nivelul de obligativitate, potrivit art. 13 din Codul Educației, doar grupa pregătitoare din educația timpurie face parte din învățământul obligatoriu, celelalte grupe de vârstă au caracter neobligatoriu [2].

Sistemul educațional din Chișinău este insuficient dezvoltat pentru a cuprinde toți copiii de vârstă preșcolară. Unele instituții preșcolare sunt supraaglomerate ceea ce determină îmbolnăvirea frecventă a copiilor, iar în mai multe grădinițe se atestă lipsa personalului. Acest aspect constituie o problemă din perspectiva participării părinților pe piața muncii. Astfel, din cauza nivelului redus de servicii de creșă și chiar lipsei segmentului de servicii calitative pentru îngrijirea copiilor până la vârsta de 3 ani unii părinți trebuie să se sacrifice profesional pentru a avea grijă de copii.

Din cauza subfinanțării instituțiilor preșcolare, absolut toți respondenții au recunoscut că în cadrul instituției frecventate de copil/copii se colectează surse financiare pentru reparații, dotare cu mobilier, obiecte de uz casnic, achitarea suplimentară a personalului și alte necesități. *”Eu am două fete care frecventează grădinița. Achit 120 lei de copil pe lună, adică 240 lei lunar pentru ambii copii, pentru familia mea aceștia sunt bani mulți. Acesta e fondul grupei și nu primesc nici un bon pentru ei. În afară de aceasta mai achităm și pentru mâncare, dar această plată se face la bancă. Ne mai cer bani pentru cărți”. ”Fundația la grădiniță e 150 de lei, mai colectăm pentru ziua educatorilor, pentru vopsirea geamurilor, toboganelor și nu mai știu ce. Vreo 500-600 de lei am cheltuit vara aceasta. Nu e mult, fiindcă noi inițial intenționam să mergem la grădiniță privată și acolo trebuia de achitat 4000 de lei lunar. Eu zic că mai bine așa decât 4000 de lei”.*

Opiniile respondenților cu privire la calitatea serviciilor instituțiilor preșcolare sunt divizate. Astfel, cei mai mulți s-au arătat total nemulțumiți. *”Frecventăm grădinița de stat și nu sunt mulțumită de serviciile acordate. Sunt foarte dezamăgită, educatorii sunt slab pregătiți, mâncarea lasă de dorit. În grădinița noastră e bătaie de joc față de copii și scurgere de bani de la părinți”. ”Educatoarea are câțiva copii preferați cu care lucrează și le acordă atenție, restul stau din capul lor. Nu știe cum să-i ia să se adapteze mai ușor, ca copiii să aștepte cu nerăbdare a doua zi să meargă iar la grădiniță”. ”Noi ducem copilul la grădiniță fiindcă nu avem cu cine să-l lăsăm acasă. Atât eu personal, cât și soțul nu suntem de acord cu multe lucruri din sistemul de învățământ de la noi. Percepția este că e doar business”. ”Copilul de 6 ani din grupa pregătitoare nu au educatoare, stau cu dădaca, ce pregătire au nu știu”.*

Doar o categorie redusă se consideră satisfăcuți de serviciile oferite de grădinița frecventată de copil/copii. *”Pregătirea profesională a educatorilor este foarte bună, doar că nu întotdeauna grădinița dispune de personal suficient, îndeosebi duc lipsă de dădăcă și/sau bucătar. Activitățile desfășurate cu copiii sunt diverse și captivante pentru copii, iar atenția acordată copiilor este pe măsura așteptărilor”.*

O tendință continuă care se înregistrează în Republica Moldova ține de faptul că astăzi 1 din 4 copii sunt născuți anual în afara căsătoriei civile a părinților. Lipsa serviciilor de supraveghere a copiilor mici împovărează mamele, care nu se bucură de sprijinul taților în creșterea și educarea copiilor, fapt confirmat în cadrul studiului. Câteva mame solitare s-au confruntat cu problema lipsei serviciilor de îngrijire a copiilor mici, care sunt nevoite de a munci pentru a câștiga mijloace de subzistență, mai ales în situația în care până la nașterea copilului aveau statutul de persoană neasigurată. Astfel, după împlinirea vârstei de 1,6 luni a copilului ele nu beneficiază de nici un suport material, adică indemnizație pentru creșterea copilului. *”Copilul mai mic nu frecventează grădinița. Am început să lucrez ca taxator la troleibuz când copilul cel mai mic avea un an jumătate, îl lăsam cu copiii mai*

mari de 8 și 9 ani. Lucrez de la ora 15.00 până la 24.00. O perioadă se temeau singuri, deoarece noi trăim la primul etaj și cineva s-a îmbătat și s-a bătut cu altcineva în fața geamului, copiii s-au speriat tare și aproape o săptămână de la ora 18 seara veneau la ultima stație a troleibuzului și-i luam cu mine până la ora 24. Oboseau, iar cel mic dormea în brațele celor mai mari. Ce avea să fac, nu aveam cu cine să-i las”.

Părinții care domiciliază în Chișinău dar nu au viză de reședință, de asemenea, se confruntă cu dificultăți la înscrierea copiilor în instituțiile preșcolare. *”Ca să dau copilul la grădiniță, am apelat acum 2 luni la Direcția Asistență Socială și la Centrul pentru Protecția Copilului, deoarece la grădiniță m-au refuzat categoric, fiindcă nu am viză de reședință în Chișinău. Dar eu lucrez pentru oraș, de ce copilul meu nu are dreptul la grădiniță ca alți copii? Mi-au promis că-mi vor examina cazul meu și o să mă ajute. Nu știu dacă să-i cred”.*

Studiile realizate în domeniu la fel au evidențiat că disponibilitatea serviciilor de îngrijire a copiilor contribuie la optimizarea timpului acordat de către părinți îngrijirii acestora [10]. De asemenea, serviciile de îngrijire a copiilor reprezintă un factor determinant pentru tranziția către apariția celui de al doilea copil [5].

Activitatea bonelor/dădacelor nu este reglementată suficient în Republica Moldova, aceasta este în prezent posibilă în regim de titular de patentă, iar luarea acestei patente nu necesită întrunirea unui anumit set de condiții care să fie verificate de stat la momentul acordării patentei (cazierul judiciar, studiile, certificatul medical etc.). În pofida acestui lucru, mai mulți părinți apelează la serviciile acestora. Mamele intervievate care și-au lăsat copiii în grija bonelor s-au declarat a fi mulțumite de atenția acordată copilului, doar că prețul serviciilor acestora este destul de semnificativ. *”La serviciu eu chiar am vrut să revin, fiindcă e o activitate diferită și nu se repetă frecvent. La salariul pe care îl primeam mai trebuia să adaug 30 de lei ca să-i achit salariul bonei angajate”. ”Salariul meu este de 4000 de lei pe lună. Nu cred că ar fi dădacă care ar accepta să lucreze cu așa salariu. Eu am găsit dădace care au zis că lucrează cu 50 de lei pe oră. Dădacele nu vor să vină să lucreze numai câteva ore, ele vor să lucreze toată ziua. Ele zic că așa cum noi ne ducem la serviciu, așa și ele vor să vină. Iese foarte scump, în plus, copilul crește cu un om străin și eu sunt de părere că nu e bine”. ”De unde bani pentru dădacă, dacă nouă abia ne ajunge de mâncare și gazdă, am căutat pe internet, ora costă 30-40 de lei, cum s-o achit?”. ”La bonă nu am apelat, pentru că nu ne putem permite, când trebuie să plecăm undeva, luăm copiii cu noi”. Situația dată îi determină pe mai mulți părinți să utilizeze în totalitate concediul de îngrijire a copilului.*

În acest context, se impune din partea statului creșterea capacității instituțiilor preșcolare, deoarece sunt relativ mai ieftine în comparație cu costul altor servicii de îngrijire a copiilor. Astfel, dezvoltarea unor structuri pentru îngrijirea copiilor abordabile din punct de vedere financiar și de calitate este esențială pentru a permite ambilor părinți să combine viața profesională și cea de familie. *”Să avem unde să ducem copiii, adică grădiniță/creșă. Nu să stau și să mă gândesc oare unde să-l dau sau ce să fac cu el?”. ”Ar trebui de deschis grădinițe bune ca micuții să nu se îmbolnăvească așa de des”.*

Deci, condițiile de lucru, dispozițiile legale pentru mamele care muncesc și serviciile pentru îngrijirea copiilor constituie factori de o importanță majoră. Mamele implicate în câmpul muncii trăiesc un conflict de rol și în absența unor facilități strategice pentru îmbinarea vieții familiale și a muncii este reducerea fertilității sau amânarea ei. Facilitatea combinării rolului de mamă cu munca plătită, deși duce la diminuarea timpului liber, este cu mult mai acceptabilă, însă femeile din țara noastră sunt nevoite să aleagă pe o anumită perioadă unul dintre aceste două roluri. În concluzie, menționăm că absența

unor soluții suficiente femeile aleg să părăsească piața forței de muncă pentru o perioadă mai lungă de timp, decât să se confrunte cu condiții de lucru care nu le permit să-și echilibreze responsabilitățile profesionale și familiale. În plus, costurile ridicate ale unor servicii de îngrijire a copiilor mici (bone, grădinițe private), mai ales pentru lucrătorii cu venituri scăzute, reprezintă factori majori de descurajare a muncii.

Echilibrul muncă – viață familială pentru părinți constituie, pe lângă o problemă individuală, și o problemă socială, rezolvarea ei depinzând nu doar de indivizi, ci și de instituțiile de protecție socială și de angajatori. În acest context se impune necesitatea de a oferi mai multe alternative de îmbinare a rolurilor parentale și profesionale ce vor permite diferitelor tipuri de familii să facă o alegere potrivită a timpului de ieșire a mamelor pe piața muncii.

Referințe bibliografice

1. Biroul Național de Statistică. Forța de muncă în Republica Moldova Ocupare și șomaj 2018. Chișinău. 2018.
2. Codul Educației al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial nr. 319-324, art. nr.634 din 24.10.2014.
3. Leovardis C., Cârcu L. Echilibrul dintre muncă, viața personală și educație în rândul studenților. O cercetare calitativă. 2018.
<http://revistadesociologie.ro/en/sites/default/files/07-cleovaridis.pdf>
4. Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova. Cadrul de referință al educației timpurii. Chișinău, 2018.
5. D'Albis H., Gobbi P., Greulich A. Having a Second Child and Access to Childcare: Evidence from European Countries. 2017.
6. Greenhaus J. H., Karen M. C., Shaw J. D., The relation between work – family balance and quality of life. Journal of Vocational Behavior, vol. 63, nr. 3, decembrie 2003.
<https://pdfs.semanticscholar.org/.../7fae1de304e522b445597...>
7. Grzywacz J.G., Carlson D.S., Grzywacz J.G., Carlson D.S., Conceptualizing Work Family Balance: Implications for Practice and Research, Advances in Developing Human Resources, vol. 9, nr. 4, 2007. <https://adh.sagepub.com/content/9/4/455.full.pdf+html>
8. OECD (2007). Matching Work and Family Commitments.
<https://www.oecd.org/els/39689983.pdf>
9. Yadaï T., Rani S. Work life balance: challenges and opportunities. În: International Journal of Applied Research 2015 (11). www.allresearchjournal.com/archives/2015/.../1-10-177.pdf
10. Савинской О. Работа и семья в жизни женщин с детьми-дошкольниками: опыт города Москвы. Moscova, 2008.

DINAMICA STRUCTURII POPULAȚIEI A REPUBLICII MOLDOVA ÎN PROFIL TERITORIAL ÎN PERIOADA INTERCENSITARĂ

Elena HRUȘCIOV, cercetător științific,
Centrul de Cercetări Demografice al INCE
ehrusciiov@gmail.com

Elena BOLDIȘOR (CARCEA), cercetător științific,
Centrul de Cercetări Demografice al INCE
carcea.elenaa@gmail.com

În acest articol se analizează dinamica structurii populației Republicii Moldova în profil teritorial în perioada intercensitară. Cercetarea a fost realizată în baza datelor RP 2004 și a RPL 2014. Se constată procesul de reducere a populației tinere și a populației aptă de muncă. Cele mai înalte ponderi ale populației active se înregistrează în municipii și raioanele din apropierea lor. Se atestă creșterea ponderii mai înalte a populației vârstnice în localitățile din nordul țării. Vârsta medie a populației crește în toate localitățile republicii, cea mai înaltă valoare înregistrându-se în r-ul Dondușeni–41,5 ani.

Cuvinte-cheie: structura populației, perioada intercensitară, profil teritorial.

This article analyzes the dynamics of the population structure of the Republic of Moldova in territorial profile in the intercensary period. The research was done based on PC 2004 and PHC 2014 data. It is observed the process of reducing young and working age population. The highest shares of active population are registered in the municipalities and districts near them. There is a higher increase in the elderly population in localities from the north of the country. The median age of the population increases in all localities in the country, the highest value being recorded in Donduseni district–41.5 years.

Keywords: population structure, intercensary period, territorial profile.

Introducere. Mai multe cercetări au demonstrat că profilul demografic al Republicii Moldova a cunoscut în ultimii 15 ani o deteriorare profundă [6, 7], ce s-a manifestat prin reducerea numărului populației [1, 2, 6], stabilirii tendinței clare de îmbătrânire demografică [1, 4], dar și prin fluxurile migraționale ale populației [8], îndeosebi ale populației apte de muncă. În deceniile viitoare declinul demografic va continua cu ritmuri rapide, înregistrând scăderi anuale ale populației în limitele de 1,1–2% [1]. Tranziția demografică care în statele europene se desfășoară pe parcurs de secole [9], în Republica Moldova are loc pe parcursul a câtorva decenii [6].

Pentru asigurarea stabilității demografice a țării este necesară studierea aprofundată a modificărilor în dezvoltarea demografică, ce ar permite ulterior o evaluare corectă a nivelului de securitate demografică. Astfel, a fost elaborat Indicele Teritorial de Securitate Demografică (ITSD), care prezintă un decalaj semnificativ în ceea ce privește dezvoltarea socio-economică și demografică, arată adâncirea inegalității sociale teritoriale și apariția unor teritorii defavorizate în care locuitorii nu au acces la locurile de muncă necesare și la infrastructura socială [3].

Cercetarea este propusă pentru analiza dinamicii structurii populației a Republicii Moldova în profil teritorial în perioada intercensitară.

Date și metode. În prezentul studiu au fost analizate datele Recensământului populației 2004 (RP 2004) și ale Recensământului populației și al locuințelor 2014 (RPL 2014).

Limitele cercetării sunt legate de calitatea datelor, îndeosebi a celor prezentate de RPL 2014. În mun. Chișinău, populația nu a fost recenzată în totalitate, gradul de acoperire fiind de 59%. Pe întreg teritoriul Republicii Moldova populația a fost recenzată în proporție de 91%. Biroul Național de Statistică prezintă un număr total al populației ajustate de 299,8 mii persoane.

Principalele rezultate. Potențialul demografic al Republicii Moldova a avut de suferit în ultimile două decenii datorită rezultatului cumulat al evoluției fertilității, mortalității și al migrației externe [1]. Refluxul migrațional intens a contribuit la procesul de depopulare, care, la rândul său, a dus la deteriorarea structurii demografice prin dezvoltarea neuniformă a structurii populației.

Structura populației Republicii Moldova în perioada intercensitară a înregistrat schimbări esențiale în dependență de grupul de vârstă al populației.

În continuare este analizată dinamica structurii populației în profil teritorial, în grupa de vârstă de 0-19 ani (populația tânără), grupa de vârstă 20-59 de ani (populația aptă de muncă) și 60+ ani (vârstnicii).

În grupa de vârstă de 0-19 ani sunt incluși nu doar copiii, dar și tinerii de până la 19 ani, deoarece mulți dintre ei, până la vârsta de 19 ani, încă nu sunt încadrați în câmpul muncii, fiind cuprinși în sistemul educațional. În Republica Moldova, fiecare al doilea tânăr de 15-29 de ani începe pentru prima dată să-și caute de lucru în medie la vârsta de 19 ani [9].

Conform datelor RP 2004, cele mai înalte ponderi de peste 30% ale populației în vârstă de 0-19 ani erau înregistrate în 12 raioane din țară. Cele mai multe din ele aparțin zonei de Centru a țării (Telenеști, Ungheni, Nisporeni, Hîncești, Ialoveni, Criuleni). Cele mai înalte ponderi ale acestui segment al populației se înregistrează pentru anul 2004 în r-ul Cantemir (34,2%). Ponderi joase a populației în vârstă de 0-19 ani ce se încadrează în limitele 22,1%-24,5%, se observă în r-ul Ocnița (23,5%) și r-ul Dondușeni (24,0%) (Fig.1).

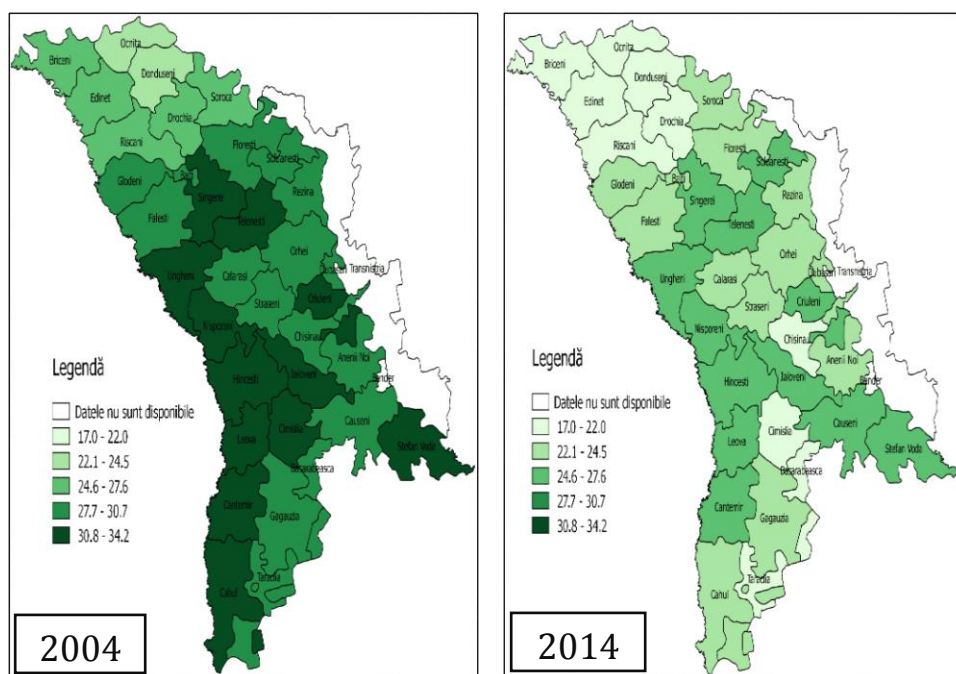

Fig. 1. Ponderea populației în grupa de vârstă 0-19 ani, în profil teritorial, 2004, 2014

Sursa: RP 2004, RPL 2014 și calculele autorilor.

În anul 2014 efectivul populației în vârstă de 0-19 se reduce practic în toate raioanele țării. Astfel, se observă că în limitele 30,8%-34,2% nu se atestă raioane care au ponderi ale populației 0-19 ani ce s-ar încadra. Ponderi înalte ale populației tinere se observă în raioanele din zona de Centru (Ungheni, Nisporeni, Hîncești, Telenești, Ialoveni și Criuleni) și câteva din zona de Sud (Căușeni, Leova, Cantemir și Ștefan Vodă). Cel mai mult pierde din populația tânără r-ul Cimișlia, care în 2014 atestă o pondere a acestui segment al populației de 22,5%, comparativ cu 2004- 31,7%. În zona de Nord se constată pentru 2014 cele mai joase ponderi ale populației tinere (Fig. 1).

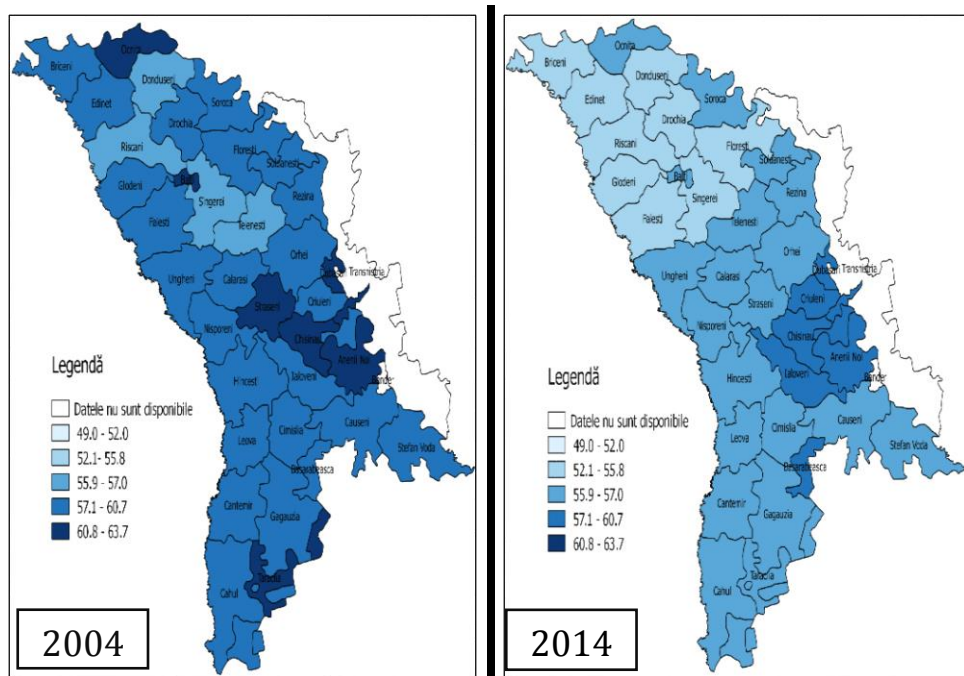

Fig. 2. Ponderea populației în grupa de vârstă 20-59 de ani, în profil teritorial, 2004, 2014

Sursa: RP 2004, RPL 2014 și calculele autorilor.

Schimbări semnificative se atestă și în rândul populației economic active, în vârstă de 20-59 de ani. Cele mai înalte ponderi ale acestui segment al populației în anul 2004, sunt concentrate în mun. Chișinău, în raioanele din apropierea sa (Strășeni, Anenii Noi, Dubăsari), mun. Bălți, Ocnița și Taraclia. Concentrarea înaltă a acestui segment a populației în aceste localități se datorează faptului că ele dispun într-o măsură mai mare decât alte localități ale țării de factorii de producere și elementele de infrastructură necesare pentru atragerea investițiilor și dezvoltării social-economice.

În anul 2014, ponderea populației aptă de muncă se menține la un nivel înalt în aceleași regiuni ca și în 2004. Totuși, se observă o scădere a ponderii în unele localități care în 2004 înregistrau unele dintre cele mai înalte ponderi ale populației aptă de muncă. Astfel, mun. Bălți, Ocnița și Taraclia pierde din populația sa în vârstă de 20-59 de ani până la 3p.p.

Reducerea ponderii populației în vârstă aptă de muncă către anul 2014 se datorează fluxurilor migraționale masive din ultimele decenii.

În contextul reducerii populației tinere și aptă de muncă, manifestată prin scăderea natalității, dar și a creșterii fluxurilor migraționale intense, situația creată va avea un impact negativ asupra evoluției de lungă durată a structurii pe vârste a populației.

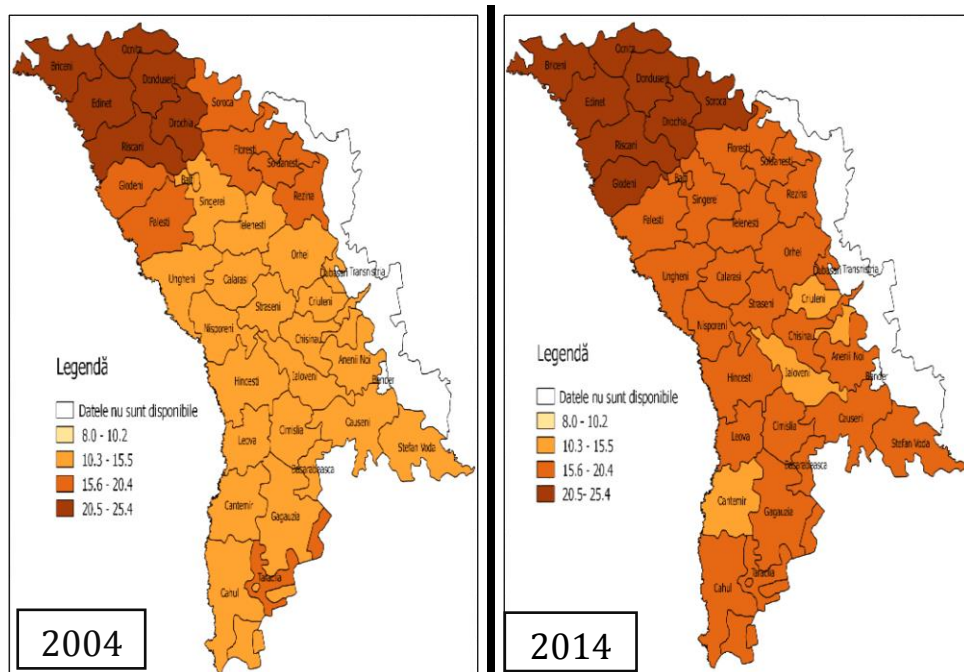

Fig. 3. Ponderele populației în grupa de vârstă 60+ ani, în profil teritorial, 2004, 2014

Sursa: RP 2004, RPL 2014 și calculele autorilor.

Structura populației în vârstă de 60+ ani, de asemenea, a suferit schimbări semnificative între cele două recensăminte. Dacă în anul 2004 se atestau doar 6 raioane din nordul țării cu ponderi de peste 22% ale populației vârstnice, atunci în anul 2014 se observă un număr mai mare ale localităților ce înregistrează ponderi mai înalte. Se observă că în anul 2014 tot mai multe raioane din centrul țării înregistrează ponderi mai ridicate ale vârstnicilor, în comparație cu anul 2004. Cele mai mici ponderi ale populației vârstnice, încadrate în limitele 8%-10%, în anul 2014, se observă în Cantemir, Ialoveni și Criuleni (Fig. 3).

Modificările intervenite în structura populației vârstnice în anul 2014 comparativ cu anul 2004, accentuează ritmul rapid cu care evoluează procesul de îmbătrânire demografică în Republica Moldova.

O caracteristică importantă a structurii pe vârste a populației este vârsta medie. Dinamica acestui indicator între cele două recensăminte a fost în continuă creștere cu diferențieri semnificative ce țin de profilul teritorial. Astfel, se constată că în anul 2004, acest indicator era mai înalt de 40 de ani doar în Dondușeni (40,9 ani). În anul 2014 conform datelor RPL 2014 acest indicator trece de pragul de 40 de ani în 5 raioane din țară, toate fiind din componența zonei de Nord: Briceni (40,3 ani), Dondușeni (41,5 ani), Drochia (40,7 ani), Edineț (40,5 ani) și Ocnița (40,7 ani) (Fig. 4).

Vârsta medie a populației a evoluat cu un ritm rapid în perioada intercensitară în mun. Chișinău, unde acest indicator a crescut cu 3,4 ani, în mun. Bălți- 2,9 ani, r-ul Cimișlia- 2,5 ani, în r-ul Basarabeasca -2,4 ani și r-ul Cahul- 2,3 ani, comparativ cu anul 2004.

Situația creată se datorează procesului de îmbătrânire aprofundat și rapid care pe parcursul unui deceniu s-a manifestat prin creșterea ponderii persoanelor în vârstă de pensionare și a vârstnicilor în totalul populației. Dacă în anul 2004 existau unități administrativ-teritoriale care aveau o pondere a vârstnicilor în structura populației mai mică decât 12%, atunci pentru 2014 nu se atestă nici o unitate administrativ-teritorială care s-ar încadra în aceste limite [5].

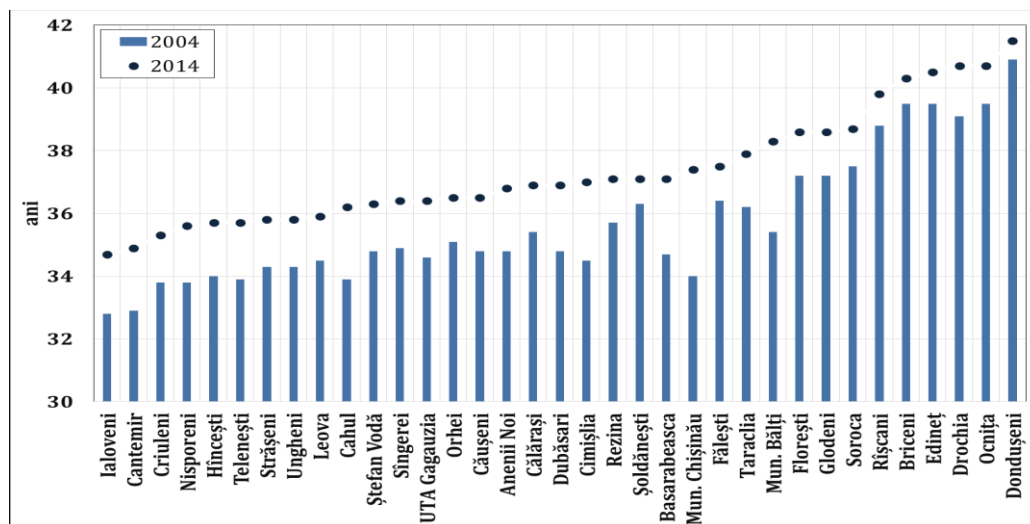

Fig. 4. Vârsta medie a populației în profil teritorial, Republica Moldova, 2004, 2014

Sursa: RP 2004, RPL 2014.

Concluzii. Dinamica structurii populației în profil teritorial a Republicii Moldova în perioada intercensitară s-a manifestat prin reducerea populației tinere și aptă de muncă.

Insuficiența serviciilor de bază și a infrastructurii sociale din zonele îndepărtate duc la polarizarea populației aptă de muncă de către municipiile Chișinău, Bălți și a localităților din apropierea lor. Disparitățile teritoriale privind ponderea populației aptă de muncă se datorează migrației masive cu care se confruntă Republica Moldova în ultimile decenii, dar și a migrației interne, care se manifestă prin reducerea populației în unele localități, cu o ulterioară suplinire a efectivului populației altor localități.

Migrația internă și cea externă pot compromite perspectivele de dezvoltare ale unor localități, amplificând astfel dezechilibrul teritorial. Monitorizarea acestor fluxuri migraționale externe și interne trebuie să devină o premisă importantă pentru politicile demografice.

Creșterea ponderii populației vârstnice în mai multe localități din zona de nord a țării, în anul 2014, accentuează intensificarea procesului de îmbătrânire a populației. Ritmul rapid cu care evoluează acest proces este evidențiat prin valorile mai înalte ale vârstei medii a populației în anul 2014 comparativ cu 2004. În majoritatea localităților cu un grad înalt de îmbătrânire demografică apare problema de înlocuire a forței de muncă.

Reducerea ponderii populației active și îmbătrânirea demografică vor afecta dezvoltarea economică și vor contribui la creșterea poverii sistemului de asistență socială.

Procesele demo-socio-economice se vor accentua și în deceniile următoare, fapt ce subliniază necesitatea atingerii scopurilor strategice de dezvoltare într-un timp cât mai scurt și mai eficient.

Referințe bibliografice

1. Analiza Situației Populației în Republica Moldova /Coord. O. Gagauz. Chișinău: CCD, UNFPA, 2016.
2. Demografia contează: Care este impactul dinamicii populației asupra economiei Republicii Moldova? /Autori A. Lupușor et. al. Expert Grup, UNFPA, 2017.
3. Gagauz O., Pahomii I. Indicele Integral Teritorial de Securitate Demografică. Policy paper. Chișinău: CCD. UNFPA, 2016.
http://ccd.ucoz.com/_ld/0/48_Policy-Paper-II.pdf
4. Hrușcirov E. Îmbătrânirea demografică în perioada intercensitară. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Chișinău 2018, N.1. p. 143-149.
5. Hrușcirov E. Particularități îmbătrânirii demografice în profil administrativ-teritorial în Republica Moldova. În: Creșterea economică în condițiile globalizării. Sesiunea Științifică: Dinamica populației și calitatea potențialului uman: Conferința internațională științifico-practică, 12-13 octombrie 2017. Ediția a XII-a. INCE, Chișinău, 2017, p. 148-154
http://ccd.ucoz.com/_ld/0/48_Policy-Paper-II.pdf
6. Profilul sociodemografic al Republicii Moldova la 20 de ani după adoptarea Programului de Acțiune de la Cairo. Chișinău: CCD, 2014.
7. Savelieva G. et al. Evaluarea efectelor îmbătrânirii demografice asupra dezvoltării socioeconomice. CCD, INCE, Chișinău 2014.
8. Tabac T. Structura pe vârste și sexe a emigranților din Republica Moldova În: Creșterea economică în condițiile globalizării. Sesiunea științifică: Dinamica populației și calitatea potențialului uman. Conf. intern. științifico-practică. Ediția a XI-a. Chișinău, 2016.
9. Tranziția de la școală la muncă. Biroul Național de Statistică. Chișinău 2014/2015.
10. Willekens F. Demographic Transitions in Europe and the world. Max Planck Institute for Demographic Research (MPIDR), WORKING PAPER WP 2014-004 MARCH 2014.

INTEGRAREA PE PIAȚA MUNCII A UNOR CATEGORII DE PERSOANE ÎN SITUAȚII DE RISC

Valentina COTELNIC, cercetător INCE

În acest articol este analizată una din problemele stringente ce persistă în ultimii ani în Republica Moldova, cum ar fi: relațiile populației economic active și piața forței de muncă. Concomitent, a fost efectuată evaluarea nivelului de ocupare a categoriilor de persoane în situație de risc, a obstacolelor ce fac dificilă ameliorarea situației pe piața muncii, necorelarea locurilor vacante cu numărul de șomeri existenți, politicile orientate către soluționarea problemelor persoanelor defavorizate, integrarea și incluziunea lor în societate, precum și mecanismele de protecție a lor. Cercetarea a arătat că este necesar de urgentat implementarea Observatorului Pieței Muncii; elaborarea prognozelor viabile privind cererea și oferta forței de muncă pentru înlăturarea dezechilibrului dintre cererea și oferta forței de muncă calificată, precum și neadmiterea oricărei forme de discriminare la angajarea în câmpul muncii a persoanelor în situație de risc etc.

Cuvinte-cheie: forța de muncă, ocupare, șomaj, măsuri active de ocupare, persoane defavorizate, locuri vacante.

In this article it is analysed one of the acute problems persisting in the recent years in Moldova, such as: the relation between the economic active population and the labor market. It was done the evaluation of the level of population employment of persons in situation of risk, of the barriers that make it difficult to relieve the situation on the labor market, the non-correlation between vacancies with the number of unemployed people, the policies geared towards solving the integration of disadvantaged persons and their inclusion in society, as well as mechanisms for their protection. The research has shown that it is necessary to accelerate the implementation of the Labor Market Observatory; the elaboration of viable forecasts of demand and supply work force for the elimination of the imbalance between supply and demand of skilled labor, as well as the prevention of any form of discrimination in the employment of individuals in risky situations etc.

Key words: labor force, employment, unemployment, active employment measures, the disadvantaged people, vacancies.

Pentru orice societate, asigurarea ocupării cât mai depline și mai productive a forței de muncă constituie o sarcină primordială a politicii economice. Posibilitățile de angajare, precum și statutul pe piața muncii, sunt factorii de bază ce condiționează nivelul de trai al persoanelor ocupate, dar și ale familiilor acestora.

În ultimele două decenii, Republica Moldova se confruntă cu multiple provocări pe piața muncii, cum ar fi emigrarea forței de muncă, decalajul dintre cererea și oferta forței de muncă, calitatea și atractivitatea învățământului profesional tehnic, sistemul subdezvoltat de formare continuă, lipsa oportunităților de ocupare în mediul rural, fapt ce contribuie la plasarea dificilă în câmpul muncii a șomerilor din mediul rural și, în special, al persoanelor în situație de risc, cum ar fi tinerii, persoanele cu dizabilități, persoanele eliberate din detenție, vârstnicii etc. În consecință, se înregistrează o creștere continuă a emigrării forței de muncă și

reducerea continuă a populației active, fapt care condiționează aprofundarea necorelării cererii și ofertei forței de muncă în anumite sectoare ale economiei naționale.

Unul din factorii majori ai dezechilibrelor cunoscute pe piața muncii din Republica Moldova îl constituie șomajul, un fenomen îngrijorător, exprimat atât prin numărul persoanelor aflate în această situație, cât și datorită efectelor severe pe care le are asupra unei categorii de populație. O parte impunătoare de șomeri înfruntă o serie de dificultăți, în special economice, sociale și psihologice, toate acestea conducând la riscul unei mangalizări sociale.

Forța de muncă, precum și calitatea ei, constituie factorul determinant al creșterii economice a unei țări. Evaluarea potențialului forței de muncă se caracterizează prin raportul dintre populația activă și cea inactivă, o parte din populația activă o reprezintă și șomerii. Analizând situația pieței muncii pentru 2012-2017, menționăm că rata șomajului a avut relevanță mai scăzută, înregistrând valoarea de 4,1% în anul 2017, fiind cu 1,5p.p. mai mică față de anul 2012, când a înregistrat rata de 5,6%. Din punctul de vedere a distribuției șomajului între cele două medii, numărul șomerilor din mediul urban este de 1,8 ori mai mare decât al celor din mediul rural, în mediul urban, rata șomajului o depășește semnificativ pe cea din mediul rural (în 2017 diferența fiind 3 p.p.). Nici în anii anteriori situația nu a fost altfel, cea mai mare diferență (3,4%) dintre cele două rate înregistrându-se în anul 2012. Situația din anul 2017 (5,7% în mediul urban și 2,7% în mediul rural) se datorează în principal restructurării economice, dar și migrației forței de muncă peste hotarele țării. Indicatorii principali ai activității economice se reflectă în *Tabelul 1*.

Tabelul 1. Caracteristica indicatorilor determinanți ai activității economice a populației în vârstă aptă de muncă în anii 2012-2017, %

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Rata de activitate, %	40,7	41,4	41,2	42,4	42,6	42,2
Rata de ocupare, %	38,4	39,3	39,6	40,3	40,8	40,5
Rata sub-ocupării, %	7,2	7,3	6,8	6,2	6,6	6,2
Rata șomajului BIM, %	5,6	5,1	3,9	4,9	4,2	4,1
Ponderea persoanelor plecate peste hotare la lucru, în % din pop. inact.	18,6	19,0	19,5	18,9	18,6	18,5
Rata șomajului înregistrat ANOFM, %	2,8	1,9	1,7	2,1	2,0	1,8

Sursa: elaborat în baza datelor din Ancheta Forței de Muncă BNS, www.statistica.md

Un alt indicator important al pieței muncii este și *rata de activitate*, care se află la un nivel foarte scăzut. Doar 42,2% din populația în vârstă aptă de muncă sunt implicați în activitatea economică, înregistrând o ușoară creștere de 1,5p.p. față de anul 2012.

În distribuția ratei de activitate, ponderea cea mai mare de 42,6% a fost înregistrată în anul 2016, față de 40,7% în anul 2012, din totalul persoanelor ocupate, revenind celor ocupați în sectorul agricol, dintre ei 14,7% o constituie indicele respectiv în producerea produselor agricole pentru consumul propriu. În ultimii ani, persoanele ocupate înregistrează o ușoară creștere - de la 26,4% în anul 2012 până la 33,7% în 2016, față de anul 2015 acesta crescând cu 7,6%, fiind urmați de cei din

administrația publică; învățământ; sănătate și asistentă socială cu 18,3%, indicele respectiv înregistrând o tendință de diminuare față de anii precedenți - de la 21,5% în 2012 până la 18,3% în anul 2016. În industrie, pe parcursul ultimilor cinci ani ponderea persoanelor ocupate a variat în limitele 13,1% - 12,1%, la fel și în construcții s-a înregistrat o tendință de diminuare a acestui indicator - de la 6,1% în anul 2012 până la 5,0% în anul 2016 [1].

Șomajul în rândul tinerilor cu vârste cuprinse între 15-24 ani a înregistrat o rată de 11,8%, fiind urmați de cei cu vârste între 25-34 ani (5,1%). Șomajul a afectat în mod deosebit populația tânără, în special tinerii intrați pentru prima dată pe piața muncii, cea mai scăzută rată a șomajului fiind înregistrată în grupa cu vârsta cuprinsă între 55-64 ani, cu o rată de 2,1%. Din acest motiv, inclusiv și din lipsa locurilor de muncă atractive pentru tineret, rata înaltă a șomajului în rândul tinerilor continuă să rămână o problemă gravă cu care se confruntă piața muncii din țară. Din totalul șomerilor, bărbații dețin majoritatea, ponderea lor fiind de 60% în anul 2017, pe când șomajul în rândul femeilor a avut tendința de diminuare.

Există și alte categorii de populație care nu intră în categoria șomerilor (definită ca oamenii neangajați în activitatea economică care caută activ un loc de muncă și sunt disponibili să-l ocupe în timp de 2 săptămâni), care de asemenea sunt afectați din cauza insuficienței locurilor de muncă bine remunerate. Peste 50% din populația în vârstă de muncă intră în această categorie de *șomaj ascuns*, inclusiv migrații plecați peste hotarele țării (cca 1/3 din potențialul uman), persoanele ocupate în agricultură (32,3% din populația ocupată), lucrătorii pe cont propriu (30% din populația ocupată), deseori casnici neremunerați, persoanele care nu lucrează și nu caută un loc de lucru. Fenomenul de șomaj afectează în special muncitorii necalificați, tinerii, persoanele de peste 45 de ani, persoanele eliberate din detenție, persoanele cu dizabilități, făcând din aceste grupuri unele dintre cele mai defavorizate pe piața muncii.

Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă este un organ abilitat să implementeze politicile de stat în domeniul ocupării și protecției sociale a tuturor persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, inclusiv a categoriilor defavorizate. Astfel, persoanele care se adresează la ANOFM beneficiază de măsuri active de stimulare a ocupării forței de muncă (servicii de orientare și formare profesională, mediere a muncii, târguri ale locurilor de muncă etc.). Indicatorii-efect ai rezultatelor implementării măsurilor active sunt prezentate în *Tabelul 2*.

Tabelul 2. Dinamica unor indicatori-efect din implementarea măsurilor active de stimulare a ocupării forței de muncă de către ANOFM

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Numărul șomerilor înregistrați, pers.	51378	43463	42166	50612	50063	42119
din care ponderea tinerilor (16-29 ani), în % din numărul total al șomerilor	35,2	35,6	33,6	32,3	31,0	28,8
Ponderea șomerilor plasați în câmpul muncii, %	30,29	38,47	38,81	33,2	35,2	39,5
Ponderea tinerilor plasați în câmpul muncii, %	32,5	41,8	44,1	37,1	40,0	33,2
Tinerii absolvenți ai cursurilor de formare profesională, pers.	1828	1822	2037	2089	1960	1694

din care plasați în câmpul muncii în % față de absolvenți totali ai cursurilor	73,2	78,2	85,6	78,2	93,7	84,4
Numărul locurilor vacante, unități	35049	37530	41536	42345	44612	45429
Informare și consiliere profesională	48652	53344	55833	65392	70659	88603
Seminare de instruire în tehnici și metode de căutarea unui loc de muncă	8147	9522	6847	9649	9872	7405
Clubul muncii	3821	4274	4104	4686	4531	4400
Numărul beneficiarilor de servicii de preconcediere, persoane	1693	2238	869	2146	1260	906
Târgul locurilor de muncă	91	84	78	73	73	66
Șomeri antrenați la lucrări publice	1739	1812	1619	1773	1834	2023

Sursa: ANOFM, www.anofm.md

În urma analizei efectuate reiese că în anul 2017 structura șomerilor după vârstă a fost neuniformă: 28,8% din numărul șomerilor sunt persoane tinere cu vârsta cuprinsă între 16 - 29 ani, iar 22,2% - persoane în vârstă de peste 50 de ani. Numai 39,5% din totalul șomerilor au fost plasați în câmpul muncii. Distribuția în funcție de cel mai înalt nivel de educație arată că în perioada anilor 2012-2017 se evidențiază creșterea ponderii șomerilor cu studii medii de specialitate plasați în câmpul muncii de la 40,8% în anul 2012 la 49,0% în anul 2017, fiind urmați de cei cu studii primare și gimnaziale, înregistrând o pondere de angajare impunătoare în anul 2017 - de 46,6% față de 27,5% în 2012, pe când ponderea persoanelor cu studii superioare înregistrează o creștere neesențială cu doar 0,8 p.p. față de anul 2012. Mai mult de o treime din șomerii înregistrați sunt tinerii care necesită pregătire profesională pentru a fi plasați în câmpul muncii [2].

Dacă analizăm dinamica declarării locurilor libere de muncă de către agenții economici, observăm că a fost înregistrată o creștere semnificativă a numărului locurilor libere de muncă disponibile. În anul 2017, această cifră era de 45,4 mii locuri de muncă, pentru prima dată în ultimii ani depășind numărul șomerilor înregistrați cu 3,3 mii locuri. În pofida faptului că dispunem de un număr suficient de locuri de muncă, ponderea șomerilor plasați în câmpul muncii constituie doar 39,5% din numărul șomerilor total înregistrați, fapt ce ne demonstrează încă o dată în plus că locurile libere de muncă nu sunt atractive și au un nivel scăzut de salarizare. Din numărul total de locuri de muncă libere disponibile, 68,6% sunt pentru muncitori și doar 31,4% pentru funcționari, în anul 2012 acești indici înregistrau, respectiv, 78,6% și 21,4%. Din numărul total al șomerilor, 62,7% o constituie cei care locuiesc în zonele rurale, pe când locurile de muncă disponibile sunt înregistrate în mediu urban.

Un altă dificultate ce persistă pe piața muncii este și necorelarea locurilor vacante cu numărul de șomeri existenți, motivul fiind amplasarea șomerilor în localitățile rurale, pe când locurile libere de muncă sunt înregistrate în localitățile urbane (*Fig.1*).

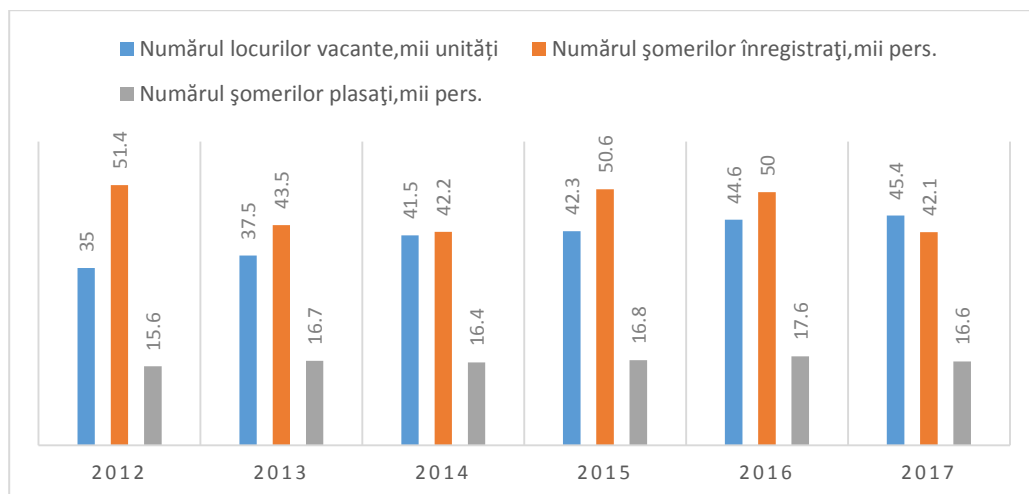

Fig.1. Dinamica locurilor de muncă vacante înregistrate și a șomerilor înregistrați și plasați

Sursa: ANOFM, www.anofm.md

Ocuparea locurilor vacante într-un timp mai redus se explică prin nivelul scăzut de calificare și de pregătire profesională a potențialilor angajați, salariile mici, condițiile și regimul de muncă neatractive. Astfel, analizând caracteristicile șomerilor după nivelul de instruire, menționăm că pe parcursul ultimilor ani se atestă o reducere a calității forței de muncă, ceea ce se demonstrează și prin faptul că persoanele fără calificare înregistrate la agențiile teritoriale reprezintă o pondere de cca 61% din numărul total al șomerilor înregistrați. Totodată, potrivit bazei de date a ANOFM, posturile cu cea mai mare carență de personal calificat sunt cele de profesori, medici, asistenți medicali și sociali, inginer programator, urmate de cele de IT etc. Alte posturi care resimt o lipsă de personal calificat sunt cele de ingineri telecomunicații, agronomi, arhitecți. Doar în luna august 2018 au fost înregistrate circa 12 mii locuri libere de muncă, din care pentru persoanele cu nivel de instruire superior și mediu de specialitate constituind cca 21% din numărul total de locuri vacante înregistrate (în învățământ - 485; în domeniul sănătății - 477; inginer, tehnician - 232; specialist în activitatea financiară, economică sau comercială - 228 etc.).

Pentru persoanele cu nivel de instruire secundar profesional și pentru muncitorii necalificați sunt disponibile 79% din numărul total de locuri de muncă vacante (lucrători în industria textilă și confecții - 2228; operatori, aparatiști, mașiniști la instalații și mașini - 767; lucrători calificați în întreprinderi industriale - 732; transport și telecomunicații - 539 etc.) [4].

Excluziunea socială a grupurilor defavorizate pe piața muncii a impus necesitatea modernizării și completării politicilor de ocupare a forței de muncă. În acest context, a fost perfecționat cadrul legislativ în domeniu, ca rezultat a fost adoptată Legea nr. 105 din 14.06.2018 cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj, care prevede aplicarea diferitor tipuri de măsuri active de susținere a ocupării forței de muncă, participarea activă pe piața muncii a categoriilor defavorizate și reducerea dependenței de asistență socială a acestora, precum și oferirea de subvenții lunare în sumă egală cu 30% din mărimea salariului mediu pe economie pentru anul

precedent, pe un termen de 6 luni, pentru fiecare șomer angajat [3]. Legea respectivă prevede unele aspecte noi de susținere la antrenarea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități. Potrivit art. 23 alin. (3), șomerii care necesită suport suplimentar pe piața muncii sunt: tinerii cu vârstă cuprinsă între 16 și 24 de ani; persoanele care nu dețin o profesie/meserie; persoanele cu dizabilități; șomerii de lungă durată; persoanele cu vârsta de 50 de ani și peste; persoanele eliberate din locurile de detenție; victimele traficului de ființe umane etc. Scopul principal al prezentei legi este prevenirea și reducerea șomajului și efectelor sociale ale acestuia, reducerea riscului de șomaj și asigurarea unui nivel ridicat al ocupării și adaptării forței de muncă la cerințele pieței muncii.

Incluziunea în câmpul muncii a persoanelor defavorizate se realizează de către serviciile teritoriale de ocupare a forței de muncă prin acordarea serviciilor de mediere a muncii, organizarea cursurilor de formare profesională, antrenarea la lucrări publice, informarea și consilierea profesională (Tabelul 3).

Tabelul 3. Servicii acordate persoanelor defavorizate de către Agențiile teritoriale pentru Ocupare a Forței de Muncă, 2012-2017

Persoane defavorizate	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Numărul șomerilor înregistrați total, pers.	51378	43463	42166	50612	50061	42119
din care ponderea tinerilor (16-29 ani), %	35,2	35,6	33,6	32,3	30,7	28,8
Tineri plasați în câmpul muncii, % din numărul celor înregistrați	32,5	41,8	44,1	37,1	39,7	45,6
Persoane eliberate din locurile de detenție, pers.	207	191	144	226	245	295
Plasate în câmpul muncii, % din numărul celor înregistrați	14,0	17,3	20,8	18,6	24,9	25,4
Persoane cu dizabilități, pers.	494	565	598	877	754	682
Plasate în câmpul muncii, % din numărul celor înregistrați	20,6	29,7	36,8	34,2	44,6	43,7
Veterani, pers.	23	18	44	70	54	60
Plasate în câmpul muncii, % din numărul celor înregistrați	39,1	44,4	20,4	11,4	33,3	35,0

Sursa: datele ANOFM, www.anofm.md

Aceste date oferă o imagine a situației grupurilor dezavantajate pe piața forței de muncă. Șomajul afectează, în special, tinerii, persoanele eliberate din detenție, persoanele cu dizabilități, persoanele peste 45 de ani și muncitorii necalificați etc. Din totalul șomerilor înregistrați, 44,3% prezintă persoane care pentru prima dată sunt în căutarea unui loc de muncă, respectiv, nu au experiență de muncă, aceștia putând fi plasați și ei la rândul lor în categoria persoanelor defavorizate.

O altă categorie de persoane defavorizate sunt persoanele eliberate din detenție. Pentru a fi integrați pe piața muncii, este necesară întreprinderea unui șir de măsuri suplimentare ce ar contribui la angajarea lor, dat fiind faptul că angajatorii nu doresc să încadreze în câmpul muncii această categorie de persoane. Pe parcursul anului 2017 au fost înregistrate cu statut de șomer 295 persoane eliberate din detenție (0,7%

din total șomeri), din care 36 femei (12,2%). Comparativ cu rezultatele anului 2016, au fost înregistrate cu 50 persoane mai multe. Au fost susținute la plasarea în câmpul muncii 75 persoane eliberate din detenție, din care 8 femei. În aceeași perioadă a anului precedent, au fost plasate în câmpul muncii cu 14 persoane mai multe.

În anul 2010, Republica Moldova a adoptat Legea nr. 169 din 09.07.2010 pentru aprobarea Strategiei de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități, asumându-i-și angajamentul de a facilita accesibilitatea pe piața forței de muncă a persoanelor cu dizabilități prin eliminarea obstacolele și limitările de încadrare în câmpul muncii. Angajatorii au obligația de a lua măsuri specifice pentru asigurarea integrării în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități, precum proiectarea și adaptarea locurilor de muncă astfel încât acestea să devină accesibile persoanelor cu dizabilități; furnizarea de noi tehnologii și dispozitive de asistentă, instrumente și echipamente care să permită persoanelor cu dizabilități obținerea și menținerea locului de muncă etc. [5].

Analizând situația privind sporirea nivelului de angajare a persoanelor cu dizabilități, remarcăm tendința de creștere a ponderii plasării în câmpul muncii, aceasta înregistrând o creștere de două ori în ultimii cinci ani - de la 20,6% în 2012 până la 43,7% în anul 2017. Din numărul total de persoane cu dizabilități înregistrate cu statut de șomer, 40 la sută o constituie femeile, pe când rata de angajare a lor constituie 50,3%. (Tabelul 4).

Tabelul 4. Servicii acordate persoanelor cu dizabilități de către agențiile teritoriale pentru ocuparea forței de muncă, 2012-2017

Persoane cu dizabilități	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Înregistrate cu statut de șomer, persoane	496	565	598	877	754	682
Plasate în câmpul muncii, persoane	102	168	220	300	336	298
Plasate în câmpul muncii, % din numărul celor înregistrați	20,6%	29,7	37,0	34,0	45,0	43,7
Beneficiari de servicii de mediere a muncii, persoane	156	223	300	344	364	507
Absolvenți ai cursurilor de formare profesională, persoane	29	25	65	77	83	76
Antrenați la lucrări publice, persoane	25	26	18	52	40	38
Beneficiari de serviciile informare și consiliere profesională, pers.	637	1976	585	757	692	708

Sursa: datele ANOFM, www.anofm.md

Din analiza efectuată se observă că, din totalul persoanelor cu dizabilități înregistrate, ponderea cea mai mare - 33% (252 persoane) - revine celor cu vârsta cuprinsă între 50 - 62 de ani, iar tinerii constituie 25,3% (191 persoane). În scopul facilitării integrării pe piața muncii, au urmat cursuri de formare profesională 76 de persoane cu dizabilități, din care au fost plasate în câmpul muncii 74 de persoane. Întru susținerea persoanelor defavorizate la plasarea lor în câmpul muncii, pe parcursul anului 2017 au fost organizate de către ANOFM 20 seminare informative cu participarea acestei categorii de persoane și informarea acestora despre oportunitățile și serviciile prestate de către AOFM, au fost organizate 6 ședințe ale Clubului Muncii, 6 seminare de instruire în tehnici și metode de căutare a unui loc de muncă și 4 seminare

de orientare și formare profesională. ANOFM colaborează cu mai mulți parteneri, inclusiv: Consiliul Național de Determinarea Dizabilității și Capacității de Muncă, Centrul Republican Experimental Protezare, Ortopedie și Reabilitare, Asociația „MOTIVAȚIE”, Centrul de Asistență Juridică pentru Persoanele cu Dizabilități etc.

Concluzii și recomandări. Piața muncii este principalul model de parteneriat dintre cerere și ofertă, dintre patron și angajat. Acest parteneriat decide partajul dintre raporturile dintre eficiența economică și echitatea socială, atât din perspectiva generațiilor prezente, cât și a generațiilor viitoare.

Actualmente, dinamica redusă a pieței muncii duce la menținerea nivelului șomajului în rândul persoanelor defavorizate aflate pe piața muncii, în special în rândul tinerilor, iar salariile și condițiile de muncă neatractive provoacă un decalaj semnificativ între nivelul de pregătire și condițiile de muncă, favorizând astfel migrația peste hotarele țării.

În pofida faptului că în ultimul timp se înregistrează o pondere ridicată a locurilor libere de muncă înregistrate, ponderea șomerilor plasați în câmpul muncii constituie doar 39,5 % din numărul total al celor înregistrați. Tendințele ne demonstrează că ocuparea de succes a forței de muncă este determinată nu numai de educație, calificări și competențe profesionale, dar și de experiența complementară.

În scopul ameliorării situației persoanelor defavorizate pe piața muncii împotriva riscurilor sociale se recomandă:

- Neadmiterea oricărei forme de discriminare la angajarea în câmpul muncii a persoanelor în situație de risc aflate pe piața muncii.
- Promovarea regimului de muncă flexibil pentru persoanele aflate pe piața muncii, inclusiv celor cu dizabilități.
- Calificarea, recalificarea și instruirea pe tot parcursul vieții a persoanelor aflate pe piața muncii, în special a persoanelor tinere.
- Crearea condițiilor atractive de muncă, în special pentru tineret, ce ar contribui la stoparea migrației populației în vârstă aptă de muncă.
- Urgentarea implementării Observatorului Pieței Muncii.
- Elaborarea prognozelor viabile privind cererea și oferta forței de muncă pentru înlăturarea dezechilibrului dintre cerere și ofertă și a deficitului de forță de muncă calificată etc.

Referințe bibliografice

1. www.statistica.md Ancheta Forței de Muncă BNS.
2. Raptor anual de activitate ANOFM.2017, Chisinau 2018, p. 18. www.anofm.md
3. Legea nr. 105 din 14.06.2018 Cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj, 10.08.2018 in: Monitorial Oficial al Republicii Moldova din 10.08.2018, nr. 295-308.
4. www.anofm.md
5. Legea nr. 169 din 09.07.2010 privind aprobarea Strategiei de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități (2010–2013). în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 12.10.2010, nr. 200-201.

UNELE PROBLEME ALE PROTECȚIEI SOCIALE A POPULAȚIEI LA BĂTRÂNEȚE

**Ana TOMCEAC A., cercetător științific,
CCD, INCE®**

În Republica Moldova, îmbunătățirea asigurării sociale și a asistenței sociale joacă un rol crucial în asigurarea bunăstării populației în curs de îmbătrânire, întrucât îmbătrânirea schimbă semnificativ nevoile, cererea la servicii de sănătate și asistență socială și creează noi nevoi pentru vârstnici, ceea ce are un impact negativ asupra cheltuielilor publice. Prezentul studiu urmărește să analizeze eficiența unor politici de protecție socială a populației în curs de îmbătrânire, rolul acestora în prevenirea riscurilor care pot genera marginalizarea vârstnicilor și să identifice barierele existente în domeniu. În acest articol au fost identificate problemele existente ce vizează asigurarea financiară prestațiilor acordate vârstnicilor. Articolul va fi util autorităților publice, studenților, cercetătorilor implicați în știința economică și specialiștilor care dezvoltă politici sociale.

Cuvinte-cheie: protecția socială, asistență socială, servicii sociale, pensii, indicatori de performanță.

In the Republic of Moldova, improving social insurance and social assistance plays a crucial role in ensuring the well-being of an aging population because aging that substantially alters the needs, demand for health and social care, and creates new needs for the elderly, which has a negative impact on public spending. The present study aims to analyse the performance of social protection policies to the aging population, their role in preventing the risks that can lead to marginalization of the elderly and to identify the existing barriers in the field. This article identifies the existing problems that concern the financial provision of benefits to the elderly. The article will be useful to public authorities, students, researchers involved in economic science and specialists who develop social policies.

Keywords: social protection, social assistance, social services, expenditures for social protection, pension, performance indicators.

Clasificare JEL - J14, J18, H75, I39

Introducere. Problema calității vieții a populației este una dintre problemele actuale în cadrul politicilor de protecție socială a populației îmbătrânite. Nevoile de sănătate și de îngrijire ale acestora constituie un fenomen real și este însoțit de creșterea dependenței persoanelor în etate de populația economic activă. Pierderea competitivității pe piața forței de muncă în vârstă pre-pensionară și pensionară, situația financiară instabilă, sănătate agravată de vârstă, constituie o caracteristică a populației îmbătrânite. Îmbătrânirea modifică substanțial nevoile și respectiv cererea pentru asistența medico-socială, creează un nou tip de cerere din partea vârstnicilor și are un impact asupra cheltuielilor publice. Prezenta cercetare abordează unele aspecte

© Ana Tomceac, ana.tomceac@mail.ru , CCD al Institutului Național de cercetări Economice, <http://www.ccd.md>,

ale politicilor de protecție socială cu cel mai mare impact asupra determinantilor sociali legați de protecție a populației îmbătrânite.

Referitor la finanțele publice preconizate pentru asigurarea bunăstării ale populației îmbătrânite. Transformările structurale economice, reformele care au avut loc în societate au contribuit la agravarea situației social-economice a populației îmbătrânite prin diminuarea esențială a veniturilor reale ale populației. Prin urmare, acest lucru duce la o modificare a mecanismelor existente de finanțare a cheltuielilor publice cu creștere continuă a poverii financiare asupra costurilor aferente pensiilor, serviciilor medicale și serviciilor de îngrijire de lungă durată. Dat fiind faptul că, populația îmbătrânită se confrunta cu anumite riscuri care afectează bunăstarea lor²⁵ sistemul de protecție socială a persoanelor vârstnice include: asigurarea bătrâneții, asigurări de sănătate și asistența socială a vârstnicilor. Eficientizarea sistemului de protecție socială și creșterea rolului acestuia în asigurarea bunăstării populației îmbătrânite în Republica Moldova s-a evidențiat prin perfecționarea sistemului de prestații de asigurare socială și asistență socială. În prezent, protecția socială a vârstnicilor este asigurată de o serie de legi și regulamente care determină direcția și principiile de bază ale politicii de stat în acest domeniu. Baza reformelor legislative în domeniu orientată spre armonizarea legislației Republicii Moldova cu standardele internaționale constituie ansamblul de documente promovate de ONU, OMS, Consiliul European, UE și alte organizații internaționale.²⁶ Astfel, bătrânețea, fiind considerată în spațiul european mai mult ca un risc de dependență și de excluziune socială, protecția socială a acestora constituie o temă prioritară. În vederea tendințelor privind integrarea în UE, Republica Moldova continuă modernizarea sistemului de protecție socială conform valorilor stabilite în spațiu european având la baza obiectivele comune în ce privește ajustarea sistemului național de protecție socială la fenomenul de îmbătrânire a populației având în vedere: asigurarea viabilității sistemului pe termen lung; promovarea politicilor demografice (de creștere a fertilității sau/și axate pe longevitate); perfecționarea politicilor sociale strategice la bază cărora stau principiile de integrare/segregare după vârsta precum și inegalitățile pe piața muncii.

Posibilitatea asigurării unui nivel adecvat al protecției sociale este dependent de modele de bază (se subînțelege ansamblul de principii de organizare și funcționare a

²⁵ Din riscuri care provoacă bunăstarea populației îmbătrânită fac parte: deteriorarea sănătății, lipsa resurselor suficiente pentru menținerea unui nivel decent de trai, dependența de asistență socială și sprijin financiar din partea altora.

²⁶ Declarația de la Viena (1998) - "A îmbătrâni în Europa: Solidaritatea între generații - baza coeziunii sociale"; Planul Internațional de Acțiune privind îmbătrânirea și Declarația Politică (2002); Carta Socială Europeană Revizuită care constituie un instrument care prevede dreptul la protecția împotriva sărăciei și excluderii sociale; Tratatul de la Amsterdam și Carta Drepturilor Fundamentale adoptată la 7 decembrie 2000 (în versiunea ratificată în 2007) care stabilește drepturile persoanelor în etate; Codul European de Securitate Socială (Partea a V-a) care prevede garantarea prestațiilor care se adresează riscului de bătrânețe; Recomandarea Consiliului European nr. 1428(1999) "Viitorul cetățenilor vârstnici: protecție, participare și promovare"; Recomandarea Consiliului European Nr. R (98) 9 privind dependența; Recomandarea Consiliului European nr. 92/442/CCE privind dezvoltarea sistemelor de protecție socială în bază principiilor determinate în următoarele domenii: boală, maternitate, șomaj, incapacitate de muncă, bătrânețe, familie; Recomandarea Comitetului de Miniștri nr. R(87)22 privind depistarea și supravegherea problematicei persoanelor vârstnice și alte acte normative la nivel european. <http://ec.europa.eu/>

programelor sociale)²⁷ și volumul mijloacelor financiare preconizate. În 2017 măsurile de protecție socială au consumat mai mult de o treime din cheltuielile Bugetului Public Național (BPN), circa - 34,5% din total cheltuieli, sau circa 13,2% din Produsul Intern Brut (PIB) față de 28,7% în medie pe UE (2014). În 2018 volum de cheltuieli pentru protecția socială se estimează mai puțin față de nivelul anului 2017 - ceea ce reprezintă 13,0% din PIB și 33,9% din cheltuielile BPN și demonstrează în viitor o tendință de diminuare.²⁸ Sistemul de protecție socială a populației din grupa îmbătrânită include două domenii interdependente: *asigurările sociale și asistența socială*. Ponderea cheltuielilor preconizate pentru aplicarea măsurilor de protecție socială este semnificativă și pentru 2018 constituie mai mult de jumătate a cheltuielilor din domeniul social (Tabelul 1). Conform estimărilor Ministerului Finanțelor, în anul 2018, cheltuielile de protecție socială ale bugetului public național, vor demonstra o creștere cu circa 6,6% față de anul precedent. Dar, ținând cont de Indicele prețului de consum mediu anual prognozat, creșterea estimată va fi cu mult mai mică și va atinge circa 0,6%.

Tabelul 1. Evoluția unor indicatori privind cheltuieli a bugetului public național, 2016-2018

	2016	2017 pr.	2018 pr.	2018 față de 2017
Cheltuieli recurente, total, mlrd.lei	50563,6	52399,4	56149,3	107,2
Cheltuieli publice recurente pentru protecția socială, mlrd.lei	17359,0	18877,6	20126,7	106,6
Indicele prețului de consum mediu anual, %	106,4	105,5	105,9	+0,4 p.p.
Cheltuielile de ordin social, total, mlrd.lei	34640,9	36450,2	38375,6	105,3
Ponderea cheltuielilor pentru protecția socială recurente în suma totală a cheltuielilor, (%)	32,9	34,5	33,8	- 0,7 p.p.
Ponderea cheltuielilor pentru protecția socială în cheltuielile de ordin social, (%)	50,1	51,8	52,4	0,6 p.p.
Cheltuielile pentru protecția socială, % din PIB	13,0	13,2	13,0	- 0,2 p.p.

Sursa: Cadrul bugetar pe termen mediu (2017-2019), <http://www.mf.gov.md>,
<http://www.statistica.md>

Totodată, având în vedere că modificarea cererii populației din grupa îmbătrânită privind consumul produselor și serviciilor, contribuie la creșterea serviciilor de îngrijire social medicală și de sănătate, ca rezultat vor afecta finanțele publice preconizate pentru: *pensii, asistență medicală și îngrijiri pe termen lung*. Din

²⁷ La nivel oficial Comisia Europeană a recunoscut că în țările UE domină patru modele de bază (subînțelege ansamblu de principii de organizare și funcționare a programelor sociale într-o țară sau alta): Modelul continental sau Bismarck-ian, modelul anglo-saxon sau modelul Beveridge, modelul scandinav și modelul european de Sud.

²⁸ Cadrul bugetar pe termen mediu (2017-2019) Aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.1011 din 26 august 2016.

<http://www.mf.gov.md>, <http://ec.europa.eu/eurostat/>

acest punct de vedere, pe măsură ce numărul de persoane îmbătrânite va crește²⁹, atât în termeni absoluți cât și în comparație cu populația activă, cheltuielile de ordin social ale bugetului public național vor crește în anul 2018 față de anul 2017 cu 5,3%. Dar, ținând cont de Indicele prețului de consum mediu anual prognozat, valoarea estimată a cheltuielilor de ordin social nu va crește și va atinge circa 99,4% din valoarea anului 2017. Unul din cei mai des utilizați indicatori de performanță a cheltuielilor de stat pentru protecția socială o constituie *Ponderea cheltuielilor pentru pensii în PIB* care ne permite să evaluăm povara cheltuielilor pentru pensii asupra economiei naționale și capacitatea de a asigura protecția persoanelor vârstnice. Impactul unor factori asupra cheltuielilor pentru achitarea pensiilor, exprimate ca pondere în PIB poate fi demonstrat prin analiza factorilor reflectate în *Tabelul 2*. care permite evidențierea efectelor fiecărui factor de impact. Cercetările în domeniu ne demonstrează că, *Raportul de dependență demografică* este un factor principal, care contribuie la majorarea sau diminuarea cheltuielilor publice pentru pensii și creșterea acestui raport în 2017 cu 1,3 p.p. față de anul precedent demonstrează îmbătrânirea continuă populației și provoacă *majorarea* cheltuielilor pentru pensii în PIB.

Tabelul 2. Evoluția principalilor indicatori macroeconomici pentru anii 2016-2017

Indicatorii	2016	2017	2017 față de 2016
Produsul intern brut nominal, mlrd. Lei	134,5	142,6*	+8,1
Cheltuieli pentru protecția persoanelor în etate, mlrd. Lei	9,58	9,98*	+0,4
<i>Cheltuieli pentru pensii în PIB, %</i>	<i>7,1</i>	<i>7,0*</i>	<i>-0,1 p.p.</i>
Indicele prețurilor de consum mediu anual, %	100,0	106,6	+6,6
Rata de dependență demografică a populației vârstnice (ponderea populației peste vârsta aptă de muncă în populația în vârstă aptă de muncă ³⁰)	27,3	28,6	+1,3 p.p.
Raportul dintre total populația în vârstă de 15 și peste și populația ocupată	2,45	2,47	+0,02 p.p.
Numărul pensionarilor de toate vârstele, mii pers.	711,7	716,0	+4,3
Rata de acoperire %, pensionari/100 pers. peste vârsta aptă de muncă	112,4	109,2	-3,2 p.p.
Salariul mediu lunar nominal, lei	4 997,8	5 697,1	+699,3
Pensia medie pentru limita de vârstă ³¹ , lei	1 301,1	1456,9**	+155,8
<i>Rata de înlocuire a salariului prin pensie, %</i>	<i>26,0</i>	<i>25,6</i>	<i>- 0,4 p.p.</i>

Sursa: * Cadrul bugetar pe termen mediu (2017-2019), ** Mărirea medie a pensiei lunare stabilite pentru limită de vârstă începând cu anul 2017 este calculată inclusiv cu pensiile pensionarilor organelor de forță.

<http://www.mf.gov.md> , <http://www.statistica.md> , <http://statbank.statistica.md/>

²⁹ Numărul de persoane în vârstă de peste 65²⁹ de ani în Republica Moldova a crescut cu aproape o pătrime în ultimul deceniu și se va dubla, conform prognozelor, până în 2050 dar către 2060 va constitui 30 la sută. Raport nr.112339-MD: Abordarea securității economice a persoanelor vârstnice în Moldova prin prisma drepturilor omului, Grupul Băncii Mondiale. <http://documents.worldbank.org/curated/en/657251493392758897/pdf/112339-ROMANIAN-137p-Moldova-Aging-PostDM-FINAL-translated.pdf>

³⁰ Bărbați în vârstă de 16-61 ani, femei în vârstă de 16-56 de ani.

³¹ aflați la evidența Casei Naționale de Asigurări Sociale, <http://www.cnas.md/>

Având în vedere creșterea populației peste vârsta aptă de muncă cu circa 22% față de anul precedent, *Rata de acoperire* caracterizată prin numărul de pensionari de toate vârstele la o sută de persoane peste vârsta aptă de muncă a demonstrat în perioada respectivă o scădere de 3,2 p.p. față de anul 2016 (de la 112,4 până la 109,2 pensionari pe o sută de persoane peste vârsta aptă de muncă). Dar, totuși acest indicator a demonstrat că în categoria de beneficiari de pensii sunt prezenți și alte vârste care nu/sau parțial au contribuit la acumularea contribuțiilor de asigurare. Din totalul persoanele care primesc pensii în 2017 numai 77% sunt pensionari pentru limita de vârstă fapt, ce contribuie la creșterea cheltuielilor pentru achitarea pensiilor în PIB și confirmă necesitatea reformării continue a sistemului de pensii. Creșterea neesențială a *ocupării* în 2017 de 0,02 p.p. față de anul precedent (calculată ca Raportul dintre total populația în vârstă de 15 și peste și populația ocupată de aceeași vârstă) va contribui la scăderea numărului dependenților dar nu va genera o creștere a PIB-ului. Asupra factorului de ocupare un impact pozitiv o are și creșterea numărului persoanelor vârstnice (65 ani și peste) active din punct de vedere economic. Totodată, Rata de ocupare al persoanelor din această categorie de vârstă a demonstrat o creștere neesențială – circa 0,2% (de la 11,4% în 2016 până la 11,6% în 2017).

În ce privește nivelul de asigurare a vârstnicilor la bătrânețe. Pensiile au un rol important în asigurarea bunăstării persoanelor în vârstă înaintată și au constituit în 2017 circa 54,2% din veniturile disponibile ale gospodăriilor constituite din pensionari. Unul dintre cel mai des utilizați indicatori de performanță a politicilor în domeniul constituie *Rata de înlocuire* a salariului prin pensie care reflectă un efect ambivalent: dintr-o parte demonstrează nivelul de asigurare a vârstnicilor la bătrânețe din altă parte majorarea relativă a cuantumului pensiei în salariul mediu pe economie, contribuie la creșterea cheltuielilor pentru achitarea pensiilor în PIB. În cazul nostru Rata de înlocuire a salariului prin pensie este foarte mic și în 2017 a demonstrat o reducere cu 0,4 p.p. (de la 26,0% în 2016 la 25,6% în 2017) pe când Codul european de securitate socială stabilește valoarea recomandată a acesteia de 40%. Micșorarea ratelor de acoperire cu pensii și de înlocuire pot spori riscul de sărăcie a vârstnicilor. Dependența de venituri din pensii a fost mult mai mare în rândul gospodăriilor din mediul urban. În acest context, creșterea numărului pensionarilor, nivelul jos de ocupare a populației³² contribuie la creșterea ratei de dependență a sistemului public de pensii care în 2017 a constituit circa 79,6% (la 100 de contribuabili în sistemul public îl revin 79,6 de beneficiari de pensii) dar raportul dintre numărul celor ocupați și beneficiarii de pensii constituia circa 1,69:1 față de 4/1 recomandat pentru sistemul solidar de pensii existent în Moldova.

Deci, sistemul public de pensii oferă pensii în cuantum insuficient unui trai decent majorității pensionarilor ceea ce este demonstrat prin cercetări statistice: circa o treime (30,%) din cei aflați în cea mai puțin asigurată (săracă) decilă, în 2017, îl ocupă pensionarii. Pensiile au un rol important în reducerea sărăciei nu numai a vârstnicilor dar și a gospodăriilor în componența cărora sunt aceștia: după cum reiese din datele statistice, pensiile reprezintă o sursă de venit esențială pentru cei săraci și constituiau în 2017 în jur de 20,1% din venitul total al gospodăriilor din rândul celor sărace (I-a

³² Rata de ocupare a populației de 15 ani și peste³² a fost de 40,8%, fără modificări semnificative față de anul 2015 (+0,5 p.p), <http://www.statistica.md/>

quintilă), comparativ cu 14,0 % în rândul celor nesăraci (a V-a quintilă)³³. Nivelul pensiilor în sistemul public se menține foarte mic față de valoarea minimului de existență și acoperă numai 94,1% din valoarea acestuia pentru această categorie de populație (1 547,5 lei), iar mai mult de jumătate (51,2%) din pensionarii neocupați au dispus de un venit mediu lunar în limitele a 500-1500 lei.³⁴ Deși sistemul public de pensii este mult în defavoarea pensionarilor, situația creată a contribuit la promovarea reformelor și din 2017, conform modificărilor operate în Legea privind sistemul public de pensii (nr. 156-XIV din 14.10.1998), în Moldova, s-au efectuat unele activități privind îmbunătățirea sistemului de pensii, care prevede către anul 2028 creșterea și egalarea vârstei de pensionare și a stagiului de cotizare pentru femei și bărbați, aplicarea formulei noi de calcul a pensiei, valorizarea venitului mediu asigurat pentru calculul pensiei pentru limită de vârstă și a pensiei de dizabilitate (la 1 aprilie 2017, la 1 noiembrie 2017 și la 1 octombrie 2018) pentru pensionarii care și-au stabilit pensiile începând cu 2001 având ca scop creșterea nivelului de trai al acestei categorii de populație; stabilirea cuantumului pensiei minime la nivelul venitului lunar minim garantat (961 lei) atât pentru angajații în economia națională, cât și pentru cei din agricultură; modificarea modului de instituire a pensiei anticipate; modificarea condițiilor de acordare a dreptului la pensie de dizabilitate; modificarea modului de calcul a pensiei de urmaș etc. Modificările efectuate în sistemul de pensii au contribuit la creșterea veniturilor din pensii în trimestrul I a anului 2018 cu 15,3% față de trimestrul I a anului 2017. Totodată, în structura venitului disponibil creșterea respectivă a fost mai modestă: venitul din pensii în trimestrul I, 2018 a constituit 20,9% din venitul disponibil total față de 20,0% în trimestrul I, 2017. Asemenea, modificările au contribuit și la creșterea co-raportului dintre mărimea medie a pensiei lunare stabilite pentru limită de vârstă și valoarea medie a minimului de existență pentru pensionari de la 91,0% în semestrul I 2017 până la 99,9% în perioada respectivă a anului 2018. Dar este necesar de a ținut cont de faptul că mărimea medie a pensiei lunare stabilite pentru limită de vârstă începând cu anul 2017 este calculată inclusiv cu pensiile pensionarilor organelor de forță care contribuie la majorarea cuantumului pensiei medii lunare stabilite pentru limită de vârstă³⁵. Cu toate acestea, având în vedere faptul că, un grup de beneficiari de pensii (stabilite până la 2001) nu cad sub prevederile modificărilor sus menționate, riscul de sărăcie în rândul vârstnicilor va crește, iar echitatea socială nu va deveni principiul de bază al acestui sistem și pensia nu va asigura un trai decent pentru toate persoanele îmbătrânite.

Dat fiind faptul că nevoile persoanelor vârstnice nu sunt acoperite cu resursele obținute din sistemul asigurărilor sociale de care dispun ei (printr-o pensie decentă) majoritatea din ei sunt beneficiarii sistemului de asistență socială. Perfecționarea sistemului de asistență socială în Republica Moldova s-a realizat treptat printr-o serie de reforme și aplicarea unor mecanisme de performanță a modului de acordare a serviciilor precum și utilizarea eficientă a surselor financiare prevăzute pentru acest scop, orientarea lor spre cele mai vulnerabile pături ale societății.³⁶ Eficientizarea

³³ <http://statbank.statistica.md/>

³⁴ „Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2017” <http://www.statistica.md/>

³⁵ Minimul de existență în semestrul I 2018, <http://www.statistica.md/>

³⁶ Structura funcțională a sistemului actual de asistență socială, în general, este compus din *prestații sociale*, acordate sub formă de bani, care diferă în tipul lor, beneficiarii, sursele de

sistemului de *prestații sociale* și creșterea rolului acestuia în asigurarea bunăstării populației îmbătrânite s-a demonstrat prin introducerea Venitului Minim Garantat scopul căruia este protecției sociale a populației în situație de risc inclusiv și a vârstnicilor veniturile cărora nu depășește mărimea acestui standard³⁷. În Republica Moldova doar în cazul a 3 tipuri de prestații sânt aplicate mecanismele de eligibilitate prin testarea veniturilor solicitanților (ajutoarele materiale, ajutorul social și ajutorul pentru perioada rece a anului) și sunt orientate către populația cu venituri mici cu criteriile de eligibilitate care variază de la un tip la altul. Aceasta reflecta o evoluție pozitivă în reforma asistenței sociale, deoarece prevede redirectionarea surselor financiare de la transferurile în numerar bazate pe categorii spre cele orientate pe persoanele afectate de sărăcie. Programul de transferuri sociale în formă monetară numit „Ajutor social”, care vine în suportul familiilor sărace a fost lansat în 2008. La moment acesta are două componente de bază – ajutorul social și ajutorul pentru perioada rece a anului. În 2017, valoarea venitului lunar minim garantat a constituit 961 lei. Totodată, conform modificărilor la actele normative în vigoare se stabilește indexarea anuală la 1 aprilie a valorii venitului lunar minim garantat reieșind din creșterea anuală a indicelui prețurilor de consum pentru anul precedent. Comparativ cu alte programe, care acordă prestații nemijlocit unei persoane, Ajutorul Social și Ajutorul pentru perioada rece a anului (APRA) este acordat familiei³⁸, deoarece la stabilirea acestora se ia în calcul atât mărimea familiei cât și structura internă a acesteia inclusiv veniturile. Totodată, având în vedere că ambele programe vizând în mod specific persoanele cele mai nevoiașe inclusiv din rândul celor vârstnici, ponderea acestora în venituri disponibile este destul de modestă – circa 0,8% din venitul disponibil al pensionarilor. Astfel, total pe țară circa 15,3% din pensionari neocupați dispun de un venit mediu lunar mai mic de valoarea venitului lunar minim garantat dar în mediul rural - circa 19,9% faptul care vorbește despre cuantumul mic a prestațiilor și insuficiența lor pentru a-i proteja pe cei vulnerabili din rândul pensionarilor neocupați.

Un alt tip de prestații acordate vârstnicilor sunt alocațiile sociale de stat pentru unele categorii de cetățeni finanțate din bugetul de stat și nu se reglementează prin Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat. În același timp, beneficiarii de alocații prezintă o categorie foarte importantă deoarece beneficiarii acestor tipuri de prestații sunt persoanele vârstnice care au atins vârsta standard de pensionare, dar nu întrunesc condițiile pentru obținerea pensiei pentru limită de vârstă. În prezent în structura pensionarilor o pondere însemnată le revine și celor pensionați pe motiv de invaliditate. Totodată, prestații de asistență socială în formă de alocație socială de stat rămân în valorile foarte mici. În 2017 (la situația de 01.01.2018) circa 61 mii de

finanțare și instituțiile sau organizațiile ce le stabilesc și le achită (compensații, indemnizații, alocații, ajutor material), precum și *serviciilor sociale* care se acordă de către instituțiile specializate de tip medico-social, precum și de către autoritățile administrației publice locale, agenții economici, organizațiile neguvernamentale, persoanele fizice³⁶.

³⁷ Venitului minim garantat este un standard social aplicat în Republica Moldova prin Legea cu privire la ajutorul social nr. 133-XVI din 13.06.2008 (Monitorul Oficial nr. 179 din 30.09.2008 art.nr. 625) prin art.7.

³⁸ În sensul Legii cu privire la ajutorul social nr. 133-XVI din 13.06.2008, *familia* reprezintă două sau mai multe persoane care locuiesc în aceeași locuință și se întrețin dintr-un buget comun. Beneficiază de drepturile de familie și orice persoană adultă care nu face parte dintr-o familie.

beneficiari au primit alocația socială de stat (valoarea medie a constituit 436,61 lei), din care 12,2% din rândul vârstnicilor dar valoarea medie acestora a constituit numai 153,75 lei³⁹ faptul care vorbește despre impactul nesemnificativ asupra situației materiale ale acestei categorii de beneficiari de alocații de stat. Trebuie de ținut cont că, în situația în care persoanele în etate constituie unul din grupurile vulnerabile de populație, sistemul de asistență socială, prin scopul său, nu are posibilitatea de a combate sărăcia în rândul acestora, dar îndeplinește rolul de sprijinire temporară a persoanelor aflate în dificultate pentru a depăși riscul de a cădea în sărăcie.

Concluzii: Sistemului de prestații sociale reprezintă o parte majoră a sistemului de protecție socială care acoperă diferitele tipuri de riscuri cu care populația îmbătrânită se poate confrunta pe parcursul vieții și joacă un rol important în asigurarea protecției sociale eficiente și de calitate. Din acest punct de vedere calitatea, accesibilitatea, acoperirea și accesibilitatea serviciilor prestate sunt foarte importante. Programele de susținere socială a populației îmbătrânite au ca scop îmbunătățirea nivelului și calității vieții lor, iar ca direcție principală ale politicilor publice, ar trebui să fie impactul asupra venitului gospodăriilor. Deoarece anume venitul determină posibilitățile gospodăriilor în principalele domenii de utilizare a resurselor financiare:

- asigurarea unui nivel de trai decent pentru toți membrii, indiferent de contribuția fiecărui din membrii la bugetul gospodăriei;
- posibilitatea de a investi în dezvoltarea potențialului uman al membrilor;
- acumularea de fonduri proprii cu investițiile ulterioare în bunăstarea familiei faptul care contribuie la dezvoltarea economiei locale.

Referințe bibliografice

1. DÁVALOS, María Eugenia, BROWN, Bethany, HOLLA, Alaka, NGUYEN, Tu Chi, SEITZ, William, SMOLYAR, Julia. A Human rights-based approach to the economic security of older people in Moldova: report no. 112339-MD. World Bank Group. 2017. 124 p. [Accesat 10 august 2018]. Disponibil: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26039>
2. PARLAMENTUL EUROPEAN. Rezoluția Parlamentului European din 14 martie 2007 privind serviciile sociale de interes general în Uniunea Europeană (2006/2134(INI). Strasbourg. [Accesat 10 august 2018]. Disponibil: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0070+0+DOC+XML+V0//RO>
3. ASTROV, Vasily, HOLZNER, Mario, LEITNER, Sebastian, VIDOVIC, Hermine. Social protection and social inclusion in Belarus, Moldova and Ukraine: synthesis report. Vienna, 2010, june. 78 p. [Accesat 10 august 2018]. Disponibil: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=5758&langId=en>
4. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. Health care and care for the elderly: Supporting national strategies for a high degree of social protection. 2003, 03 ianuarie. [Accesat 24 august 2018]. Disponibil: <http://www.europa.eu.int>

³⁹ Informație privind beneficiarii de pensii, alocații sociale de stat și indemnizații adresate familiilor cu copii, aflați la evidență Casei Naționale de Asigurări Sociale la situația de 01.01.2018. <http://www.cnas.md/>

EVALUAREA EFICIENȚEI UNOR FORME DE PROTECȚIE SOCIALĂ A COPIILOR

Liliana CUȘNIR, cercet. științ. INCE

Dezvoltarea serviciilor sociale de sprijin pentru copii din Republica Moldova, se înscrie în contextul necesității tot mai stringente de suport a familiei, pentru a preveni sau a o ajuta să depășească situațiile de risc. Scopul articolului este de a sublinia eficiența serviciilor publice-sociale oferite de statul moldovenesc care au menirea de a susține copiii, pentru a oferi un mediu sigur și favorabil îngrijirii, creșterii și dezvoltării copiilor.

Analiza datelor demonstrează că suportul oferit de stat în urma reformelor din ultimii ani prin creșterea indemnizațiilor pentru creșterea copilului au un impact nesemnificativ, însă au o tendință de creștere a numărului de nașteri pentru categoriile asigurate. În educație, rolul statului după reformele din ultimii ani au avut progrese în ceea ce privește învățământul preșcolar. Rata de cuprindere a educației timpurii a crescut de la 72,6 în 2007 până la 86,7 în 2017, datorită faptului că au fost redeschise și reamenajate mai multe instituții. Însă această problemă nu este încă rezolvată definitiv în zonele urbane.

În vederea realizării acestui deziderat, se impune aplicarea de noi mecanisme de protecție socială a categoriilor de copii din familii cu venituri mici, perfecționarea cadrului legislativ-normativ, care va asigura accesul populației la minimumul de servicii de asistență socială garantat de stat.

Cuvinte-cheie: protecție socială, copii, reforme, indemnizații, educație preșcolară.

The development of social support services for children in the Republic of Moldova is developed in terms of the need for family support, to prevent or help overcome risk situations. The purpose of this article is to highlight the effectiveness of the social services offered by the state to support, to provide a safe and favourable environment for childcare, growth and development.

The data analysis demonstrates that state support through reforms over the past few years by increasing childcare allowances have an insignificant impact, however have tendency to increase the number of births for ensured categories. The role of the state in education, after the reforms over the past years, had progress in pre-school education. The incidence rate for early education has increased from 72.6 in 2007 to 86.7 in 2017, due to the reopening and refurbishment of several institutions. However, this issue remains to be developed in urban areas.

In order to achieve this, it is necessary to apply new social protection mechanisms for the categories of children from low-income families, to improve the legislative-normative framework that will ensure the access of the population to the minimum of social assistance services guaranteed by the state.

Keywords: social protection, children, reforms, allowances, pre-school education.

Protecția socială devine tot mai mult o cheie determinantă a progresului în toate țările în curs de dezvoltare. Situația economică și financiară a familiilor atrage atenția asupra importanței protecției sociale în atenuarea impactului acestor probleme asupra gospodăriilor sărace și vulnerabile, în special asupra copiilor. Protecția socială este deosebit de importantă pentru copii, având în vedere nivelul lor mai ridicat de

vulnerabilitate comparativ cu adulții. Aceasta are un rol determinant în asigurarea unei alimentații adecvate și educații eficiente și a accesului la serviciile sociale și a utilizării acestora pentru promovarea bunăstării lor. În timp ce dovezile existente arată că programele de protecție socială abordează cu succes mai multe dimensiuni ale bunăstării populației, există totodată o abordare mai sensibilă față de copii. În acest sens, statul își propune promovarea unei politici sociale coerente, consecvente și ajustate la condițiile perioadei pe care o trăim, în concordanță cu standardele europene. Profesorul D. Adkins, pe baza analizei macroeconomice a 18 țări europene, a remarcat că un impact semnificativ și important pozitiv este ajutorul acordat de către stat copiilor. Autorul estimează că pentru fiecare ajutor acordat copiilor, 10% sunt nemijlocit pentru sprijinul la creștere ca parte a venitului în familie iar restul servesc drept stimulări reproductive[1]. În cazul familiilor social vulnerabile, ajutorul social stimulează natalitatea pentru a obține o sursă de venit în familie.

La etapa actuală, protecția socială a copiilor în Republica Moldova cuprinde două componente: asigurările sociale și asistența socială, care se completează reciproc și care necesită de a fi diferențiate. În articol vor fi analizate principalele forme de protecție socială a copiilor până la vârsta de 7 ani, evidențiind trăsăturile distinctive ale acestora pentru a sublinia eficacitatea serviciilor publice în domeniul social oferite de stat care au menirea de a susține, astfel încât aceasta să poată oferi un mediu sigur și favorabil îngrijirii, creșterii și dezvoltării optime a copiilor. Având în vedere că această perioadă este cea mai importantă, dar și cea mai dificilă dintre toate etapele de formare a unui copil, s-a considerat necesară cercetarea aportului statului atât la bunăstarea, cât și la educația copiilor. Studiul este bazat pe datele existente la Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, și al Biroului Național de Statistică, fiind analizate și informații statistice din bazele de date internaționale.

Experiența țărilor europene este variată și într-o continuă schimbare, aspectele-cheie țin de tratarea măsurilor și costurilor de suport pentru copii ca fiind investiții cruciale în viitorul Europei. Principalul scop al politicilor ține de prevenirea transmiterii dezavantajului social de la o generație la alta. Cele mai eficiente strategii de eliminare a sărăciei în rândurile copiilor s-au dovedit a fi politicile axate pe asigurarea bunăstării tuturor copiilor. În ultima decadă, cooperarea la nivel european a dus la elaborarea unei strategii de dezvoltare pe 10 ani înainte, denumită Europa 2020, cu recomandări adresate fiecărei țări în parte. Una din inițiativele propuse de aceasta include și Platforma europeană de combatere a sărăciei și a excluziunii sociale, elaborată pentru a reduce numărul de persoane de sub amenințarea sărăciei cu minim 20 milioane până în 2020[2], aici fiind incluși și copiii. În așa mod, Comisia Europeană a adoptat un set de recomandări ce țin de eliminarea sărăciei în rândurile copiilor, prin asigurarea măsurilor care permit părinților, dar și statului, să facă investiții suficiente în copii. Una din recomandări a constatat în majorarea indemnizației pentru copil și indemnizației unice la nașterea primului și fiecărui următor copil, care au menirea să contribuie pozitiv la asigurarea minimului de existență pentru un copil.

Experiența europeană și regională au exemple de reforme ce se consideră că au bune practici, demne de a fi preluate și de țara noastră: în România, indemnizațiile se oferă indiferent de numărul de copii, părinții pot alege între un concediu pentru creșterea copilului în vârstă de până la un an (trei ani în cazul copilului cu deficiențe) și un concediu pentru creșterea copilului până la doi ani. În Italia, orice femeie care naște, indiferent dacă este angajată sau șomeră, primește 1000 de Euro ca ajutor unic

la naștere. Pentru salariatele bugetare, concediul este de cinci luni, două înainte de naștere și alte trei postnatal. În această perioadă, femeia primește 80% din salariu. Dacă mamele italiene doresc să își prelungească perioada de concediu de maternitate după cele trei luni, venitul lor va constitui 30% din salariu. Prelungirea concediului maternal nu poate depăși șase luni. În Germania, concediul de maternitate este de 14 săptămâni, dintre care șase înainte de naștere, pentru o indemnizație egală cu venitul obținut în ultimele 12 luni. Fie tinerele mămici pot alege să stea acasă 14 luni, pentru o indemnizație egală cu 67% din venit, dar nu mai mare de 1.800 de Euro pe lună.

În Federația Rusă, indemnizațiile pentru copii și beneficiile de maternitate sunt plătite de către angajator și rambursate de către Fondul de Asigurări Sociale. Sumele exacte de beneficii pot varia foarte mult de la o regiune la alta. În ultimii ani, guvernul federal a aplicat o politică de creștere treptată a indemnizațiilor, iar aceste sume sunt indexate cu un coeficient care variază în funcție de condițiile locale. Pe perioada concediului de maternitate, mama primește o alocație, egală cu salariul ei mediu pe ultimele 12 luni. Valoarea minimă a alocației este de 55 \$ pe lună pentru primul copil și , 110\$ pentru fiecare următor copil. În plus, pentru a îmbunătăți situația demografică, sunt diverse stimulente de asistență pentru părinți și copii. [3].

Politicile de protecție socială cu privire la majorarea indemnizațiilor au rezultate scăzute în fostele țări sovietice în comparație cu țările UE. Cercetătorul Jonathan Bradshaw, în studiul său transnațional cu privire la eficacitatea beneficiilor copiilor, susține că alocațiile și indemnizațiile oferite de statele de pe teritoriul ex-sovietic sunt adesea prea mici pentru a ajuta familiile să evite sărăcia [4]. Doar Belarus este statul care pune accent pe protecția socială a copiilor și familiilor cu copii conform standardelor europene, acordând o indemnizație la nașterea primului copil în sumă de 1013 \$ (Fig.1).

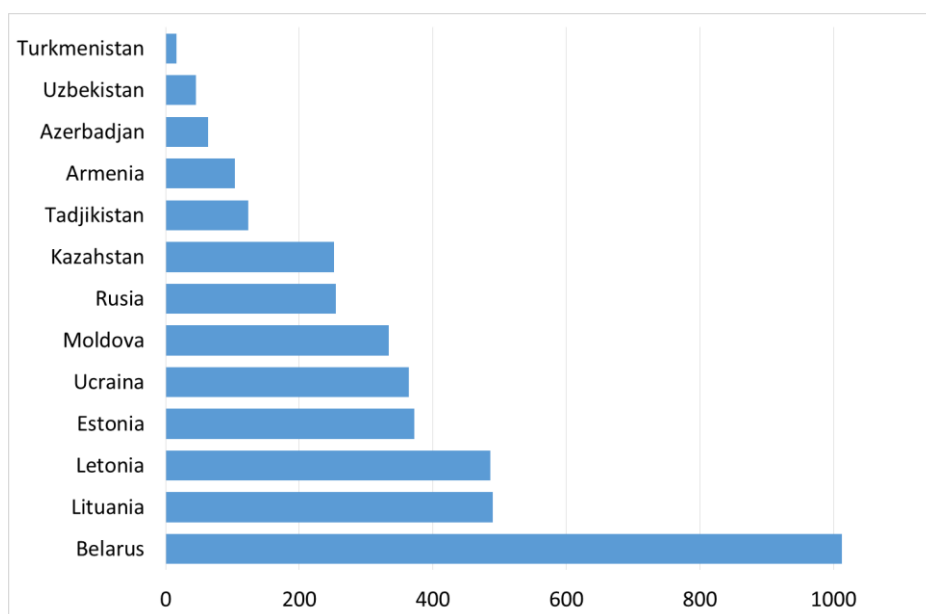

Fig.1. Indemnizația unică la nașterea primului copil în fostele țări din URSS (în USD)

Sursa: în baza datelor oficiale a fiecărui stat

Din motiv că și în Republica Moldova este aplicat modelul specific țărilor CSI, ca urmare a procesului de reformă a sferei sociale, inclusiv și a sistemului de protecție a copilului și a familiilor cu copii, suma indemnizație unică la naștere pentru primul copil este mai mică chiar dacă depășim alte state economic mai dezvoltate (*Fig.1*). Principala caracteristică a acestui model este schimbarea clară a vectorului protecției sociale bazat pe o combinație dintre sectorul public și privat. Statul are rol determinant în calitate de subiect al protecției sociale prin intermediul organelor sale executive [5].

În pofida faptului că sistemului național de protecție socială nu face parte din modelele aplicate în țările europene, reformele petrecute în sistemul de protecție socială în ultimii ani a avut efecte pozitive asupra creșterii nivelului de trai al familiilor nevoiașe în componența cărora sunt copii și a oferit soluții mult mai adecvate nevoilor identificate, punându-se accent în special pe integrarea socială, prin măsuri de susținere a familiilor cu copii. Pentru aceasta a fost elaborată *Strategia pentru protecția copilului și familiei pentru perioada 2014-2020* [6], care are ca obiectiv redresarea problemelor cu care se confruntă familia și copilul, recunoscând eforturile actuale ale autorităților publice, totodată fiind constată necesitatea unor acțiuni suplimentare pentru implementarea unor politici de protecție mai eficiente. Documentul stabilește un set de priorități și măsuri de politici pe termen lung pentru perioada 2014-2020. Strategia este elaborată ca răspuns provocărilor importante prin care trece societatea noastră în condițiile riscurilor sociale determinate de fenomenele de migrație, constrângerile asupra familiei, provocările economice și factorii care apar datorită mobilității sporite și tehnologiilor avansate.

În Republica Moldova, dreptul copilului la protecție socială presupune obligația statului de a întreprinde măsuri adecvate pentru a putea oferi fiecărei persoane un nivel de trai decent prin acordarea diferitor tipuri de indemnizații, ajutoare și facilități. Indemnizațiile adresate familiilor cu copii fiind un suport economic din partea statului, se diferențiază în funcție de statutul beneficiarului și constituie una din cele mai importante programe de asistență socială, chiar dacă impactul acestor plăți asupra bunăstării familiilor cu copii este nesemnificativ. Conform datelor Biroului Național de Statistică,⁴⁰ pentru cuplul familial cu un copil ponderea indemnizațiilor pentru copii în anul 2017 a constituit numai 1,2% din veniturile disponibile medii lunare pe o persoană din această categorie. Indemnizațiile adresate familiilor cu copii nu sunt acordate conform principiului de testare a veniturilor. În pofida faptului că acestea sunt în creștere, ele nu au un impact sporit asupra bunăstării familiilor (*Fig.2*).

În prezent, indemnizațiile pentru familiile cu copii sunt exprimate sub formă de plăți unice sau periodice acordate pentru nașterea, îngrijirea și întreținerea copilului, ținând cont de vârsta copilului și de nivelul veniturilor familiei asigurate sau neasigurate.

⁴⁰ „Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2017”

		Indemnizația unică la nașterea primului copil	Indemnizația unică la nașterea fiecărui următor copil	Indemnizația lunară pentru îngrijirea copilului
Asig.	2001	245	165	50
	2002	370	250	75
	2003	420	280	100
	2004	420	280	100
	2005	500	500	150
	2006	800	800	183
	2007	1000	1000	231
	2008	1200	1500	323
	2009	1400	1700	479
	2010	1700	2000	675
	2011	2000	2300	768
	2012	2300	2600	868
	2013	2600	2900	998
	2014	3100	3400	1097
	2015	3100	3400	1157
	2016	3100	3400	1234
	2017	5300	5300	1348
Neasig.	2001	245	165	50
	2002	245	165	50
	2003	300	200	75
	2004	380	250	75
	2005	500	500	100
	2006	800	800	100
	2007	1000	1000	100
	2008	1200	1500	150
	2009	1400	1700	150
	2010	1700	2000	250
	2011	2000	2300	300
	2012	2300	2600	300
	2013	2600	2900	300
	2014	3100	3400	400
	2015	3100	3400	440
	2016	3100	3400	540
	2017	5300	5300	540

Fig.2 Evoluția mărimii indemnizațiilor pentru copii după tip (asigurat/neasigurat) în perioada anilor 2001-2017

Sursa: conform datelor BNS.

Una din sarcinile prioritare ale Guvernului este promovarea politicilor active de susținere a copiilor și încurajarea femeilor, inclusiv pentru nașterea celui de-al doilea, de-al treilea copil, precum și examinarea posibilităților de mărire a pachetului de privilegii acordate familiilor cu copii. Totodată, indemnizația majorată unică la nașterea primului copil nu a contribuit la creșterea numărului de beneficiari în rândul celor asigurați, având o tendință de descreștere cu 15%: în anul 2017 au fost 4681 de beneficiari în comparație cu 5508 în anul 2015. Însă a stimulat ușor nașterea următorului copil din categoria dată, având o tendință de creștere de 6,6%: în anul 2017 au fost 7888 de beneficiari în comparație cu 7403 în anul 2015. Aceeași tendință observăm și pentru categoria persoanelor neasigurate, numărul beneficiarilor care au dispus de indemnizația unică la nașterea primului copil în perioada respectivă în 2017 a constituit 8456 de beneficiari față de 10188 în anul 2015, ceea ce demonstrează o diminuare cu 17%, iar numărul beneficiarilor care dețin indemnizația unică la nașterea

fiecărui următor copil în anul 2017-11035 față de 11054 în anul 2015 a rămas la același nivel.⁴¹

În conformitate cu cheltuielile aprobate în Cadrul de Cheltuieli pe Termen Mediu, indemnizațiile adresate familiilor cu copii se măresc anual. Astfel, începând cu 1 ianuarie 2017, cuantumul indemnizației unice la nașterea primului copil cât și pentru nașterea fiecărui copil următor constituia 5300 lei, (atât pentru persoanele asigurate, cât și pentru persoanele neasigurate). Mărimea indemnizației lunare pentru îngrijirea copilului până la vârsta de 1,5 ani în ultimii 10 ani a crescut până la 540 lei lunar, față de 100 lei în anul 2007, pentru persoanele neasigurate și pentru cele asigurate până la vârsta de 3 ani de la 231 de lei până la 1348 de lei. Or, aceste eforturi nu sunt suficiente pentru a acoperi în totalitate minimumul de existență pentru un copil.

Analiza datelor ne demonstrează că în anul 2017 indemnizațiile pentru creșterea copilului din categoria persoanelor neasigurate (în vârstă de până la 1,5 ani) au acoperit minimul de existență (pentru copiii în vârstă de 1-6 ani) în proporție doar de 35.5 la sută, iar pentru copiii din categoria persoanelor asigurate - 88,8 % (în vârstă de până la 3 ani)(Fig.3). Aceasta ne demonstrează că există o diferență majoră între aportul statului pentru copiii din familiile asigurate față de copiii din familiile neasigurate.

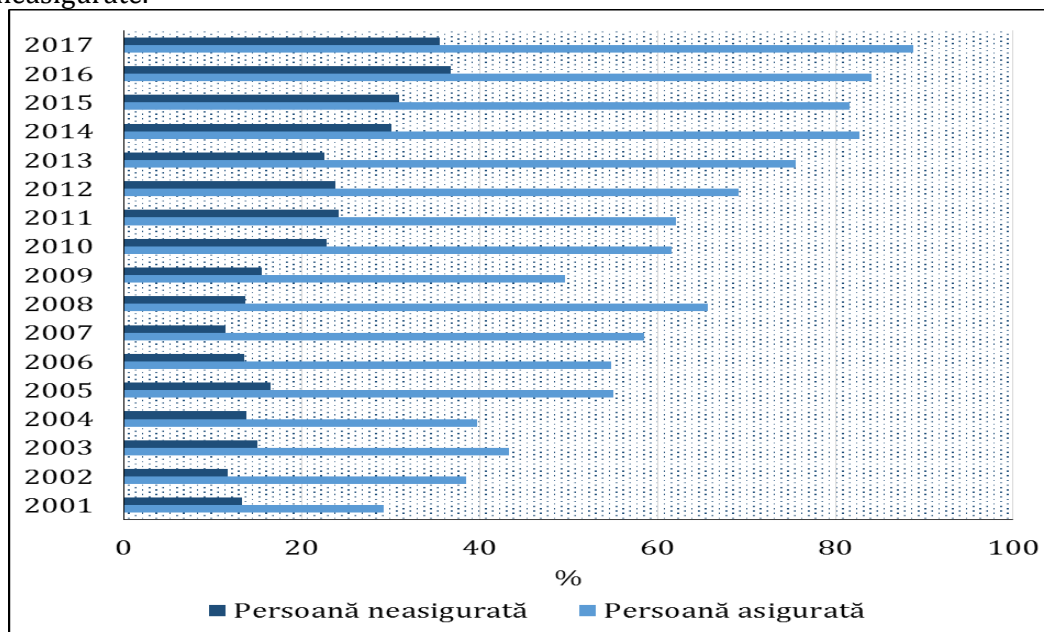

Fig.3. Raportul dintre indemnizațiile pentru copii și minimumul de existență pentru copii, (în %)

Sursa: conform datelor BNS

Ținând cont că indemnizațiile adresate familiilor cu copii nu sunt acordate conform principiului de necesitate prin testare a veniturilor, impactul acestora asupra bunăstării copiilor este insuficientă. Din acest motiv copiii din familiile social

⁴¹ Informația privind beneficiarii de pensii, alocații sociale de stat și indemnizații adresate familiilor cu copii, aflați la evidență Casei Naționale de Asigurări Sociale. www.cns.md

vulnerabile sunt protejați din partea statului prin programul de ajutor social acordat conform testării veniturilor familiei. Menționăm că statul își asumă în măsura posibilităților sale răspunderea privind bunăstarea copiilor, care determină ulterior calitatea potențialului uman al țării.

Pentru creșterea și educarea cât mai eficientă a copiilor a fost necesară elaborarea strategiilor integrate de suport pentru familiile cu copii, care combină suportul acordat părinților de acces la piața forței de muncă, cu acordarea măsurilor de susținere a veniturilor. Accesul la servicii la fel sunt măsuri esențiale pentru educația de calitate a copiilor (inclusiv cea preșcolară și timpurie), sănătate și servicii sociale, precum și oportunități pentru copii de a participa și aplica drepturile sale și de a-și valorifica întregul potențial. Educația și formarea au un impact direct asupra aceia ce copiii pot fi și pot face în viitor. Sistemele de educație și formare au un rol esențial în susținerea mobilității sociale ascendente și să ajute la ruperea și nu la întărirea ciclului de dezavantaje și sărăcie.

Educația preșcolară este, probabil, cel mai important factor în ruperea cercului vicios de transmitere a sărăciei între generații, iar investițiile în acest domeniu aduc cele mai mari beneficii. Investiția în educație și îngrijire de înaltă calitate destinate copiilor de vârstă mică poate oferi un start sigur în viață pentru toți.

Societatea contemporană, care se vrea o societate a cunoașterii, aduce în prim-plan schimbări de paradigmă privind educația, generând noi teorii și curente privind educația în general și în mod particular calitatea sistemelor de învățământ. În ultimul deceniu, sistemul educațional din Republica Moldova a trecut prin nenumărate reforme, care au avut drept scop modernizarea și eficientizarea învățământului. Principalele domenii de intervenție ale reformei au fost doctrina sistemului educațional, structura sistemului de învățământ, curriculumul, conceptele și metodele de evaluare, implementarea sistemelor de evaluare ale calității, elaborarea nomenclatorului de calificări, administrarea și finanțarea învățământului etc. [7].

Trebuie de remarcat faptul că educația, în fază incipientă, în cadrul instituțiilor preșcolare și școlare este în mare parte o responsabilitatea a părinților. În articolul 35 al Constituției Republicii Moldova, este stipulat că:

1. Dreptul la învățătură este asigurat prin învățământul general obligatoriu;
2. Învățământul de stat este gratuit.

La fel și în articolul 9 al Codului Educației al Republicii Moldova, care prevede că alocațiile prevăzute de bugetul de stat din punct de vedere legal trebuie să fie suficiente pentru a asigura finanțarea pachetului standard al serviciilor educaționale pentru învățământul general. În conformitate cu Codul Educației al Republicii Moldova, educația timpurie include două cicluri, și anume[8]:

- **educația ante-preșcolară** pentru copii cu vârsta până la 3 ani, care se realizează în familie, aceasta beneficiind de finanțare de la bugetul public național conform legislației în vigoare. La solicitarea părinților, autoritățile administrației publice locale pot organiza educația ante-preșcolară în cadrul creșelor sau grupelor-creșe în cadrul grădinițelor de la 2 ani;

- **învățământul preșcolar** pentru copii cu vârsta de la 3 la 6/7 ani, care se desfășoară în grădinițe și școli-grădinițe. Dacă vârsta de un an este prea timpurie pentru a servi ca punct de referință în începerea intervalului de monitorizare a gradului de cuprindere a copiilor în instituțiile preșcolare, vom pune accent pe perioada obligatorie, conform legislației, de încadrare a copiilor în învățământul

preșcolar, de la 2 la 7/8 ani, deoarece de aceasta depinde fiecare etapă următoare de studii, în acest context, educația preșcolară devenind o etapă indispensabilă în procesul educațional.

În ultimii ani, autoritățile naționale elaborează și pun în aplicare documente de politici de dezvoltare a educației timpurii, care se caracterizează prin consistență, activități concrete, indicatori măsurabili de monitorizare a progresului. Guvernarea, în colaborare cu partenerii internaționali de dezvoltare și organizațiile societății civile, implementează mai multe proiecte, ce au drept scop extinderea accesului și sporirea calității educației timpurii.

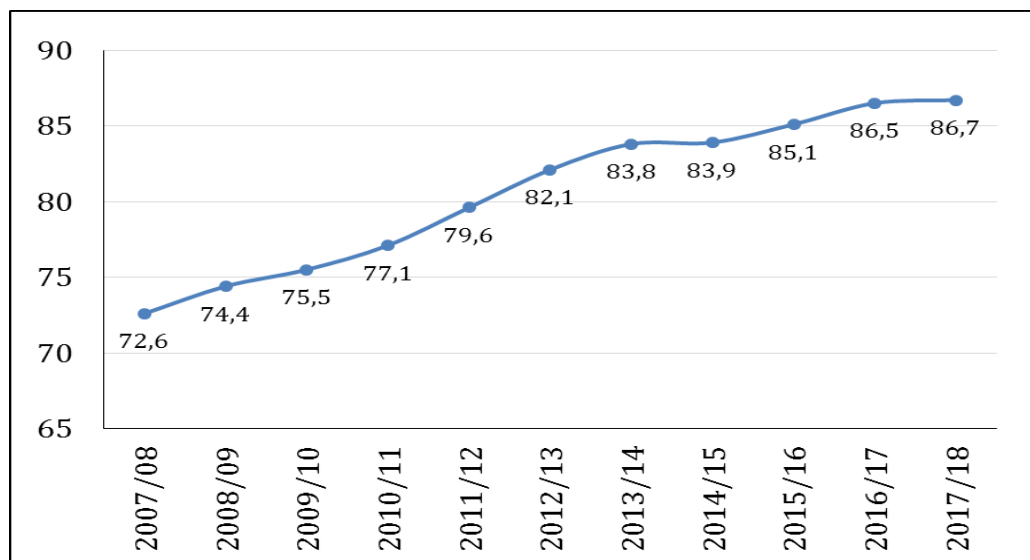

Fig.4 Rata de cuprindere a educației timpurii în perioada anilor 2007-2017

Sursa: conform datelor BNS.

În urma acestor acțiuni, în domeniul educației timpurii se atestă progrese remarcabile: au crescut ratele de cuprindere în învățământul preșcolar (Fig.4), au fost redeschise mai multe instituții de educație timpurie, în special în mediul rural (Fig. 5), au fost renovate edificiile grădinițelor de copii. În Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului a fost stabilit că până în anul 2015 în Republica Moldova rata brută de cuprindere în învățământul preșcolar a copiilor de vârstă 3-6 ani trebuie să ajungă la 75%, această țintă fiind atinsă încă în 2012. La aceasta au contribuit realizările de extindere a educației incluzive, în multe instituții au fost create centre de resurse pentru copiii cu necesități educaționale speciale. La fel au fost întreprinse acțiuni în scopul îmbunătățirii calității formării inițiale și continue a cadrelor didactice și manageriale.

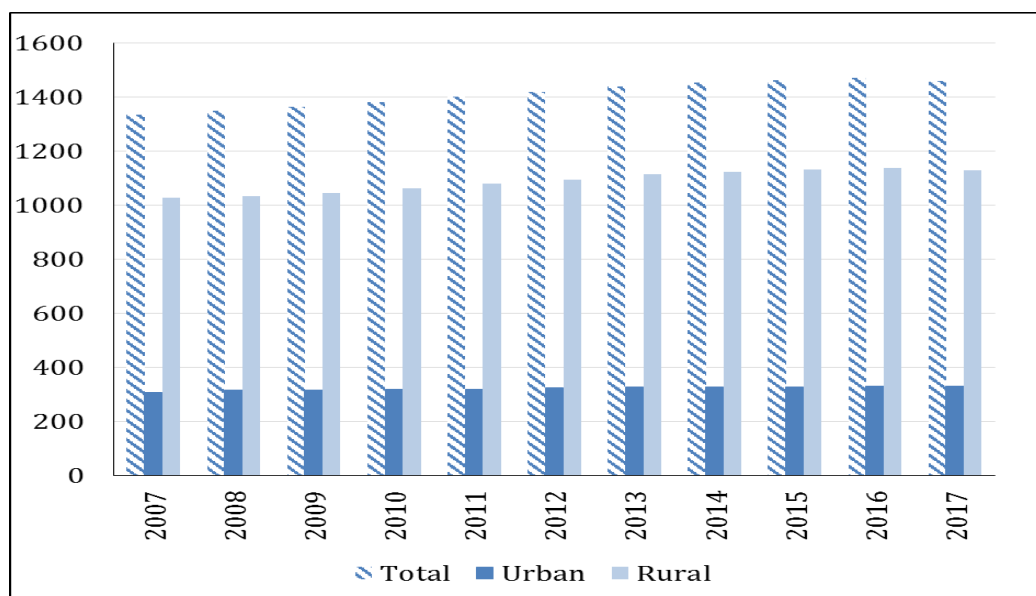

Fig.5 Numărul de instituții de educație timpurie, pe medii de reședință

Sursa: conform datelor BNS.

Un aspect important de menționat este accesul copiilor la educația timpurie. Numărul instituțiilor care oferă așa gen de educație este în creștere, însă amplasarea lor nu întodeauna corespunde cu cererea. Cu toate că au fost redeschise și renovate mai multe instituții, acest fapt a avut loc mai mult în zonele rurale, ceea ce nu se reflectă nici într-un fel asupra problemei încadrării copiilor în educația timpurie de la orașe, zone care se confruntă cu limitarea accesului la educație din cauza numărului redus de locuri în instituțiile vizate.

În cadrul MECC⁴² a fost elaborat un regulament-tip [9] al instituțiilor de educație timpurie, care stabilește că în grupele de creșă, până la vârsta de 3 ani, să fie până la 15 copii într-o grupă. Pentru categoria de copii cu vârsta de la 3 la 7 ani să fie până la 20 de copii. Iar pentru fiecare grupă sunt prevăzuți câte 2 educatori. Astfel, la un educator ar trebui să revină cel mult 10 copii. Acest număr variază de la o localitate la alta, în funcție de condițiile localităților.

⁴² Ministerul Educației Culturii și Cercetării

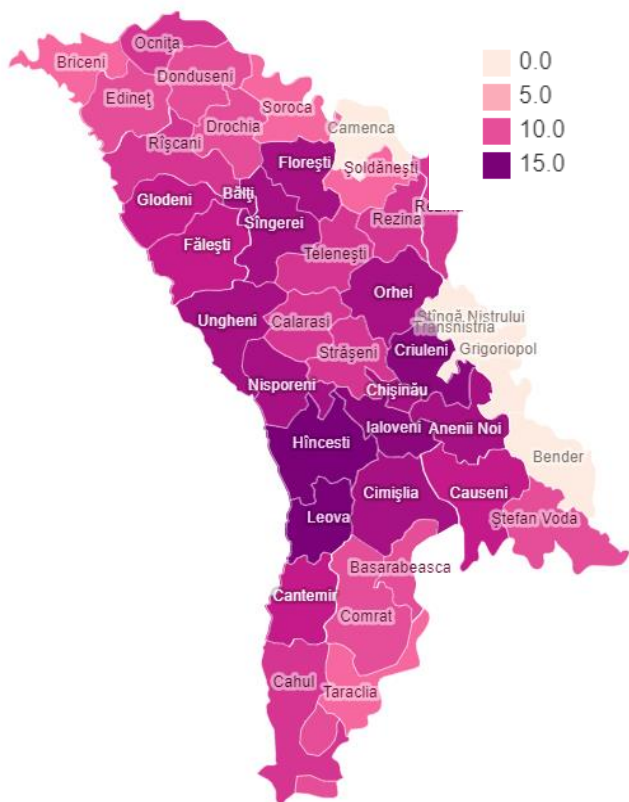

Fig.6 Numărul de copii care îi revine unui cadru didactic din grădinițele din Republica Moldova

Sursa: Suntparinte.md

La sfârșitul anului 2017, în Republica Moldova funcționau 1458 de instituții de educație timpurie, inclusiv 833 cu statut de creșă-grădiniță, 529 grădinițe, 73 școli-grădinițe, 21 centre comunitare și două creșe. Potrivit datelor statistice, comparativ cu anul 2010, acest număr s-a majorat cu 77 de unități, însă comparativ cu anul 2016 este mai mic cu 11 grădinițe. Zece din cele 11 grădinițe închise în anul 2017 sunt de la sate. În Chișinău și-a sistat activitatea o instituție cu forma de proprietate privată. În total, în mediul urban au funcționat 330 de instituții de educație timpurie, iar în mediul rural – 1 128 de unități. Numărul copiilor înscriși la grădiniță în anul 2017 a fost de 149,2 mii, în scădere cu circa o mie persoane comparativ cu anul precedent.

Datele Biroului Național de Statistică⁴³ demonstrează că la 100 de locuri în instituțiile de educație timpurie reveneau 86 de copii. Numărul mediu de copii la 100 de locuri în instituțiile din mediul urban a fost de 100 de persoane, iar în mediul rural – de 76 de persoane. Cei mai mulți copii pe un loc sunt la Bălți - 113 la 100 de locuri, Ialoveni - 109, în Chișinău – 104 copii și UTA Găgăuzia – 101 copii. Cel mai puțin solicitate au fost grădinițele din raionul Leova, capacitatea lor fiind utilizată doar pe jumătate - 51 de copii la 100 de locuri (Fig.6).

Conform Constituției Republicii Moldova, toți copiii, cetățeni ai Republicii Moldova, beneficiază de dreptul la educație, statul suportând cheltuielile pentru serviciile de învățământ preșcolar și de îngrijire în instituțiile publice pentru toți copiii, inclusiv pentru cei cu cerințe educaționale speciale. Focalizarea pe educația timpurie și anii preșcolarității este importantă, deoarece aceasta este perioada când copiii se

⁴³ <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=5975>

dezvoltă rapid și, dacă procesul de dezvoltare este neglijat în acest stadiu, este mult mai dificil și mai costisitor să compensezi aceste pierderi mai târziu. Este bine cunoscut și evident faptul că alegerile făcute acum și acțiunile întreprinse de părinți și de societate în copilăria timpurie au o puternică și mai de durată influență asupra progresului individual al copilului și asupra progresului națiunilor în sens larg.

Concluzii: Astăzi, copiii din țara noastră au posibilitatea să ducă o viață mai prosperă și au mai multe oportunități de a obține o educație care să atingă potențialul maxim. Pentru aceasta este esențial pentru instituțiile naționale de lucru să promoveze bunăstarea copiilor, să acorde prioritate acțiunilor lor de a investi în bunele practici și de a-și desfășura activitatea în conformitate cu drepturile copilului. În acest sens, promovarea consecventă a politicilor sociale proactive servește drept garant al drepturilor copiilor la protecție și securitate socială. În recunoașterea faptului că cheltuielile și scutirile pentru copii sunt investiții ale statului pe termen lung, este important să fie asigurat un sistem integrat de susținere a copiilor cu vârsta până la 7 ani, precum și până la 18 ani și mai mult atunci când continuă studiile și se află la întreținerea părinților. Importanța fiecărei măsuri crește proporțional cu numărul de copii din familie, acestea fiind axate pe asigurarea unor investiții suficiente în bunăstarea, sănătatea, alimentația și educația copiilor, în timp ce este asigurată posibilitatea părinților de a-și continua activitatea profesională în echilibru cu responsabilitățile de părinți. Intervențiile orientate spre îngrijirea și dezvoltarea copilului pot fi împărțite convențional în două tipuri:

1. Practici de îngrijire realizate de părinți și comunități sau acțiuni ale îngrijitorilor și comunităților pentru supraviețuirea, creșterea, dezvoltarea și protecția copiilor. Familia joacă adesea cel mai important rol în calitatea îngrijirii și protecției pe care fiecare copil o primește. Acest rol este determinat prin cunoștințele, atitudinile, capacitatea și convingerile fiecărei familii legate de îngrijirea și protecția copiilor. Este important să recunoaștem că protecția socială axată pe familia cu copii și politicile sociale sunt influențate de cultura locală, inclusiv de atitudinile și comportamentul regional.
 - a. ajutorul statului pentru părinți de a crea un mediu cât mai ferit de pericole și de a proteja copilul, prin formarea percepțiilor ca fiind primii cei mai importanți profesori ai copilului și responsabilizarea lor prin informarea lor referitor la datoria morală și legală care o au;
 - b. asigurarea familiei cu informații necesare și informarea lor asupra practicilor pozitive de îngrijire și protecție a copiilor ar fi un pas înainte în acest domeniu.
2. Intervenția statului prin promovarea și dezvoltarea politicilor axate pe copii, culegerea de bune practici și exemple bazate pe rezultat.
 - a. accentuarea accesului copiilor la servicii de calitate (sănătate și educație), inclusiv pentru zonele problematice;
 - b. consolidarea capacităților familiilor de a-și îngriji proprii copii și extinderea accesului la servicii de bază de bună calitate inclusiv accesibilitatea pentru categoriile mai afectate;
 - c. aplicarea de noi mecanisme de protecție socială a categoriilor de copii din familii cu venituri mici, perfecționarea cadrului legislativ-normativ care va asigura accesul populației în întregime la minimumul de servicii de asistență socială garantată de stat.

Referințe bibliografice

1. Макдональд П. Низкая рождаемость в Российской Федерации: вызовы и стратегические подходы. În: Материалы международного семинара. М. 14-15 сентября 2006 г.
2. Platforma europeană de combatere a sărăciei și a excluziunii sociale: un cadru european pentru coeziunea socială și teritorială Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, Luxemburg, 2011
3. <https://news.rambler.ru/other/39408780-v-kakoy-strane-rozhdenie-detey-prinosit-pribyl/?updated>
4. Bradshaw J. The Case for Family Benefits. În: Children and Youth Services Review, 2012, vol. 34, no. 3, p. 590-596.
5. Tomceac A. Unele aspecte ale perfecționării sistemului de protecție socială a copiilor. În: Conferința Internațională Științifico-Practică "Creșterea economică în condițiile globalizării, Chișinău, 2015, p 170.
6. Strategia națională pentru protecția și promovarea drepturilor copilului 2014-2020
https://www.prostemcell.ro/images/stories/download/anexa_1_strategia_nationala_drepturile_copilului_2014-2020.pdf
7. Prodan M. Analiza eficienței unor politici publice în educația timpurie și educația școlară. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, Nr.1, 2018, Chișinău, p. 121,
8. Codul Educației al Republicii Moldova
9. Regulamentul instituției de educație preșcolară.
https://mecc.gov.md/sites/default/files/regulamentul_institutiei_de_educatie_prescolara.pdf

DIASPORA CA EXPONENT VITAL ÎN CONDIȚIILE DEZVOLTĂRII DURABILE A REPUBLICII MOLDOVA

Vitalie ȘTÎRBA, cercetător științific,

Centrul de Cercetări Demografice al INCE
MA student, NRU "Higher School of Economics"

Lucrarea prezintă o observație asupra rezultatului fenomenului migrației ce a influențat acumularea unui stoc de migranți originari din Republica Moldova. Este sugerată ideea, precum că diaspora poate fi privită în calitate de deținător al unui potențial solid din punct de vedere al capitalului uman, ce poate asigura o creștere economică în contextul dezvoltării durabile din țara de origine.

Cuvinte-cheie: diaspora, migrația internațională, capital uman.

The paper presents an observation on the result of the migration phenomenon, which contributed to the migrants stock accumulation originating from Republic of Moldova. It is suggested that diaspora can be seen as a holder of the solid potential in terms of human capital, which can guarantee the economic growth in the context of sustainable development in the country of origin.

Keywords: diaspora, migration, human capital.

Pe parcursul ultimilor decenii, fluxurile migratorii din Republica Moldova au cunoscut o intensificare vizibilă, direcționarea și volumul acestora având o strânsă corelație cu perioada istorică în care au avut loc. Dacă în perioada sovietică fluxurile migratorii erau dictate de distribuirea profesioniștilor și a brațelor de muncă către alte state și regiuni ex-sovietice (inclusiv contingentul militar etc.) – controlul migrației fiind strict controlat și central direcționat, atunci, după independență, mișcările migratorii au fost generate de anumite condiții economice, care în perioada actuală sunt dificil de cuantificat conform metodelor tradiționale.

Migrația internațională este un proces extrem de selectiv în care este implicată populația după anumite caracteristici demografice și socioeconomice. Respectiv, asupra volumului fluxurilor migratorii, în anumiți ani calendaristici, au influențat unele criterii, precum: valorile demografice create de anumite evenimente istorice și politicilor pro-nataliste; situația economică din regiunea de origine; legalitatea șederii, prezența locurilor de muncă și competitivitatea pe piața muncii în țara de destinație; etc. Nu în ultimul rând, migrația internațională a fost susținută de factorii de atracție și respingere, consolidarea rețelilor sociale și gradul de integrare socială și economică în țările de destinație.

Sporul migrator negativ din Republica Moldova, care este evidențiat pe parcursul ultimilor decenii, a creat un stoc de migranți în diferite state ale lumii, inclusiv migranți de generația a doua, reprezentând în ansamblu diaspora moldovenească, care poate fi privită în calitate de deținător al unui potențial solid din punctul de vedere al capacității economice și intelectuale. În acest context, în urma implementării unui șir de politici, statul poate să beneficieze de valorificarea capitalului uman și resursele economice de care dispune diaspora.

Încercarea de a implica diaspora, în vederea dezvoltării unor ramuri ale economiei naționale, nu reprezintă un element inovativ în planificarea creșterii

economice, având în vedere că un șir de state deja au avut o astfel de experiență; eșecurile și reușitele acestora ne pot sugera unele modele de acțiuni ce țin de valorificarea potențialului deținut. Anume fluxurile migratorii și diaspora facilitează schimbul și transferul de bunuri, resurse financiare și idei, dintre țara de origine și țara de destinație; iar odată ce gradul de globalizare avansează, influențând asupra reducerii costurilor de călătorie, comunicare și integrare, diaspora își poate întări pozițiile sale asupra factorilor de decizie și guvernare din țara de origine [3].

Un element important ce ține de cooperarea cu exponentul diasporei îl reprezintă însuși modul și nivelul de cunoaștere al potențialului pe care aceasta o deține. În acest sens ne putem referi la numărul și structura populației aflate în afara hotarelor țării⁴⁴, abilitățile profesionale înșușite pe parcursul activității profesionale, cât și capacitatea economică sau proprietățile intelectuale deținute de către cei menționați. Este importantă perceperea corespunzătoare a problemelor actuale și identificarea potrivită a domeniilor și ramurilor economice asupra cărora sunt planificate acțiuni în acest sens.

Caracteristicile demografice și socioeconomice ale diasporei pot fi identificate prin intermediul mai multor mijloace la nivel național și internațional; în mare măsură, referindu-ne la registrele de evidență ale populației, recensăminte (locale și internaționale) și cercetările științifice:

- Registrul de stat al populației permite (în baza numărului personal de identificare IDNP) identificarea persoanelor aflate în afara țării în dependență de termenul de ședere. În același timp, către IDNP se atribuie și caracteristicile sociodemografice (sex, vârstă, statut marital, etc.), extrasul serviciului de asistență medicală, bunurile deținute de persoană, studiile obținute sau echivalate în Republica Moldova și, nu în ultimul rând, legătura cu rudele de gradul I, cât și prezența sau lipsa acestora pe teritoriul Republicii Moldova [4, 5].
- Cercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice oferă o imagine complexă al structurii și nivelului de trai al familiei persoanei aflate în afara hotarelor Republicii Moldova (studii, muncă), care nu e stabilită cu traiul permanent sau nu a creat o altă gospodărie în țara de destinație [10].
- Recensămintele populației (locale) prezintă un ansamblu de blocuri-întrebări în chestionar destinate migrației internaționale. Astfel pot fi identificate mai multe caracteristici sociodemografice (vârstă, sex, studii, limbi vorbite, statut marital, copii etc.) al membrilor din gospodării care sunt plecați peste hotare.
- Recensămintele populației (internaționale) oferă aceeași informație privind caracteristicile populației prezente de pe teritoriul acestora; însă criteriul de identificare a diasporei originare din Republica Moldova fiind locul de naștere al persoanei recensate. Avantajul acestora este datorat faptului că sunt organizate pe runde, concomitent în toate statele europene [14, 15].
- Cercetările mediului academic, la fel, pot livra o informație mult mai detaliată (ce ține gradul de integrare, comportamentul marital și reproductiv, nișa

⁴⁴ Cetățeni ai Republicii Moldova; copiii cetățenilor Republicii Moldova; persoanele născute pe teritoriul actual al Republicii Moldova; persoanele care corespund criteriilor pentru dobândirea/redobândirea cetățeniei Republicii Moldova.

predominantă în activitățile profesionale etc.) despre populația originară din Republica Moldova în țările de destinație.

Evident, proveniența datelor privind diaspora moldovenească nu se limitează la sursele descrise, ci se poate extinde spre diverse cercetări sociologice, statistici ale corporațiilor IT, dar și prin intervievarea reprezentanților diasporei. Sursele menționate pot servi în calitate de instrument solid în vederea cunoașterii diasporei, având în vedere și la momentul actual, majoritatea actorilor (autoritățile publice, reprezentanții diasporei, mediul academic și formatorii de opinie) împărtășesc păreri diferite în acest sens. O privire pragmatică asupra problemei abordate va permite atât prognozarea evoluției situației actuale, cât și identificarea unui bloc complex de politici venit să valorifice potențialul economic deținut.

Indiferent de țara de destinație a migranților, diaspora posedă diverse modalități prin care interacționează cu țara de origine – ele trebuie studiate, păstrate, dar și dezvoltate. Chiar și caracterul nostalgic față de patrie poate influența crearea unor fonduri filantropice, sau dezvoltarea turismului către ”rădăcini”, de pelerinaj etc.

Un pas important pe care guvernul trebuie să-l întreprindă în vederea obținerii unui avantaj economic pe seama colaborării cu diaspora constituie însăși identificarea problemelor asupra cărora diaspora ar putea influența. Totodată, guvernul trebuie să fie realist și să identifice politici și metode de implicare specifice contextului local (inclusiv celui economic). În acest sens, asupra identificării intereselor comune pentru colaborare o are și consolidarea relației și îmbunătățirii gradului reciproc de încredere. Aparent, încrederea mutuală este un element-cheie în contextul dat, având în vedere că diaspora constituie un strat al populației devizat, dar și pe măsură politizat, inclusiv din punct de vedere electoral [8]. O conexiune rigidă dintre autorități și diasporă trebuie întreținută indiferent cât de ”împrăștiati” în lume ei sunt, de gradul lor de educație sau de resursele de care ei le dețin.

Aportul diasporei în dezvoltarea economiei naționale, pe durata ultimelor decenii, este unul evident și incontestabil, ținând cont de volumul de remitențe (resurse financiare, bunuri, utilaj, mijloace de transport etc.) care a fost direcționat către Republica Moldova [13]. Însă, dacă privim dintr-un punct de vedere pragmatic, o parte considerabilă al remitențelor a fost utilizată pe consumul curent sau îmbunătățirea condițiilor de trai, ceea ce s-a reflectat asupra balanței negative a comerțului internațional [1]. Totodată, putem constata că în ultimele decenii s-a schimbat și modalitatea de efectuare a transferurilor bănești către țara de origine, în mare măsură în baza reducerii comisionului de transfer, dar și perfectarea anumitor norme legislative, evitându-se metodele inițiale de transfer, ce aveau o tentă ilicită și care implicau și un grad sporit de risc.

Pentru a stimula atragerea remitențelor în economia națională, care să stimuleze antreprenoriatul autohton, guvernul a lansat programul de cofinanțare ”PARE 1+1” venit să ofere în calitate de grant un echivalent al investițiilor efectuate de migrant, sau membrii familiei acestora, cu condiția ca resursele financiare să aibă o proveniență din țara de destinație a migrantului [6]. Programele de cofinanțare aduc un impact evident asupra atragerii de investiții, însă spectrul de înlesniri trebuie lărgit, în vederea extinderii posibilităților de valorificare, chiar și la nivel individual, a potențialului capitalului uman și economic deținut de către diasporă (ex: garantarea drepturilor la proprietate, inclusiv celui cu o proveniență investițională; înlesniri de taxe în cazul investițiilor cu o proveniență din țara de destinație a migrantului;

promovarea produselor pe piața locală și internațională etc.). Ar fi utilă și crearea unei platforme care să ghideze cetățenii din diasporă și foștii migranți, care doresc să investească în economia Republicii Moldova.

În decursul ultimilor ani, autoritățile Republicii Moldova au făcut unii pași importanți în vederea construirii dialogului cu diaspora prin intermediul unor platforme sau instituții la nivel de stat. Astfel, în 2012 a fost creată o subdiviziune a Cămarilor de Stat – "Biroul Relații cu Diaspora", misiunea căruia fiind însăși asigurarea cu un ansamblu de politici venit să consolideze diaspora și să dezvolte potențialul economic, social și cultural în țara de origine și destinație. Numărul de ambasade și consulate este într-o creștere constantă, ceea ce permite cetățenilor Republicii Moldova să beneficieze de servicii consulare și intervenții ale autorităților în vederea protejării drepturilor și intereselor diasporei. Tot prin intermediul guvernului au fost create diferite programe, venite să stimuleze investițiile prin remitențe în economie [6]. Nu în ultimul rând, și Aparatul Președintelui Republicii Moldova și-a orientat atenția către crearea unei conexiuni dintre autorități și societățile obștești organizate de reprezentanții diasporei. Continuitatea acestui ritm este unul vital pentru a construi o punte de încredere dintre diasporă și instituțiile guvernamentale, ceea ce va spori mobilizarea diasporei în acte de parteneriat pentru dezvoltarea țării de origine.

Cetățenii Republicii Moldova au dreptul la un suport continuu din partea statului chiar și atunci când se află în afara hotarelor acestuia. Prin urmare, statul trebuie să își consolideze acțiunile în vederea reprezentării intereselor cetățenilor său, inclusiv, cu organizațiile internaționale. O colaborare potrivită ar putea suprima migrația ilegală, să acorde ajutor persoanelor care au întâmpinat probleme de sănătate sau de legalitate a șederii sau să integreze favorabil migranții în țara de destinație.

O provocare importantă este și faptul de a crea un ansamblu de instituții și mecanisme care ar putea fi capabile să maximalizeze impactului politicilor implementate în vederea consolidării potențialului diasporei. Însemnat este modul în care sunt menținute relațiile cu diaspora la nivel de stat, unde pot fi elaborate politici pragmatice, dar și care vor respecta tot spectrul de drepturi de care trebuie să se bucure migranții; or acestea trebuie să fie rezultatul unor consultări, inclusiv publice.

Exemplul (atât reușitele, cât și eșecurile) altor state, în vederea implementării politicilor pe segmentul diasporă, pot duce la o scutire considerabilă a costurilor acțiunilor, care adesea pot fi inadecvate, dar și la reduceri considerabile de timp necesar pentru a percepe coerența acestora. Evident, fiecare țară își are contextul său istoric și cultural, iar unele politici nu pot garanta un rezultat universal. Astfel, autoritățile trebuie să fie cointeresate în monitorizarea continuă a programelor și politicilor implementate, dar și să lucreze asupra planificării continue a acestora.

Oferirea dreptului la vot pentru cetățenii Republicii Moldova aflați peste hotarele țării în cadrul alegerilor parlamentare și prezidențiale, la fel, presupune o sporire a gradului de implicare a diasporei în procesul decizional, ceea ce se reflectă și asupra încrederii mutuale dintre diasporă și autorități [11]. Putem considera că și oferirea posibilității de a deține dubla cetățenie are un rol crucial în vederea menținerii unei conexiuni dintre Republica Moldova și migranții stabiliți în alte state, precum și membrii familiei acestora [9]. În acest sens, diferite surse sugerează că la momentul actual, în jur de 1 mil. de cetățeni ai Republicii Moldova dețin și cetățenia altui stat, precum: România și alte state ale Uniunii Europene, Rusia, SUA etc. Posesiunea dublei

cetățenii oferă diverse avantaje deținătorilor acestora, în vederea creșterii competitivității pe piața muncii locale sau internaționale, ca urmare al unor factori, cum ar fi: accesul către o piață mai vastă pentru afaceri sau muncă, oferirea unei mobilități migratorii mai permisibile, accesul la sistemul educațional, medical și social din țări diferite.

Evident, pe lângă acțiunile inițiate de autorități, pentru crearea unui mediu prielnic de dezvoltare durabilă mai sunt necesare și unele intervenții la nivel legislativ, care ar facilita transferul de investiții, deprinderi profesionale sau resurse intelectuale către economia națională.

Este importantă inițierea dialogului cu statele deținătoare de un stoc considerabil de migranți originari din Republica Moldova, pentru recunoașterea reciprocă a actelor de studii și certificatelor de perfecționare; o deosebită atenție trebuie acordată titlurilor de master sau PhD. În contextul educației, statul ar putea beneficia de o recuperare parțială al fenomenului *brain drain*, dar și să obțină experiența statelor dezvoltate în domeniul educației sau celui academic și de inovare. Atragerea talentelor ar putea fi efectuată și prin acordarea burselor de studii pentru educația universitară și post-universitară, ceea ce nu necesită investiții semnificative, având în vedere tendințele demografice în Republica Moldova din perioada actuală. Este importantă aducerea la cunoștință absolvenților instituțiilor de învățământ superior din alte state despre oportunitățile de angajare și carieră din țara de origine, dar și promovarea continuă a motto-ului ”Țara are nevoie de voi!”. Ca un element de reintegrare a celei de-a doua generații de migranți în țara de origine poate fi considerat predarea limbii materne în cadrul instituțiilor ce reprezintă autoritatea Republicii Moldova [12]. La fel, pot fi considerate benefice și diverse activități tradiționale și de ocazie, precum: festivaluri, mese rotunde, concerte, meșteșugării tradiționale, expoziții de artă etc. Orice acțiune, la rândul său, ar putea atrage talentul sau cunoștințele migranților și copiilor acestora în vederea dezvoltării durabile. Talentele trebuie să fie căutate, promovate și finanțate.

Țările de destinație sunt adesea inițiatoarele programelor de *transfer skills* al specialiștilor pentru dezvoltarea sau ajustarea sistemului din țara de origine al acestora. Aceste programe pot fi implementate în diverse domenii, fie IT, producere, construcții sau administrare publică. Parteneriatele interguvernamentale de *codevelopment* dintre Republica Moldova și țările de destinație a migranților moldoveni pot crea beneficii comune pentru ambele țări, ținând cont de necesitățile individuale ale țărilor, la nivel național și local. În acest context se identifică necesitățile particulare ale fiecărui participant, iar ajutorul reciproc se manifestă prin direcționarea resurselor, fie intelectuale, financiare sau tehnologice către necesitățile partenerului de dezvoltare.

Dezvoltarea infrastructurii la nivel local de asemenea constituie un moment important, dar și unul real, în urma colaborării dintre diasporă și autoritățile publice locale sau diverse organizații internaționale și ONG-uri. Lista domeniilor de colaborare poate fi extinsă, având în vedere: predominarea drumurilor rudimentare în localitățile rurale, dar și calitatea proastă a rețelei de drumuri naționale, situația în domeniul de management al deșeurilor, o pondere considerabilă a populației neconectate la rețelele de canalizare și aprovizionare cu apă, un număr limitat de centre și spații de recreație sau sport, rețeaua uzată a transportului public etc. În ultima perioadă, această practică

este larg răspândită, însă este nevoie de o creștere constantă a transparenței utilizării fondurilor, care în ansamblu se reflectă și asupra gradului reciproc de încredere.

Astăzi, Republica Moldova deține o pondere considerabilă a populației care este instruită și în vârstă aptă de muncă, iar în cazul nevalorificării acestui potențial, din punct de vedere economic, fluxurile migratorii ar putea să-și păstreze intensitatea. Nu putem neglija faptul că migrația populației aduce beneficii economice și inovare, însă aportul populației locale în menținerea sau dezvoltarea economiei este unul vital. În acest context, potențialul dividendului demografic poate fi omis [2].

Ținând cont de tendințele demografice, în special ritmului de îmbătrânire a populației, inclusiv a stocului de migranți din diasporă, este nevoie de unele prognoze sau modelări detaliate în vederea cunoașterii evoluției situației economice, dar și comportamentului migratoriu al diasporei și populației rezidente. Având în vedere că intensificarea migrației populației de vârstă pensionară cunoaște o creștere, nu este exclus că Republica Moldova va putea beneficia de dividendul demografic secund, pe seama reîntoarcerii migranților spre țara de origine odată cu atingerea vârstei de pensionare. Această oportunitate trebuie exploatată, ținând cont de resursele, dar și accesul la sistemul social și de pensii pe care reprezentanții diasporei îl dețin. Respectiv, pentru atragerea acestui segment al diasporei, este necesară dezvoltarea serviciilor de îngrijire a persoanelor în etate, sistemului social și de pensii, sistemului medical, sporirea gradului de accesibilitate a persoanelor cu deficiențe locomotorii în instituții și clădiri, dezvoltarea rețelei de transport public, reabilitarea infrastructurii etc.

Prin urmare, migrația poate fi considerată un factor important de dezvoltare atât la nivel individual al migrantului, cât și la nivel de țară de origine și destinație, având în vedere forța motrice pe care aceasta o generează. Migrația facilitează transferului de bunuri, finanțe, idei și brațe de muncă ceea ce este vital în contextul dezvoltării durabile al economiei din țările de origine și destinație. Valorificarea potențialului diasporei poate fi utilizat doar în contextul perceperii valorii acestuia, cunoașterii domeniilor asupra cărora diaspora poate influența creșterea gradului mutual de încredere, implementarea politicilor relevante, cât și cuantificarea impactului acestora [7].

Pe parcursul istoriei, un șir de state, inclusiv și din cele cu un grad înalt de dezvoltare, au cunoscut un reflux migrator pronunțat, fie dictat de factori socioeconomi, calamități naturale sau război. O bună parte din aceste țări au reușit să obțină și un dividend, ca rezultat al unor acțiuni pe segmentul soluționării acestor provocări.

Astăzi, Republica Moldova se poziționează printre statele cu o intensitate a emigrației extrem de sporită. Rămâne doar de stabilit cum acest fenomen poate genera beneficii pe seama valorificării potențialului economic în contextul dezvoltării durabile a Republicii Moldova.

Bibliografie

1. Biroul Național de Statistică, Banca de date statistice a Moldovei. URL: <http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/?rxid=2345d98a-890b-4459-bb1f-9b565f99b3b9>
2. Gagauz O. Tabac T. Barometrul Demografic. Cum corelăm dezvoltarea economică cu cea demografică sau ce este dividendul demografic? Chișinău, 2017.

3. Gould D. Immigrants Links to the Home Country: Empirical Implications for U.S. Bilateral Trade Flows. în: Review of Economics and Statistics. 1994, 76 (2). p. 302-316.
4. Hotărârea Guvernului Nr. 125 din 18. 02. 2013 privind eliberarea actelor de identitate și evidența locuitorilor Republicii Moldova. Publicat: 22.02.2013 în Monitorul Oficial Nr. 36-40, art Nr: 171, Data intrării în vigoare: 07.03.2013.
5. Hotărârea Guvernului Nr. 333 din 18.03.2002 pentru aprobarea Concepției sistemului informațional automatizat "Registrul de stat al populației" și Regulamentului cu privire la Registrul de stat al populației. Publicat: 28.03.2002 în Monitorul Oficial Nr. 43-45, art Nr: 409.
6. Hotărârea Guvernului Nr. 972 din 18. 10. 2010 cu privire la Programul de atragere a remitențelor în economie "PARE 1+1" pentru anii 2010-2018. Publicat: 29.10.2010 în Monitorul Oficial Nr. 211-212, art Nr: 1091, 2010.
7. International Organization for Migration and Migration Polycy Institute, Developing Road Map for Engaging Diasporas in Development, 2012. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/diaspora_handbook_en_for_web_28may2013.pdf
8. Laurie B. States and Their Expatriates: Explaining the Development of Tunisian and Moroccan Emigration-Related Institutions. (Working Paper 52, Center for Comparative Immigration Studies, University of California, San Diego, May 2002). URL: https://ccis.ucsd.edu/_files/wp52.pdf
9. Lege Nr. 1024 din 02.06.2000 cu privire la cetățenia Republicii Moldova, publicat la 10.08.2000 în Monitorul Oficial Nr. 98-101, art. Nr. 709. URL: <http://lex.justice.md/md/311522/>
10. Manualul anchetatorului al Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice. Biroul Național de Statistică, Chișinău, 2006.
11. Parlamentul Republicii Moldova, Legea Nr. 1381 din 21.11.1997 privind Codul electoral. Publicat: 29.12.2017 în Monitorul Oficial Nr. 451-463, art Nr : 768. Data intrării în vigoare: 29.12.2017
12. Paterno A., Gabrielli G. Two years later: assimilation process of children of immigrants in Italy, Journal of Population Research 31(1): p. 29-50 DOI: 10.1007/s12546-014-9124-6.
13. Stratan A. Chistruga M. Development and side effects of remittances in the CIS countries: the case of Republic of Moldova. CARIM-East Research Report. 2013. URL: <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-RR-2013-25.pdf>
14. Tabac T. Emigrația moldovenilor în Italia în perioada anilor 1992-2014: statistica națională versus statistica Italiei. în: Creșterea economică în condițiile globalizării. Ediția a X-a, Chișinău, 2015, p.74-85.
15. Tabac T. Structura pe vârste și sexe a emigranților din Republica Moldova. în: Creșterea economică în condițiile globalizării. Ediția a XI-a, Chișinău, 2016, p. 67 – 73.

FAMILIILE ETNIC-MIXTE ÎN CONTEXTUL TRANSFORMĂRII RELAȚIILOR INTERETNICHE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

**Olesea CAZACU, cercetător științific,
CCD, INCE**

Fiind o parte componentă a unei sau a două etnii, familia reprezintă un mediu de desfășurare a proceselor etnice, având un rol important în evoluția structurii etno-demografice a populației, în formarea identității etnice și în interacțiunea diferitor culturi. Familiile etnic-mixte reflectă caracterul complex al proceselor de interacțiune interetnică și, prin urmare, evoluează ca un indicator al relațiilor interetnice în țară.

În articol sunt analizate transformările relațiilor interetnice în Republica Moldova, distanța socială dintre grupurile etnice și rolul familiilor etnic-mixte în procesul de dezvoltare a relațiilor interetnice. Metode de cercetare: analiza datelor statistice și recensământului, studiul propriu, analiza secundară a studiilor din domeniu.

Rezultatele cercetării au demonstrat că respondenții din familiile etnic-mixte manifestă un grad mai înalt de acceptare a celorlalte etnii, ponderea acestora înregistrând o valoare aproape dublă față de cei din căsătoriile omogene. Se constată un nivel de acceptare destul de ridicat față de căsătoriile cu cetățenii altor state, dar mai scăzut față de persoanele de altă confesiune religioasă. Factorul cu cel mai pronunțat impact asupra acceptării și respingerii altor etnii ține de experiența personală, care în cadrul familiilor etnic-mixte se acumulează. Distanța socială față de celelalte etnii se reduce simțitor în cazul în care respondentul cunoaște personal și/sau chiar are în cercul social propriu reprezentanți ai acestor grupuri.

Cuvinte-cheie: *familii etnic-mixte, relații interetnice, distanță socială.*

Being a distinct element of one or two ethnic groups, the family represents an environment for the development of ethnic processes, having an important role in the evolution of the ethno-demographic structure of the population, in the formation of ethnic identity and in the interaction of different cultures. Ethnic-mixed families reflect the complexity of interethnic interaction processes and therefore evolve as an indicator of interethnic relations in the country.

The article analyzes the transformation of interethnic relations in the Republic of Moldova based on social distance between ethnic groups and the role of mixed ethnic families in the process of interethnic relations development.

Research methods: analysis of statistical data and census, own study, secondary analysis of studies in the field.

Author's research indicates that respondents originated from ethnic mixed families show a higher degree of acceptance of the other ethnic groups, their share being almost double the value of those from homogeneous marriages. There is a high level of acceptance of marriages with citizens of other states, but lower – for marriages among people with different religious background. The most prominent factor impacting acceptance and/or rejection of other ethnicities is the personal experience, which in the mixed ethnic families accumulates in the first place. The social distance from the other ethnicities is considerably reduced if the respondent knows personally and / or even has representatives of these groups in their own social circle or family.

Key-words: *ethnic-mixed families; interethnic relations; social distance.*

Progresul unei societăți democratice și perspectivele sale de dezvoltare sunt interconectate foarte strâns cu procesele de interacțiune interetnică la toate nivelurile, inclusiv la nivelul relațiilor de căsătorie. Gradul de formare al conștiinței etnice și al identității soților de etnii diferite, într-o anumită măsură, depinde nu numai de caracteristicile relațiilor personale ale soților, dar și de specificul relațiilor interetnice ale acestora într-un mediu mult mai larg, în afara celui socio-familial.

În cadrul societății, relațiile interetnice se realizează pe două nivele: instituțional și interpersonal. La nivel instituțional, relațiile dintre reprezentanții diferitor etnii sunt reglementate prin politicile statului și se dezvoltă în dependență de cadrul interacțiunii dintre autoritățile publice, influențând procesele de nivel macro, care, la rândul lor, afectează în mod semnificativ atât relațiile interumane, cât și cele de intergrupuri. La acest din urmă nivel, relațiile dintre diferite etnii sunt rezultatul interacțiunii la locul de muncă, prietenie, familie, vecinătate și alte contacte. Astfel, familia interetnică, în calitate sa de instituție socială și micro-grup social, pe de o parte, reflectă problemele și tensiunile în sfera relațiilor interetnice, iar pe de altă parte, acționează ca un motor al schimbărilor sociale în acest domeniu în virtutea componenței sale etnic mixte.

Republica Moldova s-a dezvoltat istoric și există ca un stat polietnic, pe teritoriul căruia locuiesc reprezentanți ai diferitor etnii. În prezent în țară sunt înregistrate peste 949,6 mii nuclee familiale, dintre care un sfert revin celor etnic-mixte. Cu toate că familiile etnic mixte nu reprezintă majoritatea, locul și rolul lor social are o importanță semnificativă: natura formării și funcționării acestora depinde, în mare măsură, de situația în diferite sfere – demografică, etnică, culturală etc. Familiile etnic-mixte, în mod obiectiv, reflectă caracterul complex al proceselor de interacțiune interetnică și, prin urmare, evoluează ca un indicator al distanței sociale între diferite grupuri [1].

Scopul acestui studiu constă în studierea transformărilor relațiilor interetnice de la obținerea independenței Republicii Moldova până în prezent și modul în care aflarea într-o căsătorie etnic-mixtă influențează atitudinile față de principalele cinci etnii ce locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova – moldoveni, români, ucraineni, ruși, bulgari. Actualitatea acestei analize rezidă în înțelegerea rolului familiilor etnic-mixte în procesul de dezvoltare a relațiilor interetnice și viceversa.

Mai multe lucrări științifice apreciază nupțialitatea interetnică drept indicator al stabilității în societate, deoarece acestea indică existența unor relații stabile între diferite etnii sau chiar drept „real liant social în dezvoltarea relațiilor pozitive, de solidaritate și cooperare între etnii”[2]. De asemenea, în științele sociale, căsătoriile mixte sunt apreciate drept un indicator major al calității interacțiunilor sociale și interetnice sau a distanței sociale între grupuri și a coeziunii sociale.

În același timp, căsătoriile etnic-mixte sunt considerate drept un factor de influență asupra structurii etnice și lingvistice a unui popor [3], precum și asupra toleranței etnice în cadrul unei țări sau la nivel de regiuni, deoarece ele definesc mediul social și politic în care se formează[4]. Acest mediu afectează, la rândul său, familiile etnic mixte, determinând conținutul experienței interacțiunilor interetnice și dorința membrilor acestor familii de a comunica tolerant cu mediul extern, și, prin urmare, natura și amploarea impactului lor asupra toleranței etnice în societate. Studiile demonstrează că copii din căsătoriile mixte au o atitudine mai pozitivă față de alte grupuri etnice [5].

Studierea căsătoriilor etnic-mixte în acest context prezintă interes atât din perspectivă teoretică, cât și din cea practică, oferind posibilitatea de a evidenția particularitățile interacțiunilor etnice la nivelul relațiilor interpersonale.

În prezentul articol au fost utilizate următoarele metode de cercetare: analiza datelor statistice și a Recensămintelor populației din 2004 și 2014, analiza secundară a studiilor din domeniu, precum și datele cercetării sociologice proprii a particularităților formării și funcționării familiilor etnic mixte. Studiul a fost realizat pe un eșantion de 1,196 respondenți la nivel național (761 respondenți din familii etnic mixte și 435 – omogene).

În studierea relațiilor interetnice se disting două niveluri de cercetare ale acestora 1) instituțional și 2) intergrupual sau interpersonal. Astfel, relațiile interetnice în sensul cel mai larg sunt înțelese ca interacțiunea dintre oameni de diferite etnii în domenii cum sunt politica, cultura etc., iar în sens restrâns - relațiile interpersonale între oameni de diferite etnii în ceea ce ține de muncă, familie, precum și de vecinătate, de prietenie și de alte tipuri de comunicare informală[6].

Relațiile interetnice au impact asupra formării familiilor etnic-mixte, deoarece, într-o comunitate eterogenă, în care etniile sunt bine integrate, șansele a două persoane din grupuri etnice diferite să se întâlnească sunt mai mari decât dacă comunitatea este una omogenă și segregată pe principii etnice. Familiile etnic-mixte sunt văzute de cercetători având un rol important în procesul de integrare și chiar asimilare etnică, prin intermediul căreia elementul "majoritar" devenind dominant[1].

Republica Moldova, încă înainte de a deveni stat independent, s-a caracterizat printr-o creștere continuă a numărului de familii etnic mixte, ocupând, împreună cu Ucraina, Belarus, Federația Rusă și Kazahstan, unul din primele locuri în U.R.S.S. după raportul familiilor etnic mixte (conform datelor Recensământului din 1989, fiecare a patra familie din țară era formată din reprezentanți ai diferitelor etnii). Creșterea numărului familiilor etnic mixte în această perioadă a fost determinată de un șir de factori, precum fluxul migrațional pozitiv, urbanizarea, intensitatea deplasării teritoriale a populației, ceea ce a contribuit mult la creșterea zonelor de contact interetnic, lărgind sferile de interacțiune a reprezentanților diferitor etnii[7]. După anii '90, Republica Moldova a trecut printr-o serie de transformări socioeconomice, politice și culturale, însă numărul de căsătorii etnic mixte a rămas aproximativ la fel, de-a lungul ultimului deceniu oscilând anual în Republica Moldova în limitele de 19-21%, fiecare a cincea căsătorie fiind încheiată între reprezentanți ai diferitor etnii. Transformarea țării într-o societate deschisă, creșterea mobilității teritoriale, respectiv, creșterea intensității contactelor interpersonale cu reprezentanții diferitor etnii, religii, cetățenii ai altor state a contribuit la creșterea numărului de căsătorii cu cetățeni străini.

Prezența mai multor comunități etnice și lingvistice pe teritoriul Republicii Moldova are o lungă tradiție și a contribuit la moștenirea comună spirituală și culturală a poporului moldav. Aici, moldovenii, rușii, ucrainenii, găgăuzii, bulgarii, evreii, romii și reprezentanții altor grupuri etnice au conviețuit mai cu seamă în mod pașnic. Drept rezultat, Republica Moldova a fost caracterizată la nivel local de pace și înțelegere interetnică.

În pofida faptului că „dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase” este recunoscut și garantat de Constituția Republicii Moldova, relațiile între grupurile etnice în această perioadă sunt văzute de unii cercetători având un caracter încordat[8]. Motivele principale care se impun în acest context țin de aspectul temporal (coincidența în timp a recăpătării identității proprii de către majoritate și minorități, cu tendința legitimă

de consolidare a statalității de către majoritatea națională), normativ (cadrul juridic incipient, care implică multe ambiguități și contradicții), istoric-psihologic (transformarea legitimității monoculturii în legitimitatea pluriculturii generată de principiile democratice) în legitimitatea pluriculturii, orientată pe principii democratice.

Se consideră că intensitatea tensionării relațiilor cu majoritatea etnică crește cu cât numărul reprezentanților minorităților naționale este mai mare [8].

În Republica Moldova, la Recensământul din 2014, s-au declarat moldoveni 75,1% din populație, 7,0% - români, ucraineni – 6,6%, găgăuzi - 4,6%, ruși - 4,1%, bulgari -1,9%, romi – 0,3%, iar alte etnii constituie 0,5% din populație. Principalele modificări, comparativ cu 2004, se referă la ponderea populației care se identifică moldoveni s-a redus cu 1,0 p.p., iar a persoanelor care s-au declarat români a crescut cu 4,8% față de 2004. De asemenea, ponderea populației de etnie rusă și etnie ucraineană s-a micșorat respectiv cu 1,9 și 1,8 p.p. în ultimii 10 ani, iar a etnicilor bulgari, găgăuzi și romi nu a suferit modificări esențiale (Fig.1).

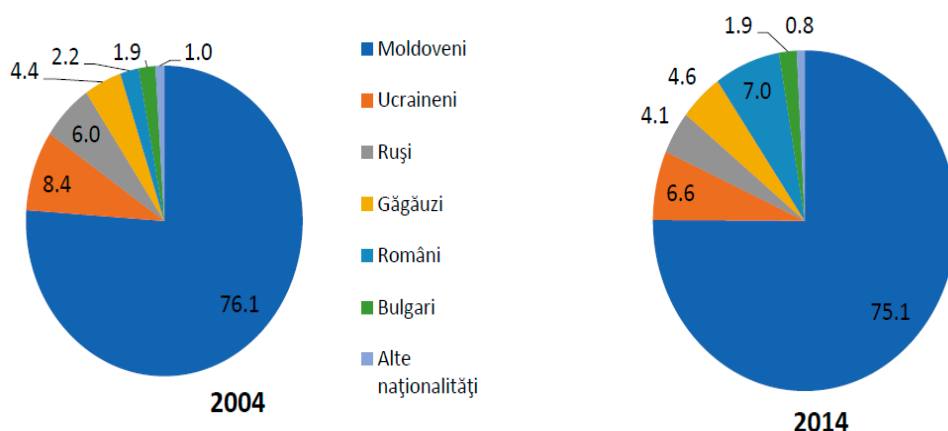

Fig. 1. Structura etnică a populației Republicii Moldova, în %

Sursa: BNS. Recensământul populației din 2004 și Recensământul populației și al locuințelor din 2014.

Pentru o analiză comprehensivă a interacțiunilor etnice este relevantă înțelegerea distribuției populației după etnie în profil teritorial. Moldovenii sunt majoritari în majoritatea raioanelor țării, iar în 16 din acestea ponderea moldovenilor este de peste 85%, excepție fiind raionul Taraclia, unde predomină etnicii bulgari (66,1%), și UTA Găgăuzia, cu 83,8% găgăuzi. Ucrainenii și rușii sunt concentrați în mun. Chișinău și Bălți, astfel, ponderea etnicilor ruși fiind de 37,7% și 13,6%, iar a ucrainenilor de 14,9% în mun. Chișinău și respectiv 9,6 % în mun. Bălți. Moldovenii, românii, ucrainenii și găgăuzii locuiesc preponderent în mediul rural, iar rușii în orașe.

Studiile recente în ceea ce privește tema relațiilor interetnice în Republica Moldova converg către două idei principale. În opinia multor autori există un nivel înalt de coexistență pașnică și toleranță a tuturor segmentelor etnice din Moldova; nu există și nu a existat potențial de conflict interetnic. Există însă o „comunicare redusă între grupurile etnice, ce nu comunică între ele, moldovenii și diversele minorități de pe teritoriul republicii trăind practic în universuri paralele”[9].

Cercetările în domeniu demonstrează că mai mult de jumătate dintre respondenți percep relațiile între etniile ce locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova fiind pașnice: între 51% și 58% consideră că relațiile dintre moldoveni și ucraineni, găgăuzi sau alte naționalități sunt relații de colaborare. Cu toate acestea, o anumită parte de respondenți au apreciat relațiile reprezentanților etniei titulare (moldovenilor) cu reprezentanții altor etnii ca conflictuale: între moldoveni și ruși (25% din respondenți), dintre moldoveni și găgăuzi (13%), dintre moldoveni și ucraineni (9%), dintre moldoveni și bulgari (6%). Percepțiile diferă între rezidenții din municipii (ponderi mai mari pentru cei care percep relații conflictuale) versus cei din sate (percepții mai multe pentru relații de colaborare) [10].

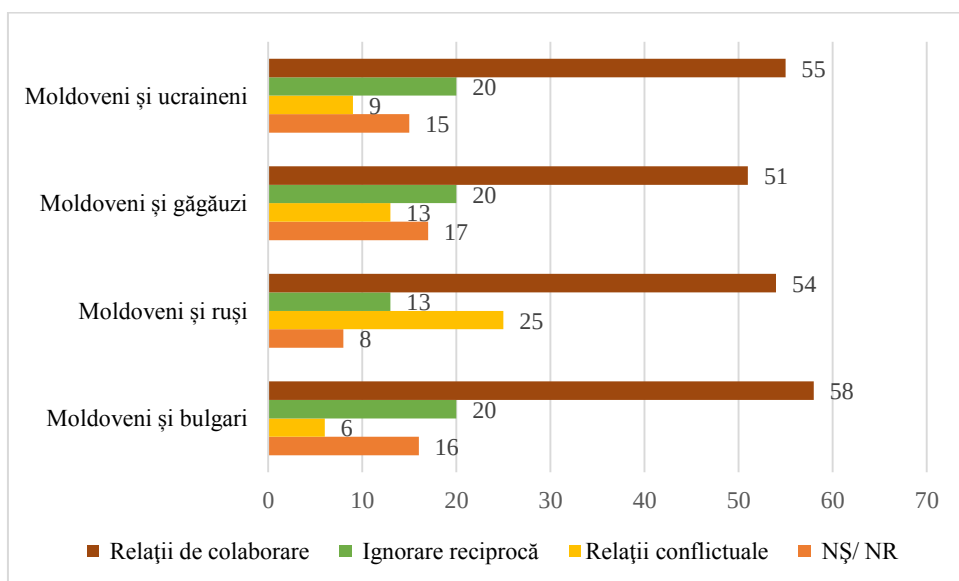

Fig.2. Climatul interetnic în viziunea populației din Republica Moldova

Sursa: iMAS, 2016

Gradul de toleranță etnică și deschidere pentru interacțiune culturală în Republica Moldova la nivel personal este destul de ridicat, se observă o dependență puternică a distanței sociale în funcție de nivelul de relaționare cu persoane din grupurile respective, distanța socială fiind simțitor mai mică dacă persoana dispune de experiență de relaționare cu reprezentanții anumitor etnii, în special în cadrul familiei și relațiilor de rudenie.

Această observație se înscrie în concluziile altor studii, cum ar fi Etnobarometru [11], care încă în 2005 mai menționa despre existența unui climat interetnic caracterizat de tensiuni între moldoveni și ruși, moldovenii fiind cel mai des de părerea că relația lor cu rușii a fost mai bună în urmă cu 15 ani. Relația rușilor, ucrainenilor, găgăuzilor și bulgarilor cu moldovenii este percepută mai degrabă ca îmbunătățindu-se; totuși ea are un specific: în dreptul relației cu moldovenii găsim ponderi însemnate a celor care consideră că această relație era mai bună înainte de '90. Relațiile dintre ruși, ucraineni, găgăuzi și bulgari sunt percepute în general în direcția unei îmbunătățiri evidente, bulgarii fiind în ponderea cea mai ridicată convinși că climatul interetnic existent între ei și celelalte grupuri etnice este unul într-o continuă

îmbunătățire, neexistând diferențe majore în opinia lor, indiferent la perioada la care s-au raportat.

Mișcările migratorii afectează dezvoltarea socială și culturală; apar schimbări majore în relațiile de familie, stilul de viață, tendința de achiziție a valorilor culturale noi etc. Acest lucru este mai evident în migrația din rural spre urban, la fel ca și în contextul migrației internaționale. Noile resurse economice, sistemul de relații sociale în societățile gazdă ale migranților moldoveni constituie o sursă importantă în transformarea vieții oamenilor.

Revenind la contextul transformărilor etnice și impactul acestora asupra evoluției familiei, trebuie precizat că unul dintre conceptele-cheie în contextul relațiilor interetnice este cel de "interacțiune", de relații reciproce între purtătorii de diverse caracteristici etnice. Mecanismele de interacțiune interetnică se compun din așa componente precum interacțiunea politică, interacțiunea la nivelul normelor legale, contactele religioase și interacțiunea la nivelul limbii și contactele zilnice ale reprezentanților diferitor grupuri etnice. De facto, interacțiunea interetnică este un tip specific de interacțiune socială. Subiecții interacțiunii sociale pot fi indivizi, grupuri mici sau mai mari, comunități sociale și actori de diferite niveluri. Astfel, diferite tipuri de interacțiune socială au loc la diferite niveluri: interacțiunea interpersonală, interacțiunea personală și de grup, interacțiunea intergrupală etc. La fiecare nivel interacțiunea este specifică.

Odată cu intensificare migrației cetățenilor noștri peste hotare și cu creșterea numărului de imigranți, aceste interacțiuni se intensifică, se diversifică și cu un impact direct asupra comportamentelor familiale. Oamenii care au crescut în diferite medii etnoculturale au un anumit set de convingeri, valori și diferit de cel al altor etnii, astfel, cu o probabilitate mai mare, în interacțiunea lor cu persoanele de altă etnie, aprecierile lor față de anumite lucruri, fapte, întâmplări vor fi diferite. Deschiderea față de comunicarea și interacțiunile cu reprezentanții altor etnii sunt rezultatul anumitor predispuneri. Diferențele în structura valorilor (ca indicatori ai gradului de diferențe culturale) sunt factori care influențează relațiile interetnice. Un grad ridicat de asemănare după anumiți parametri psihologici ai reprezentanților etniilor ce intră în contact creează condiții pentru toleranță și predispune față de interacțiuni interetnice. Pentru o interacțiune interetnică reușită (referindu-ne la formarea unei căsătorii, înțelegem că această nu poate avea loc fără o interacțiune de succes), participanții au nevoie, pe lângă înțelegerea limbii, să aibă cunoștințe de bază despre cultura celuilalt. Modul de activitate socială și de comunicare reciprocă între indivizi și între etnii, care determină relațiile interetnice propriu-zise, poartă amprenta realităților concret istorice ale societății, înzestrând individualitatea fiecărei personalități cu un colorit național specific. La rândul său, fiecare individ se manifestă ca un purtător și creator al condițiilor și al climatului social-economic, politic și spiritual în evoluția istorică a unei comunități umane. Însuși faptul căsătoriei înseamnă că viitorii soți acceptă și împărtășesc valorile vieții de familie care prevalează într-o anumită societate. În mod similar, identitatea etnică (un fel de „căsătorie” a individului cu grupul etnic) indică faptul că un membru al unui grup etnic este gata să se identifice cu valorile etno-culturii date.

Creșterea numărului și a proporției căsătoriilor etnic-mixte (chiar și în contextul scăderii numărului de căsătorii în societate per ansamblu) le face nu numai un fenomen social vizibil, ci și cu un rol mai important în procesele etnice din cadrul unui stat

multietnic, cum este Republica Moldova, influențând asupra relațiilor interetnice per ansamblu. Rezultatele analizei datelor propriului studiu arată că distanța socială dintre reprezentanții diferitor etnii se reduce când există experiența de interacțiune apropiată, cum ar fi cea din cadrul unei căsătorii etnic-mixte.

Pentru a studia atitudinile dintre reprezentanții diferitor etnii și modul în care acestea sunt influențate de aflarea subiecților într-o căsătorie etnic-mixtă, am aplicat scala distanței sociale (Scala lui Bogardus), care arată disponibilitatea latentă de acceptare sau respingere a altor grupuri etnice, fiind constituită dintr-o succesiune de enunțuri ce exprimă diferite grade de acceptare-respingere a relației cu „celălalt”, de la întemeierea unei familii până la expulzarea „celuilalt” din țară.

Analiza atitudinilor reciproce ale reprezentanților diferitelor etnii din Republica Moldova – moldoveni, ucraineni, ruși, găgăuzi, bulgari – constatăm gradul relativ înalt de deschidere relațională (Fig.6), aceștia sunt acceptați în calitate de rude, vecini, colegi de muncă. Etniile cele mai numerice au și cel mai înalt grad de acceptare – moldovenii (aprox.60%), fiind urmați de ruși (peste 40%) și ucraineni (aprox.30%). Respondenții din familiile etnic mixte manifestă un grad mai înalt de acceptare a celorlalte etnii, cu excepția moldovenilor, care indiferent de tipul căsătoriei, mixtă sau omogenă, înregistrează valori similare.

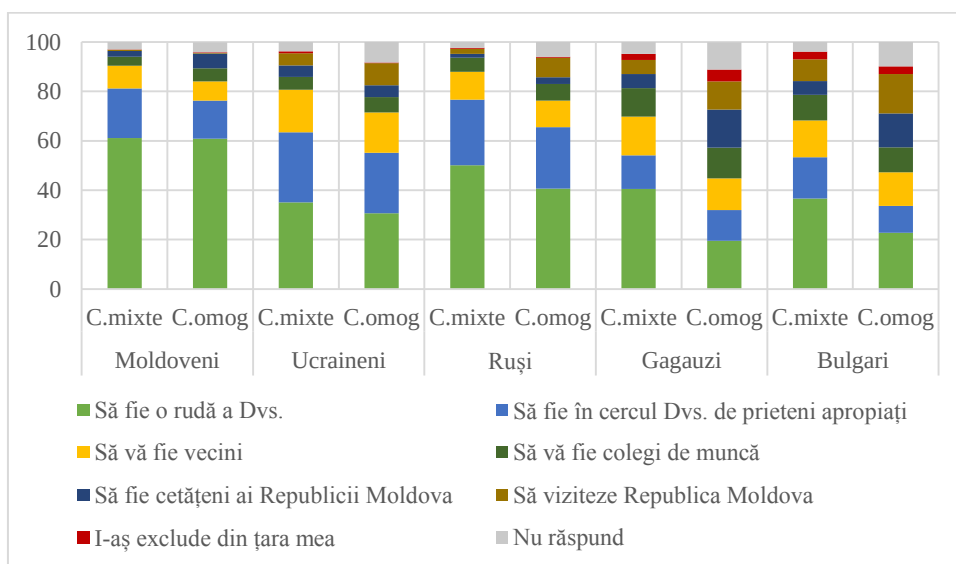

Fig.3. Atitudinea față de diferite etnii, comparație eșantion căsătorii etnic-mixte și omogene cu media, în %

Sursa: Cercetarea sociologică a particularităților formării și funcționării familiilor etnic mixte, 2011.

Rezultatele cercetării demonstrează că atitudinea față de propriul grup etnic este extrem de pozitivă (Tabelul.1), fiind foarte ridicată la moldoveni, găgăuzi și ruși, cu valori peste 75%. Ucrainenii și bulgarii la fel înregistrează valori mai ridicate față de propria etnie, comparativ cu celelalte etnii, dar mai joase decât la etniile enumerate mai sus. Tot la ucraineni și bulgari se observă o diferență între atitudinea față de etnia majoritară, atunci când respondenții fac parte din familii omogene (distanță mai mare)

sau etnic mixte. Explicăm aceste diferențe prin gradul de integrare a etniilor respective în societatea moldovenească.

Tabelul 1. Distribuția răspunsurilor cu privire la acceptarea în calitate de o rudă a reprezentanților diferitelor etnii, respondenți în căsătorie etnic-mixtă și omogenă, în %

Ați accepta să fie o rudă a Dvs.:	moldovean(ca) din		ucrainean (că) din		rus (oaică) din		gagauz (că) din		bulgar (oaică) din	
	căsăt. etnic mixtă	căsăt. omogenă	căsăt. etnic mixtă	căsăt. omogenă	căsăt. etnic mixtă	căsăt. omogenă	căsăt. etnic mixtă	căsăt. omogenă	căsăt. etnic mixtă	căsăt. omogenă
Moldoveni	83.9	78.5	48.7	37.9	43.9	41.5	61.7	70.2	49.7	29.3
Ucraineni	26.5	20.1	64.6	67.2	27.1	35.8	40.4	38.6	27.6	19.0
Ruși	38.3	20.6	46.0	56.9	75.7	84.9	56.0	66.7	47.9	31.0
Gagauzi	24.8	5.3	23.0	8.6	26.2	9.4	85.8	84.2	46.0	27.6
Bulgari	22.2	7.2	24.8	10.3	14.0	11.3	50.4	47.4	69.3	77.6

Sursa: Cercetarea sociologică a particularităților formării și funcționării familiilor etnic mixte, 2011.

Atunci când facem aceeași analiză după tipul de căsătorie etnic-mixtă, observăm aceeași tendință: dacă în cadrul eșantionului de căsătorii etnic-mixte ucrainenii acceptă un moldovean/că în calitate de rudă în proporție de 48,7%, atunci ucrainenii căsătoriți cu moldoveni/ce înregistrează o valoare aproape dublă: 72,3% (*Tabelul 2*). Tendințe similare se înregistrează și la reprezentanții celorlalte etnii.

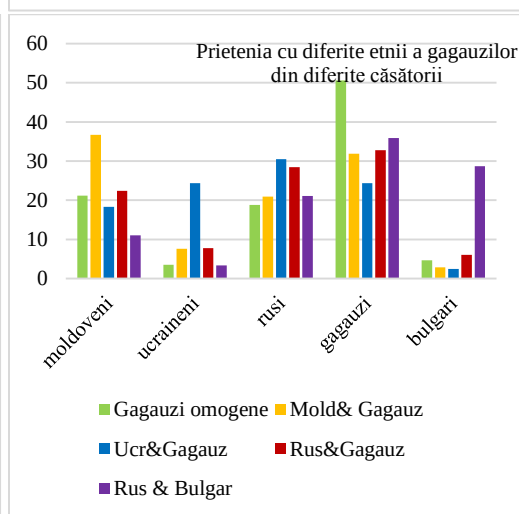
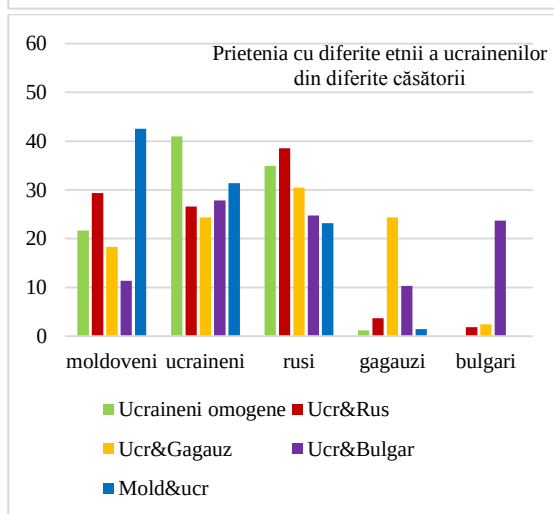
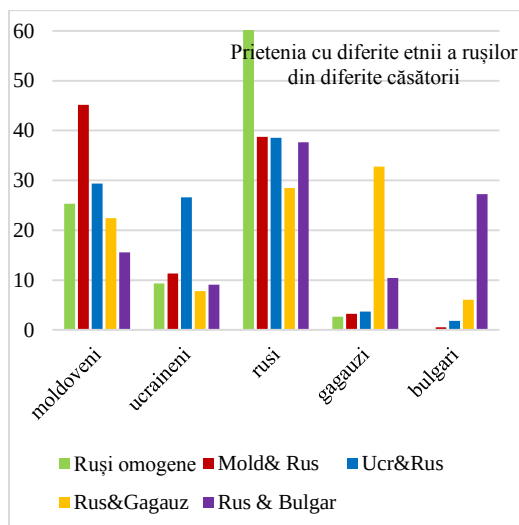
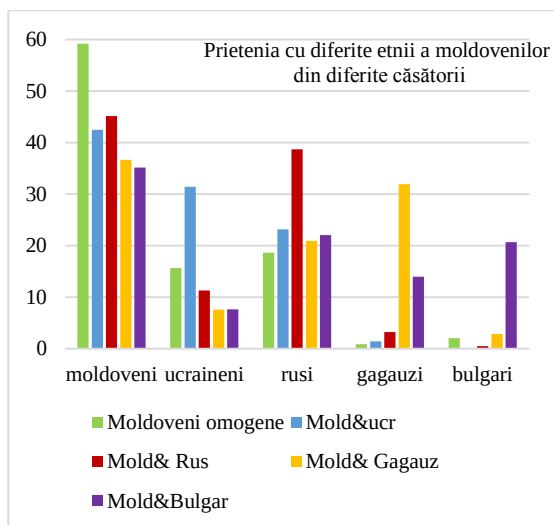
Tabelul 2. Repartizarea răspunsurilor la întrebarea "Ați accepta să fie o rudă a Dvs. persoane de următoarele etnii?, după etnie și tipul căsătoriei, în %

Ați accepta să fie o rudă a Dvs.:	Moldoveni căsătoriți cu reprezentanți ai etniei:				Ucrainenii căsătoriți cu reprezentanți ai etniei:			Ruși căsătoriți cu reprezentanți ai etniei:		Găgăuz cu bulgar
	ucrainene	ruse	găgăuze	bulgare	cu rus	cu găgăuz	cu bulgar	cu găgăuz	cu bulgar	
Moldoveni	72.3	75.0	82.8	77.0	34.0	56.8	20.9	48.0	37.8	47.0
Ucrainenii	55.4	14.0	33.3	18.0	57.4	86.5	53.5	26.0	24.3	30.4
Ruși	36.6	60.0	49.5	36.0	74.5	62.2	39.5	80.0	56.8	47.8
Gagauzi	12.9	9.0	72.7	23.0	6.4	89.2	14.0	82.0	35.1	80.9
Bulgari	10.9	8.0	33.3	61.0	8.5	43.2	53.5	24.0	54.1	77.4

Sursa: Cercetarea sociologică a particularităților formării și funcționării familiilor etnic mixte, 2011.

În afară de rude, în cercul interacțiunilor sociale apropiate întră prietenii și considerăm relevantă înțelegerea în ce măsură populația din Republica Moldova au prieteni aparținând diferitor etnii. Astfel, datele studiului propriu ilustrează că

aproximativ 50-60% dintre respondenți menționează în calitate de prieteni pe reprezentanții propriei etnii sau ai celei a soțului. Rușii sunt etnia cu care prietenesc un număr de aproximativ 20-40% de respondenți, mai puțini fiind cei din familiile omogene de moldoveni, găgăuzi și bulgari. Observăm că legăturile de prietenie se formează de cele mai multe ori între etniile care locuiesc mai compact, cum ar fi bulgarii sau găgăuzii, dar și faptul că rușii, chiar dacă la Recensământul populației din 2014 au fost înregistrați cca 4%, sunt printre prieteni la cei mai mulți din respondenți, cu excepția celor din căsătorii omogene din alte etnii. Bulgarii sunt printre cei care au cei mai puțini prieteni printre moldoveni (8%).

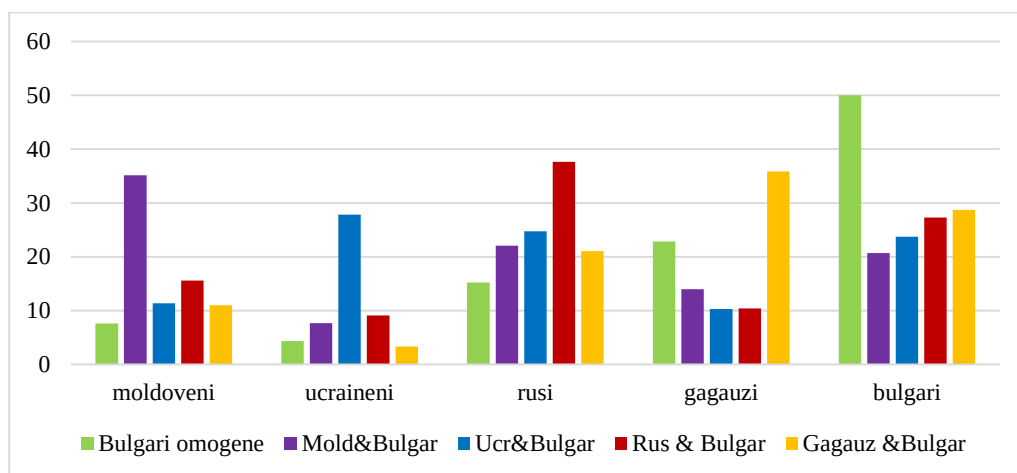

Fig. 4. Repartizarea răspunsurilor la întrebarea "De ce etnie sunt cei mai apropiați prieteni ai Dvs.?". Comparatie respondenți din căsătorii omogene și etnic-mixte, în %

Sursa: Cercetarea sociologică a particularităților formării și funcționării familiilor etnic-mixte, 2011.

Ipoteza enunțată mai sus privind atitudinea mai favorabilă față de înrudirea cu reprezentanții altor etnii a persoanelor ce se află într-o căsătorie etnic-mixtă se confirmă și prin analiza răspunsurilor la întrebarea „Ce atitudine ați avea dacă fiul/fiica dvs. s-ar căsători cu o persoană de altă etnie”(tab. 3). Astfel, respondenții din familiile etnic-mixte înregistrează o valoare cu peste 10% mai favorabilă față de potențiale căsătorii etnic mixte ale copiilor lor. Este interesant faptul că respondenții din familiile omogene accentuează necesitatea respectării tradițiilor și obiceiurilor propriei etnii.

Tabelul 3. Repartizarea răspunsurilor la întrebarea "Ce atitudine ați avea dacă fiul/fiica dvs. s-ar căsători cu o persoană de altă etnie", după tipul căsătoriei, în %

	Respondenți din familii omogene	Respondenți din familii etnic mixte
Pozitivă, etnia n-are nici o importanță la încheierea căsătoriei	58.2	70.2
Pozitivă, însă persoana de altă etnie trebuie să aibă aceeași credință	15.6	13.8
Pozitivă, dacă în familia formată vor fi respectate tradițiile și obiceiurile poporului meu sau unele apropiate	9.9	2.5
Negativă, căsătoria trebuie să fie încheiată între persoane de aceeași etnie	1.6	0.1
Negativă, deoarece căsătoria între oameni de diferite etnii poate influența negativ la continuitatea etniei mele	1.1	0.3
Neutră, totul depinde de persoana cu care se încheie căsătoria	12.9	11.8
Nu știu/nu răspund	0.7	1.3

Sursa: Cercetarea sociologică a particularităților formării și funcționării familiilor etnic mixte, 2011.

După anii '90 ai sec. XX, Republica Moldova a trecut printr-o serie de transformări socioeconomice, politice și culturale, iar transformarea țării într-o societate deschisă a dus, printre altele, la creșterea potențialului de migrare a populației moldovenești, influențând și creșterea numărului de căsătorii cu cetățeni străini. Înțelegerea opiniei cetățenilor Republicii Moldova față de căsătoriile în care unul dintre soți este cetățean străin este semnificativă pentru a înțelege contextul transformărilor prin care trece familia contemporană și dinamica proceselor migraționiste din ultimele decenii. Căsătoriile cu cetățeni străini trezesc interes deosebit, pentru că, datorită ariei de răspândire și a numărului ridicat, prezintă o tendință nouă în dezvoltarea instituției familiei, care, în viitorul apropiat, va avea impact atât asupra relațiilor interstatale, cât și asupra dinamicii componenței etnice a populației.

Cetățenii Republicii Moldova manifestă un nivel de acceptare destul de ridicat față de căsătoriile cu cetățenii altor state și cu persoane de altă confesiune religioasă. Astfel, circa 66% din respondenți consideră că *dacă doi oameni se iubesc, cetățenia nu contează* față de cca 40%, - care menționează că confesiunea religioasă a soților nu este importantă într-o căsătorie, fără diferențe între respondenții din familii omogene și cei din familiile etnic mixte (Tabelul 4). Similar, riscul de destrămarea a căsătoriei este văzut mai mare – cu aproximativ 20% - pentru persoanele cu diferite apartenențe religioase. La fel, diferența dintre modul de viață și de gândire a oamenilor de diferite religii este considerată prea mare și acomodarea dificilă de cca o treime din respondenți.

Tabelul 4. Repartizarea răspunsurilor la întrebarea privind părerea față de căsătoriile cu cetățenii altor state/cu persoane de altă confesiune religioasă, după tipul căsătoriei, în %

Ce părere aveți despre căsătoriile:	cu cetățenii altor state?		cu persoane de alta confesiune religioasă?	
	Resp.din familii omogene	Resp.din familii etnic mixte	Resp.din familii omogene	Resp.din familii etnic mixte
Dacă doi oameni se iubesc, cetățenia/religia nu contează	66.7	66.4	41.1	40.5
Sunt mai multe riscuri de a divorța/aceste căsătorii nu sunt stabile	5.5	6.6	21.4	25.9
Există mari diferențe culturale în modul de viață/diferența dintre religii este prea mare, acomodarea poate fi dificilă	3.7	4.7	37	31.6
În caz de divorț, pot fi probleme cu locul de trai al copiilor	8.5	5.9	-	-
Este o posibilitate bună de a-și aranja viața peste hotare	13.3	11.8	-	-
Îmi vine greu să răspund	2.3	4.6	0.5	2.1

Sursa: Cercetarea sociologică a particularităților formării și funcționării familiilor etnic mixte, 2011.

Rezultatele cercetării atestă o comunicare redusă între principalele grupurile etnice, iar factorul cu cel mai pronunțat impact asupra acceptării și respingerii altor etnii ține de experiența personală, care poate fi acumulată și în cadrul familiilor etnic-mixte. Distanța socială față de celelalte etnii se reduce simțitor în cazul în care respondentul cunoaște personal și/sau chiar are în cercul social propriu restrâns reprezentanți ai acestor grupuri.

Concluziile de mai sus confirmă necesitatea și actualitatea continuării demersului științific de studiere a nupțialității etnic-mixte, în special din prisma influenței duble: pentru a înțelege evoluția calității interacțiunilor sociale și interetnice sau a distanței sociale dintre grupuri, pe de o parte, iar pe de altă parte – atmosfera societală de toleranță sau discriminare etnică afectează direct familiile etnic-mixte și dorința membrilor acestor familii de a comunica tolerant cu mediul extern. La fel, necesită continuarea studierii evoluției nupțialității cu cetățenii străini și a opiniilor populației față de acestea și trebuie văzute ca un indicator a continuării procesului de democratizare și europenizare. Actualmente, există un nivel de acceptare destul de ridicat față de căsătoriile cu cetățenii altor state, și mai scăzut față de persoanele de altă confesiune religioasă.

Deși în discursul politic la nivel național sunt evocate tensiuni etnice, mai mult de jumătate din populația țării percepe relațiile dintre etnii ca fiind pașnice. Totuși, relațiile dintre diferite etnii sunt considerate că erau mai bune înainte de anii '90 ai secolului XX. Aceste atitudini se modifică însă la cei care au experiență de relaționare în familie cu persoane de altă etnie. Respondenții din familiile etnic mixte manifestă un grad mai înalt de acceptare a celorlalte etnii, înregistrează o valoare aproape dublă față de cei din căsătoriile omogene. Aceste date, combinate cu proporția stabilă de căsătorii etnic mixte înregistrate anual în Republica Moldova, le face nu numai un fenomen social vizibil, ci și cu un rol mai important în procesele etnice din cadrul unui stat multiethnic, cum este Republica Moldova, acționând pozitiv asupra relațiilor interetnice per ansamblu.

Referințe bibliografice

1. Lanzieri G. Mixed Marriages in Europe, 1990-2010.
2. Tucicov-Bogdan A. Familia interetnică în societatea civilă din România: (Studii psihosociologice), 1998.
3. Алексахина Н.А., Тенденции в изменении национальной идентичности народов России. Социологические исследования, 1998, № 2.
4. Ананьина В. Т. Влияние фактора этнической толерантности на стабильность межнациональных семей, 2013.
5. Kalmijn M. Inter-marriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends/în Annual Review of Sociology, 1998.
6. Prisac L. Relațiile interetnice din Republica Moldova. În: Istoriografie, Enciclopedica. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice, 2014, nr. 1-2 (6-7).
7. Gagauz O., Cruc O. Unele aspecte ale evoluției căsătoriilor etnic mixte în context socio-cultural nou. În: Transformări demografice, viața familială și sănătatea populației, Paladi G, Matei C., Gagauz O., Caunenco I. Chișinău, 2007.
8. Anghel E. Reprezentările identitare ale maselor în perioada de tranziție. În: MOLDOSCOPIE. Probleme de analiză politică, 2004, nr.XXIV.
9. Consolidarea coeziunii sociale și a unei identități comune în Republica Moldova. Probleme-cheie și recomandări practice. Chișinău, Decembrie 2017,
10. Sondajul iMAS "Libertatea de a fi liberi. Concluzii după 25 de ani", 2016.
11. Etnobarometru - Republica Moldova, Chișinău, 2005.

**Bun de tipar: 29.11.2018
Format: B5, Tiraj: 100 ex.
Com. 19. Coli de tipar conv.: 17,9**

**Complexul Editorial, INCE, 2018
Chisinau, str. Ion Creanga, 45.
fax. (+37322) 74-37-94, tel.: 0-22-50-11-30
www.ince.md, bircaiulita@mail.ru**